

การศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหินและการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน
ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
มิถุนายน 2555

การศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหินและการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน
ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

มิถุนายน 2555

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหินและการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน
ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
มิถุนายน 2555

แพรวพรรณ จันทร์สม. (2555). การศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหินและกระบวนการ
ถ่ายทอด ภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินของ ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร.
ปริญญาโทศิลปศาสตร. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
คณะกรรมการควบคุม: อาจารย์ ดร.อิทธิพัทธ์ วิจิตสถิตรัตน์.

จากการศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหินและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินของ ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร ปรากฏผลการศึกษา ดังนี้

กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน มีขั้นตอนทั้งหมด 7 ขั้นตอนด้วยกัน คือ ขั้นตอนที่ 1 การตี ขั้นตอนที่ 2 การลาย ขั้นตอนที่ 3 การกลึง ขั้นตอนที่ 4 การกรอ ขั้นตอนที่ 5 การเจียร ขั้นตอนที่ 6 การขัด ขั้นตอนที่ 7 การแกะลาย

ลักษณะเด่นของเครื่องทองลงหินที่ได้จากขั้นตอนการผลิตด้วยมือแบบดั้งเดิมของชาวบ้านบุนี้ จึงมีคุณสมบัติพิเศษของเนื้อภาชนะเครื่องทองลงหินนี้ จะมีความเหนียว มีความแข็งแรง เมื่อทดสอบด้วยการเคาะจะมีการสั่นสะเทือนของวัตถุเป็นระยะเวลายาวนานชั่วขณะหนึ่ง และเสียงดังก้องกังวานเมื่อเทียบกับเครื่องโลหะชนิดอื่นๆ ผิวสีเครื่องทองลงหินสุกใสเป็นประกายเงางามเมื่อต้องแสง เมื่อผ่านการใช้งานผิวจะไม่ขุ่นมัวได้ง่าย

ประเภทของเครื่องทองลงหิน แบ่งเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

1. เครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภค
2. ประเภทของที่ระลึก
3. ประเภทของประดับตกแต่งบ้าน

กระบวนการผลิตที่มีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ช่วงแรกหรือในอดีตกาลไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงยุคสมัยที่ชัดเจน รูปแบบของผลิตภัณฑ์ จึงเรียบง่ายไม่มีสีสันอื่นใดหรือลวดลายใดๆ มีลักษณะเป็นชิ้นสีเหลืองทองผิวเรียบธรรมดา และมีรูปแบบเดียวคือขัน

ในปัจจุบัน ได้พัฒนารูปแบบ ของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินเป็น สิ่งของที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น นั้นเพราะบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปความต้องการของผู้บริโภคก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย มีการแข่งขันกัน เรื่องของรูปลักษณะภายนอกมากยิ่งขึ้น มีการพัฒนาด้านรูปแบบต่างๆ ของผลิตภัณฑ์ให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้บริโภคทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ทำให้ผู้ผลิต ต้องมีการพัฒนารูปแบบ และรูปลักษณะภายนอก รวมถึงสีและลวดลายอีกด้วย มีการออกแบบและผลิตภาชนะ รูปแบบใหม่ๆ เช่น ชามสลัด ชามผลไม้ ชุบน้ำเย็น ชุบน้ำซากาแฟ จาน สลักลายที่ระลึก เป็นต้น

การสืบทอดภูมิปัญญา มีการสืบทอดมาอย่างยาวนานด้วยการเรียนรู้โดยการกระทำ ในลักษณะครูพักลักจำส่งต่อจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม เป็นการเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงและสังเกตจากผู้อื่นคือ การเรียนรู้แบบสังเกต

ซึ่งมีสูตรการผสมโลหะดังนี้คือ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน เศษสำริด 1 ส่วน

A STUDY OF PRODUCTION PROCESS AND TRANSFER OF FOLK WISDOM ON
BRONZE WARE IN BAN BU COMMUNITY, BANGKOK

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Education degree in Art Education
at Srinakharinwirot University

June 2012

Preawphan Chumratsamee. (2012). *A Study of Production Process and Transfer of Folk Wisdom on Bronze Ware in Ban Bu Community, Bangkok*. Master Thesis, M.Ed. (Art Education). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University.
Advisor Committee: Dr. Athipat Wichitsatitrat.

This study focuses on the transfer process of folk wisdom on making bronze ware of Ban Bu Community, Bangkok and the process of producing bronze ware of Ban Bu Community, Bangkok.

This study uses qualitative research methodology for the study in Ban Bu Community, Bangkok. The tools used in the study are in-depth interview and participatory observation.

The study consists of seven steps, as follows:

Step 1: study documents related to the study, theories, concepts and study results within and outside the country to find out which studies are related to the researchers' study;

Step 2: take the information obtained from initial study of documents, theories, concepts and study results relevant to the researcher's study and create an interview and observation models to study the meaning of folk wisdom, folk wisdom on bronze ware, culture and development of folk wisdom on bronze ware, transfer of folk wisdom on bronze ware, bronze ware production process, types of bronze ware, changes of folk wisdom on bronze ware and changing production process in time, through the examination of content and interview and observation by an expert;

Step 3: use the tool in the field study and gather information related to the study's questions comprehensively and completely in accordance with the interview and observation model in order for the study to be consistent with the objectives set from the initial study of documents related to the topic of the researcher's study;

Step 4: take the results from the field study and information gathered, study, consider and analyze the data initially and consult with the advisory committee from time to time before processing the data for accuracy and consistency with the questions of the study;

Step 5: take the results of the study, analyze the data, verify the accuracy and organize and process the data correctly and consistently to the topic of this study;

Step 6: conclude the result of the study and discuss the result of the study of transfer process of folk wisdom on making bronze ware and the process of producing bronze ware of Ban Bu Community, Bangkok

ปริญญาบัตร

เรื่อง

การศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำ
เครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

ของ

แพรวพรรณ นักรัศมี

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ศิลปศึกษา
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สันติวัฒนกุล)
วันที่ .....เดือน ..... พ.ศ. 2555

คณะกรรมการควบคุมปริญญาบัตร

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน

..... ประธาน

(อาจารย์ ดร. อธิพัชร์ วิจิตสถิตรัตน์)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง)

..... กรรมการ

..... กรรมการ

( )

(อาจารย์ ดร. อธิพัชร์ วิจิตสถิตรัตน์)

..... กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ชาติชาย อนุกุล)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์จักรพงษ์ แพทย์หลักฟ้า)

ประกาศคุณประการ

ปริญญานิพนธ์นี้ สำเร็จได้ด้วยดีเพราะผู้วิจัยได้รับความกรุณาเป็นอย่างยิ่ง จากคณะกรรมการควบคุมงานวิจัย อาจารย์ ดร . อธิพัชร์ วิจิตสถิตรัตน์ ท่านได้สละเวลาอันมีค่าของท่าน ทั้งในเวลาปฏิบัติงานของท่าน และนอกเวลาปฏิบัติงานของท่าน ด้วยความเต็มใจ เสมอ ทำให้ผู้ศึกษาวิจัยรู้สึกซาบซึ้งใจเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยได้รับความกรุณาชี้แนะ ในทุกๆขั้นตอนการศึกษาวิจัย ในขณะที่ท่านควบคุมดูแลปริญญานิพนธ์นี้ ท่านยังให้คำแนะนำ และวิธีการต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาวิจัยเป็นอย่างดี ตลอดจนการได้รับคำแนะนำอันมีคุณค่าอย่างยิ่งแก่ผู้วิจัย ที่ได้จากคณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์ทุกท่าน ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบ แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต ซึ่งทำให้การลงพื้นที่ในการศึกษาวิจัยได้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์และ ตรงตามความต้องการของผู้วิจัยในประเด็นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง ขอขอบพระคุณอาจารย์จักรพงศ์ แพทย์หลักฟ้าไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านที่เคย ให้ความรู้กับผู้วิจัยในทุกๆ แขนงวิชาที่ได้ศึกษา ตั้งแต่แรกเริ่มศึกษาในระดับการศึกษามหาบัณฑิต จนมาถึงการจัดกระทำนี้ ปริญญานิพนธ์นี้จนสำเร็จได้ด้วยดีนี้ขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบพระคุณ ครอบครัวของผู้วิจัยทุกท่านด้วย ประกอบด้วยคุณพ่อและคุณแม่บังเกิดเกล้า คุณพ่อ ประพันธ์ ฉำรัมย์ และคุณแม่ปริศนา ฉำรัมย์ พี่ชายของผู้วิจัย นายภานุพงศ์ ฉำรัมย์ คุณแม่บุญธรรม นายจรูญ รัตนวิโรจน์ และนางจินตนา รัตนวิโรจน์ ที่ให้ความสนับสนุน เป็นอย่างดีทั้งในด้านกำลังใจ และทุนทรัพย์ทั้งหมด ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย จนสำเร็จได้ด้วยดี ขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

ในการศึกษาวิจัยนี้ จะสำเร็จมิได้ หากขาดซึ่งความร่วมมือ จากท่านประธานชุมชนบ้านบุคุณคุณอภิสิทธิ์ ลิ้มสุขะกร เจ้าของกิจการซึ่งเป็นปราชญ์ทางด้านของเครื่องทองลงหิน (ป้าต้อย) คุณแม่ตา เสดานนท์ รวมถึงกลุ่มช่างในแผนกต่างๆ ลูกมือช่าง ครอบครัวของช่าง ตลอดจนชาวบ้านภายในชุมชนบ้านบุ ด้วยที่ให้ข้อมูลความรู้ ด้วยความเต็มใจ ทำให้การลงพื้นที่ศึกษาในทุกๆครั้งผ่าน ลุล่วงไปด้วยดีเสมอ จึงขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

แพรวพรรณ ฉำรัมย์

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง.....	2
คำถามการวิจัย.....	3
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	3
ความสำคัญของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	3
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	3
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
ภูมิปัญญา และความหมายของภูมิปัญญา.....	5
ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน.....	9
กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน เครื่องมือ และอุปกรณ์ของช่าง.....	10
ประเภทของเครื่องทองลงหิน.....	22
การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน.....	24
ความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินและกระบวนการผลิต ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย.....	46
วัฒนธรรมและพัฒนาการของเครื่องทองลงหิน.....	53
ชุมชนบ้านบุ.....	58
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	59
3 วิธีดำเนินการวิจัย	77
วิธีการศึกษาวิจัย.....	77
การลงพื้นที่ศึกษาและเก็บข้อมูล.....	77
ผู้ให้ข้อมูลหลัก.....	78
การกำหนดประชากรและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง.....	78
การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	78
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	79
การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	80
ข้อสรุปเชิงทฤษฎี.....	80

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	83
ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	83
กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน.....	83
5 สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ	146
สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	149
อภิปรายผล.....	156
ข้อเสนอแนะทั่วไป.....	159
บรรณานุกรม	161
ภาคผนวก	165
ภาคผนวก ก.....	166
ภาคผนวก ข.....	171
ภาคผนวก ค.....	174
ประวัติย่อผู้วิจัย	189

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 ภาพชุมชนบ้านบุ ริมนคลองบางกอกน้อย	84
2 ภาพแหล่งผลิตชั้นทองลงหินบ้านบุ	84
3 ภาพแหล่งผลิตชั้นทองลงหินบ้านบุ	84
4 ภาพบ้านของคุณป้า เจียม แสงสัจจา	85
5 ภาพขั้นตอนการตี	85
6 ภาพแสดงการทำงานของช่างหลอม ช่างแม่ และช่างตี	86
7 ภาพแสดงการทำงานของช่างหลอม ช่างแม่ และช่างตี	86
8 ภาพแสดงการทำงานของช่างหลอม ช่างแม่ และช่างตี	86
9 ภาพขั้นตอนการลาย	87
10 ภาพขั้นตอนการลาย ของช่าง	88
11 ภาพขั้นตอนการลาย ของช่าง	88
12 ภาพขั้นตอนการลาย ของช่าง	88
13 ภาพการสัมภาษณ์ ช่างลาย	88
14 ภาพการสัมภาษณ์ ช่างลาย	88
15 ลักษณะของพื้นผิวภาชนะ ที่ผ่านกระบวนการลายแล้ว	89
16 ลักษณะของพื้นผิวภาชนะ ที่ผ่านกระบวนการลายแล้ว	89
17 ลักษณะของพื้นผิวภาชนะ ที่ผ่านกระบวนการลายแล้ว	89
18 ลักษณะของพื้นผิวภาชนะ ที่ผ่านกระบวนการลายแล้ว	89
19 ขั้นตอน การกลึง	90
20 ภาพขั้นตอนการกลึง ช่างกลึง กำลังกลึงผิวภาชนะให้เรียบเสมอกัน	90
21 ภาพขั้นตอนการกลึง ช่างกลึง กำลังกลึงผิวภาชนะให้เรียบเสมอกัน	90
22 ภาพการลงพื้นที่เพื่อบันทึกข้อมูลการศึกษาวิจัย	91
23 ภาพการลงพื้นที่เพื่อบันทึกข้อมูลการศึกษาวิจัย	91
24 ช่างผู้ให้ข้อมูลในขั้นตอนการกลึง	91
25 ช่างผู้ให้ข้อมูลในขั้นตอนการกลึง	91
26 ภาพขั้นตอน การกรอ	92
27 ภาพการปฏิบัติงานของช่างกรอ	92
28 ภาพการปฏิบัติงานของช่างกรอ	92
29 ภาพการปฏิบัติงานของช่างกรอ	93
30 ภาพการบันทึกข้อมูลในขั้นตอนการทำงานของช่าง	93

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
31 ภาพการเจียร และ การขัด	94
32 ภาพภาชนะในลักษณะต่างๆ ที่ผ่านการเจียรและการขัดเรียบร้อยแล้ว	94
33 ภาพภาชนะในลักษณะต่างๆ ที่ผ่านการเจียรและการขัดเรียบร้อยแล้ว	94
34 ภาพภาชนะในลักษณะต่างๆ ที่ผ่านการเจียรและการขัดเรียบร้อยแล้ว	91
35 การแกะลาย	95
36 การแกะลาย	95
37 การแกะลาย	95
38 การแกะลาย	95
39 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม	96
40 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม	96
41 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม	96
42 ภาพแสดงการบันทึกข้อมูลขั้นตอนการแกะลวดลาย	96
43 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม	97
44 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม	97
45 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม	97
46 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม	97
47 ภาพตัวอย่าง ผลิตภัณฑ์ทองลงหิน ในขั้นตอนการแกะลวดลาย	98
48 ภาพชุดชั้นในรูปแบบดั้งเดิมสีทอง แบบเรียบ	99
49 ภาพชุดชั้นขนาดเล็กพร้อมถาดรองในรูปแบบเขียนลวดลายปฐมตัน	100
50 ภาพชั้นขนาดใหญ่พร้อมจานรองในรูปแบบเขียนลวดลายปฐมตัน ใส่กุ้	100
51 ภาพชั้นขนาดเล็กในรูปแบบบรมดำธรรมดา	100
52 ภาพถ้วยขนาดเล็กในรูปแบบเขียนลวดลายปฐมตัน	101
53 ภาพชุดน้ำเย็นในรูปแบบขัดเรียบ สีทอง พร้อมทัพพี	101
54 ภาพพานสำหรับใส่เครื่องดื่มเย็นขนาดใหญ่ ผิวเรียบสีทอง	102
55 ภาพพานขนาดใหญ่ ลวดลายเทพพนม	102
56 ภาพชุดชั้นน้ำเย็นแบบบรมดำมีการตกแต่งด้วยจุดตรงกลาง	104
57 ภาพพื้นผิวแบบบรมดำ	104
58 ภาพพื้นผิวแบบบรมดำตกแต่งด้วยลาย จุดแล้วมีวงกลมล้อมรอบจุด	104
59 ชั้นลายมะลิวัน	105
60 ลวดลายมะลิวันบนพื้นผิวภาชนะ	105
61 ชั้นลายมะลิวัน ใส่ กุ้ดอกไม้	106

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
62 ลวดลายมะลิวัน ไล่ ภู่ดอกไม้บนผิวภาชนะ.....	106
63 ชามลายเทพพนม.....	107
64 ลวดลายเทพพนม บนผิวภาชนะ.....	107
65 พานและพานรองลายมะลิวัน.....	108
66 ลวดลายมะลิวันบน ผิวภาชนะ.....	108
67 ภาพการลงพื้นที่ศึกษาตุผลติภณัฑ์ เครื่องทองลงหิน.....	111
68 ภาพการลงพื้นที่ศึกษาตุผลติภณัฑ์ เครื่องทองลงหิน.....	111
69 ประเภทของประดับตกแต่งบ้าน.....	113
70 ประเภทของประดับตกแต่งบ้าน.....	113
71 ประเภทของประดับตกแต่งบ้าน.....	113
72 ประเภทของประดับตกแต่งบ้าน.....	113
73 เครื่องทองลงหินแบบจัดโซวี.....	114
74 เบ้าและดินงัน.....	115
75 ภาพการใช้ก้อนตีและก้อนแต่ง.....	115
76 คีมแต่งและคีมขับทอง.....	116
77 คีมประกบและคีมขึ้น.....	116
78 คีมขึ้นรูปภาชนะขนาดใหญ่.....	117
79 ค้อนตี และค้อนแต่ง นำมาตีแผ่ภาชนะใช้ในการขึ้นรูป.....	117
80 ภาพการใช้ เขางัว เขี่ยผงถ่านเวลาเททอง.....	118
81 เหล็กกลึงและหินลับ.....	118
82 วงเวียนแบบเก่า.....	119
83 วงเวียนแบบปัจจุบัน.....	119
84 ขอบี่ดลักษณะต่าง ๆ.....	119
85 ขอบี่ดลักษณะต่าง ๆ.....	119
86 สว่าน.....	120
87 เหล็กแกะแบบต่าง ๆ.....	120
88 เหล็กแกะแบบต่าง ๆ.....	120
89 เหล็กแกะแบบต่าง ๆ.....	120
90 เหล็กแกะแบบต่าง ๆ.....	120
91 กระจาดทราย.....	120

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
92 กระจก.....	121
93 แม่พิมพ์.....	121
94 ภาพการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านบุ.....	123
95 ภาพการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านบุ.....	123
96 ภาพการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านบุ.....	124
97 ภาพการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านบุ.....	124
98 ภาพการสัมภาษณ์ เจ้าของโรงงาน เครื่องทองลงหิน.....	126
99 ภาพการสัมภาษณ์ เจ้าของโรงงาน เครื่องทองลงหิน.....	126
100 ภาพการให้สัมภาษณ์ช่าง ก่อนและหลังทำเครื่องทองลงหิน.....	127
101 ภาพการให้สัมภาษณ์ช่าง ก่อนและหลังทำเครื่องทองลงหิน.....	127
102 การมีส่วนร่วมในการให้สัมภาษณ์ช่าง ของผู้วิจัยกับนายช่าง.....	127
103 การมีส่วนร่วมในการให้สัมภาษณ์ช่าง ของผู้วิจัยกับนายช่าง.....	127
104 ประเภทชามพร้อมจานรอง.....	132
105 ประเภทจาน.....	132
106 ประเภทชามในลักษณะบากรอบมุมปากชาม.....	133
107 ประเภทชั้นน้ำดื่ม.....	133
108 ประเภทพาน.....	134
109 ประเภทชุดเครื่องน้ำเย็น.....	134
110 ประเภทของเครื่องทองลงหินแบบขัดเรียบ.....	135
111 ประเภทชุดน้ำเย็นชนิดรมดำ.....	136
112 ประเภทพานชนิดรมดำ.....	136
113 ประเภทพานชนิดรมดำ.....	136
114 เครื่องทองลงหินชนิดรมดำในแบบต่างๆ.....	137
115 เครื่องทองลงหินชนิดรมดำในแบบต่างๆ.....	137
116 เครื่องทองลงหินชนิดรมดำในแบบต่างๆ.....	137
117 ชั้นลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม).....	138
118 ลวดลายมะลิวัน บนผิวภาชนะ.....	138
119 พานลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม).....	139
120 ลวดลายมะลิวัน บนผิวภาชนะ.....	139
121 พานรองลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม).....	140
122 ลวดลายมะลิวัน บนผิวภาชนะ.....	140
123 ชั้นลายมะลิวัน ใส่แก้ว.....	141

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
124 ลวดลายมะลิวันใส่กุ๊ บนผิวภาชนะ.....	141
125 พานรองลายเทพพนม.....	142
126 ลายเทพพนม บนผิวภาชนะ.....	142
127 พานรอง พร้อมชั้นน้ำขนาดเล็ก ลายปฐมตัน.....	143
128 ลวดลายปฐมตัน บนผิวภาชนะ.....	143
129 การศึกษา ลักษณะของลวดลายในแบบต่างๆจากผลิตภัณฑ์.....	144
130 การศึกษา ลักษณะของลวดลายในแบบต่างๆจากผลิตภัณฑ์.....	144
131 ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยม.....	145
132 ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยม.....	145

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

งานหัตถกรรมเครื่องทองลงหินจัดเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับมนุษย์มาช้านาน จัดเป็นงานหัตถกรรมที่เก่าแก่ประเภทหนึ่ง และเพื่อสนองประโยชน์การใช้สอยของการดำรงชีวิตของมนุษย์เครื่องทองลงหินของไทยนั้นจึงก่อกำเนิดขึ้นมา จากวิถีชีวิตของมนุษย์ จากสภาพของชีวิตความเป็นอยู่ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับพื้นบ้าน ระดับ สังคม จนนำไปสู่ในระดับนานาชาติและได้มีการวิวัฒนาการเรื่อยมา สืบทอดจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่งไปสู่อีกหนึ่งเริ่มจากการสร้างสรรค์เพื่อการดำรงชีวิตในครัวเรือน และพัฒนาเป็นลำดับขั้นไป เพราะวิถีชีวิตของชาวไทยนั้นมีพื้นฐานทางสังคมที่ค่อนข้างเกี่ยวข้องกับวิถีชุมชนโดยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมีความผูกพันกัน ฉันทาติมิตร มายาวนานนับจากอดีตกาลเรื่อยมา

พระมหาเมธา คำไหล (2547: 10) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom) เป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควรและการดำรงอยู่ได้ยาวนานย่อมต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่ สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่เป็นจำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้นอกจากจะแสดงถึงความเป็นไทยและเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่ง ยังเป็น เครื่องชี้วัดความเจริญและการพัฒนาการของคนในชาติทั้งนี้ เมื่อยุคสมัยมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผลิตภัณฑ์ต่างๆ ซึ่งได้มาจากภูมิปัญญานั้น ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และยุคสมัยนั้นๆ จึงจะทำให้สามารถพัฒนาภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ได้อย่างดีที่สุด และเป็นที่ยอมรับของความต้องการของผู้บริโภคนั้นได้ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ ดังนั้นจึงมีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ ในด้านการใช้สอย พัฒนาขึ้นมา ให้มีความสวยงามน่าใช้งานมากยิ่งขึ้น ตามไปด้วย เพราะสำหรับผู้บริโภคด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป รูปลักษณะของผลิตภัณฑ์ ที่เรียกว่าภูมิปัญญานั้นก็เป็นปัจจัยสำคัญ อีกประการหนึ่งที่ทำให้ ภูมิปัญญานั้นยังสามารถดำรง คงอยู่ได้

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536: 385) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง สติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม และถ่ายทอดประสบการณ์ ที่ยาวนานของบุคคลในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ชี้แนะแนวทางการใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรกับธรรมชาติรอบตัว หรือแม้กระทั่งให้มีความสอดคล้องต่อการใช้สอยในพิธีกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม และ ขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศอีกด้วย จนกลายเป็นมรดกสืบทอด อันยาวนานเป็นหัตถกรรมที่เลื่องชื่อทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศต่างก็เป็นที่รู้จักถึงความงดงามวิจิตร อันเป็นเอกลักษณ์เป็นภูมิปัญญาที่แลออกมาด้วยหยาดเหงื่อและแรงงาน รวมถึงผลผลิตทางปัญญาของคนไทยกว่าจะได้เครื่องทองลงหิน อันเป็นภูมิปัญญาอันล้ำค่าแต่ละชิ้น แต่ละอันด้วยเหตุนี้ หัตถกรรมประเภทนี้ จึงควรค่าอย่างยิ่งแก่การศึกษาและการอนุรักษ์

ธวัช ปุณโณทก (2531: 40) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมา ซึ่งการที่ปราชญ์ชาวบ้านได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังบุตรหลานของตนหรือบุคคลที่อยู่ใกล้เคียง โดยบุคคลที่ถ่ายทอดนั้นส่วนใหญ่มักเป็นการใช้เวลาว่างให้เป็น ประโยชน์ จึงเป็นวิธีการสอนที่น่าศึกษาเป็นการถ่ายทอดความรู้แบบไม่เป็นทางการ กล่าวคือเป็นการเรียนการสอนด้วยการกระทำอาจกล่าวได้ว่าบ้านและสถาบันครอบครัวมีความสำคัญอย่างมากในการส่งเสริม ให้มีการเรียนรู้ หรือ การถ่ายทอดความเชื่อ ทักษะ และแบบแผนพฤติกรรมของครอบครัวไปสู่บุตรหลานเพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดี มีความรู้ในการประกอบอาชีพ โดยมีพ่อแม่หรือปู่ย่า ตายาย เป็นครูบุตรหลานเป็นนักเรียนลักษณะ การเรียนการสอน เพื่อมุ่งใช้ใน ชีวิตประจำวันวันอาทิตย์ความชำนาญที่ฝึกฝนและประสบการณ์ที่ ถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นการศึกษาวิธีการปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม นำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในท้องถิ่นมาดัดแปลง ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง สอนไปตามความรู้ที่มี เรียนมากน้อยแค่ไหน ไม่มีกำหนดการเรียนรู้อย่างมนุษย์ในลักษณะนี้ จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ ตลอดชีวิตที่เรียกว่า “Life-long education”

(พยุงพร ไตรรัตน์สิงกุล. 2537) ชลทิติย์ เอี่ยมสำอางค์ และ วิศนี ศิลาตระกูล(2533: 163) ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสมและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้น เป็นสิ่งที่มีคุณค่าเสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

ดังนั้นการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการผลิต และภูมิปัญญาด้านการถ่ายทอดการทำเครื่องทองลงหินบ้านนุ ครั้นนี้ มุ่งสืบค้นเพื่อเป็นการเผยให้เห็นถึงกระบวนการการผลิตเครื่องทองลงหินบ้านนุนี้ ตั้งแต่การรวบรวมวัสดุอุปกรณ์ กระบวนการบุตัวหัตถกรรมเครื่องทองลงหิน จนถึงการแกะ ลวดลายซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้าย จนได้งานหัตถกรรมที่งดงาม อันเป็นที่เลื่องชื่อและเชิดชูภูมิปัญญาของชนชาติไทย

คำถามการวิจัย

1. กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหินชุมชนบ้านนุ มีขั้นตอนอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยหรือไม่ อย่างไร และเพราะเหตุใด
2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินชุมชนบ้านนุ เป็นอย่างไรมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยหรือไม่ เพราะเหตุใด

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษา กระบวนการ ถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุ

กรุงเทพมหานคร

ความสำคัญของการวิจัย

1. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าหรือ การวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องรวมถึง องค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถนำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนี้ ไปใช้เพื่อนำไปสู่การพัฒนา องค์กร และการอนุรักษ์เป็นการสนับสนุนหรือฟื้นฟูงานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นของไทย
2. องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าจะเป็นประโยชน์ต่อ องค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือวงการ การศึกษาจะได้เผยแพร่ให้เป็นแหล่งสำหรับทำการศึกษา และให้ความรู้เพื่อใช้ในการศึกษาค้นคว้าแก่ผู้ที่มีความสนใจ ดังเช่น ศิลปศึกษาอาจสามารถที่จะนำไปพัฒนา เพื่อขยายไปสู่ระบบการเรียนการสอนในแบบเป็นทางการ หรือแบบไม่เป็นทางการ ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดเกิดค่านิยม เจตคติ ทักษะ และการนำไปใช้ในการประกอบอาชีพได้ มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพการทำเครื่องทองลงหิน เป็นการปลูกฝังสั่งสมและคงไว้ซึ่งข้อมูลข่าวสารอันเป็นประโยชน์ ให้ผู้ที่มีความสนใจได้ศึกษาหาความรู้สืบต่อไป
3. เป็นแนวทางให้องค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง กับการผลิตและการถ่ายทอด ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน สามารถสร้างชื่อ ให้กับเมืองไทยได้ จากการรณรงค์ส่งเสริมไว้ซึ่งภูมิปัญญาอันล้ำค่าของไทย

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ในส่วนของพื้นที่ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเฉพาะ การผลิตเครื่องทองลงหินในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานครเท่านั้น
2. ขอบเขตในด้านเนื้อหาของการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาดังนี้
  - 2.1 ศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร
  - 2.2 ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน ในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. กระบวนการผลิต หมายถึง กระบวนการสร้างงานหัตถกรรมเครื่องทองลงหิน ให้เพิ่มจำนวนขึ้น เพื่อ ตอบสนองความต้องการ ในด้านอุปโภค บริโภค แก่ผู้ที่มีความต้องการงานหัตถกรรมเครื่องทองลงหิน

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญา หมายถึง การสั่งสอน การบอกกล่าว การฝึกหัด วิธีการทำ เครื่องทองลงหิน ซึ่งเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ความฉลาดไหวพริบในการทำหรือการผลิตเครื่องทองลงหิน ที่สั่งสม สืบทอดกันมา จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ของชุมชน บ้านบุง กรุงเทพมหานคร

3. เครื่องทองลงหิน หมายถึง งานหัตถกรรม ประเภทเครื่องโลหะที่เกิดจากการผสมระหว่าง ดีบุก ทองแดง และเศษสำริด ผสมกัน แล้วหล่อหลอมทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ขันลงหิน ทัพพีลงหิน มีดลงหิน เป็นต้น มีการประดิษฐ์ลวดลายต่างๆ ลงไปให้ดูสวยงาม

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำเสนอตามหัวข้อต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญา และ ความหมายของภูมิปัญญา
  - 1.1 ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน
  - 1.2 กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน เครื่องมือ และอุปกรณ์ของช่าง
  - 1.3 ประเภทของเครื่องทองลงหิน
  - 1.4 การถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน
  - 1.5 ความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินและกระบวนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย
2. วัฒนธรรมและพัฒนาการของเครื่องทองลงหิน
3. ชุมชนบ้านบุ
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ภูมิปัญญา และ ความหมายของภูมิปัญญา

ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญา มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกัน ดังนี้

คำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) มีคำที่เกี่ยวข้องกันอยู่หลายคำคือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local wisdom) “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular wisdom) และ “ภูมิปัญญาไทย” (Thai wisdom)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2539: 398) ให้ความหมายของคำ “ภูมิปัญญา” ว่าหมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ เมื่อนำคำว่าท้องถิ่นหรือชาวบ้านมาขยายแล้ว นักวิชาการมักจะให้ ความหมายไว้เช่นเดียวกันคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น กับภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความหมายเช่นเดียวกัน ส่วนคำว่า ภูมิปัญญาไทย จะมีความหมายที่แตกต่างออกไปคือ เป็นภูมิปัญญาของคนเชื้อชาติไทย

พระมหาเมธา คำไหล (2547: 10) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom) เป็น ความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควรและการดำรงอยู่ได้ยาวนานย่อมต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่ สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่มาก ภูมิปัญญาเหล่านี้นอกจากจะแสดงถึงความเป็นไทยและเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่ง ยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญและการพัฒนาการของคนในชาติทั้งนี้ เพราะภูมิปัญญา เป็นสิ่งละเอียดอ่อน ชาติที่เจริญ มีสังคมที่สงบสุขร่มเย็น ไม่ระส่ำระสายและมีความเป็นอิสระ จึงจะสามารถสร้างสรรค์ ภูมิปัญญาเหล่านี้ออกมาได้เป็นรูปธรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้เราทุกคนประจักษ์แก่สายโดยทั่วกัน

พจนานุกรม ฉบับ เฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.2530 (2531: 398) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาไว้ว่า หมายถึง ความรู้ความสามารถ

เสน่ห์ จามริก (2532: 27) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงกระบวนการทางปัญญา และความคิดเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงกระแสความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจ พฤติกรรม สังคม องค์กร วัฒนธรรม ชุมชน เศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิตและการพึ่งตนเอง

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536: 385) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง สติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม และถ่ายทอดประสบการณ์ ที่ยาวนานของบุคคลในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ชี้นำแนวทางการใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนถาวรกับธรรมชาติรอบตัว

ธวัช ปุณโณทก (2531: 40) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบต่อกันมา ทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตัวเอง และทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สะสมสืบต่อกันมา

เสรี พงศ์พิศ (2529: 17) ได้กล่าวว่า ปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เรียก หมายถึง พื้นเพ รากฐานของความรู้ชาวบ้าน

ชลทิตย์ เอี่ยมสำอางค์ และ วิศนีย์ ศิลาตระกูล (2533: 163) ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น หมายถึง ความรู้ประสบการณ์ประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสมและถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้น เป็นสิ่งที่มีคุณค่าเสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

สามารถ จันท์สุรย์ (2533: 27) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่ง ทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาในการแก้ไขปัญหา เป็น สติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่แสดงซึ่งถึงองค์ความรู้ วิธีหรือกลวิธี ที่ถูกทดลองกลั่นกรอง สืบทอด สืบต่อกัน จากการใช้ปัญญาการกักเก็บความรู้ ที่ถูกฝึกปรือสั่งสม และสร้างสรรค์ให้ ดำรงคงอยู่ เป็นรากฐานวิถีชีวิต ของชุมชน และชาวบ้าน ขยายสู่แต่ละภูมิภาค กลายเป็นวัฒนธรรม แสดงให้เราได้เห็นถึงความเชื่อมโยง กันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ รวมถึงสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่มนุษย์เรามีอาจสัมผัสได้เพียงจาก กายสัมผัสทั้ง 5 เท่านั้นแต่สิ่งเหล่านี้หมายรวมถึงทุกๆ สิ่ง ทุกๆ อย่างเพราะมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันจึงทำให้มีคำว่าภูมิปัญญามาจนทุกวันนี้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ(ม.ป.ป.: 2) อธิบายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom) คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเรา ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่ช่วยใน

การเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้น เพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

จากการสัมมนาของนิสิตภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2534: 5) เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน: มติจรัสแสงต่อการจัดการเรียนการสอนระดับประถมศึกษาได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้น ทำขึ้น จากสติปัญญาและความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิตดำเนินชีวิตได้อย่างสมสมัย มีกระบวนการสั่งสมสืบทอดและกลั่นกรองกันมายาวนาน และมีการประสมประสานกันจนเป็นเหลี่ยมมณีที่จรัสแสง คงทน และทำหายต่อกาลเวลา

รัตนะ บัวสนธ์ (2535: 33) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า หมายถึง กระบวนการทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการทัศน์ ดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จารีตประเพณี ที่ได้รับการถ่ายทอด สั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนการทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

- ลักษณะที่ 1 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม
- ลักษณะที่ 2 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
- ลักษณะที่ 3 ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

ประเวศ วะสี (2539: 12) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดจากการสะสมกระบวนการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนานมีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาๆ ที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่าย การศึกษาวัฒนธรรมมันจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันไปหมด

ประเวศ วะสี (2524: 40 - 45) กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น 3 ลักษณะ ดังนี้ ความจำเพาะกับท้องถิ่น เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการสะสมขึ้นมาจากการประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาจากภายนอก โดยที่ไม่อาจนำไปใช้กับท้องถิ่นอื่นๆ ที่แตกต่างกันไปหรือได้แต่ไม่ดีมากนัก

มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูงภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีการเชื่อมโยงกันระหว่างชีวิตสังคมและสิ่งแวดล้อม มีการพยายามนำธรรมชาติมาอธิบายเป็นรูปธรรมที่สามารถแตะต้องได้ เช่น ความคิดเรื่องพระแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้า ที่ทำให้คนเคารพ ธรรมชาติและไม่ทำลายล้างสิ่งนั้น มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญกับประสบการณ์ จึงมีความเคารพ ผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

สามารถ จันท์สุรย์ (2533: 88 - 94) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่นๆ

โดยภูมิปัญญาเหล่านี้สามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ได้แก่

- ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
- ความสัมพันธ์ของกับคนอื่นๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
- ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 42) กล่าวว่า "ภูมิปัญญา" หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบ การณ์ ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพ ในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม และวัฒนธรรม ที่ได้มี พัฒนาการสืบสานกันมา และได้แลกเปลี่ยนสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่ สิ่งแวดล้อมอื่น ติดต่อกันสัมพันธ์กัน แล้วรับเอา หรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ ภูมิปัญญา จึงมีทั้งภูมิปัญญา อันเกิดจากภูมิปัญญาในท้องถิ่น ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และ ภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ เพื่อแก้ปัญหา และการปรับตัวให้สอดคล้อง กับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ภูมิปัญญา นั้นก็คือกระบวนการทางปัญญา และความคิดเพื่อแสวงหา องค์ความรู้ ศิลปะวิทยาการ เทคนิคกระบวนการ ระบบความคิด ที่นำไปสู่กระบวนการปฏิบัติ สรรค์สร้างเป็นกลวิธีเพื่อเอาชนะหรือต้านทานความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ สืบทอด ยึดถือ ตามที่ได้ถูกสั่งสมมา ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในทุกยุคทุกสมัย เกิดมาจากการสังเกต ของมนุษย์ สู่การลองผิด ลองถูก หรืออาจใช้วิธีการที่ได้มาจากความรู้และประสบการณ์ ที่เกิดจากการปฏิบัติซ้ำๆ กัน จน ก่อให้เกิด ความศรัทธา ความเชื่อ ความหวาดกลัว หรือเกรงกลัว จนนำไปสู่ แนวทางที่เป็นการ ปกป้องหรือป้องกัน เสมือนเกราะปกป้องตัวเองจาก อันตรายต่างๆ ไม่ว่าจะโดยภัยธรรมชาติ ภัย มนุษย์ต่างเผ่าพันธุ์ ภัยจากสัตว์ร้าย หรือภัยจากการประสบเหตุต่างๆ จากการไม่รู้เท่าทัน หรือการ รู้เท่าไม่ถึงการณ์ จากสิ่งต่างๆ ที่รายรอบโดยการไม่สามารถหยั่งรู้ได้ของมนุษย์นี้เอง ที่กลายมาเป็น ส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันภายในชุมชน สู่การยึดมั่นและถือปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถูกแสดง ออกมาในรูปแบบของรูปธรรม จึงเป็นสิ่งที่สามารถพิสูจน์ได้เป็นการแสดงออกในส่วนของบริบททาง สังคม ให้ได้เห็นอย่างชัดเจน ในรูปแบบของขนบวิธีประเพณีต่างๆ ของแต่ละชาติพันธุ์ ก่อให้เกิด สายสัมพันธ์อันดีงาม นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนชาวไทยสืบมา เจกเช่นมาจนทุกวันนี้

1.1 ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน

ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน หรือ เครื่องลงหิน คือ เครื่องใช้ที่ทำด้วยทองเหลือง ซึ่งเป็นโลหะผสมทองแดงกับดีบุก หล่อเป็นแผ่นกลมๆ แล ล้วนขึ้นรูปเป็นภาชนะ เช่น ชัน โถ ถ้วย จาน พานรอง หม้อ กระทะ ระนาดแก้ว ตลอดจนได้หล่อเป็นพระพุทธรูปและล่ำกลองปี่นใหญ่ เป็นต้น ในอดีตช่วงแรกที่ชาวไทยยังไม่ได้มีการเรียนรู้ว่า วัสดุอุปกรณ์ที่นำมาทำเป็นเครื่องทองลงหินเป็น โลหะผสมทองแดงกับดีบุกคนไทยนั้นได้มีการ ชื้อทองม้าพ่อ (โลโก้แตก) จากประเทศจีน ประมาณ กิโลกรัมละ 25 บาท มาหล่อ เนื่องจากเครื่องทองลงหินนั้นไทยเรานำเข้ามาจากเมืองจีน เพราะเครื่องทองลงหินมีต้นกำเนิดมาจากประเทศจีน และได้นำเข้ามาในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยการนำเอาโลหะ 2 ชนิด คือ ดีบุก และทองแดง ผสมกัน แล้วหล่อหลอมทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ชันลงหิน ทัพพีลงหิน มีดลงหิน เป็นต้น และจากเครื่องลงหินแบบเรียบๆ ธรรมดาๆ ก็ค่อยๆ พัฒนามาขึ้นมา มีลวดลายต่างๆ โดยช่างผู้ผลิต ได้ มีการประดิษฐ์ลวดลายต่างๆ ลงไปให้ดูสวยงาม โดยมากมักเป็นลวดลายไทย หาได้จากตามหนังสือ ลายไทย ตั้งแต่ลายแบบง่าย ๆ เช่น ลายกนก ลายมะลิวัน จนถึงลายที่มีความยุ่งยากซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เช่น ลายเทพพนม เป็นต้น ด้วยฝีมือที่ประณีต และสินค้ามีคุณภาพดี จึงเป็นที่รู้จักและนิยมกันอย่างแพร่หลาย ในช่วงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ส่วนในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์หลังจากที่เครื่องทองลงหินเริ่มเป็นที่นิยมกันมากขึ้นในช่วงเวลานั้น จึงได้เริ่มผสมวัสดุที่นำมาทำเครื่องทองลงหินขึ้นใช้เองในประเทศไทย โดยกรมวิทยาศาสตร์ กระทรวงอุตสาหกรรมแยกธาตุดูทราบ ว่าแร่ธาตุที่ผสมอยู่มีทองแดง ดีบุก จึงได้เริ่มผสมขึ้นใช้เองในประเทศไทย ไม่ต้องซื้อจากต่างประเทศเหมือนแต่ก่อน ทำให้อุตสาหกรรมนี้เจริญขึ้นมา

ช่างที่ทำเครื่องลงหิน เรียกว่า ช่างบุ เครื่องลงหินประเภทที่นิยมมากที่สุด มักทำการผลิตออกมาในรูปแบบของชัน จึงเรียกว่า ชันลงหิน การทำชันลงหินเป็นงานอย่างหนึ่งในงานหลายอย่างของ ช่างบุ คำว่า บุ แปลว่า ดี ช่างบุจะใช้ค้อนตีขึ้นรูปและจัดการตีแผ่ขยายวงออก ในขนาดต่างๆ แล้วแต่ว่าจะขึ้นรูปเป็น งานขึ้นโตขนาดของวงแผ่นโลหะทองเหลืองที่ดีนั้นจึงมีขนาดไม่เท่ากัน แตกต่างตามประเภท ที่ต้องการจะทำ หากเป็นชันเล็ก ๆ ก็ตีวงเล็ก หากเป็นจาน หรือชันใส่ พานรองก็จะมีลักษณะตีวงใหญ่ขึ้นนั่นเอง และเมื่อตีแผ่นทองเหลืองให้ได้รูปตามที่ต้องการ แล้วช่างที่ทำหน้าที่ขัด จะขัดผิวด้วยหินให้เรียบเป็นมันวาว ด้วยวิธีการที่ใช้หินขัดให้มันเป็นเงาวาวนี่เองที่ทำให้เรียกเครื่องทองเหลืองแบบนี้ว่า เครื่องลงหิน เครื่องทองเหลืองปัจจุบัน ทั่วไปมักใช้วิธีหล่อ จึงไม่เรียกว่าเครื่องลงหิน

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าตัวภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินก็คือภูมิปัญญาอันเกิดมาจากการสังสม ประสพการณ์การ การผลิตเครื่องทองลงหิน อันแรกเริ่มมาจากการบวนการผลิตภายในครอบครัว หรือบริเวณใกล้เคียงเช่นรั้วรอบขอบเรือนของตนเป็ นต้น โดยยึดถือเอาสมาชิกภายในบ้านในเรือนของตนเป็นหลัก หรือรั้วรอบขอบชิตญาติสนิทมิตรสหาย เพื่อนพ้อง น้องพี่ นำมาฝึก นำมาอบรมสั่งสอน ถึงกลวิธีการต่างๆ เพื่อให้ผลิตผลคนเหล่านี้ ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านนี้ ได้รับรู้และสามารถปฏิบัติงานใน กลวิธีการผลิตในทุกๆ ชันทุกๆ ตอน ได้อย่างถูกต้องต้องแท้ นั้นก็เพื่อเป็นการตอบสนองความต้องการ ในด้านของการใช้งาน ในรั้วรอบขอบเรือน อีกทั้งยังสามารถสืบต่อ

รวมถึงสรรค์สร้างอาชีพให้กับสมาชิกภายในครอบครัวได้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการเรียนรู้และปฏิบัติงานได้อีกด้วยเนื่องด้วยอดีตการวัสดุอุปกรณ์ไม่ได้มีให้เลือกสรรกันอย่างหลากหลายแจกเช่นในปัจจุบันนี้ ช่วงเวลานั้นจึงเป็นช่วงเวลาอันดียิ่งที่ทำให้ชื่อเสียงของตัวภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนั้น ได้เป็นที่รู้จักทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติต่างภาษาทั้งใกล้ไกลก็กล่าวเช่นนั้นได้ สิ่งเหล่านี้จึงทำให้ชาวไทยสามารถ แสดงออกมาในรูปแบบของ งานภูมิปัญญามีเอกลักษณ์ ทั้งในเรื่องของสินค้าที่มีคุณภาพ และความเป็นเอกลักษณ์ ของความวิจิตรสวยงาม ประณีตในแบบที่เป็นลวดลายของชาติไทยเรา อย่างเต็มภาคภูมิ

1.2 กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน และอุปกรณ์ของช่าง

กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหินถือเป็นกระบวนการผลิตงานศิลปหัตถกรรมที่เป็นประติษฐ์กรรมทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนสร้างสรรค์ ต่างมีรูปแบบการสืบทอดสืบทอดด้วยการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิต ปฏิสัมพันธ์ทางด้านสังคมซึ่งเป็นการแสดงถึงความเป็นกลุ่มสังคมของมนุษย์นั้นได้สร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมนั่นเองเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการเป็นกลุ่มสังคมเดียวกัน ของกลุ่มคนหรือ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic identity) ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องทองลงหิน จึงเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงประวัติศาสตร์ในชาติพันธุ์ที่ดำรงอยู่และมีความเชื่อ ในระบบคุณค่า หรือค่านิยมที่เป็นตัวเกาะเกี่ยวกับระบบความคิดของกลุ่มคนในสังคมนั้นๆ ดำรงอยู่ ด้วยภูมิปัญญาที่สืบทอดมายาวนาน การผลิตเครื่องทองลงหินจึงเป็นวัฒนธรรมที่มีการเรียนรู้ และถ่ายทอดความเป็นตัวตน ที่อยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์ เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ (Culture is learned) ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม (Enculturation) ซึ่งพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชนบทของไทยเป็นการเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงและสังเกตจากผู้อื่น ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 แบบใหญ่ๆ คือ แบบแรกเป็นการเรียนรู้แบบสังเกต (Observational learning) จะใช้รูปแบบการเรียนรู้นี้เป็นเบื้องต้นในการเรียนรู้วัฒนธรรมที่เป็นภูมิปัญญา โดยการสังเกตการเปลี่ยนแปลงจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบๆตัวของสิ่งเหล่านั้น ซึ่งอาจจะเป็นการสังเกตพฤติกรรม ทั้งในรูปแบบที่เป็น แบบแผนการดำรงชีวิต การทำมาหากิน การสังเกตจะนำไปสู่การรับรู้สรรพสิ่งในขณะที่ความเข้าใจจากการรับรู้สรรพสิ่งนำไปสู่ความหมาย ดังนั้นการเข้าใจจึงมีความสัมพันธ์กับสัญลักษณ์ที่ถูกใช้ในเหตุการณ์นั้นๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ ของสิ่งของหรือเหตุการณ์และความหมายจากการสังเกตนั้น คือ การตีความเพื่อที่จะเข้าใจความหมาย โดยการตีความเพื่อเข้าใจถึงความหมายของสิ่งที่ได้จากการสังเกตจะเป็นตัวแทนเหตุการณ์หรือสิ่งของนั้น และสุดท้ายสิ่งที่ได้จากการตีความก็คือเนื้อหาสาระที่ได้จากการสังเกต (Harbermas. 1976: 9-10; Neuliep. 1996: 32-33) การเรียนรู้ด้วยการสังเกตจะมี ผลไปสู่ภาคปฏิบัติ ในแบบที่สองคือ การเรียนรู้ที่เกิดจากการกระทำ (Learning by response consequences) เมื่อสังเกตและสรุปเป็นความรู้แล้วจะมีการปรับปรุงความรู้ให้มีความเหมาะสมกับตนเอง ด้วยการนำชุด

ความรู้ที่ได้มาทดลองทำดูซึ่งจะเป็นการทดลองในสถานการณ์จริง สังเกตสิ่ง ที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นผลจากการกระทำหรือนำความรู้มาใช้เมื่อเป็นที่พอใจคือได้ความรู้ชุดใหม่ที่เหมาะสมกับตนเองก็สรุปรวบยอดเป็นปัญญา สามารถสรุปการเรียนรู้ได้ดังนี้

พฤติกรรมการเรียนรู้ของบุคคลมีประสบการณ์ต่างกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้ต่างกัน และมีพฤติกรรมการเรียนรู้ต่างกันตามประสบการณ์ หรือการเรียนรู้รับรู้ของแต่ละคน

พฤติกรรมการเรียนรู้ เกิดจากสังเกตจดจำการฝึกหัด หรือการมีประสบการณ์จากการที่บุคคลได้มีปะทะสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และสิ่งอื่นแบบตั้งใจและไม่ตั้งใจ

พฤติกรรมการเรียนรู้สามารถคิดค้นต่อ ยอดเปลี่ยนแปลงพัฒนาได้ โดยการฝึกพฤติกรรมเสียใหม่ หรือได้จากการให้ความรู้ความเข้าใจแบบใหม่ เมื่อความรู้ความเข้าใจเปลี่ยนไปพฤติกรรมที่ปฏิบัติก็จะเปลี่ยนไปตามพฤติกรรม

บุคคลอาจเกิดการถ่ายทอดของการเรียนรู้ โดยนำความรู้ความเข้าใจที่เกิดจากการเรียนรู้ครั้งก่อน ไปผสมผสานกับสิ่งที่จะเรียนรู้ใหม่ บางครั้งสิ่งที่เรียนรู้เก่าพื้นฐานสำหรับการเรียนรู้สิ่งใหม่ และบางครั้งสิ่งที่เรียนรู้ที่เป็นของเดิมจะเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ในสิ่งใหม่

กันยา สุวรรณแสง (2542: 153-174) กล่าวถึงการเรียนรู้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวรซึ่งเกิดประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านอวัยวะสติปัญญา สังคม หรืออารมณ์ก็ได้ และการเรียนรู้เกิดขึ้นได้โดยไม่เลือกเวลา และสถานที่ จะมีการสอนหรือไม่มีการสอนก็ได้ คนเราอาจเรียนรู้จากครอบครัว สื่อมวลชน เพื่อนฝูง คนทั่วไป พฤติกรรมในสังคม

กระบวนการจัดการผลิตเครื่องทองลงหินบ้านบุ กรุงเทพมหานครมีการจัดวางกระบวนการทำงานไว้อย่างเป็นขั้นเป็นตอนมีการแบ่งแผนอย่างชัดเจน จึงทำให้ผู้ศึกษาหรือผู้ที่มีความสนใจสามารถเข้ามาทำการศึกษา หรือเยี่ยมชมได้อย่างสะดวกและสามารถเรียนรู้ทำความเข้าใจ ได้ อย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีความเข้าใจ และเต็มภาคภูมิในความน่าชื่นชม และความสวยงามของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินที่ได้ศึกษา ดังมีขั้นตอนนี้ และกระบวนการผลิตดังต่อไปนี้

กระบวนการจัดการผลิตเครื่องทองลงหินบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

ขั้นตอนการทำเครื่องทองลงหิน สามารถแบ่งตามการทำงานของช่างได้เป็น 7 ขั้นตอน โดยมีวิธีการผลิตเครื่องทองลงหิน ของชุมชนบ้านบุนั้นมีการทำงาน โดยมีการเรียงลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การตี
2. การลาย
3. การกลิ้ง
4. การกรอ
5. การเจียร
6. การขัด
7. การแกะลาย

ขั้นตอนที่ 1 การตี

การตี ในขั้นตอนนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่ คือ ช่างตี เป็นงานช่างที่รวมช่างหลอม ช่างแผ่ และช่างตีไว้ในขั้นตอนเดียวกัน ในปัจจุบันช่างตีจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในการผสมโลหะด้วย สิ่งสำคัญต้องผสมโลหะให้ได้เนื้อทองที่เหนียวเหมาะแก่งานบุการได้โลหะที่ผสมดีแล้วจึงเป็นความ สะดวกอย่างยิ่ง ช่างโบราณเมื่อราวรัชกาลที่ 3-4 จึงพอใจใช้ทองเก่า 2 ชนิด คือ “ทองใบไม้” หมายถึง เศษทองสัมฤทธิ์ที่ได้จากกันแตกชำรุด และ”ทองม้ล่อ” หรือ “ทองฉาบ” หมายถึง ทองจากเครื่องดนตรีสัมฤทธิ์ของจีนประเภทม้ล่อ ผ่าง และฉาบที่แตกชำรุด ใช้เป็นส่วนผสมในการหลอมโลหะ ทองชนิดนี้พ่อค้าชาวจีนนำเข้ามาจำหน่ายให้กับช่าง ต่อมาวัตถุดิบหายากขึ้น ช่างจึงผสมโลหะขึ้นใช้เองในอัตราส่วนทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสัมฤทธิ์ 1 ส่วน นำมาย่อยลงเข้าหลอมบนเตาตี

เตาตี เป็นเตาแบบโบราณ ทำด้วยอิฐสอดิน ก่อสูงราว 1 ศอก กลางเตาทำเป็นหลุม กระทะข้างล่างมีช่องต่อกับท่อลม เดิมใช้สูบลมด้วยมือ ช่างหลอมต้องมีผู้ช่วยสูบลม 1 คน ซึ่งอาจเป็นช่างมือสอง เด็กหรือผู้หญิงซึ่งมีความเชี่ยวชาญในการชักสูบลมไฟได้สม่ำเสมอ ปัจจุบันนี้พัฒนามาใช้พัดลมมอเตอร์เป็นตัวเร่งไฟให้ร้อน โดยใช้ถ่านไม้ซากซึ่งเป็นถ่านไม้คุณภาพดีเป็นเชื้อเพลิง

การหลอมช่างจะวางเข้าโลหะลงในแอ่งกลางเตา กลบถ่าน แล้วโหมไฟอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งโลหะหลอมละลายเป็นน้ำทองเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน ขั้นตอนนี้ช่างต้องใช้ความชำนาญสังเกตดูเนื้อโลหะหากน้ำทองยังมีสีขุ่นยังเททองไม่ได้ต้องรอให้น้ำทองได้สีแดงเรื่อ แบบลูกหนู อย่างที่ช่างเรียกว่า กินตา ดีแล้วจึงจะนำลงเทลงบนพิมพ์ดินเผา ศัพท์ช่างเรียกว่า “ดินงัน” ดินงันมีรูปทรงกลม เนื้อหนา หน้าเป็นหลุมตื้นๆ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางต่างๆ กัน การเลือกใช้ขึ้นกับขนาดของภาชนะที่ต้องการจะทำ ก่อนเททองช่างจะใช้น้ำมันขี้ไต้หรือปัจจุบันใช้น้ำมันโซลาเทลงบนผิวดินงันก่อน เพื่อให้หน้าทองแล่น ไม่ฝืด เมื่อเททองแล้วใช้พัดกระพือลมให้ทองเบ่ง ทิ้งให้ทองเย็นลงซ้าๆ จะได้เป็นทองก้อน มีขนาดความกว้างและหนาเท่ากับหน้าของดินงัน

การทิ้งให้ทองก้อนเย็นลงอย่างช้าๆ ทำให้ทองมีความอ่อน เหมาะแก่การตี จากนั้น จึงนำทองก้อนมาเผาไฟให้แดงแล้วตีแผ่นบั้งเหล็ก ใกล้กับบั้งมีเต็ง คือ ก้อนหินธรรมชาติ ช่างนำมาวางไว้หน้าทั่งหนุนฐานดินให้สูงอยู่ในระดับเดียวกัน เต็งจะช่วยบังคับรูปทองที่ดีแผ่ออกให้อยู่ในมุมที่ช่างต้องการ คนตีมี 1-2 คน ทั้งนี้ขึ้นกับขนาดของภาชนะหรือชิ้นงาน เวลาตีช่างจะใช้คีมคีบแผ่นทองไว้ให้แน่น ใช้ค้อนตีตีรีดไล่กันไปโดยขยับเลื่อนไปที่ละน้อย จนกระทั่งทองเกือบจะเย็นลง สังเกตจากผิวทองเป็นสีดำ ก็นำไปเผาไฟใหม่ตีแผ่ออกไปเรื่อยๆ จนโตกลมได้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ต้องการ แล้วตีตะแคงขึ้นขอบจากกันขึ้นไปหาปากภาชนะ ให้ได้รูปคร่าวๆ แล้วตีแต่งรูปภาชนะอีกครั้งหนึ่งด้วยค้อนแต่งเป็นค้อนไม้หรือค้อนเหล็ก ลักษณะหัวค้อนเป็นสัน ค่อยๆ ตีแต่งบนกลางหรือท่งไม้ที่ขุดเป็นเบ้าไว้รับรูปภาชนะ นำภาชนะที่แต่งรูปสมบูรณ์เผาไฟขึ้นสุดทำจนสุกแดงแล้วนำจุ่มน้ำ เพื่อให้ทองเย็นตัวลงอย่างรวดเร็วอันเป็นกรรมวิธีที่ทำให้โลหะมีความแข็งแรงและมีผิวทนทานต่อการสึกหรอ

ขั้นตอนที่ 2 การลาย

การลาย เป็นขั้นตอนที่ 2 ที่ผู้ทำหน้าที่นี้ คือ ช่างลาย ทำหน้าที่ตีเก็บรอยค้อนทำให้เนื้อภาชนะเรียบเสมอกัน ก่อนตีลายต้องทาภาชนะด้วยดินหม้อให้ทั่ว เพื่อให้ผิวภาชนะมีความลื่น ไม่ผิตเวลาตี นำภาชนะที่เตรียมทาดินหม้อไว้ครอบลงบนกระล่อน คือ แท่งเหล็กหัวมนกลม มีขนาดความสูงราว 15-16 นิ้ว หน้ากว้างราว 2 นิ้ว ใช้เป็นตัวรองรับภาชนะภายใน ภายนอกใช้ค้อนหัวกลมค่อยขยับตีเก็บรอยค้อนจนขึ้นเป็นลายทั่วทั้งใบ เรียกว่า การลายภาชนะ

ขั้นตอนที่ 3 การกลึง

การกลึง เป็นขั้นตอนที่ 3 มีความสำคัญ เช่นเดียวกับขั้นตอนอื่น ๆ โดยมีช่างกลึง ช่างกลึงจะทำหน้าที่ กลึงผิวภาชนะให้เรียบเสมอกัน เครื่องมือของช่างกลึงที่สำคัญประกอบด้วยภมรและเหล็กกลึง ภมรแบบดั้งเดิมเป็นเครื่องมือที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็งเป็นท่อนกลมตรงกลางบากเป็น ร่องมีแท่นรองรับสูงขนาดนั่งกลึงภาชนะกับพื้นได้โดยสะดวก หมุนได้โดยมีคันโยกทำจากไม้ไผ่ 2 ลำผูกติดไขว้กันไว้กับซื่อบ้านปลายคันทั้งสองข้างร้อยด้วยหนังพันไว้รอบแกนภมร เมื่อโยกคันไม้ไผ่แกนของภมรจะหมุนไปมาอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันใช้ภมรต่อกับมอเตอร์หมุนได้ทั้ง 2 ด้าน การกลึงต้องนำภาชนะติดกับหน้าภมร โดยใช้ชั้นผสมใยเนื้อตั้งไฟหรือใช้คอบเผาให้อ่อนตัว ทาชั้นเดียวที่ภาชนะนำไปติดกับหน้าภมร ชั้นเมื่อเย็นลงจะแข็งติดแน่นกับภมร โยกคันภมรให้หมุน กดเหล็กกลึงขูดลงบนผิวภาชนะแต่งให้เรียบทั่วทั้งใบโดยอาศัยแรงเหวี่ยงจากภมรนำภาชนะออกเปรี๊ยะ ยนด้านกลึงด้วยวิธีเดียวกันจนเรียบเสมอกันทั้ง 2 ด้าน ขั้นตอนนี้จะได้ภาชนะที่มีสีทองสุกปลั่งมีผิวเรียบ

ขั้นตอนที่ 4 การกรอ

การกรอ เป็นขั้นตอนที่ 4 ต่อจากการกลึง สอดคล้อง สัมพันธ์กัน โดยขั้นตอนนี้จะมี ผู้ที่ทำหน้าที่คือช่างกรอ เดิมเรียกว่าช่างตะไบ เพราะช่างใช้ตะไบเป็นเครื่องมือในการตกแต่งผิวภาชนะ ปัจจุบันใช้เครื่องกรอไฟฟ้าแต่งขอบปากภาชนะให้กลม

ขั้นตอนที่ 5 การเจียร และขั้นตอนที่ 6 การขัด

การเจียรและการขัด เป็นขั้นตอนที่ 5 และ 6 ในขั้นตอนทั้ง 2 ขั้นตอนนี้เครื่องทองลงหินที่
ได้จากการเจียรและการขัด

การเจียร เป็นขั้นตอนที่อดีต ต้องใช้คนและวัสดุเจียร มีความสำคัญโดยผู้ที่ทำหน้าที่นี้คือ
ช่างเจียร สมัยก่อนไม่มีขั้นตอนนี้ การทำงานจึงยุ่งยากลำบากกว่าปัจจุบันใช้ในการตกแต่งรอยตำหนิ
ต่างๆ ปัจจุบันประยุกต์ใช้เครื่องเจียรไฟฟ้า เพื่อตกแต่งรอยตำหนิต่างๆ บนผิวภาชนะจึงทำให้สะอาด
และวัสดุ มีความเรียบขึ้น มีคุณภาพมาตรฐานเดียวกันมากยิ่งขึ้น

การขัด การขัดเป็นขั้นตอนที่ ต้องใช้ความ ซำนาญเป็นอย่างมาก ผู้ที่ทำหน้าที่นี้ เรียกว่า
ช่างขัด สมัยก่อนช่างโบราณใช้หินเนื้อละเอียดอย่างหินลับมีดทั้งก่อนขัดภาชนะให้ขึ้นเงา ต่อมาช่าง
บ้านบุใช้แปดดินเผาที่ใช้แล้ว มีเนื้อแกร่งเหมือนหิน บดให้ย่อยผสมกับน้ำมะพร้าวห่อผ้าหมักลึ่งไป
กับเนื้อภาชนะ เรียกว่า เหยียบบ่บ้ำ ปัจจุบันใช้เครื่องปั่นมอเตอร์ดีดลูกทรายและลูกผ้า ขัดเป็น
ขั้นตอนสุดท้ายขั้นตอนการผลิตดังกล่าว ช่างต้องอาศัยความรู้ ความซำนาญที่สั่ง สมเพาะบ่มสืบทอด
กันเป็นระยะเวลาอันยาวนานจากนายช่างสู่ลูกมือ จากพ่อแม่สู่ลูกหลาน โดยการสังเกตเรียนรู้จาก
ประสบการณ์ตรงและทดลองค้นคว้าหาวิธีการต่างๆ จนได้ผลที่มีคุณภาพดี ควรค่าแก่การภาคภูมิใจ
เครื่องทองลงหินที่ได้จากขั้นตอนการผลิตด้วยมือแบบดั้งเดิมของชาวบ้านบุ มีคุณสมบัติของเนื้อ
ภาชนะที่เหนียว แข็งแกร่ง มีผิวสีสุกใสเป็นเงางาม ไม่ขุ่นมัวได้ง่าย มีน้ำหนัก มีผิวเย็น ใสเย็นเย็น
จัดเมื่อเคาะดูมีเสียงดังกังวาน จึงนิยมทำเป็นเครื่องดนตรีประเภท ฉิ่ง ฉาบและฆ้องอีกด้วย

ขั้นตอนที่ 7 การแกะลาย

การแกะลาย เป็นขั้นตอนสุดท้ายในการผลิตเครื่องทองลงหิน โดยมีช่างที่เรียกว่า ช่างแกะลาย
ช่างแกะลายจะทำหน้าที่ เป็นขั้นตอนสุดท้าย แต่ในขั้นตอนนี้ มิได้มีการแกะลายที่บ้านบุ แต่ต้องมึ
การส่งไปแกะลายต่อที่ บ้านของคุณบัว นรา ที่จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นเสร็จสิ้นขั้นตอน เนื่องด้วย การ
ผลิตมีการแบ่งสรร หน้าที่การทำงานกันอย่างชัดเจน เพื่อให้ได้มาซึ่งตัวชิ้นงานที่มีคุณภาพ เครื่อง
ทองลงหินบ้านบุนี้ จึงต้องใช้ช่าง เฉพาะสาขา นั้นๆ โดยแท้จริง

โดยมากช่างมักจะแกะลวดลายตามความต้องการ ของช่างเองว่าจะให้มีลวดลายแบบใด ให้
มีความสวยงาม ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้าย ของ การผลิตเครื่องทองลงหิน โดยลวดลายต่างๆ มักเป็น
ลวดลายที่ผ่านการแกะโยสืบทอดต่อกันมาในลักษณะครุพักลักจำ หรือลายไทยที่พบในหนังสือลาย
ไทย โดยทั่วไป เช่น ลายมะลิวัน เป็นลายดั้งเดิม แต่บรรพบุรุษ ที่มีการแกะสืบต่อกันมาจัดเป็นลายที่
นิยมแกะมากที่สุด เพราะเป็นลายแรกเริ่มและแกะง่าย ต่อมาก็มีลายมะลิวัน แต่มีการ ใส่กุ้เพิ่มเข้ามา
ลายเทพพนม ลายปฐมตัน (ลายไทยโบราณ) บางครั้งช่างแกะลายเองก็มีการดัดแปลงลาย เพื่อง่าย
ต่อการแกะมากยิ่งขึ้น จึงไม่มีชื่อลาย

เครื่องมือ และ อุปกรณ์ของช่าง

เครื่องมืออุปกรณ์ของช่างมีดังต่อไปนี้

- เบ้าและดินเหนียว

เบ้ามี 2 ชนิด เบ้าดิน ช่างปั้นขึ้นเองด้วยดินเหนียวผสมขี้เถ้าแกลบ มีราคาถูกแต่ไม่คงทน ใช้ได้เพียงครั้งเดียวก็เสีย เบ้ากรวด เป็นนอก ทำจากโลหะ มีราคาแพง ใช้ได้หลายครั้ง ดินเหนียว คือ แบบพิมพ์ทอง ทำด้วยดินเหนียวผสมแกลบเผาไฟ ทรงกลม หน้าเป็นหลุมตื้น มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ตั้งแต่หลายขนาด หนาถึง 4-5 ซม. เพื่อให้มีความทนทาน ใช้เททองได้หลายครั้ง

- ค้อนแต่งและค้อนตีขนาดต่างๆ
- คีมแต่งและคีมขั้วทอง
- คีมประกับและคีมขึ้น
- คีมโอบ คีมขึ้นรูปภาชนะขนาดใหญ่
- เขางัว เหล็กปลายโค้งงอเล็กน้อยตามไม้ไฟใช้เขี่ยผงถ่านเททอง
- เขาควย เหล็กปลายโค้งยาวตามไม้ไฟใช้เกลี่ยถ่านในเตา
- เหล็กขนาด ใช้วัดขนาดทองเพื่อขึ้นรูปภาชนะให้ได้ตามขนาดที่ต้องการ ช่างตีถือ

เป็นเครื่องมือ ที่จัดว่าเป็นครุ เป็นสิ่งที่สำคัญจะไม่ข้ามไม่เหยียบ ในพิธีครอบครุยังใช้เป็นเครื่องมือที่ครูมอบให้แก่ศิษย์ เพื่อแสดงว่าสามารถเรียนเป็นช่างได้ต่อไปแจกเช่นเดียวกัน กับการเล่าเรียน ในสาขาวิชาอื่นๆ ที่มีการบูชาข้าวของสิ่งของที่ใช้ในการดำรงวิชาชีพของตน

- กลาง ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้เต็ง เพื่อทนความร้อนได้ดีในระหว่างตีแต่งรูปภาชนะ
- เหล็กกลึงและหินลับ เหล็กกลึงมี 2 แบบ แบบหน้ากลาง และหน้าแคบ เดิมช่างตีหน้า
- วงเวียน วงเวียน
- ขอบขีด มีหลายลักษณะแล้วแต่ชิ้นงาน
- สว่าน
- เหล็กแกะ ใช้ในการแกะช่องไฟของลาย
- กระดาษทราย
- กระจก
- แม่พิมพ์

ดังนั้น กระบวนการผลิตจึง มีทั้งหมด 7 ขั้นตอน ด้วยกันโดยมีการแบ่งกลวิธี การปฏิบัติงานไว้อย่างชัดเจน คือ 1.การตี 2.การลาย 3.การกลึง 4.การกรอ 5.การเจียร 6.การขัด 7.การแกะลาย และจะเห็นได้ว่าขั้นตอน กลวิธีการผลิต และวัสดุอุปกรณ์ ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาไปบ้างไม่มากก็น้อย แล้วแต่ช่วงเวลา หรือสภาพบริบททางสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ ถึงอย่างไร ก็ยังมีกลวิธีหลักๆ ดังที่กล่าวมาขั้นต้น มิได้มีขั้นตอนใดที่ขาดหายไป หากแต่ยังคงไว้ซึ่งกลวิธีอย่างดั้งเดิมไว้ทุกประการ อาจมีปรับเปลี่ยนบ้างก็จะเป็นในลักษณะของการปรับเปลี่ยนภายในขั้นตอน มากกว่าที่อาจมีการเพิ่มเติมเข้ามาเพื่อให้ภูมิปัญญา มีคุณภาพ และความ วิจิตรงดงาม มากยิ่งขึ้น

กระบวนการบริหารจัดการผลิตเครื่องทอลง หิน การศึกษาวิจัยจำนวนมากได้สะท้อนให้เห็นถึงข้อเท็จจริงบางอย่าง หากย้อนกลับไปมองแต่ครั้งในอดีต จะพบว่าสังคมชนบทไทยดั้งเดิมเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย เศรษฐกิจพื้นฐานเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ สำหรับบริโภคใช้สอยในครัวเรือนและในชุมชน มิใช่เพื่อการแลกเปลี่ยนนวัตกรรม ในการผลิตสำหรับการดำรงชีพหาจากสภาพธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัว ทำให้ชาวชนบทมีความใกล้ชิดผูกพัน และตระหนักในสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกมาในรูปของความเชื่อและพิธีกรรมที่เอื้อต่อการรักษาความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์หลักในชุมชนเป็นความสัมพันธ์ใน ระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ทางสายเลือด ดังนั้นจึงสอดคล้องต่อการใช้ทรัพยากรร่วมกัน รวมทั้งการแบ่งปันผลผลิตและการพึ่งพาอาศัยกันในด้านต่าง ๆ ดังนั้นด้วยลักษณะทั้งหมดนี้จึงทำให้ชนบทไทยในอดีตมีความเป็นเอกเทศ และพึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งสามารถสืบทอดเอกลักษณ์ดังกล่าว วต่อมาได้โดยไม่ขาดสายและดำรงอยู่อย่างสงบตลอดมา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2537)

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของชนบทไทยนั้นเกิดขึ้นเมื่อประเทศได้ก้าวเข้าสู่กระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นความทันสมัยตามแบบตะวันตกนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง เป็นต้นมา และเชื่อมโยงให้เห็นว่า เริ่มต้นขึ้นเมื่อประเทศตะวันตกได้ใช้อำนาจในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการ การให้ความช่วยเหลือผ่านโครงการเงินกู้ หรือคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ ฯลฯ ให้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดเพื่อสร้างความหมายต่อสิ่งใหม่ที่เป็นคู่ตรงข้าม คือ “การพัฒนา (Development)” และ “ความด้อยพัฒนา (Underdevelopment)” ให้เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการจัดแบ่งประเภทของประเทศต่างๆ – (Categorization) ออกเป็น “ประเทศพัฒนาแล้ว” และ “ประเทศที่ยังด้อยพัฒนา” (ไชยรัตน์ เจริญโอพาร. 2540: 87)

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล (2542: 1-3) ได้วิเคราะห์ว่าเมื่อเวลาผ่านไป ผลจากการใช้แนวทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่สังคมไทยอย่างมากในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สังคมและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งกระบวนการของความเปลี่ยนแปลงก็มีความสลับซับซ้อน จนยากที่จะอธิบายในเชิงสาเหตุและผลลัพธ์ได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดต่างเป็นปัจจัยเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน สำหรับผลของการพัฒนาในด้านบวกนั้น ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเจริญทางวัตถุและสาธารณูปโภคต่างๆ ระบบสื่อสารที่ทันสมัยหรือการขยายปริมาณและการกระจายการศึกษาอย่างทั่วถึงมากขึ้น ฯลฯ แต่ผลด้านลบเหล่านี้ส่วนใหญ่กระจายไปถึงคนในชนบทหรือผู้ด้อยโอกาสในสังคมน้อย ยิ่งไปกว่านั้นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ก่อให้เกิดผลลบติดตามมาด้วย เช่น การขยายตัวของอุตสาหกรรม การส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่เพื่อการค้าและส่งออก รวมถึงการขยายตัวของรัฐเข้าไปในชนบท ได้ส่งผลให้ชนบทเกิดความอ่อนแอในหลายด้าน ทั้งการต้องพึ่งพิงตลาดและพ่อค้าคนกลาง ในการส่งสินค้าทุน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการรวมกลุ่มกันตามประเพณีเพื่อจัดการทรัพยากรที่เคยมีอยู่แต่เดิมแตกสลายลง ภูมิความรู้ที่เคยใช้แก้ปัญหาและสั่งสมปรับเปลี่ยนกันมาถูกกลืนเลือนและเริ่มสูญหายไป

การจัดการระบบความสัมพันธ์หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ นั้น ว่าจะเป็นในสังคมที่เป็นระบบเศรษฐกิจแบบใดหรือยุคสมัยใด จะมีลักษณะร่วมที่คล้ายคลึงกัน ทำให้สามารถแบ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. การผลิต (Production)

การผลิต หมายถึง การใช้แรงงาน หรือเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบหรือปัจจัยการผลิตต่างๆ ที่มาจากทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นของกิน ของใช้ สินค้า และบริการ เพื่อตอบสนองความต้องการแก่มนุษย์หรือผู้บริโภค ดังนั้น การผลิตจึงมักเน้นถึง รูปแบบของการผลิตหรือทุนที่ใช้ในการผลิต เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ แรงงาน เงินทุน และวัตถุดิบต่างๆ รวมทั้งการจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับแรงงาน เช่น การแบ่งหน้าที่กันในการผลิต รวมถึงการพัฒนากรรมวิธีหรือประสิทธิภาพการผลิต โดยการใช้ปัจจัยการผลิตน้อยที่สุด เพื่อให้ได้ผลผลิตมากที่สุด เนื่องจากทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตมีอยู่อย่างจำกัดนั่นเอง ดังนั้นประสิทธิภาพการผลิตจึงขึ้นอยู่กับเทคโนโลยี อันหมายถึง เครื่องจักรเครื่องมือต่างๆ รวมทั้งประสิทธิภาพของแรงงานและผู้ประกอบการด้วย (นิยพวรรณ วรณศิริ. 2536: 12-13; วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. 2539: 58-59)

2. การบริโภค (Consumption)

การบริโภค คือ การใช้ผลผลิตและบริการบำบัดหรือตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งพบว่าแบบแผนการบริโภคนั้น มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับค่านิยม ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงระบบคุณค่าและโลกทัศน์ของสังคมนั้นด้วย โดยสมาชิกของแต่ละสังคมจะมีลักษณะการบริโภคที่แตกต่างกันไปตามค่านิยมพื้นฐาน (ณรงค์ เส็งประชา. 2530: 62; นิยพวรรณ วรณศิริ. 2536: 82-85)

3. การแลกเปลี่ยน (Exchange)

โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนสินค้า ถือได้ว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญมากเนื่องจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์มองว่า เมื่อมนุษย์มีความต้องการที่ไม่จำกัด แต่ขณะเดียวกันมนุษย์มีความสามารถในการผลิตจำกัด ไม่สามารถผลิตทุกอย่างเองได้จึงทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนซึ่งเป็นเงื่อนไขเชื่อมโยงระหว่างการผลิตและการบริโภคขึ้น ยิ่งในบริบทของโครงสร้างเศรษฐกิจแบบปัจจุบันซึ่งมีการแยกย่อยกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกไปในลักษณะของการแบ่งงานกันทำ (Division of labour) อย่างซับซ้อน ทำให้เกิดการจำแนกแจกแจงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Differentiation of economic activities) มีผลทำให้การผลิต และการบริโภคที่แต่เดิมเคยอยู่ในหน่วยสังคมเดียวกัน เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะแยกผู้ผลิตและผู้บริโภคออกจากกัน หากความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้มีความซับซ้อนและแยกย่อยมากยิ่งขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งทำให้การผลิตแยกออกจากบริโภคในระยะห่างมาก ยิ่งขึ้นเท่านั้น จนอาจมีแนวโน้มที่จะแยกการบริโภคออกจากหน่วยสังคมที่เป็นผู้ผลิตนั่นคือ ผู้ผลิตและผู้บริโภคอาจอยู่ต่างสังคมกัน หรือผู้ผลิตอาจไม่ทราบว่าผู้บริโภคของตนเองคือใคร รวมทั้งเส้นทางหรือช่องทางการกระจายสินค้าจากตนเองไปสู่ผู้บริโภคเป็นอย่างไร (นภาพรณ หะวานนท์. 2542: 15) สิ่งนี้เข้ามาทำหน้าที่ทดแทนช่องว่างที่เกิดจากระยะห่างดังกล่าวนี้ก็คือ กิจกรรมการแลกเปลี่ยน ซึ่งหากระยะห่างนี้เกิดขึ้นมากเนื่องจากการจำแนกแจกแจงสูง ระบบความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนก็ต้องยิ่งมีความซับซ้อนและหลากหลายมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อเชื่อมโยงการผลิตและการบริโภคให้สามารถดำเนินต่อไปได้อย่างต่อเนื่องเป็นปกติ เช่น การพัฒนาวิธีการแลกเปลี่ยนในระบบตลาดเงินที่ใช้เงินตามเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยนสำหรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นต้น

ยศ สันตสมบัติ (2537: 82-93) มีความเห็นว่าระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของสังคมวัฒนธรรมต่างๆ ทั้งหมดอาจแบ่งแยกได้เป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ

3.1 การให้สินค้าและบริการเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการโดยไม่ใช้เงินเป็นสื่อกลางซึ่งอาจอยู่ในรูปของการไม่หวังผลตอบแทนเช่นการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน เช่น การให้ของกำนัล ซึ่งการแลกเปลี่ยนในรูปแบบนี้มักพบในสังคมมนุษย์ทุกแห่งไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มญาติพี่น้องหรือคนในกลุ่มเดียวกัน การแลกเปลี่ยนอีกลักษณะหนึ่งอาจอยู่ในรูปของการแลกเปลี่ยนแบบสมดุล (Balance reciprocity) ซึ่งเป็นการให้ที่คาดหวังผลตอบแทน เช่น การนำสินค้าชนิดหนึ่งไปแลกกับสินค้าชนิดหนึ่งที่เศรษฐศาสตร์เรียกว่า Barter system ซึ่งการแลกเปลี่ยนแบบสมดุลนี้มีได้จำกัดเฉพาะการแลกเปลี่ยนสินค้าเท่านั้น หากแต่อาจเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างครัวเรือนหรือกลุ่มต่างๆ เช่น การลงแขก หรือการเอาแรงในสังคมชาว นา หรือการแลกของขวัญในเทศกาลคริสต์มาสหรือปีใหม่ เป็นต้น การแลกเปลี่ยนนี้มักจะเกิดขึ้นระหว่างเพื่อนบ้านที่ต้องการเสริมสร้างมิตรภาพให้ยาวนานสืบไป นอกจากนี้ยังพบว่าระบบการแลกเปลี่ยนแบบนี้มีได้มีบทบาทเป็นเพียงแต่การแบ่งปันในรูปของการแลกเปลี่ยนอาหาร ผลผลิต สินค้า และบริการภายในหรือระหว่างกลุ่มต่างๆ เท่านั้น แต่ยังพบว่าระบบแลกเปลี่ยนแบบนี้สามารถสร้างความสมดุลในระบบการผลิตของสังคมได้อีกด้วย เช่น ในกรณีที่บางสังคมมีผลผลิตส่วนมากเกินไปที่อาจเน่าเสียจึงนำมาแลกเปลี่ยนกัน เป็นต้น

3.2 ระบบการกระจายตัวของสินค้าและบริการไปยังสมาชิกสังคม

เป็นระบบการแลกเปลี่ยนที่สินค้าจำนวนหนึ่งถูกเก็บรวบรวมไว้สะสมไว้ ณ ที่แห่งหนึ่ง หรือโดยบุคคลหนึ่ง เพื่อทำการแบ่งปันออกไปในเวลาจำเป็น เช่น ครอบครัวรวมแรงร่วมใจกันทำงานโดยมีหัวหน้าครอบครัวทำหน้าที่รวบรวมดูแลสินค้า หรือผลผลิตที่ครอบครัวหามาได้เพื่อนำมาแบ่งปันให้สมาชิกครอบครัวอีกทีหนึ่ง หรือในสังคมที่มีโครงสร้างทางชนชั้นทางสังคมที่มีการจัดตั้งสถาบันการเมืองที่แน่นอนชัดเจน ผลผลิตที่เป็นส่วนเกินส่วนหนึ่งจะถูกเก็บไว้เป็นสมบัติส่วนรวม โดยมีผู้ปกครองเช่น พระมหากษัตริย์เป็นผู้ดูแลแบ่งปันให้สมาชิกเมื่อถึงคราวจำเป็น

3.3 ระบบการแลกเปลี่ยนแบบเงินตราหรือการค้า

ระบบการแลกเปลี่ยนแบบเงินตราหรือการค้า หรือที่นิยมเรียกกันว่า ระบบตลาด เป็นระบบการแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นหลังสุดเมื่อเทคโนโลยีมีความทันสมัย มีผลผลิตมากกว่าการบริโภคอย่างสม่ำเสมอ ความหนาแน่นของประชากรสูงขึ้นและเกิดความชำนาญพิเศษ นอกเหนือจากการผลิตเพื่อการยังชีพ เช่น เกิดกลุ่มช่างฝีมือต่างๆ นักบวช นักบวช เป็นต้น การแลกเปลี่ยนค้าขายในยุคแรกจะเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยตรงโดยไม่ใช้เงินในลักษณะการแลกเปลี่ยนอย่างสมดุลซึ่งมักเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยและมีความเชื่อใจกัน ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มขึ้น มีการขยายการค้าไปสู่คนแปลกหน้า อีกทั้งปริมาณผลผลิตที่เป็นส่วนเกินมากพอที่จะนำไปแลกเปลี่ยนสินค้าประเภทอื่น รวมทั้งประเภทของสินค้าก็มีความหลากหลาย ดังนั้นความต้องการระบบการแลกเปลี่ยนโดยมีเงินเป็นสื่อกลางจึงเพิ่มมากขึ้น เงินจะทำหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. เป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน
2. เป็นสิ่งที่กำหนดคุณค่าของสินค้าต่างชนิดกันให้มีมาตรฐานเดียวกัน สามารถแลกเปลี่ยนกันได้
3. ทำให้เกิดการสะสมทรัพย์สินและความมั่งคั่ง
4. การจัดสรรผลผลิตหรือการวิภาคกรรม

หมายถึง สัดส่วนของผลประโยชน์ที่บุคคลได้รับจากการเข้าไปมีส่วนร่วมในการผลิต ซึ่งอยู่ในรูปแบบผลตอบแทนปัจจัยการผลิต 4 ชนิด คือ ค่าจ้างสำหรับปัจจัยแรงงาน ค่าเช่าสำหรับปัจจัยที่ดิน ดอกเบี้ยสำหรับเงินทุน และกำไรสำหรับทุน และด้วยเหตุที่ความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยใช้ความแตกต่างกันระหว่างชนชั้นทำให้มีความแตกต่างกันในกรรมสิทธิ์เหนือปัจจัยการผลิต และความแตกต่างกันในการจัดสรรว่าเจ้าของปัจจัยการผลิตใดควรได้รับการจัดสรรประโยชน์ตอบแทนจำนวนเท่าใด จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้สถานภาพทางเศรษฐกิจของบุคคลแตกต่างกัน

แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์อธิบายเพิ่มเติมว่า เนื่องจากบุคคลมีฐานะเป็นทั้งผู้บริโภคของปัจจัยการผลิตไปพร้อมๆ กัน ในฐานะที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตต่างๆ ได้แก่ที่ดิน แรงงาน ทุน และการประกอบ การ ผู้บริโภค จะนำปัจจัยการผลิตที่ตนเองมีอยู่ไปใช้ในการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ ซึ่งจะได้รับการจัดสรรค่าตอบแทนสำหรับปัจจัยการผลิตในรูปแบบของ ค่าจ้าง ค่าเช่า ดอกเบี้ย และกำไร เพื่อนำไปใช้จ่ายสำหรับซื้อสินค้าและบริการในการตอบสนองความต้องการของตน

ในระบบการแลกเปลี่ยนที่ใช้เงินตราเป็นสื่อกลาง จะเห็นได้ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ มีการแยกย่อย จากการผลิตและการบริโภค ออกเป็นการแลกเปลี่ยนและการจัดสรรผลผลิต โดยกิจกรรมเหล่านี้อาจไม่ได้ดำรงชีวิตอยู่ในบริบทหรืออยู่ในความควบคุมขององค์กรสังคมเดียวกันอีกต่อไป นอกจากนี้ “เงิน” ที่ถูกใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนก็มีใช้สิ่งที่บริโภคได้โดยตรงหากแต่ทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการอื่นๆ ที่ผู้บริโภคนั้นไม่สามารถผลิตเองได้ เพื่อให้ตนได้รับการตอบสนองความต้องการเท่านั้น

ดังนั้นการผลิตเครื่องทองลงหินของชุมชนในอดีตได้ มีการแลกเปลี่ยนมาโดยตลอดไม่ว่าจะเป็นการผลิตเพื่อประดับบ้านเรือน โดยใช้เงินเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนผ่านระบบการบริหารจัดการเพื่อให้ได้ค่าตอบแทนซึ่งรูปแบบเครื่องทองลงหินเปรียบเสมือนผลผลิตย่อยที่ช่วยส่งเสริมผลิตผลหลัก เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาได้ปรับเปลี่ยนค่านิยมของสังคมเป็นการผลิตเพื่อการค้าได้เพิ่มสูงขึ้นจะเห็นได้จากปริมาณตลาดขายเครื่องทองลงหิน แต่การผลิตเครื่องทองลงหินก็ไม่ได้สร้างความร่ำรวย แต่เป็นงานที่สามารถทำได้ทุกเวลาไม่จำเป็นต้องรอให้ถึงฤดูกาล ผู้ที่ผลิตเครื่องทองลงหินสามารถทำงานได้ทุกวัน พบว่าการ คำนวณรายได้ของช่างทำเครื่องทองลงหิน แต่ละคนหรือแต่ละครอบครัวนั้นมีดังนี้

1. ฝีมือในการทำงาน ในงานหัตถกรรมเครื่องทองลงหินแบ่งผลงานเป็น 3 ลักษณะคือ งานฝีมือละเอียด งานฝีมือปานกลาง งานฝึกหัด ดังนั้นผู้ที่มีฝีมือละเอียด จะมีรายได้ประมาณวันละ 200-400 บาท ฝีมือปานกลางรายได้ประมาณ 100-150 บาท เด็กฝึกงานจะไม่มีรายได้ แต่เมื่อการผลิตเครื่องทองลงหินจะมีรายได้ 50-80 บาท การพิจารณาเครื่องทองลงหินในส่วนนี้คือ พิจารณาลวดลาย รูปทรง ความแข็งแรง

2. การทำงานเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว ครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่วัยทำงาน คือ พ่อแม่ และลูก 1-3 คน จะมีรายได้เฉลี่ย 8,000-12,000 บาท จากการศึกษาในชุมชน ในปัจจุบัน สภาพของช่างทำเครื่องทองลงหินเป็นครอบครัวขยายออกจากพ่อแม่ซึ่งครอบครัวช่างทำเครื่องทองลงหินในปัจจุบันมีสมาชิกไม่เกิน 6 คน ครอบครัวที่มี พ่อ แม่ และลูกไม่สามารถทำงานได้ จะมีรายได้เฉลี่ย 5,000-7,000 บาท

ดังนั้นกระบวนการในการผลิตเครื่องทองลงหิน ควรที่จะมีการบริหารจัดการขั้นพื้นฐาน เพื่อที่จะสามารถช่วยการแก้ไขปัญหาในกระบวนการผลิตโดยใช้หลักการตลาดซึ่งเป็นกลยุทธ์ทางการตลาดที่เป็นที่รู้จักและเป็นพื้นฐานที่สุดก็คือการใช้ 4P (Product Price Place Promotion) ซึ่งหลักก็คือการวางแผนในแต่ละส่วนให้เข้ากัน และเป็นที่ต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่เราเลือกไว้ให้มากที่สุด ในบางธุรกิจอาจจะไม่สามารถปรับเปลี่ยนทั้ง 4 P ได้ทั้งหมดในระยะเวลานั้น ก็ไม่เป็นไร เพราะเราสามารถค่อยๆ ปรับกลยุทธ์จนได้ ส่วนผสมทางการตลาดได้เหมาะสมที่สุด

1. ผลิตภัณฑ์ ก็คือสินค้าหรือบริการที่เราจะเสนอให้กับลูกค้า แนวทางการกำหนดตัวผลิตภัณฑ์ ให้เหมาะสมก็ต้องดูว่ากลุ่มเป้าหมายต้องการอะไร เช่นต้องการน้ำผลไม้ที่ สะอาด สด ในบรรจุภัณฑ์ถือสะดวก โดยไม่สนธรรมชาติ เราก็ทำตามที่ลูกค้าต้องการ ไม่ใช่เราชอบหวาน ก็จะพยายามใส่น้ำตาบเข้าไป แต่โดยทั่วไปแนวทางที่จะทำสินค้าให้ขายได้มีอยู่สองอย่างคือ

1.1 สินค้าที่มีความแตกต่าง โดยการสร้างความแตกต่างนั้น จะต้องเป็นสิ่งที่ลูกค้าสามารถสัมผัสได้จริงๆ ว่าต่างกันและลูกค้าตระหนัก และชอบในแนวทางนี้เช่นคุณสมบัติพิเศษ รูปลักษณ์ การใช้งานความปลอดภัยความคงทนโดยกลุ่มลูกค้าที่เราจะเสนอก็จะเป็นลูกค้าที่ไม่มีการแข่งขันมาก

1.2 สินค้าที่มีราคาต่ำนั้นคือการยอมลดคุณภาพในบางด้านที่ไม่สำคัญลงไป เช่น สินค้าจากจีนจะมีคุณภาพไม่ดีนัก พอใช้งานได้ แต่ถูกมาก ๆ สินค้าที่เลียนแบบแบรนด์ดังๆ ในซูเปอร์สโตร์ต่างๆ จริงๆ แล้วสำหรับนักธุรกิจมือใหม่ควรเลือกแนวทางสร้างความแตกต่างมากกว่าการเป็นสินค้าราคาถูก เพราะ หากเป็นด้านการผลิตแล้วรายใหญ่ จะมีต้นทุนการผลิตที่ถูกกว่ารายย่อยๆ แต่หากเป็นด้านบริการอาจจะเริ่มต้นที่ราคาถูกก่อน แล้วค่อยๆ หาตลาดที่รายใหญ่ไม่สนใจ

2. ราคา เป็นสิ่งสำคัญในการตลาด การตั้งราคา ควรจะเป็นการตั้งราคาให้เหมาะสมกับผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายและเหมาะสมกับสถานที่ เช่นแหล่งคนมาก หรือแหล่งของชุมชน

2.1 กำหนดราคาตามลูกค้า คือกำหนดราคาตามที่เรา คิด ลูกค้าสามารถซื้อชิ้นงานได้ ซึ่งอาจจะได้มาจากการทำสำรวจ หรือแบบสอบถาม

2.2 กำหนดราคาตาม $\text{ทุน} + \text{กำไร}$ วิธีนี้เป็นการคำนวณว่าต้นทุนของผู้ผลิตตามความเป็นจริงบวกค่าขนส่งแรงงาน บวกกำไร จึงได้มาซึ่งราคา และจำเป็นต้องมีการทำประชาสัมพันธ์หรือปรับภาพลักษณ์ให้เข้ากับราคานั้น

3. สถานที่ คือวิธีที่นำสินค้าไปสู่มือของลูกค้าที่จะขายไปหลายๆ ที่ วิธีการขายหรือการกระจายสินค้าจะมีความสำคัญมากหลักของการเลือกวิธีการกระจายสินค้านั้นไม่ใช่การขายให้มาก สถานที่ที่ดีที่สุดจะดีเสมอเพราะขึ้นอยู่กับสินค้าของผู้ผลิตคืออะไร และกลุ่มเป้าหมาย มายทานคือใคร เช่น ของใช้ในระดับบน ควรจะจำกัดการขายไม่ให้มีมากเกินไป เพราะอาจจะทำให้เสียภาพลักษณ์ได้สิ่งที่เราควรจะคำนึงอีกอย่างขอวิธีการกระจายสินค้าคือต้นทุน การกระจายสินค้า เช่น การขายสินค้าใน 7-11 อาจจะกระจายได้ทั่วถึง แต่อาจจะมิตันทุนสูงกว่า หากจะกล่าวถึงธุรกิจที่เป็นการขายหน้าร้าน Place ในที่นี้ก็คือ ทำเล

4. การส่งเสริม โปรโมชัน คือกิจกรรมต่างๆ เพื่อบอกลูกค้าถึงลักษณะสินค้า เช่นโฆษณาในสื่อต่างๆ หรือการทำกิจกรรมที่ทำให้คนมาซื้อสินค้าที่ผลิต เช่น การลดราคาประจำปี สื่ออินเทอร์เน็ตไปสไลด์ ไปสเตอร์ รถแห่ วิทยุท้องถิ่น และคำนึงถึงการเข้ากลุ่มเป้าหมาย

กล่าวโดยสรุปจากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ สรุปได้ว่าความสัมพันธ์ทางโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของทุกสังคมนั้น มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนอง ต่อความต้องการในการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ เป็นส่วนใหญ่เพราะเสถียรภาพของระบบสังคมทั้งหมด มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ประกอบด้วย องค์ประกอบหลักทางเศรษฐกิจ มี 4 ประการ คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรร ค่าตอบแทนปัจจัยการผลิต ในขณะที่ การผลิตเป็นปัจจัย ที่เกี่ยวเนื่องระหว่างธรรมชาติ แ รงงานมนุษย์ และเทคโนโลยี ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์ด้วยกัน โดยมีการการผลิตและความเป็นเจ้าของปัจจัย เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ เช่นเดียวกันกับการผลิตเครื่องทองลงหิน ที่ต้องมีองค์ประกอบหลักทางเศรษฐกิจ มี 4 ประการ เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรร นั่นก็เพื่อการดำรงอยู่ซึ่งภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปคงดำรงอยู่ไม่ได้สืบนานมาจนทุกวันนี้ เพราะสังคมไทยเรานั้น พื้นฐานหลักในด้านการบริโภค นั้นยังมีความเกี่ยวเนื่อง กับปัจจัยของระบบทั้ง 4 ประการไม่ว่ายุคใดสมัยใด เพราะการบริโภคมิได้หมายถึงเพียงการกินการใช้ แต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมถึง การซื้อเพื่อเป็นที่ระลึกหรือเป็นของกำนัล แก่แขกเหลื่อที่มาเยี่ยมเยียน เป็นการแสดงไมตรีจิตที่ดี อันเป็นเอกลักษณ์ ที่อยู่เคียงคู่คนไทยมาแสนนาน นี่แหละที่เรียกว่าเอกลักษณ์ อันหน้าภาคภูมิใจ คุณค่าของสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการผลิตและการแลกเปลี่ยนของสังคม นับเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมาก ต่อการสร้างสรรค้งานภูมิปัญญาอันเป็นค่านิยมอันมีผลต่อการกำหนดแบบแผน ของกระบวนการผลิตที่ตอบสนองลักษณะการบริโภคของคนในสังคมด้วย

1.3 ประเภทของงานศิลปกรรมเครื่องทองลงหิน

เครื่องทองลงหิน (Bronze ware) หรือมีชื่อเรียกอีกอย่างในสมัยโบราณว่า "เครื่องม้าล่อ" (จากเอกสารเก่าในประวัติศาสตร์จะพบว่ามีการใช้คำ "ม้าพ่อ" และระบุว่า ช่างทำเครื่องทองลงหิน สมัยรัชกาลที่ 4 แห่ง พระบรมราชจักรีวงศ์ ชื่อทองม้าพ่อ (โลโก้แตก) จากประเทศจีน ประมาณ กิโลกรัมละ 25 บาท มาล่อใหม่ทำเป็นขันน้ำ ฟานรอง หม้อกระแต ระนาดแก้ว ตลอดจนได้หล่อ เป็นพระพุทธรูปและล้ากลองปืนใหญ่ ต่อมานิยมทำเป็นขันลงหินกันมาก จนกระทั่งนายเกลียว บุนนาค ที่กรมวิทยาศาสตร์ กระทรวงอุตสาหกรรมแยกธาตุดูทราบ ว่าแร่ธาตุที่ผสมอยู่มีทองแดง ดีบุก จึงได้เริ่มผสมขึ้นใช้เองในประเทศไทย ไม่ต้องซื้อจากต่างประเทศเหมือนแต่ก่อน ทำให้ อุตสาหกรรมนี้เจริญขึ้นมาก) เครื่องทองลงหินมีต้นกำเนิดมาจากประเทศจีนและนำเข้ามาในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยการนำเอาโลหะ 2 ชนิด คือ ดีบุก และทองแดง ผสมกัน แล้วหล่อ หลอมทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ขันลงหิน ทัพฟิ่งหิน มีดลงหิน เป็นต้น มีการประดิษฐ์ลวดลาย ต่างๆ ลงไปให้ดูสวยงาม ฝีมือ ประณีตมีคุณภาพดี เป็นที่รู้จักและนิยม อย่างแพร่หลายในยุคกรุง รัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ต่อมาความนิยมลดลงไปมาก เนื่องจากดูแลรักษายากเพราะจะต้องคอยขัด อยู่เสมอ

ในราวพ.ศ. 2490 ผู้ผลิตเครื่องทองลงหินบางคนได้พยายามพัฒนาเครื่องทองลงหินด้วย การประดิษฐ์และพัฒนาลวดลายไทยใหม่ๆ ลงบนเครื่องทองลงหิน รวมทั้งใช้เขาสัตว์และไม้มา ประกอบเป็นด้ามมีด ช้อน และทัพพี ให้ดูแปลกใหม่ แต่ตลาดรับซื้อก็ยังอยู่ในวงแคบ ต่อมาเมื่อ ประมาณ พ.ศ. 2507 มีชาวต่างประเทศเข้ามาท่องเที่ยวพักผ่อนในประเทศไทยมากขึ้น

ในช่วงเวลานี้เองมีผู้ผลิตเครื่องทองลงหินผู้มีความคิดกว้างไกล ได้คิดประดิษฐ์เครื่องทอง ลงหินให้มีลักษณะเป็นของที่ระลึก เช่น พวงกุญแจที่เปิดขวด และอื่นๆ ที่เหมาะสำหรับนำไปเป็น ของฝากหรือของขวัญ จนกระทั่งเป็นที่นิยมแพร่หลายมากขึ้น จึงได้มีการพัฒนารูปแบบให้สอดคล้อง กับรสนิยมของชาวต่างประเทศ จนสามารถส่งออกไปจำหน่ายยังตลาดต่างประเทศ ได้เป็นมูลค่านับ ร้อยล้านบาทต่อปี แต่สินค้าประเภทนี้ก็ไม่เจริญเติบโตมากนัก เพราะขึ้นอยู่กับความนิยมของผู้ซื้อใน ต่างประเทศ ซึ่งมักจะไม่นิยมซื้อ แต่จนถึงปัจจุบันก็ยังสามารถขายไปยังตลาดต่างประเทศได้บ้าง

แหล่งผลิตเครื่องทองลงหินโดยทั่วไปอยู่ในกรุงเทพฯ และธนบุรี ซึ่งปัจจุบันมีน้อยรายและมี ลักษณะการผลิตในรูปอุตสาหกรรมครัวเรือนเพราะเป็นอาชีพที่ตกทอดกันมานาน

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์หัตถกรรมแต่ละประเภท ล้วนแต่มี ประวัติความเป็นมาที่ยาวนานมาแต่สมัยโบราณทั้งก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ มา จนถึงปัจจุบัน บางชนิดก็ได้เลิกผลิตกันไปแล้วเพราะหมดความจำเป็นด้านการใช้สอย แต่บางชนิด แม้จะเลิกผลิตไปแล้ว แต่ก็มีการฟื้นฟูให้มีการผลิตขึ้นใหม่เพื่อจรรโลงไว้ซึ่งศิลปะทางวัฒนธรรม ก็ สามารถขายได้แม้จะมีราคาแพงเพราะบางคนต้องการเพื่อเก็บสะสมไว้ บางคนก็ซื้อเพื่อ ประดับ บ้านเรือน หรือบางคนก็ซื้อเพื่อให้เป็นของขวัญของกำนัล เป็นต้น

ประเภทสามารถแบ่งประเภทต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

3.1 เครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภค

3.1.1 เครื่องใช้ในครัวเรือน

ประเภทชั้นน้ำ

- ชุดชั้นน้ำขนาดเล็ก
- ชั้นน้ำขนาดกลาง
- ชั้นน้ำขนาดใหญ่

ประเภททัฟพี และกระบวยตักน้ำ

- กระบวยตักน้ำ
- ทัฟพี

ประเภทพาน

- พานรอง

ประเภทชุดน้ำเย็น

- ชุดน้ำเย็น
- ชุดพาน แบบขัดเรียบ และแบบรมดำ

ประเภทชาม

- ชามแบบขัดเรียบ และแบบรมดำ

ประเภทชามสลัด

- ชุดชามสลัด
- ชามผลไม้

ประเภทจาน

- จานข้าว หรือจานสลัด
- จานใส่อาหาร

ประเภทชุดเครื่องดื่ม

- ชุดกาแฟ

3.1.2 ประเภทของที่ระลึก

- จานสลักลาย สามารถสั่งผลิต แบบแกะสลักรายนามข้อความหรืออักษรที่

ต้องการลงไปได้

- ชุดชั้นน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดี สำหรับแขกบ้านแขกเมืองหรือของที่ระลึก

ในวาระเทศกาลสำคัญ

3.1.3 ประเภทของแต่งประดับบ้าน

- สามารถนำชุดชั้นน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดี หรือ ชุดจานสลักลายจัดใส่บรรจุภัณฑ์ที่บุด้วยเนื้อกำมะหยี่ ทำให้ผลิตภัณฑ์ หูหระและควรถ่ายยั้ง สามารถเปิดฝาดังโหว้ได้
- ชุดเครื่อง ชามสลัด สามารถจัดเข้าตู้โหว้ สามารถจัดโหว้ได้
- ชุดกาแฟในแบบคลาสสิก
- ภูมิปัญญาเหล่านี้ถือเป็นของแบบจัดโหว้ได้ทุก ประเภท จัดวางตามมุม ก็ สามารถเพิ่มความมีเสน่ห์ให้กับเจ้าของบ้าน ดูมีรสนิยมอีกด้วย

สินค้าเหล่านี้แม้จะมีราคาแพง กว่าผลิตภัณฑ์ที่ทำในลักษณะประเภทเดียวกันนี้ แต่สินค้าของลงหินนี้ มีความแตกต่างและเป็นเอกลักษณ์ หนึ่งเดียวอย่างแน่นอนเพราะสิ่งเหล่านี้ เกิดขึ้นมาได้ เหตุผลมิใช่เพียงเพื่อการค้าขาย เพื่อหวังผลกำไร แต่สิ่งเหล่านี้ มีคุณค่าทางจิตใจของทั้งผู้ใช้ ผู้ให้ หรือผู้รับ เหมาะสำหรับให้แขกบ้านแขกเมือง ใช้ประกอบพิธีกรรม ใช้ในงานเชิงศิลปวัฒนธรรม และสามารถใช้เพื่อบ่งบอกรสนิยม ของผู้ใช้ได้ด้วย เพราะกว่าจะได้ผลิตผลของภูมิปัญญาที่ต้องผ่านกระบวนการมากมาย ที่เป็นงานละเอียด ต้องใช้ความอดทน และใช้ความประณีตชำนาญเป็นอย่างมาก มิเช่นนั้นเครื่องผลิตภัณฑ์ต่างก็คงมิได้มาตรฐานหรือวิจิตรงดงาม จนเป็นที่เลื่องชื่อมาจนทุกวันนี้

1.4 การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน

การสืบทอดภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องทองลงหิน

ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องทองลงหินเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่เป็นประดิษฐ์กรรมทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนสร้างสรรค์ สืบทอดด้วยการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิต ปฏิสัมพันธ์ทางด้านสังคมซึ่งเป็นการแสดงถึงความเป็นกลุ่มสังคมของมนุษย์นั้นได้สร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมนี้เองเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการเป็นกลุ่มสังคมเดียวกันของกลุ่มคนหรือ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic identity) ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องทองลงหิน จึงเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงประวัติศาสตร์ในชาติพันธุ์ที่ดำรงอยู่และมีความเชื่อ ในระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่เป็นตัวเกาะเกี่ยวกับระบบความคิดของกลุ่มคนในสังคมนั้นๆ ดำรงอยู่ ด้วยภูมิปัญญาที่สืบทอดมายาวนาน การผลิตเครื่องทองลงหินจึงเป็นวัฒนธรรมที่มีการเรียนรู้ และถ่ายทอดความเป็นตัวตน ที่อยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์ เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ (Culture is learned) ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม (Enculturation) ซึ่งพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชนบทของไทยเป็นการเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงและสังเกตจากผู้อื่น ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 แบบใหญ่ๆ คือ แบบแรกเป็นการเรียนรู้แบบสังเกต (Observational learning) จะใช้รูปแบบการเรียนรู้นี้เป็นเบื้องต้นในการเรียนรู้วัฒนธรรม ที่เป็นภูมิปัญญา โดยการสังเกตการเปลี่ยนแปลงจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบๆ ตัวของสิ่งเหล่านั้นซึ่งอาจจะเป็นการสังเกตพฤติกรรม ทั้งในรูปแบบที่เป็นแบบแผนการดำรงชีวิต การทำมาหากิน การสังเกตจะนำไปสู่การรับรู้ สรรพสิ่งในขณะที่มีความเข้าใจจากการรับรู้สรรพสิ่งนำไปสู่ความหมาย ดังนั้นการเข้าใจจึงมีความสัมพันธ์กับสัญลักษณ์ที่ถูก

ใช้ในเหตุการณ์นั้นๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ ของสิ่งของหรือเหตุการณ์และความหมาย จากการสังเกตนั้น คือ การตีความเพื่อที่จะเข้าใจความหมาย โดย การตีความเพื่อเข้าใจถึงความหมายของสิ่งที่ได้จากการสังเกตจะเป็นตัวแทนเหตุการณ์หรือสิ่งของนั้น และสุดท้ายสิ่งที่ได้จากการตีความก็คือเนื้อหาสาระที่ได้จากการสังเกต(Harbermas. 1976: 9-10; Neuliep. 1996: 32-33) การเรียนรู้ด้วยการสังเกตจะมีผลไปสู่ภาคปฏิบัติในแบบที่สองคือ การเรียนรู้ที่เกิดจากการกระทำ (Learning by response consequences) เมื่อสังเกตและสรุปเป็นความรู้แล้วจะมีการปรับปรุงความรู้ให้มีความเหมาะสมกับตนเอง ด้วยการนำชุดความรู้ที่ได้มาทดลองทำดูซึ่งจะเป็นการทดลอง ในสถานการณ์จริง สังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นผลจากการกระทำหรือนำความรู้มาใช้เมื่อเป็นที่พอใจ คือได้ความรู้ชุดใหม่ที่เหมาะสมกับตนเองก็สรุปรวบยอดเป็นปัญญา

สรุปการเรียนรู้ได้ดังนี้

พฤติกรรมการเรียนรู้ของบุคคลมีประสบการณ์ต่างกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้ต่างกัน และมีพฤติกรรมการเรียนรู้ต่างกันตามประสบการณ์ หรือการเรียนรู้รับรู้ของแต่ละคน

พฤติกรรมการเรียนรู้ เกิดจากสังเกตจดจำการฝึกหัด หรือการมีประสบการณ์จากการที่บุคคลได้มีปะทะสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และสิ่งอื่นแบบตั้งใจและไม่ตั้งใจ

พฤติกรรมการเรียนรู้สามารถคิดค้นต่อยอดเปลี่ยนแปลงพัฒนาได้ โดยการฝึกพฤติกรรมเสียใหม่ หรือได้จากการให้ความรู้ความเข้าใจแบบใหม่ เมื่อความรู้ความเข้าใจเปลี่ยนไปพฤติกรรมที่ปฏิบัติก็จะเปลี่ยนไปตามพฤติกรรม

บุคคลอาจเกิดการถ่ายทอดของการเรียนรู้ โดยนำความรู้ความเข้าใจที่ กิดจากการเรียนรู้ครั้งก่อน ไปผสมผสานกับสิ่งที่จะเรียนรู้ใหม่ บางครั้งสิ่งที่เรียนรู้เก่าพื้นฐานสำหรับการเรียนรู้สิ่งใหม่ และบางครั้งสิ่งที่เรียนรู้ที่เป็นของเดิมจะเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ในสิ่งใหม่

กันยา สุวรรณแสง (2542: 153-174) กล่าวถึงการเรียนรู้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวรซึ่งเกิดประสบการณ์ การเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านอวัยวะสติปัญญา สังคม หรืออารมณ์ก็ได้ และการเรียนรู้เกิดขึ้นได้โดยไม่เลือกเวลา และสถานที่ จะมีการสอนหรือไม่มีการสอนก็ได้ คนเราอาจเรียนรู้จากครอบครัว สื่อมวลชน เพื่อนฝูง คนทั่วไป พฤติกรรมในสังคม

กระบวนการจัดการผลิตเครื่องทองลงหินบ้านบุ กรุงเทพมหานครมีการจัดวางกระบวนการทำงานไว้อย่างเป็นขั้นเป็นตอนมีการแบ่งแผนอย่างชัดเจน จึงทำให้ผู้ศึกษาหรือผู้ที่มีความสนใจสามารถเข้ามาทำการศึกษา หรือเยี่ยมชมได้อย่างสะดวกและสามารถเรียนรู้ทำความเข้าใจ ได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีความเข้าใจ และเต็มภาคภูมิในความน่าชื่นชม และความสวยงามของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินที่ได้ศึกษา ดังมีขั้นตอน และกระบวนการผลิตดังต่อไปนี้

ภูมิปัญญาไทยกับการผลิตเครื่องทองลงหินพื้นฐานภูมิปัญญาไทย

“ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมาช้านาน เป็นการดำรงอยู่คู่กับวิถีชีวิต มีความเชื่อมโยง ของสังคม วัฒนธรรมประเพณี ที่เกี่ยวพันกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น เป็น ความรู้ ที่เกิดจากประสบการณ์ ในชีวิตสืบต่อกันมาทั้งทางตรง และทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จ ากการพบ เห็นด้วยตัวเอง และการให้คำแนะนำจากผู้ใหญ่ มีนัก วิชาการได้กล่าวถึงภูมิปัญญาที่เป็นพื้นฐานไว้ ว่า

นิตยา บุญสิงห์ (2544: 11-13) ได้กล่าวว่า “วัฒนธรรมไทยเป็นผลรวมจากความคิด สติปัญญา ของมนุษย์ ซึ่งได้สร้างสรรค์และยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต อันนำไปสู่พื้นฐานแห่ง ภูมิปัญญา”

พื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนอันเป็นรากฐานแห่งภูมิปัญญาสู่ศิลปะพื้นบ้านอัน เป็นกระบวนการที่เป็นระบบทางความคิด คือ

1. พื้นฐานทางปรัชญา ความเชื่อที่ยอมรับนับถือสืบทอดต่อกันมา เป็นพื้นฐานความคิด เพื่อการพัฒนาสู่การกระทำในรูปกิจกรรมผลงาน
2. พื้นฐานทางจิตวิทยา การศึกษาส่วนรวมก่อนการศึกษาส่วนย่อย
3. พื้นฐานทางสังคม สังคมประชาธิปไตย การมีน้ำใจประชาธิปไตย การยอมรับนับถือซึ่งกัน การร่วมมือกัน
4. พื้นฐานทางวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น

อาจกล่าวได้ว่าพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปะพื้นฐานในรูปแบบของการพัฒนาการสืบ ทอดประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสัมพันธ์ กับชุมชนมาช้านาน ชุมชนใดที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่มาช้านานย่อมมีภูมิปัญญาของชุมชนหรือภูมิ ปัญญา ของตนเองทั้งสิ้น

ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

เรื่องของ“ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรง อยู่ในชีวิตที่เกี่ยวพันกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้ เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์ อื่นๆ กล่าวคือ มีมันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้น เรียนรู้ แก้ปัญหา และมีการสืบทอดแบบ แผนความรู้เป็นมรดกมาช้านาน แม้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ สัมผัสและถ่ายทอดเป็นมรดกมาช้านานแต่ มีเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่ง คือ เป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ อาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ ค่าใช้จ่าย การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืน (ประเวศ วะสี . 2530) คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หรืออาจเรียกชื่อแตกต่างกันแต่ความหมาย เดียวกันอาจจะเป็นคำใหม่ในวงการศึกษาและแม้แต่การพัฒนา แท้จริงแล้วแนวคิดและการปฏิบัติมี มาช้านานแล้วในหมู่ของชาวบ้านและผู้ทำงานในท้องถิ่น แต่ได้รับการหยิบยกขึ้นมาพูดคุยกันอย่าง

จริงจัง เมื่อไม่นานมานี้ กลุ่มนักพัฒนา องค์กรเอกชน ซึ่งทำงานในระดับหมู่บ้านเป็นกลุ่มแรกที่เริ่ม รื้อฟื้นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อค้นหาคุณค่าที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับกิจกรรมพัฒนา ซึ่ง พวกเขารับผิดชอบอยู่ ก่อนหน้าที่จะศึกษาเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีการศึกษาเรื่องราว ทำนองนี้เรียกชื่อ ว่าเป็นการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนหรือการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน ประเด็น สำคัญๆ ในเรื่องภูมิปัญญาจึงยังไม่ได้มาใช้โดยตรงกับการพัฒนาด้านต่างๆ ของประเทศ แต่มี แนวโน้มว่าจะนำบางสวนมาเชื่อมโยงหรือประยุกต์ใช้มากขึ้น ความสนใจเริ่มแรกนี้จึงเป็นเพียงการ ตระหนักหรือกระตุ้น ให้เกิดการตระหนักหรือกระตุ้นให้เกิดการตระหนักใน ภูมิปัญญาชาวบ้านและ วัฒนธรรมท้องถิ่น (ชลทิพย์ เอี่ยมสำอาง; และ วิศนี ศิลตระกูล. 2533)

ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า “ภูมิปัญญา” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ได้มีผู้อธิบาย ความหมายในแง่มุมต่างๆ ดังต่อไปนี้

ธวัช ปุณโณทก (2531: 40) ได้ให้ความหมายว่า ความรอบรู้ที่ชาวบ้านเรียนรู้และมี ประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือประสบการณ์ด้วยตนเองหรือทางอ้อม ที่เรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรอบรู้สะสมเหล่านี้เรียกว่า ภูมิปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับ บ.เสนท์ จามริก (2531: 9) ที่ได้ กล่าวถึงภูมิปัญญาว่าด้านหนึ่งนั้น นอกจากจะเป็นเรื่องราวของพื้นภูมิธรรมเดิมแล้ว ยังหมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มี ลักษณะสากลและลักษณะเฉพาะของตนเอง ในความหมายเดียวกันั้นกับ ปรีชา อุตระกุล (2531: 9) ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาเป็นเรื่อง ที่สะสมมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับคนกับธรรมชาติคนกับสิ่งแวดล้อมคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการ ทางจารีตประเพณี วิถีชีวิตการทำมาหากินและพิธีกรรมต่างๆ ทุกอย่างเพื่อเกิดความสงบสุขในส่วน ที่เป็นชุมชนหมู่บ้าน และส่วนที่เป็นปัจเจกชนของชาวบ้านเอง ซึ่งสอดคล้องกับ สุจารี จันทร์สุข (2531: 12) ได้กล่าวไว้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ แก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ซึ่งชาวบ้านสามารถ คิดทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย ซึ่งมี ความหมายในทำนองเดียวกันกับ ชลทิพย์ เอี่ยมสำอาง และวิศนี ศิลตระกูล (2533) ได้ให้ ความหมายว่า หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ ของประชาชนในท้องถิ่นซึ่งได้รับการศึกษาอบรมสั่ง สมและถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษหรือเป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของ ตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเกิดเป็นสิ่งที่มีความค่า เสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนเรามีชีวิตรวมกันอย่างมีสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วน เสริมสร้างการผลิตซึ่งมีความหมายสอดคล้องกันกับ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2536: 6) ที่ได้อธิบายว่า เรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวางลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับคตินิยม ความรู้ ความ สันติภาพ การรู้เท่าทันธรรมชาติ ของสรรพสิ่งรอบตัวและการเลือกเฟ้น ความคิด วิธีการมาใช้ใน ชีวิตประจำวันอย่างได้ผล เป็นเรื่องของการสั่งสมประสบการณ์มาหลายชั่วคนและยังกล่าวต่อไปอีก

ว่าภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นถึงหลักแหล่งที่อยู่ และได้แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันและรับเอาหรือเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือ แก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ดังนั้นภูมิปัญญาจึงมีทั้งที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่จากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำ เพื่อการแก้ปัญหาและปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและการเปลี่ยนแปลง และสุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2540: 21) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้านว่าหมายถึงวิธีการจัดการวิธีการชี้แนะและการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่น หรือกลุ่มชนภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะเป็นรากฐานซึ่งมีความหมายในทำนองเดียวกันกับจักรพันธ์ สนั่นเพียร (2543: 5) ได้ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous knowledge) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง สติปัญญาอันเกิดมาจากการเรียนรู้ สะสม และถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น

เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้อธิบายภูมิปัญญาไทยว่า เป็นผลของประสบการณ์สั่งสมของคนเรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกัน และระหว่างกลุ่มชนหลายๆ ชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้เคยเอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาได้ดำรงอยู่ และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเองได้อย่างมีดุลยภาพกับสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะในระดับพื้นฐานหรือระดับชาวบ้าน ภูมิปัญญาในแง่ นิตินันท์นี้ได้เกิดขึ้นเอกเทศ แต่มีส่วนแลกเปลี่ยนเลือกพื้น และปรับใช้ภูมิปัญญาจากอารยธรรมอื่น นตลอดมา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2541: 15)

เสรี พงศ์พิศ (2529: 145) ได้ให้ความหมายว่า รากฐานของความรู้ของชาวบ้านซึ่งประกอบด้วยลักษณะที่เป็นนามธรรมอันเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และคุณค่า ความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และส่วนที่เป็นรูปธรรมเกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรีและด้านอื่นๆ

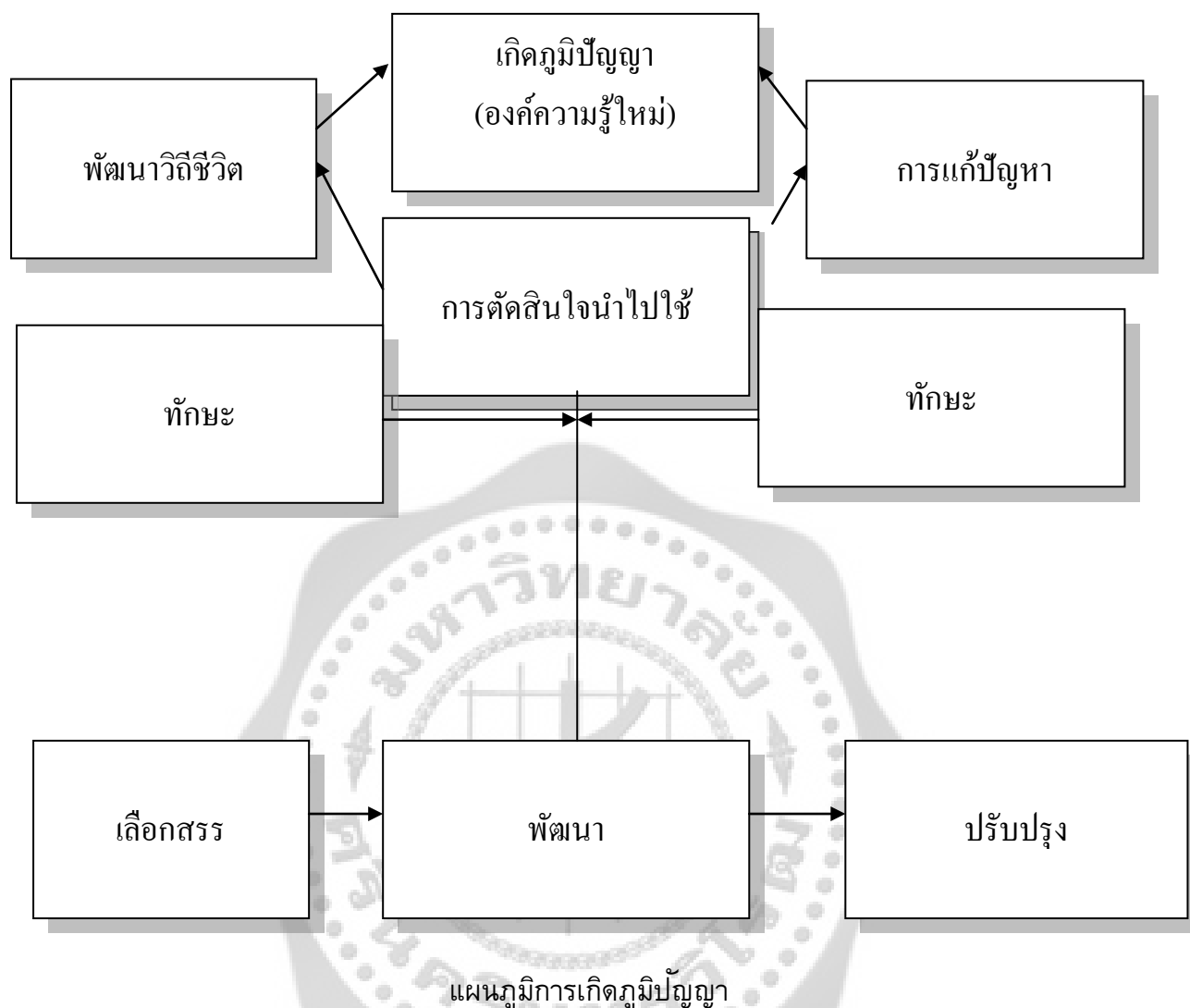
ภูมิปัญญาชาวบ้านคือ วิธีการจัดการ วิธีการชี้แนะ และการริเริ่มสร้างเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ประสบการณ์ผนวกด้วยญาณทัศนะ เป็นรากฐานภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมมีขึ้น เพื่อปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรหรือองค์ความรู้ ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทต่างๆ ของสังคมหรือชุมชนของตน ทั้งด้านระบบนิเวศน์ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรวัฒนธรรม รวมทั้งปัจเจกและข้อจำกัดทั้งหมดที่เผชิญอยู่ ภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมให้ผล สัมฤทธิ์ที่เกื้อประโยชน์ต่อกลุ่มชนมากกว่าปัจเจกชน สามารถขยายผลสืบส่งอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง คนส่วนใหญ่ของกลุ่มสามารถรับเอาภูมิปัญญานั้นๆ เข้าสู่วิถีชีวิตได้อย่างมีระบบและมีพลัง ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงไม่ใช่ข้อปฏิบัติที่สงเหนือวิสัยที่ชาวบ้านจะเอาประโยชน์ได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทรงคุณค่ายิ่ง และสืบทอดต่อกันยาวนานจะค่อยๆ ซึมซับเข้าสู่นิสัยการคิด และการกระทำจนกลายเป็นวิสามันท์ลักษณะเป็นขนบนิยม หรือจริยวัตรปกติของคนรุ่นหลังๆ

ภูมิปัญญาไทยเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยตีความหมายอย่างลึกซึ้งให้เข้าใจถึงมูลเหตุแห่งการสร้างสรรคอันชาญฉลาด แสดงถึงการมีภูมิปัญญาของคนไทยในยุคสมัยหนึ่งที่สามารถคิดค้นสิ่งที่เป็นระเบียบแบบแผนและมีรูปแบบที่ยอมรับกันภายในสังคม เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นๆ ทั้งยังคงคุณค่างดงามในรูปแบบของงานศิลปะ ผลงานจากภูมิปัญญาของคนไทยโบราณ จะปรากฏคุณค่าเด่นชัด และน่าทึ่งหาชมเมื่อเราได้ประจักษ์ถึงความสัมพันธ์สอดคล้องระหว่างศิลปวัฒนธรรม ประเพณีกับสภาพความเป็นอยู่ และวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมแต่ละยุคสมัย

จากความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านที่กล่าวมาทั้งหมดอาจกล่าวสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ที่กลุ่มชนได้จากการสั่งสมประสบการณ์ที่มีมาตั้งแต่อดีต เป็นเรื่องราวที่สะท้อนของการจัดการความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีการต่างๆ ทุกอย่างเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านั้น ซึ่งเป็นการปรับตัวให้เข้ากับระบบนิเวศน์หรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมเพื่อการดำรงชีพและได้มีการพัฒนาสืบสานต่อกันมาเป็นรุ่นๆ เป้าหมายเพื่อให้เกิดความสุข ความสามัคคีทั้งในส่วนที่เป็นชุมชน และ หมู่บ้าน

การเกิดของภูมิปัญญา

การเกิดภูมิปัญญา ภูมิปัญญามีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนา เลือกรสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งแสดงโดยแผนภาพดังนี้

การศึกษาภูมิปัญญาไทย

การศึกษาภูมิปัญญาไทยสามารถทำได้ 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นการศึกษาจากโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับ การเกิด เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ (กระทรวงศึกษาธิการ. 2539: 5)

ประเภทและลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดประเภทและลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านในลักษณะที่แตกต่างกันออกไปมี นักการศึกษา ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาไทยในปัจจุบัน ดังนี้

อังกุล สมคะเนย์ (2535: 46) ได้แบ่งลักษณะภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมของแต่ละท้องถิ่น ดำรงชีวิตด้วยการปลูกพืชกินเอง เลี้ยงสัตว์ไว้กินและใช้แรงงาน ผสมผสานกับการหาผลผลิตต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ความรู้สึกผูกพันกับธรรมชาติ จึงมีมากกว่าชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับ ลัทธิทางศาสนา คือ ศาสนาพุทธ พราหมณ์ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ยิ่งก่อให้เกิดความเชื่อแบบผี พราหมณ์ พุทธ ขึ้นมา ซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีส่วนไหนมากกว่ากันนั้น ขึ้นอยู่กับพื้นฐานการพัฒนาของชุมชนเป็นความเชื่อที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติ และการให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษ ในชุมชนภูเขาคงมีความเชื่อในเรื่องของผีป่า เข้าเขาเทพารักษ์ ผู้ที่อยู่ในที่ราบก็มีความเชื่อในเรื่องของพระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา การสืบทอด การให้ความเคารพแม่โพสพ ผู้ที่อยู่ตามแม่น้ำริมทะเล มักจะเชื่อในเรื่องของแม่ย่านางเรือ เป็นต้น

2. ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี จะเป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาชาวบ้านของหมู่บ้านต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งก็คือ ผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต วิถีชีวิตตามความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็น เฉพาะกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงามและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ

3. การประกอบอาชีพในท้องถิ่น ในอดีตนั้นวิถีชีวิตของคนไทยมีความเป็นอยู่โดยอาศัยธรรมชาติ มีอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช สมุนไพร ในการประกอบอาชีพนั้นเป็นการทำเพื่อให้มีอยู่มีกิน การส่งสมประสงค์จากการผสมผสานกลมกลืนกันอย่างเหมาะสม สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตัวเองซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สมควรได้รับการยกย่อง และนำความคิด ความรู้ และประสบการณ์ไปถ่ายทอด และเผยแพร่ต่อไป

4. เทคโนโลยีชาวบ้าน เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เริ่ม เปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ทำให้การดำเนินชีวิตค่อยๆ เปลี่ยนจากสภาพพอกินไปสู่การประกอบอาชีพ เพื่อหารายได้ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สามารถอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ด้วยความสุข จึงได้เกิดการนำความรู้และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมา นำมาผสมผสานกับเทคโนโลยีใหม่ เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในครอบครัวและชุมชน ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความรู้ ความสามารถ ในการพัฒนาตนเองและช่วยเหลือสังคม

ภูมิปัญญาทั้ง 4 กลุ่ม ปรากฏให้เห็นในเรื่องของการประกอบอาชีพ ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีต่างๆ ที่ถ่ายทอดให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง (กระทรวงศึกษาธิการ 2539: 6)

เสรี พงศ์พิศ (2529: 145) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 2 ลักษณะคือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรมอันเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และคุณค่า ความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตรกรรม หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และด้านอื่นๆ

ประเวศ วะสี(2534: 82) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. มีความจำเพาะของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากข้างนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไม่ได้ หรืออาจจะได้แต่ไม่ดี

2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นต้นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อดีต ไรโซซอร์ โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราก็คือเคารพอะไร ย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น

3. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมาประสบการณ์มากกว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะ และคุณค่าภูมิปัญญา

คุณลักษณะทางด้านกายภาพของสิ่งต่างๆ ที่สามารถสัมผัสได้โดยตรง และมีความหมายต่อการดำรงชีพของมนุษย์ สิ่งต่างๆ ดังกล่าวหมายถึงวัสดุทรัพยากรทางธรรมชาติ และผลงานที่มนุษย์ประดิษฐ์สร้างขึ้นอันหมายถึงอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ประเภทต่างๆ รวมไปถึงงานช่างฝีมือ หัตถกรรมและศิลปกรรม คุณลักษณะของสิ่งที่มนุษย์ได้ประดิษฐ์สร้างขึ้น มักจะตั้งอยู่บนเงื่อนไขของการแปลความหมาย และการให้คุณค่าเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายอันหมายถึงประโยชน์ใช้สอย และความต้องการทางด้านจิตใจอันหมายถึงความสวยงาม ดังนี้ คุณลักษณะของสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์สร้างขึ้นจึงมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าทั้งสองอย่างดังได้กล่าวมาแล้ว ต่างกันแต่ว่า ผู้ประดิษฐ์สร้างสรรค์จะเน้นคุณค่าในด้านใดมากกว่าด้านใดอย่างไร คุณลักษณะจะปรับเปลี่ยนไปด้วย งานประดิษฐ์สร้างของมนุษย์มีอยู่หลายลักษณะ และจัดเป็นงานช่างฝีมือ ซึ่งหมายถึงงานหัตถกรรม จำแนกตามคุณลักษณะ และคุณค่าที่ปรากฏอยู่ในงานประดิษฐ์สร้างแต่ละประเภทแต่ละชนิด

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องทองลงหินและคุณค่าของภูมิปัญญาสิ่งเหล่านี้สอดคล้องสัมพันธ์กันในเรื่องของคุณค่า กล่าวคือคุณค่าของตัวภูมิปัญญาจะแฝงอยู่ในตัวผลิตภัณฑ์ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาใดๆ ก็ตามแจกเช่นเดียวกันกับภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินทั้งในด้านการให้คุณค่าเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายอันหมายถึงประโยชน์ใช้สอย และความต้องการทางด้านจิตใจอันหมายถึงความสวยงาม ทั้ง สองสิ่งจึงสามารถแยกออกจากกันได้เลยซะทีเดียว หากแต่ควรค่าที่จะอยู่เคียงคู่กันไปสืบนานเท่านาน

ภูมิปัญญาไทยกับการถ่ายทอดการผลิตเครื่องทองลงหิน

ในลักษณะของการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาไทย เป็นประสบการณ์ที่ผ่านการกลั่นกรองมาแล้วจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยมีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน การคงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น มีการรับและถ่ายทอดกันต่อๆ มาจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การถ่ายทอดประสบการณ์ระหว่างวัย ในแ่งมุมของชีวิตหมู่บ้านคนๆ หนึ่งตั้งแต่เกิดจนตายมีการแบ่งลำดับชั้นทางวัยวุฒิ 5 ชั้น หรือ 5 ช่วงวัย คือ ช่วงวัยเด็ก ช่วงวัยแต่งงานมีครอบครัว ช่วงวัยกลางคน และช่วงวัยแก่ ทั้ง 5 ช่วงวัยนี้ มีการถ่ายทอดประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เมื่ออยู่วัยเด็กจะมีคน 4 รุ่น คอยอุ้มชูและให้เด็กเห็นถึงชีวิตที่แตกต่างกัน ช่วงวัยแก่อยู่เหนือสุดของคน 4 รุ่น ให้มองย้อนหลังถึงความแตกต่างของวัย และได้รับประสบการณ์ใหม่ จากคนหนุ่มสาวซึ่งยอมรับสิ่งใหม่ๆ ได้ง่าย ช่วงที่มีครอบครัวแล้ว ก็จะมี คน 2 รุ่น ให้มองย้อนหลัง และมองไปข้างหน้า

2. การเกี่ยวพันกับสถาบันต่างๆ ในหมู่บ้าน ถึงแม้ว่าภูมิปัญญาจะเกิดจากการสรุปประสบการณ์ชีวิตของคน แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าสถาบันมีส่วนในการถ่ายทอดประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพราะสถาบันต่างๆ ในชุมชนเป็นตัวเก็บสะสมประสบการณ์ และภูมิปัญญาที่คนรุ่นหนึ่งสรุปไว้ และถ่ายทอดให้กับคนอีกรุ่นหนึ่ง สถาบันต่างๆ ในหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องในวิถีชีวิตของชาวบ้านและมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาและประสบการณ์ ก็คือ ครอบครัว วัด การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ ทั้งทางประเพณี และความเชื่อ

3. การเรียนรู้เชิงประจักษ์ ในการเข้าใจชีวิตของชาวบ้านคนหนึ่งไม่ได้เข้าใจเพราะมีคนบอกเล่า หรืออ่านเอาจากการที่คนเคยเขียนไว้ แต่ความเข้าใจนั้นมาจากการได้รู้ได้เห็น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในตลอดชีวิตไม่ได้มีครั้งเดียว ได้เห็นเป็นสิบเป็นร้อยครั้ง ได้ร่วมแสดงความยินดีเมื่อมีการเกิดดูแล การเอาใจใส่เมื่อมีคนเจ็บไข้ ทั้งที่เกิดกับตัวเองและผู้อื่นร่วมจากศพที่ตายเมื่อถึงจุดหนึ่งถึงช่วงหนึ่ง การสะสมจากการปฏิบัตินี้ ทำให้ประจักษ์ชัดจากประสบการณ์การเข้าร่วมประจักษ์ชัดถึงความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กับการเคลื่อนไหวตัวของวิถีชุมชน กระบวนการเรียนรู้ หรือการถ่ายทอดระหว่างวัยของชาวบ้านจึงยืดหยุ่น อนุญาตให้ชาวบ้านแต่ละคนมีประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติจริง มีความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติหรือกฎเกณฑ์ ค่านิยมต่างๆ กับประสบการณ์ของแต่ละคน การอธิบายความหมายของชีวิตของชาวบ้าน กับการใช้ชีวิตปัจจุบัน และการก่อเกิดของภูมิปัญญาในตัวบุคคล (วิจิต นันทสุวรรณ. 2528: 8-10)

เอลคิล (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ . 2539: 14; อ้างอิงจาก Elkin. 1987) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดทุกสิ่งทุกอย่างที่สังคมมีอยู่แก่บุคคล โดยมีการถ่ายทอดที่มีลักษณะเป็นขั้นตอน เกิดแก่บุคคลตั้งแต่ในวัยต้นของชีวิต และอีกความหมายหนึ่งของการถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลรับเอาแนวคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ และทักษะในการดำรงชีวิตจากสังคม โดยการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เริ่มจากบุคคลในครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสังคม จนในที่สุดบุคคลจะมีลักษณะต่างๆ ที่เหมาะสมสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ดี

ในสังคม และการถ่ายทอดทางสังคมยังมีผลต่อสังคมโดยรวม คือ ทำให้เกิดการ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในบุคคล เช่น บุคคล มีความคล้ายคลึงในด้านต่างๆ ทั้งค่านิยม ความเชื่อ และแนวปฏิบัติ การถ่ายทอดทางสังคมที่เริ่มมี จุบรวมอันเดียวกัน คือ การถ่ายทอดอบรมแก่บุคคล การถ่ายทอดทางสังคมในครอบครัว มักมีวิธีการสองประเภท คือ การถ่ายทอดโดยตรง เพื่ อให้เกิดการเรียนรู้ ได้แก่ การที่บุคคลในครอบครัว คือ บิดา มารดา สั่งสอนอบรมบุตรโดยตรงในเนื้อหาความรู้ต่างๆ และบังคับให้บุตรปฏิบัติตามคำสั่งสอน และวิธีที่สอง คือ การเป็นต้นแบบ หมายถึง การที่บิดามารดา ปฏิบัติตนเป็นต้นแบบของพฤติกรรมด้านต่างๆ เป็นผลให้บุตรเลียนแบบการกระทำเหล่านั้น วิธีการทั้งสองประเภทนี้ ถือว่าเป็นการถ่ายทอดอบรมที่สำคัญ และต้องมีการทำร่วมกัน และสำหรับ โรงเรียนจะเป็นการถ่ายทอดอบรมอย่างเป็นทางการในเรื่องที่ครอบครัวไม่สามารถทำได้

ปฐม นิคมานนท์ (2535: 279-281) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การค้นหาคำถามรู้และระบบถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย” พบว่า สามารถจำแนกการถ่ายทอดความรู้ได้ 5 รูปแบบที่สำคัญ คือ

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำเหมือนๆ กัน และเป็นอาชีพรอง หรืออาชีพเสริมจากการทำไร่ทำนา เช่น การทำเครื่องปั้น ดินเผา งานจักสาน ทอผ้า และงานหัตถกรรมทั่วไป อาชีพและความชำนาญเหล่านี้สมาชิกในชุมชนทุกคนได้คลุกคลีและมีความคุ้นเคยมาตั้งแต่เด็ก ทุกคนจึงได้เรียนรู้ และได้รับการถ่ายทอดมาเหมือนๆ กัน เป็นไปโดยภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน มีการเรียนรู้ และการสืบทอดความรู้สืบทอดกันมา

2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ ความชำนาญ ที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือเป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัว เช่น ความสามารถในการรักษาโรค งานช่างศิลป์ งานช่างฝีมือต่างๆ ความสามารถด้านดนตรี การขับร้อง การแสดง เป็นต้นความรู้เหล่านี้จะมีการถ่ายทอดเฉพาะภายในครอบครัว หรือ เครือญาติ บางอย่างมีการหวงแหนและเป็นความลับสายตระกูล

3. การฝึกจากผู้รู้ผู้ชำนาญ เฉพาะอย่าง เป็นการที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาจากผู้รู้ อาจเป็นญาติ หรืออาจไม่ใช่ญาติก็ได้ หรืออาจเป็นผู้อยู่ในหรือนอกชุมชนก็ได้ ซึ่งมีการถ่ายทอดโดย

3.1 ไปอยู่เป็นลูกฝีมืองาน บางรายได้รับค่าแรงและบางรายได้ค่าแรงแต่ได้ความรู้ตอบแทน

3.2 ไปขอเรียนแต่ก็เสียค่าเล่าเรียนเป็นการตอบแทน

3.3 มีการรวมกลุ่มกันเรียนภายในชุมชน

3.4 เจ้าหน้าที่จากองค์กรจากภายนอกมาจัดสอน

4. การฝึกฝนและค้นคว้าด้วยตนเอง อาชีพและความชำนาญหลายอย่างเกิดขึ้นด้วยการคิดค้น ดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเอง แล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน หรือผู้สนใจ การเรียนด้วยตนเองนี้เกิดขึ้นจาก

4.1 ชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก

4.2 เห็นตัวอย่างคนอื่นแล้วสนใจ พยายามเลียนแบบและฝึกจนชำนาญ

4.3 มีผู้ชี้แนะนำในเบื้องต้น แล้วมาฝึกฝน และคิดค้นด้วยตนเองต่อจนมีความชำนาญ

5. ความรู้ความชำนาญที่เกิดจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับ มีความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเองไม่ได้สนใจ หรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน เป็นต้นว่า มีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับเข้ามาสิง มาบอกกล่าว ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรค หรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ แม้ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ตามความหมายในทางวิชาการทั่วไป แต่ก็ป็นวิธีหนึ่งที่ประชาชนได้รับประสบการณ์ เกิดความรู้บางอย่างที่ยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

สามารถ จันทสุรย์ (ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ . 2537: 44; อ้างอิงจาก สามารถ จันทสุรย์ . ม.ป.ป.) ได้แบ่งวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. แบบลายลักษณ์อักษร เช่น การจาร หรือเขียนใส่ใบลาน สมุดข่อย หนังสือ
  2. แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ทำได้หลายรูปแบบ คือ
    - 2.1 โดยการบอกเล่าจากปากสู่ปาก เช่น การสนทนา การสั่งสอนของผู้ใหญ่
    - 2.2 โดยพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น พิธีแห่เทียนพรรษา พิธีบั้งไฟ
    - 2.3 โดยแฝงอยู่ในรูปของการบันเทิงต่างๆ ที่สอดแทรกของกระบวนการ และเนื้อหาซึ่งจะออกมาในรูปของคำร้อง บทร้อง การแสดงต่างๆ เช่น ลิเก ลำตัด โนราห์ หนังตะลุง เพลงเรือ
- ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญ เริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอน และปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้ หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนรุ่นหลังต่อไป ระบบถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญ นอกเหนือจากบ้านคือวัด ผู้เรียนได้แก่ ภิกษุ สามเณร หรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ความรู้ทางศาสนา จริยธรรม และความรู้อื่นๆ จากพระภิกษุที่มีความรู้และเป็นที่นับถือของคนในท้องถิ่นนั้น ในจากวัด ปัจจุบัน ระบบการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ จากวัดยังคงมีอยู่ และยังมีเด็กจำนวนไม่น้อยที่เข้ารับการถ่ายทอดความรู้จากวัดโดยการบวชเรียน ระบบการเรียนรู้ในชุมชนในระยะต่อมา ได้แก่ โรงเรียนซึ่งในระยะแรกไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านนัก แต่ต่อมาเมื่อมีผู้ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้หนังสือมากขึ้นและการมีค่านิยมที่ยกย่อง ผู้ที่มีความรู้ทางด้านหนังสือประกอบ

ระบบถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทย

การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาไทย ที่ระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนบทไทย คือ

1. เป็นรูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ จำแนกได้ 5 ประเภท
  - 1.1 การสืบทอดความรู้ในลักษณะอาชีพของหมู่บ้านสืบทอดต่อกันมาช้านาน
  - 1.2 การสืบทอดอาชีพหรือความถนัดเฉพาะอย่างในครอบครัว สืบทอดในสายตระกูล
  - 1.3 การเรียนรู้จากผู้รู้ ในลักษณะของการไปฝึกงาน ไปอยู่หรือบวชเรียนในวัด การเรียนโดยจ่ายค่าเรียน การทำงานระบบกลุ่ม และเจ้าหน้าที่ภายนอกมาจัดสอนให้

1.4 การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากความรู้สึกชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก การได้เห็นตัวอย่างแล้วทำตาม และการมีผู้ชี้แนะในขั้นต้น

1.5 เกิดขึ้นจากความบังเอิญ เช่น การฝัน หรือมีอำนาจลึกลับมาเข้าสิง ทำให้มีความสามารถรักษาโรคบางอย่าง และทำนายทายทักสิ่งต่างๆ ได้

2. เหตุจูงใจในการเรียน จำแนกเป็น 10 ประการ คือ

2.1 สภาพแวดล้อมในหมู่บ้าน

2.2 การสนับสนุนจากผู้ใหญ่

2.3 นิสัยและความสนใจส่วนตัว

2.4 เหตุผลด้านเศรษฐกิจ

2.5 การเห็นคุณค่าในสิ่งนั้น

2.6 ความต้องการใช้เวลารว่าง

2.7 การส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่

2.8 ความคาดหวังของแต่ละเพศ

2.9 ต้องการเรียกร้องความสนใจ

3. ปัจจัยเกื้อหนุนการเรียน คือ สาเหตุที่ทำให้การเรียนรู้นั้นอย่างต่อเนื่อง

3.1 อิทธิพลจากสภาพแวดล้อม

3.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

3.3 เพราะใจรักชอบ

3.4 ความรู้สึกภาคภูมิใจ

3.5 การเห็นความก้าวหน้าในการฝึก

3.6 ความเป็นคนหัวดีรู้จักัดดัดแปลง

3.7 การฝึกทดลองให้กว้างขวางขึ้น

3.8 การสนับสนุนจากผู้ใหญ่ผู้รู้

3.9 การทำงานระบบกลุ่ม

4. คุณธรรมที่ได้รับการปลูกฝังควบคู่กับการเรียนรู้ด้านอาชีพ เน้นใน 5 เรื่อง

4.1 การเป็นคนดี อยู่ในศีลธรรม

4.2 การมีสัจจะและซื่อตรงต่ออาชีพ

4.3 การอ่อนน้อม และกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

4.4 การรู้จักเก็บรักษาเครื่องมือ

4.5 การถือปฏิบัติตามข้อกำหนดของแต่ละอาชีพอย่างเคร่งครัด

5. การเสียค่าใช้จ่ายในการเรียน แบ่งเป็น 5 รูปแบบ คือ

5.1 การถ่ายทอดในชุมชน หรือในครอบครัวไม่เสียค่าเล่าเรียน

5.2 การเรียนอาชีพ หรือความชำนาญเฉพาะ มีการยกครู

5.3 การแลกเปลี่ยนแรงงานกับการเรียนวิชา

5.4 การฝึกฝนด้วยตนเอง เสียค่าใช้จ่ายด้านตำราและอุปกรณ์

5.5 เสียค่าเล่าเรียนตามผู้สอนกำหนด ซึ่งจัดในรูปธุรกิจในชุมชน

จากลักษณะการถ่ายทอดของภูมิปัญญาที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน จะสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านคงอยู่

กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย

การถ่ายทอดภูมิปัญญา มีนักการศึกษาและนักวิชาการกล่าวไว้ ดังนี้ กาญจนา แก้วเทพ (2528) ได้อธิบายกระบวนการถ่ายทอดความรู้ว่าเป็นกระบวนการทางสังคม ซึ่งดำเนินอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น มนุษย์ จึงซึมซับเอาวัฒนธรรม และลักษณะต่างๆ ของสังคมเข้าไปในโครงสร้างบุคลิกภาพของตนโดยการเรียนรู้และการซึมซับนี้เกิดจากอิทธิพลประสบการณ์ และผ่านการทำงานของตัวแทนทางสังคมหลังจากผ่านกระบวนการนี้ บุคคลจะเริ่มยอมรับจนกระทั่งตัดสินใจทำตาม การถ่ายทอดความรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญ ในการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลในสังคม ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลได้มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคน ทั้งที่เป็นทางตรง และทางอ้อมทำให้เกิดการเรียนรู้ในการที่จะถ่ายทอดความรู้ ความคิด และแสดงพฤติกรรมของตน ตัวแทนทำหน้าที่ถ่ายทอดที่สำคัญ คือ ครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันแรกในการเข้าร่วมสังคมนั้นๆ การถ่ายทอดความรู้นี้ จะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง โดยบุคคลหนึ่งๆ จะได้รับการถ่ายทอดจากกลุ่มเพื่อน โรงเรียน สื่อมวลชน และกลุ่มอ้างอิง ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากผู้รับการถ่ายทอดไม่ได้สังกัดเป็นสมาชิก แต่มีอิทธิพลทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ หรือลอกเลียนแบบ เช่น พฤติกรรมของผู้แสดงโฆษณา ภาพยนตร์ โทรทัศน์ ซึ่งกลุ่มอ้างอิงนี้จะช่วยให้บุคคลเรียนรู้ และทำหน้าที่ถ่ายทอดวิถีดำรงชีวิตในสังคมแห่งวัฒนธรรมไปสู่บุคคล นำมาสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้

พาร์สัน (สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ . 2528: 13; อ้างอิงจาก Parsan. 1976: 56) ได้อธิบายว่า บุคคล สังคม และวัฒนธรรมจะมีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยที่วัฒนธรรมจะเป็นผู้กำหนดค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติที่สำคัญ และมีการถ่ายทอดลงสู่บุคคล โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทาง สังคมและควบคุมทางสังคม ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลได้มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนประเภทต่างๆ ตั้งแต่ครอบครัว บุคคลภายนอกครอบครัว โรงเรียน ชุมชน สังคม ทำให้มีการเรียนรู้ ค่านิยม ความเชื่อความนึกคิดต่างๆ รวมทั้งได้รับการควบคุมให้ปฏิบัติตามสิ่งที่เรารู้กันด้วยบุคคล จึงเป็นผลที่เกิดจาก การถ่ายทอดระบบวัฒนธรรม(ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ) ของสังคม โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม

दनัย ไชโยธา (2534) ได้กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ เป็นกระบวนการที่บุคคลเกิดการเรียนรู้วิถีทางสังคมที่เขาอาศัยอยู่ กระบวนการนี้จะทำ ได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีการติดต่อสื่อสารกันในชีวิตประจำวัน โดยการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อกันอย่างไม่ขาดสาย

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2531) ได้กล่าวว่า กลไกและกระบวนการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิม ในชุมชนมีหลายวิธี ขึ้นอยู่กับเป้าหมาย เนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อสารและขึ้นอยู่กับวัยของผู้รับด้วย เช่น วัยเด็ก กระบวนการถ่ายทอดจะมีลักษณะแบบง่าย ๆ ไม่ยุ่งยาก สนุกสนาน และดึงดูดใจตัวเช่น การเล่านิทาน การละเล่น และการท่องจำ แต่สำหรับผู้ใหญ่ การถ่ายทอดความรู้จะเป็นในลักษณะ การบอกเล่า การฟังเรื่องราวที่สืบทอดกันมา การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา การประกอบอาชีพ กฎ ข้อห้าม และข้อปฏิบัติของชุมชน การอ่าน และการแสดงมหรสพที่เป็นมรดกพื้นบ้าน การจารึก หนังสือ หรือเขียนหนังสือในใบลาน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวอิงอยู่กับศรัทธาความเชื่อในอำนาจ ศักดิ์สิทธิ์และศรัทธาในพุทธศาสนา

พยุงพร ไตรรัตน์สิงห์กุล (2538: บทคัดย่อ) ได้กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดของภูมิปัญญา ไว้ว่า กระบวนการถ่ายทอดจะต้องประกอบไปด้วย

1. แหล่งความรู้ ได้แก่ แหล่งความรู้จากครอบครัว โรงเรียน และหน่วยราชการต่าง ๆ
2. ผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอด ได้แก่ ครอบครัว เพื่อนบ้าน และบุคคลต่างๆในหมู่บ้าน ที่เป็นผู้ถ่ายทอด และผู้รับการถ่ายทอด
3. วิธีการถ่ายทอด ได้แก่
  - 3.1 การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นวิธีการถ่ายทอดจากการสังเกต การทดลอง การบอกเล่าด้วยปาก การปฏิบัติจริง และการฝึกหัด
  - 3.2 การฝึกฝนด้วยตนเอง เกิดจากความเคยชินที่พบเห็นทุกวัน จนสามารถทำได้เอง โดยไม่ต้องมีคนสอน แต่บางครั้งก็ใช้วิธีเลียนแบบ
  - 3.3 การถ่ายทอดจากเพื่อนบ้าน เป็นการบอกเล่าด้วยปาก ผู้เรียนนำอุปกรณ์ไปเอง และสอนโดยการปฏิบัติจริง
  - 3.4 การถ่ายทอดจากหน่วยงานราชการ โดยการนำพาไปเรียนนอกสถานที่ ผู้สอนจะอธิบายวิธีการทำแล้วให้ผู้เรียนทำไปพร้อมกัน

สำออง สีน้าตาล (2539: บทคัดย่อ) ได้กล่าวถึงกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านใช้การศึกษาค้นคว้าโดยธรรมชาติจากใจรัก และพื้นฐานประสบการณ์ ค วามรู้ที่ไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร นอกจากผลงาน การถ่ายทอดความรู้ส่วนใหญ่จะใช้วิธีบอก สอน สาธิต แสดง ฝึกพร้อมกับให้ความรู้ไปพร้อมๆ กัน โดยใช้สื่อของจริง

การจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนท้องถิ่น

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต มีความสำคัญนับได้ว่าเป็นหัวใจของการดำรงชีวิตของมนุษย์ การเรียนรู้มีหลายรูปแบบ และมีขอบข่ายกว้างมาก มนุษย์จะเริ่มเรียนรู้สิ่งต่างๆ จากสภาพการดำรงชีวิต สภาพแวดล้อม สังคมที่มนุษย์เกี่ยวข้อง เรียนรู้กฎเกณฑ์ การแก้ปัญหาต่างๆ ซึ่งทุกคนเกิดมาต้องมีการเรียนรู้ อาจจะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือ จากบิดา มารดา จากญาติพี่น้อง จากโรงเรียน ครู จากเพื่อน จากสังคม ฯลฯ ซึ่ง เขียวศรี วิวิธสิริ (2534: 121)

กล่าวว่าการเรียนรู้เป็นสิ่งที่จะต้องไม่ได้ เป็นนามธรรม ดังนั้น สิ่งที่จะช่วยให้เราทราบว่าบุคคลเกิดการเรียนรู้หรือไม่ จึงสังเกตได้จากพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป อันเป็นผลมาจากการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคล หรือบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถแก้ไขปัญหา หรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมได้ตัวอย่างจากกฤษฎณา ศักดิ์ศรี (2530: 463-464) อธิบายไว้ว่าการที่ครูให้เด็กไปช่วยพระทำความสะอาดศาลาวัด แล้วปล่อยให้ไปเล่นกับเพื่อน เด็กจะได้เรียนรู้หลายๆ อย่าง เช่น ได้รู้จักสังคม รู้จักวัด การปฏิบัติกิจกรรมร่วมกับคนอื่นๆ ทักษะในการทำงาน การเล่น เป็นต้น คนเราสามารถเรียนรู้ได้ทุกสิ่งที่เป็นตัวตนและไม่มีตัวตน โดยอาศัยการสื่อความหมายเป็นหลัก ตลอดจนสามารถควบคุมหรือโน้มน้าวให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้จากสิ่งเร้าภายในและภายนอก คนเราทุกคนต่างก็พยายามเรียนรู้โลกรอบตัว และเรียนรู้วิธีที่จะทำให้ความสามารถได้รับการพัฒนาเพื่อดำรงชีพ

วัลลภ กันทรทรัพย์ (2541: 58-59) อธิบายว่า การที่คนเราเรียนรู้สิ่งใดแล้วนำไปปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย จะต้องผ่านประสบการณ์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ

สิ่งที่เรียนรู้นั้นมีประโยชน์ มีคุณค่า หรือมีความหมายต่อเขา ซึ่งคุณค่าหรือประโยชน์จะมีขอบเขตต่างกันเป็นรายบุคคล ตามวัย วุฒิภาวะ ประสบการณ์ และพื้นฐานการรับรู้

มีโอกาสดูเห็นตัวอย่างการลงมือปฏิบัติ คือ มีผู้ปฏิบัติให้เขาพบเห็น ถ้ายังพบเห็นบ่อยเท่าใด ก็ยิ่งจูงใจให้เขาปฏิบัติเองได้มากขึ้นเท่านั้น ที่สำคัญคือ ต้องได้ประสบการณ์กับความจริงว่าผู้ปฏิบัติ ให้เห็นนั้น ได้รับ ผลประโยชน์ตามที่เขารับรู้ หรือเข้าใจด้วยมีโอกาสได้ลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง ซึ่งระยะแรกอาจทำบ้าง ไม่ทำบ้าง หรือลองผิดลองถูก หรือทำได้บ้างไม่ได้บ้าง แต่ประสบการณ์ 2 ข้อแรกยังมีแรงจูงใจก็พยายามปรับปรุงไม่ย่อท้อจนสามารถทำได้

อารี พันธุ์ณี (2534: 86) ได้อธิบายว่า เมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้จะเกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความเข้าใจ และความคิด หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาสาระใหม่ที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้มากขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมอง

การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ ความรู้สึก ทักษะคติ หมายถึง เมื่อบุคคลได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกทางด้านจิตใจ ความเชื่อ ความสนใจกาเปลี่ยนแปลงทางด้านความชำนาญ หมายถึง การที่บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ ทั้งด้านความคิด ความเข้าใจ และความรู้สึกนึกคิด ค่า นิยม ความสนใจด้วย แล้วได้นำเอาสิ่งที่ได้ไปปฏิบัติ จึงทำให้เกิดความชำนาญมากขึ้น

การเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องมีการพิจารณาในแง่ของการแสดงออก แต่ให้คำนึงถึงการได้มา ซึ่งความรู้ใหม่ ที่ถือว่าการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นแล้ว แม้ว่าจะไม่มีการแสดงออกก็ตาม คือ เป็นการเน้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายใน โดยไม่จำเป็นต้องมีการแสดงออก และเมื่อใดที่มีการแสดงออกของพฤติกรรมก็จะสะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้ (สมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต . 2536: 48; อ้างอิงจาก Bandura. n.d.)

ชบวน พลตรี (ม.ป.ป.: 184-189) กล่าวถึงพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นของแต่ละบุคคล ย่อมเกิดจากการเรียนรู้ บุคคลจะเรียนรู้ว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควบบัญญัติเป็นผลมาจากกระบวนการสังคม ประกิตการเรียนรู้ทางสังคม มี 4 ประเภท คือ

การปรับพฤติกรรมเป็นการตั้งใจของผู้ใหญ่ที่ต้องการให้พฤติกรรมเด็กเป็นไปตามที่ตนต้องการ การเรียนรู้โดยบังเอิญ เป็นการเรียนรู้โดยไม่ได้ตั้งใจ หรือการเรียนรู้โดยไม่เจตนา การเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคม ในบางครั้งเกิดขึ้นโดยผู้ใหญ่ไม่ได้ตั้งใจสอน เช่น ในขณะที่เด็กแสดงพฤติกรรมออกไป บังเอิญได้รับการตอบสนองจากผู้ใหญ่ในเชิงที่เด็กพอใจ จึงทำให้เด็กยึดเอาพฤติกรรมนั้นมาปฏิบัติอีก เป็นต้น

การเลียนแบบ บุคคลจะเลียนแบบจากตัวแบบที่เขามองเห็น หรือเลียนแบบด้วยความสรรเสริญ หรือเลียนแบบจากแรงผลักดันของกลุ่ม หรือของสังคม

วิธีการเรียนรู้ที่เด็กจะเรียนรู้จากสังคมได้มากที่สุด โดยเฉพาะ บิดา มารดา ซึ่งเป็นตัวแบบสำคัญ เพราะเด็กขาดความชำนาญ ความคิดวิจารณ์ญาณที่มีเหตุผล และพ่อแม่อยู่ใกล้ชิดเด็กมากที่สุด

การพัฒนาทางจริยธรรม จริย ธรรม หมายถึง คุณสมบัตินี้ความประพฤติที่สังคมมุ่งหวังให้สมาชิกในสังคมนั้นประพฤติตาม ซึ่งจริยธรรมจะเกิดในช่วง 10 ปีแรก แล้วฝังรากลึกแน่นยากแก่การเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังๆ ของชีวิต

ไกลสร ศรีไตรรัตน์ (2542: 108-117) ชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมการเรียนรู้มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ

พฤติกรรมนั้น เป็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปจากเดิม ในทางที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้น คือ ความคิด ความรู้สึกซึ่งพฤติกรรมภายใน หรือการกระทำซึ่งเป็นพฤติกรรมภายนอก เกิดการเปลี่ยนแปลงเมื่อมีการเรียนรู้

พฤติกรรมนั้น เป็นพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงอย่างถาวร หรือค่อนข้างถาวร อย่างน้อยก็ช่วงระยะเวลาหนึ่งที่ยาวนานพอสมควรและพฤติกรรมนั้นอาจจะเปลี่ยนแปลงไปอีกเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอีกเมื่อเกิดการเรียนรู้ใหม่

พฤติกรรมนั้น เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากประสบการณ์ หรือการฝึกหัด ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ผู้ที่ได้รับประสบการณ์ หรือการฝึกหัดมากกว่า ก็จะเกิดการเรียนรู้มากกว่า ถ้าไม่ได้รับประสบการณ์หรือไม่ได้รับการฝึกหัด พฤติกรรมการเรียนรู้นั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้

ลักษณะทั่วไปของการเรียนรู้

1. บุคคลเกิดการเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง สามารถรู้ได้โดยการสังเกตพฤติกรรม ถ้าไม่เคยทำมาก่อน จากการที่ไม่เป็น ไม่เข้าใจ ไม่รู้ ทำไม่ดี กลายมาทำเป็น เข้าใจ รู้ ทำดีขึ้นเรื่อยๆ เป็นสาเหตุเนื่องมาจากประสบการณ์ จากการฝึก ถือว่าบุคคลเกิดการเรียนรู้

2. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ง่าย ถ้าสิ่งที่เรียนเป็นที่มีความหมายต่อผู้เรียน การเรียนในสิ่งที่ผู้เรียนต้องการจะเรียน ย่อมทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีกว่าการเรียนในสิ่งที่ไม่ต้องการหรือไม่สนใจ

3. การเรียนรู้แตกต่างกันตามตัวบุคคล และตามวิธีการในการเรียน ซึ่งในการเรียนรู้สิ่งเดียวกัน แต่ละบุคคลอาจเรียนรู้ได้ไม่เท่ากัน เพราะบุคคลอาจมีความพร้อมต่างกัน มีความสามารถในการเรียนต่างกัน มีอารมณ์และความสนใจที่เรียนต่างกัน และมีความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียนต่างกันได้ และถ้าใช้วิธีเรียนต่างกัน ผลของการเรียนรู้ก็อาจต่างกันก็ได้ และวิธีเรียนที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ได้มากสำหรับบุคคลหนึ่ง อาจไม่ใช่วิธีที่ทำให้อีกบุคคลหนึ่งเกิดการเรียนรู้ได้มากเท่ากับบุคคลนั้นก็ได้

4. การเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์ทางตรง และประสบการณ์ทางอ้อม ประสบการณ์ทางตรง เช่น เด็กจับไปจิ้งจู้ว่าไฟร้อน ประสบการณ์ทางอ้อมคือ ประสบการณ์ที่ผู้เรียนมิได้พบหรือสัมผัสด้วยตนเองโดยตรง แต่อาจได้รับประสบการณ์จากการอบรมสั่งสอน หรือการบอกเล่า การอ่านหนังสือต่าง ๆ เช่น ตำราวิชาการ นิตยสาร วารสาร นวนิยาย การรับรู้จากสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์อื่นๆ และภาพยนตร์

5. การเรียนรู้อาจเกิดขึ้นได้โดยบังเอิญ หรือการจงใจก็ได้

พรพีไล เลิศวิชา (2532: บทหน้า) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนว่า เป็นกระบวนการที่มีรากฐานมาจากประสบการณ์ และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่แยกกันระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหา กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นจากความเหมาะสมของท้องถิ่น และเกิดขึ้นในท้องถิ่น เพื่อให้บุคคล ชุมชน สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ โดยมีภูมิปัญญาเป็นองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งเป็นการอบรมจากผู้รู้ และภายใต้สังคม วัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริงและจะมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ไปตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลง เพื่อชาวบ้านและชุมชนดำรงอยู่ได้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 46-47) ได้สรุปกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ไว้ดังนี้ ในอดีตมนุษย์เรียนรู้ เพื่อที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอด ด้วยการลองผิดลองถูก เมื่อประสบความสำเร็จก็ถึงแก่ชีวิต หรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จ ก็ได้รับผลตอบแทนที่ตนต้องการ จากประสบการณ์ลองผิดลองถูก มนุษย์ได้สั่งสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้ลูกหลาน เผ่าพันธุ์ นานๆ เข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีตประเพณี วัฒนธรรมของชนกลุ่มนั้น เมื่อเวลาล่วงไป มนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติ รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องปฏิบัติ การรู้ประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลา ซึ่งบางครั้งสิ่งที่ได้รู้ในอดีตอาจใช้การต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุปัจจัยที่เปลี่ยนไป สถานการณ์เปลี่ยนไป ทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้และส่งสมไปเรื่อย

มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือทำจริง ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีจริง แล้วส่งต่อไปยังลูกหลานแบบค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป กลายเป็นธรรมเนียม หรือวิถีปฏิบัติ

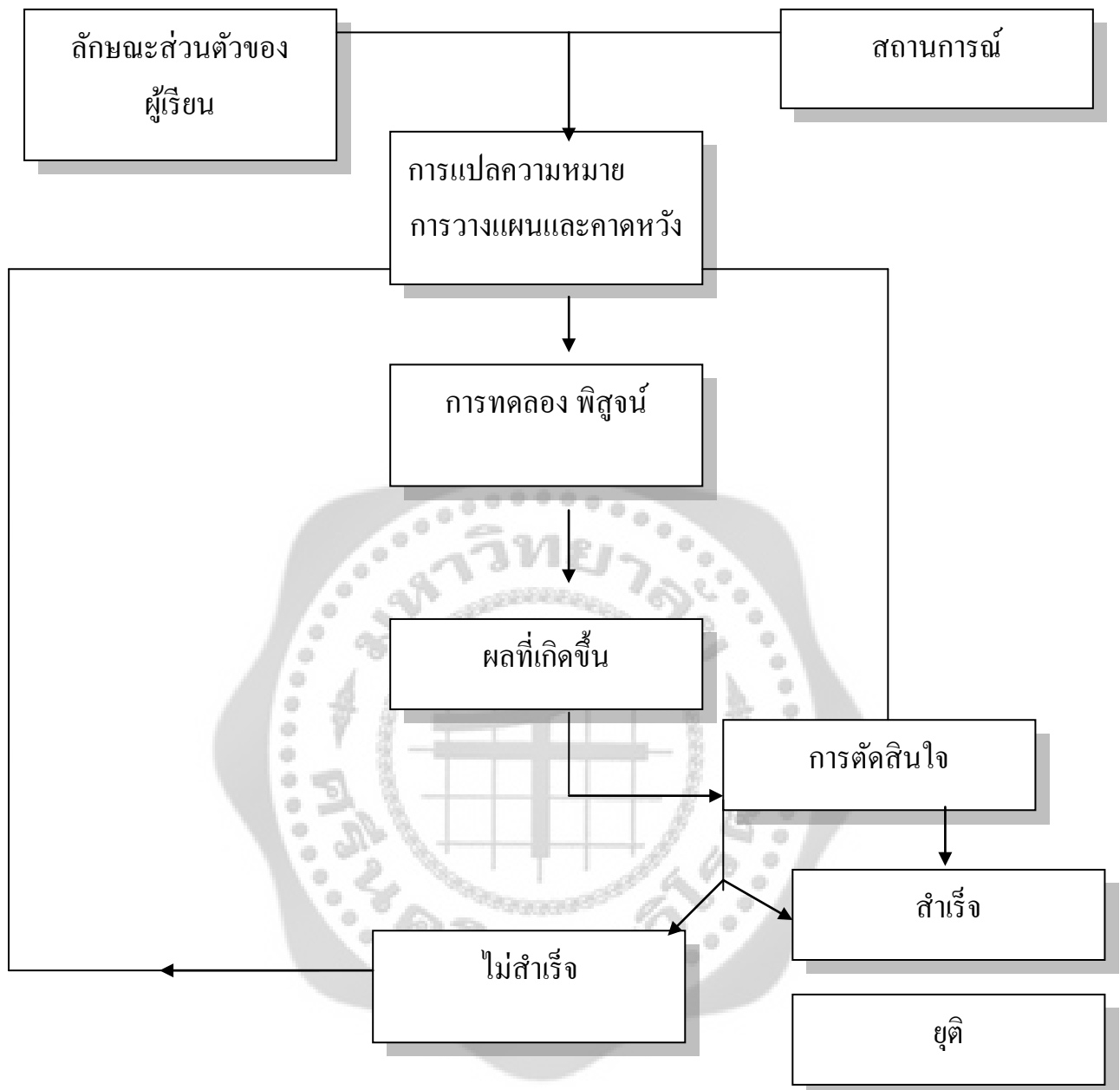

การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงได้พัฒนา ต่อมาจนเป็นการส่งต่อแก่คนรุ่นหลัง ด้วยการสาธิต การสั่งสอน การบอกเล่า และ การสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งการถ่ายทอดการเรียนรู้นั้น ชาวบ้านถ่ายทอดกันทั้งวาจา และลายลักษณ์อักษร หรือสาธิต ไม่มีอะไรตายตัว และจะปรับเปลี่ยนไปตามเหตุและปัจจัยที่อยู่ในการรับรู้ของคน ในบางกรณีความรู้ที่สั่งสมไว้ก็อาจถดถอย หรือสูญหายได้

การเรียนรู้โดยพิธีกรรม พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณค่าและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัว เป็นการต่อยอดความเชื่อของกลุ่มชน แนวปฏิบัติ และความคาดหวังโดยไม่ต้องการจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธาความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ แม้ในสังคมสมัยใหม่ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผล และให้ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมก็ยังมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณ

การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ ระหว่างคนที่แตกต่าง ทั้งทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่ เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง ชัดแย้งบ้าง แต่ทำให้เกิดความเรียนรู้ที่หลากหลาย กว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบ และวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ องค์กรมีการกระจายเครือข่าย และขยายตัวของการเรียนรู้กว้างขวาง จนกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคม

กัญญา สุวรรณแสง (2542: 169-170) กล่าวถึงสภาพการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหา และก่อให้เกิดการเรียนรู้ เป็นแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิการเรียนรู้

การจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542: ข-ค) ทำการศึกษาเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดศึกษา ซึ่งมีบทสรุปสำหรับผู้บริหาร ดังนี้

ปัญหาและวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบันไม่ได้เป็นเพียงปัญหาเฉพาะด้านเท่านั้น แต่สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอและขาดความเป็นตัวของตัวของสังคมไทย อันเป็นผลมาจากการขาดความสมดุลแห่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากล เพราะการครอบงำของ ภูมิปัญญาสากลได้มีผลชี้้นำความคิดในการพัฒนาประเทศมาเป็นเวลายาวนานเกือบครึ่งศตวรรษ การก้าวผ่านปัญหา และวิกฤตการณ์ครั้งใหม่เมื่อสังคมไม่สามารถหาทางออกด้วยตนเองได้ก็ต้องพึ่งพาเจ้าของความรู้หรือภูมิปัญญาสากลในการแก้ปัญหาอีก แต่ด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้การแก้ ปัญหาแบบเดิมๆ ไม่ได้ผลเท่าที่ควรจะเป็น ทั้งนี้เพราะสังคมไทยกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางปัญญา โดยการแสดงออกที่ชัดเจน คือ พึ่งตนเองในการแก้ปัญหาไม่ได้

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาด้านภูมิปัญญาไทยที่สำคัญที่สุด คือภูมิปัญญาไทย ได้สูญหายไปจากสังคมไทยเป็นอันมากเกือบจะหมดสิ้นโดยมี ภูมิปัญญาสากลที่ไม่เหมาะสม กับสังคมไทยเข้ามาแทนที่ภูมิปัญญาไทย จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากเนื้อหาการจัดการศึกษาในปัจจุบัน โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในระบบมีเนื้อหาด้านภูมิปัญญาสากลมากกว่าภูมิปัญญาไทย จึงทำให้ภูมิปัญญาไทยไม่ได้รับการฟื้นฟูและนำคุณค่ามา ำปรับใช้ในการจัดการศึกษาและวิถีชีวิตไทยในปัจจุบัน ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาไทยลดน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากขาดแคลนผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย ผู้คนส่วนใหญ่ ละเลย ละทิ้ง ไม่สนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาไทย

การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยของ เอกวิทย์ ณ ถกลาง (2540: 44-49) พบข้อสรุปพัฒนาการของภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านดังนี้

ข้อสรุปพัฒนาการของภูมิปัญญา

พัฒนาการของภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทุกภูมิภาค เป็นผลพวงของการเรียนรู้ เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อมแล้วปรับตัว สร้างสรรค์ ขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้นๆ ดังเห็นได้จากการจัดระบบเหมือนฝายแห่งภาคเหนือ ที่มีได้ มีความสำคัญเฉพาะการจัดสรร ทรัพยากรน้ำมาหล่อเลี้ยง การกลีกรรรมในบริเวณที่ระหว่าง เขาเท่านั้น แต่เป็นแกนของการจัดระบบความสัมพันธ์แห่งชุมชน และระหว่างชุมชน เช่นเดียวกับการปลูกสร้างบ้านเรือนและการทำนาทำสวนในภาคกลาง ก็อาศัยระบบนิเวศน์ที่มีฤดูกาลน้ำมากน้ำน้อยแห่งพื้นที่ราบลุ่ม มีสายน้ำหล่อเลี้ยง เป็นหลักในการทำมาหากินการแก้ปัญหาในการครองชีพที่รับสภาพจริง อันแตกต่างจาก ภาคเหนือ หรือการดำเนินชีวิตตาม “ฮึดสิบสองคลองสิบสี่” ของชาวอีสานก็เป็นไปตามความผันแปรของฤดูกาลในรอบปี โดยผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับศรัทธาความเชื่อพระพุทธศาสนา รวมถึงระบบการพึ่งพากันระหว่างคนต่างชุมชนที่มีการผลิตและการบริโภคต่างกันด้วยการ “เป็นเกลอ” กันของเครือข่ายชุมชนภาคใต้ที่เป็นสังคมเปิด ดังนั้นเป็นต้น

ภูมิปัญญาใหม่ๆ ที่รับเข้ามาจากโลกภายนอกมิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญา สังคมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมดสำหรับคนไทยระดับ “ชาวบ้าน” หากแต่ในกรณี ภูมิปัญญาสังคมจะได้รับการทดสอบ เลือกรับ และดัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหา หรือตอบสนองความต้องการในการปรับตัว ตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ๆ เข้ามาผสมผสานต่อเนื่องไป ดังจะเห็นได้จากอาหารการกิน การรักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อที่นำมาใช้เพื่อรักษาคุณภาพในระบบสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากความรู้ความสามารถในการปรับตัวโดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบริบทใหม่ ในลักษณะที่เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของคนไทย ทุกภูมิภาค เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม ในปัจจุบัน เช่น กองทุนหมู่บ้านที่เติบโตจนเป็นสวัสดิการ ชุมชนของคนภาคใต้ การบวชต้นไม้ การสืบชะตาแม่น้ำของคนภาคเหนือ การแก้ปัญหาเรื่องน้ำของชาวอีสาน และการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนภาคกลาง ที่ถูกสังคมเมืองและการขยายตัวของการอุตสาหกรรมรุมล้อม เป็นต้น

สำหรับคนไทยโดยทั่วไปทุกภูมิภาค การปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแบบขุดรากถอนโคน แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญาสังคมอันมีอยู่เดิม ที่มีพลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว ทั้งโดยจิตสำนึกและได้สำนึก กังจะเห็นได้จากการปรับระ ความสัมพันธ์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชนของคนอีสาน ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบต่างๆ ของคนทุกภูมิภาค การจัดช่วงชั้นทางสังคมในแนวตั้งของสังคมไทยภาคกลางและในเมืองหลวง (ไม่ว่าจะส่งผลในทางบวกหรือลบก็ตาม) และการปรับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการถ่วงดุลระหว่าง “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ของคนไทยโดยทั่วไปโดยเฉพาะภาคกลาง เป็นต้น

ภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่างๆ มีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ หลายภาษา หลายความเชื่อ ความหลากหลายแห่งภูมิปัญญาเหล่านี้ มิใช่ความแตก ต่างที่นำไปสู่ความไร้พลัง ตรงกันข้าม เป็นความร่ำรวยมั่งคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญ ถ้าสามารถเข้าถึงความหมาย และคุณค่าแห่งภูมิปัญญาอันหลากหลายนั้นๆ ได้

การสร้างสรรคภูมิปัญญาในสังคมไทยระดับพื้นบ้าน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ในการปรับตัว ทั้งกับธรรมชาติและปรับตัวในสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาตินี้เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ปัจจุบันเราให้ความสำคัญน้อยเกินไป แต่จะกลับมามีความสำคัญอย่างสูงอีกครั้งหนึ่ง นอกเหนือจากการเรียนรู้ในสถาบันการศึกษา ทั้งในด้านวิธีการ เนื้อหาและระบบปฏิสัมพันธ์ ภูมิปัญญาในการเรียนรู้ตามธรรมชาติ มีพื้นฐานที่สอดคล้องกับเครือข่ายการเรียนรู้สมัยใหม่ในสังคมข้อมูลข่าวสาร ที่ได้มาถึงแล้ว เป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ใน “โลกเทียมจริง” (Virtual Reality) และโลกกายภาพที่มนุษย์รู้จักคุ้นเคยมาแต่เดิม

1.5 ความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินและกระบวนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านนั้นเป็นผลพวงของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อม แล้วปรับตัวสร้างสรรค์ขึ้นเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมนั้นๆ โดยผูกพันแน่นแฟ้น อยู่กับศรัทธาความเชื่อในพระพุทธศาสนา รวมถึงระบบการพึ่งพากันระหว่างคนต่างชุมชนที่มีการผลิตและการบริโภคต่างกันด้วยการเป็นเกลอกันของเครือข่ายชุมชนใช้เพื่อรัก ชาติอุลยภาพในระบบความสัมพันธ์ จนก่อให้เกิดการพัฒนาการของภูมิปัญญาจะเห็นได้จากความรู้ความสามารถในการปรับตัวโดยการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบริบทใหม่ ในลักษณะที่เป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของคนไทยทุกภูมิภาค เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน เช่น การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทยระดับพื้นบ้าน จึงเป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนานผ่านกระบวนการการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ ตามธรรมชาติของมนุษย์ ในการปรับตัวทั้งกับธรรมชาติและปรับตัวในสังคมมนุษย์ด้วยกัน อันสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญ อันยิ่งใหญ่ แต่เรากลัว ปล่อยให้ ความสำคัญน้อยเกินไป แต่สิ่งเหล่านี้ จะกลับมา มีความสำคัญอย่างสำคัญอย่างสูงอีกครั้งหนึ่งนอกเหนือจากการเรียนรู้ในรูปสถาบันการศึกษา

ภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่างๆ มีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกัน ตามความแตกต่างของภูมิลำเนา ของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ หลายภาษา หลายความเชื่อ ความหลากหลายแห่งภูมิปัญญาเหล่านี้มิใช่ความแตกต่างที่ไร้พลัง ตรงกันข้าม กลับเป็นความมั่งคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญ ถ้าสามารถเข้าถึงความหมายและคุณค่าแห่งภูมิปัญญาอันหลากหลายนั้นๆ ได้สำหรับคนไทยโดยทั่วไปทุกภูมิภาค การปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแบบขุตราถถอนโคน แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญาสั่งสมอันมีอยู่เดิม ทั้งโดยจิตสำนึกและได้สำนึก จะเห็นได้จากระบบความสัมพันธ์ที่ยังให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชนของคนไทย เป็นต้น

ภูมิปัญญาในการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีพื้นฐานที่สอดคล้องกับเครือข่ายการเรียนรู้สมัยใหม่ จึงเป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ใน “โลกเทียมจริง” (Virtual reality) และ “โลกกายภาพ” ที่มนุษย์รู้จักคุ้นเคยมาแต่เดิม ภูมิปัญญาใหม่ที่รับเข้ามาจากโลก ภายนอกมิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาสั่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมดสำหรับสังคมไทยภูมิปัญญาสั่งสมจะได้รับการทดสอบเลือกเฟ้น และดัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหา หรือตอบสนอง ความต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไป และทำหน้าที่เป็นฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ๆ ดังจะเห็นได้จากเรื่องอาหารการกิน การรักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรมและความเชื่อ ตลอดจน การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ของชุมชนที่ถูกสังคมเมือง และการขยายตัวของการอุตสาหกรรมลุ่มลุ่มเป็นต้น

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าภูมิปัญญาและพัฒนาการ ภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่างๆ มีความแตกต่างหลากหลาย แต่มีใช้ทั้งหมดที่เป็นเช่นนั้น นั่นก็เพราะภูมิปัญญาใหม่ที่รับเข้ามาจากโลกภายนอกมิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาสั่งสมหรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมด เนื่องด้วยสังคมไทยปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่ เปลี่ยนแปลงไป ก็เพื่อการดำรง ไว้เพื่อความ

อยู่รอด และความตึงามของสังคมจะเห็นได้จากเรื่อง การอยู่การกินตลอดจนเรื่องพิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ จนนำไปสู่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และการปรับเปลี่ยน เพื่อนำไปสู่การขยายตัวเศรษฐกิจ ภายใต้การแอบแฝงไว้ด้วยซึ่ง ภูมิปัญญาไทยในทุกยุคทุกสมัยเป็นต้นด้วย

กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทยที่มีผลต่อภูมิปัญญาเครื่องทองเหลือง การสร้างสรรค์และสั่งสมภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ท่ามกลางสภาพแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีพัฒนาการมายาวนาน แม้สังคมมนุษย์จะเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าหรือผันแปรไปอย่างไร มนุษย์ก็ยังคงความเป็นมนุษย์อยู่ดั่งนั้นธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์จึงยังมีความสำคัญ และถือได้ว่าเป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ แต่คู่ขนานกันมนุษย์ก็ยังคงต้องเรียนรู้จากการสัมผัสมนุษย์ด้วยกัน และเรียนรู้จากโลกกายภาพอันเป็นสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่เกื้อกูลชีวิตมนุษย์ตลอดมา กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์แล้วสั่งสมไว้เป็นมรดก ทางปัญญา จึงยังคงมีความสำคัญ เคียงบ่าเคียงไหล่กับการเรียนรู้ด้วยวิทยาการก้าวหน้าจนทำให้เกิดการพัฒนาภูมิปัญญาไว้ อย่างมากมานั้น พอจะสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ของมนุษย์ มีดังนี้

ในบรรพการ มนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิต และรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วย การลองผิดลองถูก ทั้งในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ การรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย ต่อสู้แย่งชิงสิ่งของ และที่อยู่ ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และเผชิญโลกด้วยความเสี่ยงต่างๆ เมื่อประสบความล้มเหลวก็ถึงชีวิตดับหรือบาดเจ็บ แต่ถ้าสำเร็จก็ได้สิ่งของ พันอันตราย ฯลฯ จากประสบการณ์ของการลองผิดลองถูกมนุษย์ก็สะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ ของตน นานๆ เข้า สิ่งที่ประพฤติปฏิบัติ หรือ ห้ามประพฤติปฏิบัติก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม ประเพณี หรือข้อห้าม “วัฒนธรรม”ของกลุ่มคนนั้นๆ ไป กาลเวลาล่วงไปบ่อยครั้งภูมิปัญญาเหล่านั้นก็ใช้การต่อไปไม่ได้ เพราะเหตุปัจจัยเปลี่ยนไปและสถานการณ์เปลี่ยนไป มนุษย์ก็ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ปัญหาเอาใหม่ เมื่อได้เรียนรู้ว่าคิดอย่างไรหรือทำอย่างไร จึงจะแก้ปัญหาได้ ก็จดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ต่อไป ด้วยการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์ก็สั่งสมภูมิปัญญาในการดำรงชีพไว้มากขึ้น และมีความเสี่ยงน้อยลง มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริง ในสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง เช่น การเดินทาง การปลูกพืช สร้างบ้าน ต่อสู้กับอันตราย ฯลฯ ในกรณีของชาวบ้านในประเทศไทย

การถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้จากการทำจริง ได้พัฒนาต่อมาเป็นการส่งต่อ (Transmission) แก่คนรุ่นหลัง ด้วยการ“สาธิต วิธีการ” “การสอนด้วยการบอกเล่า” (Oral tradition) ในรูปขอเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการ “สร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์” (Literary tradition) ซึ่งโดยทั่วไปการถ่ายทอดภูมิปัญญา ของชาวบ้านทุกภูมิภาค จะนิยมสองวิธีแรก อ สาธิต วิธีการสอน และสอนเป็นนวัจา ในกรณีที่เป็นศิลปะวิทยาการระดับที่มีความซับซ้อน หรือลึกซึ้ง จึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ ในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ ฯลฯ หรือผูกเป็นวรรณกรรมคำสอน คำดัก ภาษิต คู่ มือ แผนที่ ตำนาน -นิทาน ฯลฯ สุดแต่จะสะดวกและเห็นว่าสอดคล้องกับพื้นฐานของชาวบ้าน แต่จะปรับเปลี่ยนไปตาม เหตุปัจจัย ที่อยู่ในการรับรู้ ของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรม ในบางกรณี ความรู้ที่สั่งสม ไว้ก็อาจถดถอยหรือสูญหายได้

การเรียนรู้โดย “พิธีกรรม” กล่าวในเชิงจิตวิทยา พิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจโน้มน้าว ให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอา คุณค่า และแบบอย่างพฤติกรรม ที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัวแต่ใช้ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ถึงแม้จะมี ภูมิปัญญา และความรอบรู้ อยู่ เบื้องหลังพิธีกรรม ก็ไม่มีการเน้นย้ำภูมิปัญญาเหล่านั้น แต่จะเน้นผลที่เกิดขึ้น ต่อสำนึกของผู้ที่มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ ด้วยเหตุดังนั้น จึงเกิดผลทางใจแก่ผู้ร่วมพิธี และมีผลในการวางบรรทัดฐาน ความประพฤติตลอดจนควบคุมพฤติกรรม ของคนในสังคมเป็นอันมาก แม้แต่ในสังคมสมัยใหม่ ที่นับถือความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของสรรพสิ่ง และ ความสำคัญต่อข้อมูลเชิงประจักษ์ พิธีกรรมก็ยังคงมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณอยู่นั่นเอง

ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน ศิล และวัตรปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคม ที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง ของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ บรรทัดฐานความประพฤติ และให้ความมั่นคงอบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คนในการเผชิญชีวิต บนความไม่แน่นอนอันเป็น สัจธรรมอย่างหนึ่ง สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่า สำหรับพระพุทธศาสนา ในขั้นปรมาตม์ก็มีผลต่อการพัฒนาจิตวิญญาณ ให้เป็นอิสระจากความทุกข์ ยากทั้งปวงสำหรับบุคคล ผู้ประพฤติปฏิบัติ ศาสนาจึงเป็นหลักในการหล่อหลอม บ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์ แห่งชีวิตไปพร้อม ๆ กัน เพราะเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกหลายประการ วิถีชีวิตที่ให้ความสำคัญกับวัตถุนิยม และบริโภคนิยม นั้นเดินสวนทางกัน และขัดแย้งกัน อย่าง น่ากลัว อันตรายยิ่งนัก เมื่อเป็นเช่นนี้ จุดมุ่งของกระบวนการเรียนรู้ ก็เดินสวนทางกันไปด้วย

การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกัน ทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยน กับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัว มีความคิดใหม่ วิธีการใหม่ เข้ามาผสมกลมกลืนบ้าง ขัดแย้งบ้าง ทำให้เกิดการเรียนรู้ ที่หลากหลาย กว้างขวาง ทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมไทย จึงมีพ ลวัตร์ โลดโผนกว่าเดิม “สังคมแห่งการเรียนรู้” ที่มีทางเลือก (Options) ให้แสวงหามากมายไม่รู้จบ และมี “เครือข่ายแห่งการเรียนรู้” ที่มีภูมิปัญญาทั้งเก่าและใหม่ให้พิจารณาอยู่อย่างอเนกอนันต์

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจทางสังคม ได้มีคนพยายามเลือกเฟ้น เอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติ ที่สืบทอดกัน มาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหา ในบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่ง

ดังจะเห็นได้จากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจในหมู่มนุษย์ที่มิอาจต้องเสียด่าง โดยการบูชา “เจ้าแม่กวนอิม” “เสด็จพ่อ ร. ๕” “พระพรหม” เป็นต้น

รวมทั้งการไปหาหมอดูทำนายทายทัก โชคชะตาในยามมีทุกข์ และขาดความมั่นใจในตัวเอง ดังนี้ เป็นต้น ดังยกตัวอย่างมานี้ไม่เกี่ยวกับการประเมินค่าผิดถูกหรือดี ชั่ว อย่างไร หากแต่เป็น ประสพการณ์ ที่เห็นได้ทั่วไป เกี่ยวกับการผลิตซ้ำ ทางวัฒนธรรม ในสังคมที่มีปัญหา มีวิกฤติการณ์ ท่ามกลางความสลับซับซ้อน ทางสังคม

ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิถีหนึ่ง ที่มีมาแต่เดิมและจะยังมีอีกต่อไป ในที่นี้ “วิธีครูพักลักจำ” เป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เขาสังเกตอยู่เงียบๆ แล้วรับเอามาเป็นของตน เมื่อสามารถทำได้จริง วิธีนี้ดูเผินๆ เหมือนการลักขโมย สิ่งที่เป็นภูมิปัญญาของผู้อื่น แต่ในความหมายที่เข้าใจกันนั้นมิได้ สื่อความในทางชั่วร้าย หาก เป็นวิถีธรรมชาติธรรมดาของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่น

โดยนัยดังกล่าวนี้ครูพักลักจำเป็นคนละเรื่องกันกับการขโมยลิขสิทธิ์ทางปัญญาที่เป็นโรคระบาดอยู่ในปัจจุบัน อันว่าระบบและกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่หลากหลายดังยกมาวิเคราะห์ โดยสังเขปตั้งหัวข้อต่างๆ ข้างต้นนี้ เป็น การเรียนรู้ที่แตกต่างจากการเรียนรู้ในรูปโรงเรียนที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเรียนรู้ของชุมชนในทุกภูมิภาค ของสังคมไทยที่เป็นแหล่งบ่มเพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นมา ช้านานนั้น

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทยที่มีผลต่อภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ดังนั้นการ กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทยจึงมีผลต่อตัวภูมิปัญญาโดยตรง ในส่วนของเครื่องทองลงหินนั้น หากไม่มีกระบวนการเรียนรู้ส่งสมประสบการณ์ต่างๆ ของบรรพบุรุษของเราแต่บรรพกาล หากไม่มีการเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้ เข้ากับยุคสมัย และสภาพแวดล้อมรวมถึงสังคมแล้วนั้น ภูมิปัญญาที่ถูกบ่มเพาะมาช้านานคงไม่มีค่าอันใด แต่เพราะการเรียนรู้และการปรับเปลี่ยน ไปตามยุคสมัยแต่ถึงอย่างไร ก็ยังธำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของตัวภูมิปัญญา จึงส่งผลทำให้ ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนั้น ยังคงอยู่ จวบจน ปัจจุบันนั่นเอง ความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน และกระบวนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป ตามยุคสมัย

อดีตกาล บ้านบุญ จากวันวาน

ศิลปะการทำเครื่องทองลงหินของชาวบ้านบุญ ดำรงอยู่ในบ้านบุญสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลา ยาวนานกว่า 200 ปี ในช่วงที่ยังไม่มีสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาแข่งขันในตลาด มีผู้นิยมใช้เครื่องทองลงหินเป็นจำนวนมาก จนช่างไม่สามารถผลิตได้ทันต่อความต้องการ จึงเกิดการผลิตของเลียนแบบขึ้นจากทองเหลืองหล่อปัมด้วยเครื่องจักรขึ้นมาตีตลาดด้วยจำนวนการผลิตที่สูงกว่าและมีราคาถูกกว่ามาก

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การผลิตเครื่องทองลงหินซบเซาลงเนื่องจากการอพยพหลบหนีสงครามของชาวบ้านบุญ และเมื่อย้ายกลับมา บางบ้านก็เปลี่ยนแปลงอาชีพด้วยเหตุผลด้านการตลาด และด้วยเหตุผลอื่นๆ อาทิ ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ความไม่คุ้นชินต่อเทคโนโลยีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปใช้เครื่องมือที่ทันสมัยผู้ผลิตมีอายุสูงขึ้น ตลอดจนความพอใจในการประกอบอาชีพอื่นทดแทน

ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ยังประกอบอาชีพการทำเครื่องทองลงหินอยู่ ก็พยายามพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อเปิดตลาดให้กว้างขวางยิ่งขึ้น มีการออกแบบและผลิตภาชนะรูปแบบใหม่ๆ นอกเหนือจากรองและจอกลอยอย่างโบราณอีกเป็นจำนวนมาก เช่น ชามสลัด ชามผลไม้ ชุดน้ำเย็น ชุดกาแฟ ที่เขียบบุหรี่ ฯลฯ และสามารถส่งเป็นสินค้าออกไปยังตลาดยุโรป เอเชีย และสหรัฐอเมริกา ทำรายได้ให้กับประเทศปีหนึ่งๆ เป็นจำนวนมาก

จากสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ มีผลทำให้ศิลปหัตถกรรมการผลิตเครื่องทองหินของบ้านบุเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการณ์ใหม่ๆ ไม่เพียงแต่รูปแบบแปลกใหม่ของภาชนะที่เกิดขึ้นรองรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชาวต่างประเทศ และเทคโนโลยีการผลิตที่เพิ่มพูนขึ้นเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม ความรู้ความสามารถและเทคนิคในการผลิตภาชนะอย่างโบราณกลับเสื่อมถอยลงด้วยขาดหายผู้รู้ ผู้ทำได้ลงไปทุกขณะ

ในภาวะที่ตลาดการค้าเครื่องทองลงหินยังเปิดกว้างอยู่อีกมากในปัจจุบัน บ้านบุคงเหลือโรงงานเพียง 2 แห่ง และช่างผู้ผลิตเพียงไม่กี่รายซึ่งยังคงทำเครื่องทองลงหินต่อไปตามแบบดั้งเดิม เจ้าของโรงงานแห่งหนึ่งกล่าวว่า จะยังคงผลิตเครื่องทองลงหินต่อไปจนกว่าจะหมดช่าง ซึ่งช่างรุ่นนี้คงเป็นช่างรุ่นสุดท้าย เนื่องจากไม่สามารถฝึกหัดช่างใหม่ๆ ขึ้นมาทดแทนช่างรุ่นเก่าได้ เพราะการฝึกนายช่างขึ้นมาสักคนต้องใช้ระยะเวลาคนรุ่นใหม่ที่มาฝึกหัดมักไม่มีความอดทนพอ ที่จะฝึกจนสำเร็จเป็นนายช่าง ซึ่งเป็นปัญหาที่พบบ่อยร่วมกันทั้งสองโรงงาน

สำหรับช่างฝีมือรุ่นปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์พบว่า ไม่ส่งเสริมให้ลูกหลานฝึกหัดขึ้นแทนมืออีกต่อไปเพราะงานบุเป็นงานหนัก ทำได้ด้วยความลำบากเหนื่อยยาก จึงต้องการให้ลูกหลานเรียนหนังสือและทำงาน สบายกว่านี้ ไม่ลำบากเหมือนตนเอง ดังนั้นช่างฝีมือจึงอาจจะหมดไปจากบ้านบุในระยะเวลาอันสั้น คาดว่าอาจจะเป็นระยะเวลาอีกเพียง 10 ปีข้างหน้า

เมื่อวาระนั้นมาถึง ความประณีตและสุนทรียภาพของเครื่องทองลงหินที่ผลิตขึ้นได้ด้วยมือที่เชี่ยวชาญของช่างบ้านบุ คงจะสูญหายไปพร้อมกับเสียงบู้ตีขึ้น อันเป็นสัญลักษณ์ของบ้านบุที่เคยดังก้องวานสืบเนื่องติดต่อกันมากกว่า 200 ปี และบ้านบุคงจะกลายเป็นเพียงตำนานนามบ้านที่เล่าขานกันต่อไป ถึงความรุ่งเรืองของงานช่างฝีมือที่เคยบังเกิดขึ้นในละแวกคลองบางกอกน้อยเท่านั้น

ปัจจุบัน บ้านบุ ถึงวันนี้

การถ่ายทอดความรู้ศิลปการทำเครื่องทองลงหินของชาวบ้านบุ

คำว่า “บุ” หมายถึง การตีให้เข้ารูป ใช้กับงานโลหะ การทำขันบุของชาวบ้านบุใช้ทองสัมฤทธิ์ คือ โลหะผสมระหว่างทองแดงกับดีบุกเป็นวัตถุดิบ บางครั้งจึงเรียกว่า “เครื่องสัมฤทธิ์” การนำทองสัมฤทธิ์มาตีแผ่ขึ้นรูปเป็นภาชนะ คือ การช่างที่เรียกว่าการบุ จึงเรียกภาชนะนั้นว่า “เครื่องบุ” และเนื่องจากขั้นตอนการขัดใช้หินเป็นก้อนขัดภาชนะจนขึ้นเงาจึงเรียกว่า “เครื่องทองลงหิน” อีกประการหนึ่งด้วย

การบุภาชนะ แม้ว่าจะป็นงานที่ไม่มีความซับซ้อนมากนัก แต่ จำเป็นต้องอาศัยความเชี่ยวชาญความแม่นยำและความประณีตในการปฏิบัติงานเป็นอย่างมาก การทำเครื่องทองลงหินของชาวบ้านบุยังคงยึดถือกรรมวิธีอย่างโบราณ ซึ่งกว่าจะแล้วเสร็จกระบวนการต้องอาศัยฝีมือแรงงานของช่างหลายสาขามาประกอบกันทำขึ้นด้วยมือทั้งสิ้น

เมื่อคราว 60 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านบุเป็นช่างทำขันลงหินทุกบ้าน โดยสืบทอดฝีมือและความเชี่ยวชาญกันมาในชุมชนในลักษณะที่เป็นหัตถกรรมในครัวเรือน ช่างฝีมือชาวบ้านบุจะทำงานเป็นช่างอิสระตามบ้านหรือเป็นช่างให้กับโรงงานขนาดใหญ่เรียกว่า “บ้านกงสี” การทำงานมักแบ่งงานกันไปตามขั้นตอนการผลิตและฝีมือแรงงานจากเงื่อนไขความจำเป็น โดยฝ่ายชายจะทำงานหน้าเตาเป็นช่างหลอม ช่างแผ่ และช่างตี ซึ่งเป็นงานหนักและใช้ความเชี่ยวชาญสูง ต้องทำงานอยู่กับเตาร้อนๆ ทั้งวัน ผู้หญิงจึงไม่สามารถทำได้ฝ่ายหญิงจึงรับหน้าที่เป็นช่างลาย ช่างตะไบ และช่างกลึง ซึ่งต้องอาศัยความประณีตละเอียดอ่อนในการทำงาน ซึ่งพ้องกันกับคุณสมบัติของผู้หญิง

กระบวนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยโดยภาพรวม

ในช่วงแรก โดยภาพรวมในอดีตกาลเน้นการผลิตขันทองลงหินนั้นนิยมผลิตแบบเรียบง่าย ไม่มีลวดลายใดๆ เป็นขันสีเหลืองทองผิวเรียบใช้สำหรับดื่ม น้ำตักน้ำ ประโยชน์นั้นตอบสนองเพียงด้านเดียวคือการใช้สอยในครัวเรือน ทางด้านการอุปโภค บริโภค และการจำหน่าย จ่ายแจก แบบแบ่งปันกันจากเพื่อนบ้านสู่บ้านข้างเคียงใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคไม่ได้มีการเน้นด้านการขายมากนักเนื่องจากการผลิตสมัยก่อนมีการแลกเปลี่ยนแบบมิตรจิตมิตรใจ เป็นการแลกเปลี่ยนกันแบบไมตรีจิต และการผลิตเพื่อใช้เท่านั้นจึงไม่มีปัจจัยด้านเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง

ในช่วงแรก โดยมากมักจะผลิตในรูปแบบของขันดังต่อไปนี้

เครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภค (เครื่องใช้ในครัวเรือน)

ประเภทขันน้ำ

- ชุดขันน้ำขนาดเล็ก - ชุดขันน้ำขนาดกลาง - ขันน้ำขนาดใหญ่ - กระจวยตักน้ำ
- พานรอง - ชุดน้ำเย็น

ในช่วงหลัง จนถึงในปัจจุบัน ได้มีการพัฒนารูปแบบการผลิต ของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินมาเป็น ในรูปแบบของสิ่งของที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น นั่นก็เพราะบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ความต้องการของผู้บริโภคก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย มีการแข่งขันกันในเรื่องของรูปลักษณ์ หรือเรียกอีกอย่างว่า โพรดัก (ผลิตภัณฑ์) จึงมีเพิ่มเข้ามา ดังต่อไปนี้

ประเภทชาม

- ชุดชามสลัด - ชามผลไม้

ประเภทจาน

- จานสลัด - จานใส่อาหาร

ประเภทชุดเครื่องดื่ม

- ชุดกาแฟ

ประเภทของที่ระลึก

- จานสลักลาย สามารถสั่งผลิต แบบแกะสลักรายนามข้อความหรืออักษรที่ต้องการลงไปได้

- ชุดชั้นน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดี สำหรับแขกบ้านแขกเมืองหรือของที่ระลึกในวาระเทศกาลสำคัญ

ประเภทของแต่งประดับบ้าน

- สามารถนำชุดชั้นน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดี หรือ ชุดจานสลักลายจัดใส่บรรจุภัณฑ์ที่บุด้วยเนื้อกำมะหยี่ ทำให้ผลิตภัณฑ์ หูหรรษาและควรรค่ายิ่ง สามารถเปิดฝาตั้งโชว์ได้

- ชุดเครื่อง ชามสลัด สามารถจัดเข้าตู้โชว์ สามารถจัดโชว์ได้

- ชุดกาแฟในแบบคลาสสิก

- ภูมิปัญญาเหล่านี้ถือเป็นของเข้าเซต แบบจัดโชว์ได้ทุก ประเภทจัดวางตามมุม ก็สามารถเพิ่มความมีเสน่ห์ให้กับเจ้าของบ้าน ดูมีรสนิยมอีกด้วย

รูปลักษณะที่ แบ่งตามยุคสมัย

อดีตกาล ช่วงแรกของการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน

ในเรื่องของลวดลาย และ ผลิตภัณฑ์ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ในอดีตก็ไม่ได้มีให้เลือกหลากหลายมีเพียงขั้นที่เป็นตัวต้นแบบ เหมือนขั้นของเครื่องธรรมดาๆ มีสามลักษณะคือ

1. **แบบขัดเรียบสีเหลืองทอง** คือ มีลักษณะ เป็นขั้นที่ดีขึ้นรูปเสร็จแล้วนำมาขัดให้ผิวมีลักษณะเรียบเป็นมันวาว ลายนี้ค่อนข้างเป็นที่นิยมในสมัยนั้นเครื่องทองลงหินชนิดผิวเรียบในลักษณะต่างๆมีลักษณะผิวเรียบลื่น เป็นมันวาวตัวอย่างเช่น ประเภทถ้วย ถ้วยในลักษณะนี้ บริเวณปากถ้วย มีการบากรอบวงของถ้วย เพื่อเพิ่ม ความสวยงามมากขึ้นด้วย

2. **แบบรอยบุสีดำด้าน** คือ มีลักษณะเป็นขั้นที่เห็นเป็นรอยจากการตีเข้ารูปของขั้น เป็นรอยที่ได้ตามธรรมชาติจากการตีขึ้นรูป ในลักษณะนี้เป็นงานที่ชาวต่างชาติชื่นชอบมากเพราะมีความเป็นเอกลักษณ์เป็น ภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยแท้จริง (Thai folk art.) ลักษณะพื้นผิวแสดงรอยที่ถูกตีเป็นรอยที่ได้มาจากการตี เรียกว่า ลายต้นกำเนิด (Patterns of origin)

3. ในแบบของลวดลายต่าง ๆ

ลวดลายหลักที่ใช้แกะลงบนเครื่องทองลงหินมีดังนี้

- ลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม)

- ลายมะลิวัน ใส่กุ

- ลายเทพพนม

- ลายปฐมตัน

ชื่อของลวดลายดังกล่าวเป็นลวดลายแต่โบราณ มีการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษของตนเอง (ครูพักลักจำ) เป็นการเรียนรู้จากการจดจำในสิ่งที่ผู้ใหญ่สั่งสอนมาและเป็นการปฏิบัติซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญนั่นเอง

ประเภทและลวดลายของเครื่องทองลงหินที่ได้รับความนิยม มีดังต่อไปนี้

โดยมากเครื่องทองลงหินที่เป็นที่นิยมมักเป็น ประเภทขั้น ทั้งแบบเรียบ และแบบมีลวดลาย ชุดชั้นน้ำเย็น และ ประเภทพานและพานรอง

ช่วงยุคหลังของการผลิต และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน จนถึงในปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า จากชั้นทองลงหินที่เป็นตัวต้นแบบและต้นกำเนิดของเครื่องทองลงหิน แล้วนั้นในช่วงต่อมาจนปัจจุบันด้วยยุคสมัยเปลี่ยนบริบททางสังคมจึงเปลี่ยนตาม การใช้สอยตัวงานเฉพาะชั้นจึงไม่ดึงดูด ความน่าสนใจ เท่าที่ควรจึงทำให้ผู้ผลิต ต้องมีการพัฒนา เพื่อดึงดูดผู้บริโภค ทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติด้วย ตัวผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจทันสมัยมากขึ้นหรือให้มี รูปแบบให้เลือกอย่างหลากหลายมากยิ่งขึ้นไปด้วยเพราะมีสินค้าอื่น ๆ ที่มีการผลิตจากวัสดุ อุปกรณ์ที่มีราคาถูกกว่า และหาได้ง่ายกว่าจึงเบนความสนใจ ของผู้บริโภคด้วยตัวของราคา และรูปแบบการใช้งานที่สะดวกกว่า รูปลักษณะที่ สวยงาม มีความหลากหลาย และมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น จึงถือเป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อสืบทอด และการดำรงอยู่ กล่าวคือ

ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ยังประกอบอาชีพการทำเครื่องทองลงหินอยู่ ก็ได้พยายามพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อเปิดตลาดให้กว้างขวางยิ่งขึ้น มีก ารออกแบบและผลิตภาชนะรูปแบบใหม่ๆ นอกเหนือจากชั้นน้ำพานรองและจอกलयอย่างโบราณเพิ่มมาเป็นจำนวนมาก เช่น ชามสลัด ชามผลไม้ ชุดน้ำเย็น ชุดกาแฟ ที่เขี่ยบุหรี่ จานสลักลายที่ระลึก ฯลฯ

รวมถึงมีการดึงความน่าสนใจด้วยลวดลายที่วิจิตรงดงามมากยิ่งขึ้น เช่นจากเดิมที่มีลวดลายแต่เดิมแล้ว ผู้ผลิต (ช่างแกะลาย) ยังได้มีการดัดแปลงเอาลวดลายจากหนังสือ ลายไทยโบราณ มาดัดแปลงแกะลงไป ลายที่ผู้ผลิตมีการนำเพิ่มเข้ามา ผู้ผลิตกล่าวว่าคือลายที่เจอในสมุดลายไทย โบราณ บางครั้งการแกะก็ไม่สามารถระบุชื่อของลวดลายได้ นั่นก็เพราะผู้แกะลายได้มีการดัดแปลงการแกะลวดลายตามแบบฉบับของตนเอง ถือเป็นการปรับเปลี่ยนอย่างสร้างสรรค์และเพราะเหตุนี้ ในช่วงหลังจึงสามารถส่งเป็นสินค้าออกไปยังตลาดยุโรป เอเชีย และสหรัฐอเมริกา และทำรายได้ให้กับประเทศปีหนึ่งๆ เป็นจำนวนมาก นี่ก็จุดเปลี่ยนที่ดี

จากสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลง ลงไปทุกขณะ มีผลทำให้ศิลปหัตถกรรมการผลิตเครื่องทองหินของบ้านบุเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการณ์ใหม่ๆ ไม่เพียงแต่รูปแบบแปลกใหม่ของภาชนะที่เกิดขึ้น แล้วยังต้องคำนึงถึงว่า ต้องรองรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชาวต่างประเทศได้ด้วย และเทคโนโลยีการผลิตที่เพิ่มพูนขึ้นก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นเดียวกัน

2. วัฒนธรรม และพัฒนาการของเครื่องทองลงหิน

วัฒนธรรม และความหมายของวัฒนธรรม วัฒนธรรมจัดเป็นองค์ประกอบพื้นฐานอันหนึ่งที่มีความสำคัญของสังคมมนุษย์ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมนั้นเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตและใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตของคนภายในสังคมนั้นๆ วัฒนธรรมจึงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์เราแสดงออกมา หรือในด้านของความประพฤติของมนุษย์ ในแต่ละสังคมที่มีบันทัดฐาน หรือบริบทที่อาจแตกต่างกันออกไปตามแต่พื้นที่สภาพแวดล้อมหรือสภาพสังคมนั้น

ไทเลอร์ (Taylor. 1985) อธิบายว่า วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งทั้งปวงอันซับซ้อนที่รวมความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนถึงศักยภาพและนิสัยอื่นๆ ของมนุษย์ที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาจากการเป็นสมาชิกร่วมกันของสังคม และมีลักษณะที่สำคัญบางประการของวัฒนธรรม คือ

เป็นแบบพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ (Pattern of learned behavior) พฤติกรรมบางอย่างเกิดจากการเรียนรู้ พฤติกรรมบางอย่างก็ได้รับเป็นมรดกตกทอด (พันธุกรรม) แต่ในความหมายของวัฒนธรรมแล้ว จะไม่ใช่พฤติกรรมที่เกิดจากสัญชาตญาณ บุคคลได้เรียนรู้พฤติกรรมอย่างมีจิตสำนึก (Conscious) โดยผ่านตัวแทนต่างๆ เช่น พ่อ แม่ เพื่อน โรงเรียน บ้าน สถาบันต่างๆ อย่างเป็นทางการและไม่ใช่ทางการและก่อให้เกิดอิทธิพลโดยตรงและโดยทางอ้อมต่อบุคคลในสังคม

พฤติกรรมการเรียนรู้มีกระบวนการหรือความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยที่ประกอบขึ้น ถ้าแยกพฤติกรรมออกเป็นกรกระทำต่างๆ เราจะพบว่าการกระทำนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นเพราะความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ และจัดรูปแบบเป็นกระบวนการขึ้น กระบวนการของพฤติกรรมนี้ไม่ใช่เพียงบุคคลแต่ละคนมีความสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่มต่างๆ แต่รวมถึงกระบวนการของแต่ละบุคคลที่ต้องเป็นไปทั้งสองฝ่าย มีการเสนอแนะและกัน อันเกิดให้เกิดเป็นรูปรวมๆ ขึ้นในสังคม เช่น พฤติกรรมของสามีและภรรยา ซึ่งเป็นกระบวนการของความสัมพันธ์โดยแต่ละฝ่ายก็มีกระบวนการพฤติกรรมของตนเองด้วย

แนวความคิดเป็นผลมาจากการเรียนรู้ กล่าวคือลักษณะย่อยๆ ของคน และความสามารถของคนได้พัฒนาจากประสบการณ์ในอดีต ในช่วงของการเรียนรู้บุคคล มีความสามารถเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ บุคคลจะแก้ไขพฤติกรรมของตนโดยอาศัยประสบการณ์เป็นเครื่องช่วย ดังนั้น พฤติกรรมของมนุษย์จึงเป็นผลของการเรียนรู้ ซึ่งแยกตามลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ทักษะ ค่านิยม และความรู้ เมื่อ ฮิล ฮาลาร์ (Hiller, Hilary. 1978) ได้ประสบความสำเร็จในการไต่ภูเขาสหะเวร์เรสต์ ฮาลาร์ ได้ให้ความเห็นว่าเขาได้ประสบความสำเร็จ เพราะเขาได้ไต่ขึ้นบนไหล่ของนักปีนเขาอื่นๆ ซึ่งได้เคย ปีนเขาสูงมาก่อน ซึ่งความคิดเห็นนี้แสดงนัยถึงวัฒนธรรมด้วย เพราะได้มีการสร้างทักษะ ความรู้ และค่านิยมต่อสิ่งที่ได้เคยทำมาก่อนคือ เป็นการสะสมประสบการณ์ในอดีตและพฤติกรรมของผู้อื่นในช่วงที่ผ่านมา

2. วัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุคือสิ่งที่เราได้สร้างสิ่งที่อยู่รอบตัวเรา วัตถุสิ่งของเหล่านี้ อาจมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปโดย ธรรมชาติได้ให้วัตถุดิบแก่เรา แต่พฤติกรรมการเรียนรู้ได้ทำให้เกิดวัตถุสำเร็จรูป ดังนั้น

2.1 รูปแบบของวัฒนธรรมทางวัตถุในแต่ละแห่งจึง ไม่เหมือนกัน เป็นสิ่งที่อยู่ร่วมกัน (Shared by members of society) พฤติกรรมการเรียนรู้และผลของการเรียนรู้ไม่ได้เป็นสมบัติของคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นของสมาชิกของสังคมและมีการยึดถือปฏิบัติร่วมกัน การรับนำมาปฏิบัติจะมีระดับไม่เท่าเทียมกัน ขึ้นอยู่กับการเลือกหรือโดยสภาพการบังคับ ถ้าในสังคมใด การบังคับให้ประพฤติปฏิบัติวัฒนธรรมที่เห็นว่าเหมาะสมอยู่ในขั้นรุนแรง บุคคลก็จะเลือกปฏิบัติตามความเหมาะสมจากมากไปหาน้อยแตกต่างกันไป

2.2 เป็นสิ่งที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา (Transmitted among the members of society) พฤติกรรมการเรียนรู้เป็นการสืบทอดจากช่วงอายุหนึ่งไปยังอีกช่วงอายุหนึ่ง และแพร่กระจายระหว่างสมาชิกของสังคมโดยสัญลักษณ์ คือภาษาเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด ซึ่งอาจจะแสดงออกในรูปของคำพูด การเขียน การสลักหรือจารึกไว้ในที่ต่างๆ ตามความเหมาะสมในช่วงเวลานั้นๆ สัญลักษณ์ดังกล่าวช่วยให้มนุษย์สามารถถ่ายทอดความรู้สึก ทศนคติ ความคิดเห็นต่างๆ เพื่อความเข้าใจระหว่างของสมาชิกในสังคม

2.3 สร้างความพอใจให้แก่มนุษย์ได้ (Culture is gratifying) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการขั้น มูลฐานของมนุษย์ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น แต่ความต้องการดังกล่าวยังไม่เป็นที่เพียงพอ ความพอใจที่ได้รับ จะรวมถึงความต้องการทางสังคมและวัฒนธรรมด้วย การพัฒนาวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความต้องการขั้นมูลฐานซึ่งแต่เดิมอยู่ในรูปแบบง่าย ไม่ซับซ้อนหรือสวยงามมาอยู่ในรูปที่ประณีต สวยงาม ซับซ้อนมากขึ้น

2.4 เป็นสิ่งที่ปรับเปลี่ยนได้ (Culture is adaptive) วัฒนธรรมมิใช่เป็นสิ่งที่คงที่ แต่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ได้ปรับแก้ไขเปลี่ยนวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลาเพื่อความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความเจริญทางวิทยาการ เทคโนโลยีต่างๆ ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายและกว้างขวาง ตลอดทั้งความเจริญก้าวหน้าทางด้านการศึกษาติดต่อสื่อสาร ให้วิถีการดำเนินชีวิต พฤติกรรมของคนในสังคมหนึ่งได้รับการปรับเปลี่ยนไปตามการแพร่กระจายวัฒนธรรมและอยู่ในอัตราที่เร็วขึ้น

2.5 เป็นผลรวม หรือ การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Culture is integrative) วัฒนธรรมของชาติหนึ่งหรือสังคมหนึ่งเป็นผลรวมของแบบแผนหรือแนวทางการดำเนินชีวิตโดยการนำองค์ประกอบย่อยๆ ของวัฒนธรรมของหลายๆ วัฒนธรรม ประสานเข้าด้วยกัน แม้ว่าวัฒนธรรมที่มีลักษณะแตกต่างกันจะดึงกันไปค นละทิศละทาง แต่มีแนวโน้มที่จะมีความแน่นอนและประสานกันเพื่อให้สังคมคงอยู่ได้

3. เป็นรูปแบบพฤติกรรมในอุดมคติที่ต้องยึดถือปฏิบัติตาม (Ideal form of behavior) รูปแบบพฤติกรรมในอุดมคติเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินชีวิต สิ่งใดที่สมาชิกของสังคมเห็นว่าดี มีความเหมาะสม สิ่งนั้นจะกลายเป็นรูปแบบที่ทุกคนจะยึดถือและปฏิบัติตาม ในทางกลับกันสิ่งใดที่สมาชิกของสังคมเห็นว่าไม่ควร ไม่เหมาะสม ก็จะไม่ถือปฏิบัติ ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนหนึ่งสิ่งที่สังคมคาดหวังหรือเป็นแบบในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

สังคมแต่ละสังคมต่างก็มี ลักษณะวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง หรือมี วัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มีความคิดและมองโลกแตกต่างกันรวมทั้งอยู่ใน สิ่งแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน การใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมตลอดจนการมีพฤติกรรมเพื่อควบคุม สิ่งแวดล้อม จึงไม่เหมือนกันในสังคม เช่น พฤติกรรมของสามีและภรรยา ซึ่งเป็นกระสวนของ ความสัมพันธ์โดยแต่ละฝ่ายก็มีกระสวนพฤติกรรมของตนเองด้วย

4. เป็นลักษณะเหนืออินทรีย์ (Super organic) Super organic เป็นคำศัพท์ที่เฮอเบิร์ต (Herbert. 1987) นำมาใช้เป็นคนแรก และเปรียบเทียบวัฒนธรรมว่าเป็นลักษณะที่เหนือจากอินทรีย์ อินทรีย์ หมายถึง “ตัวตน” ลักษณะที่เหนืออินทรีย์ คือ ลักษณะที่อยู่เหนือจากสภาพธรรมชาติหรือสัญชาตญาณของเอกัตบุคคล ลักษณะดังกล่าวช่วยให้มนุษย์รู้จักการเรียนรู้และทำให้มีชีวิตรอดได้ทางกายภาพและทางสังคม ได้จำแนกระดับของการวิเคราะห์วัฒนธรรมออกเป็น 3 ระดับ โดยใช้ความคิด เรื่อง Super organic และ Inorganic และได้แสดงความแตกต่างของแนวความคิดทั้งสามไว้ดังนี้

อินทรีย์ (Organic) หมายถึง ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับชีวภาพหรือสิ่งที่มีชีวิต และแสดงคุณลักษณะโดยเซลล์

ลักษณะอินทรีย์ (Inorganic) หมายถึงรวมถึง ปรากฏการณ์ที่เรียกว่าสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งแสดงคุณลักษณะโดยอะตอม โปรตอน อิเล็กตรอน คลื่น หรือหน่วยอื่นๆ

ลักษณะเหนืออินทรีย์ หมายถึงรวมถึง ปรากฏการณ์ที่ประกอบด้วยเครื่องมือ เสื้อผ้า ศิลปะ องค์กรทางสังคม ศาสนา ระบบความคิด เป็นต้น วัฒนธรรมเป็นการจัดระเบียบขององค์วัตถุที่มีรูปร่างและไม่มีรูปร่าง เพื่อให้เกิดความสุนทรีย์และความสะดวกแก่สิ่งมีชีวิต คุณลักษณะสำคัญของ Superorganic คือสัญลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษา

ครูเกอร์น (Kluckhohn. 1935) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า เป็นระบบที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพชน ซึ่งเป็นแบบของการดำรงชีวิตที่เห็นจากภายนอก (Explicit designs) และแบบที่อยู่ภายใน (Implicit designs) ที่สมาชิกของกลุ่มหรือสังคมร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมทั้งหมด ความเชื่อ ค่านิยม

นวลลอ ทินานนท์ (2544: 16) กล่าวว่าวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนที่สืบทอดต่อกันมาเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการอยู่รวมกัน โดยมีสิ่งที่สมาชิกในสังคมหรือท้องถิ่นที่ยึดถือปฏิบัติในแนวทางเดียวกัน ตั้งแต่การดำรงชีวิต กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตซึ่งเกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่นนั้นๆ เช่น การประกอบพิธีเกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย หรือแม้กระทั่งประเพณีที่เกี่ยวข้องด้วยการทำสิกรรม เช่น การทำขวัญข้าว การขอฝน ฯลฯ การมีประเพณีเกิดขึ้นต้องเกี่ยวโยงกับบรรดาเครื่องมือ เครื่องใช้ที่อาจใช้ร่วมกับสิ่งที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันหรือเป็นของที่ทำขึ้นพิเศษกว่า ประณีตกว่านอกเหนือจากที่ใช้กันทั่วไป

ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

จากการที่วัฒนธรรมนั้นยังสามารถคงอยู่และไม่ค่อยจะสูญหายไปจากการคงไว้ซึ่งวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ อดีตนั้นจะสร้างคน ให้เป็นปัจจุบันและเพื่ออนาคต ความคงอยู่ของวัฒนธรรมในอดีตเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะว่าเป็นรากฐานที่มนุษย์สามารถนำมา สร้างความสำเร็จโดยการควบคุมสิ่งแวดล้อมและชีวิตของมนุษย์เอง วัฒนธรรมจะคงอยู่ได้ด้วยเวลา (อายุ) ความเป็นวัตถุและอวัตถุ

การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation)

การผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) เป็นภาวะการณ์หนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดจากวัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกันโดยการที่บุคคลจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาติดต่อกัน และมีเหตุผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมต่าง ๆ ในระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มหนึ่งหรือทั้งสองกลุ่ม นั่นคือบุคคลหรือกลุ่มคนยอมรับวัฒนธรรมอื่น ซึ่งมีใช้วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนซึ่งเป็นกระบวนการสองทาง (Two-way process) คือเมื่อกลุ่มหนึ่งถ่ายทอดให้อีกกลุ่มหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันก็อาจจะรับวัฒนธรรมของกลุ่มที่ตนถ่ายทอดมากด้วยก็ได้

วัฒนธรรม จุฑะวิภาต (2545: 16-17) กล่าวถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นมูลเหตุหนึ่งในการปรับปรุงงานหัตถกรรมพื้นบ้านว่า

ในสังคมชนบทยังมีสิ่งที่น่าสนใจในสังคมยอมรับนับถือปฏิบัติต่าง ๆ กันออกไป ที่เรียกว่าชนบทนิยมประเพณี เช่น การทำ บุญตักบาตร และการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ในวันนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ กิจกรรมเหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญในการปรับปรุงงานศิลปะพื้นบ้านซึ่งแต่เดิมมุ่งเพียงประโยชน์ใช้สอยให้มีความก้าวหน้าขึ้น เพราะสิ่งใช้สอยที่ต้องเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรม หรือเกี่ยว กับคนหมู่มากจะต้องมีการปรับปรุงให้ประณีตงดงาม เพื่อตอบสนองความต้องการด้านจิตใจอีกด้วย ที่เห็นได้ทั่วไปคือ ผ้าถุง เมื่อจะนุ่งหม่ไปทำบุญที่วัด หรือไปในงานพิธีจะต้องพิถีพิถันใช้ชิ้นที่ประณีตงดงามกว่าชิ้นนุ่งหม่ไปทำงานในไร่นา เครื่องหีบคอบน เมื่อจะต้องหีบคอบนสิ่งของไปทำบุญที่วัด ย่อมจะต้องประณีตงดงามกว่าเครื่องหีบคอบนที่ใช้ลำเลียงพืชผักไปตลาด งานศิลปะพื้นบ้านได้เปลี่ยนสภาพไปเป็นงานประณีตวิจิตรศิลป์

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า มนุษย์เท่านั้นที่มีวัฒนธรรม ในลักษณะที่เหนืออินทรีย์ นั่นคือระบบความคิดศาสนา วัฒนธรรม การจัดระเบียบของสังคม ในขณะที่สัตว์มีเพียงอินทรีย์ การแสดงคุณลักษณะโดยเซลล์ (ทางกาย) ที่ได้รับการถ่ายทอดทางสายโลหิต ลักษณะที่อยู่เหนืออินทรีย์นั้นมนุษย์จะใช้สัญลักษณ์ในการถ่ายทอด เช่น ภาษา อักษรและรูปภาพ ใช้ศักยภาพในการปรับและเปลี่ยนแปลง ตามสภาพแวดล้อม เพื่อให้อินทรีย์อยู่ในสภาวะที่สมบูรณ์ มีความมั่นคง ปลอดภัยและได้รับความสะดวกสบาย สิ่งที่อยู่เหนืออินทรีย์ ที่กล่าวมานั้นก็คือ ความรู้ ความคิด จารีต ประเพณี วัฒนธรรมอันเป็นตัวบ่งชี้ บ่งบอกถึงความเจริญ หรือการพัฒนาการ ของสภาพสังคมนั้น ๆ คือมนุษย์ในแต่ละสังคมนั้นต่างก็มีวิถีชีวิตที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเองเนื่องจากมนุษย์ มีความคิดและการมองโลกต่างกัน อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน มนุษย์จึงสร้างวัฒนธรรม หรือเครื่องมือขึ้นมาเพื่อช่วยให้คนดำรงอยู่ต่อไปในสังคมของตนได้อย่างดีที่สุดใน โดยใช้ประโยชน์จากธรรมชาติและควบคุมพฤติกรรมของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ในสังคม วัฒนธรรมดังกล่าวคือ การกินอยู่ การหลับนอน การแต่งกาย การควบคุมพฤติกรรมทางด้านต่าง ๆ ตลอดจนความเชื่อและศรัทธา อันถือเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ ซึ่งทั้งหมดทั้งหมด ดังที่กล่าวมานี้ล้วนมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันการผสมผสานกันของแต่ละชนชาติที่เรียกกันว่าวัฒนธรรมต่าง ๆ นั้นอาจมีทั้งความเหมือนหรืออาจแตกต่างกันบ้างนั้นขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมแลสภาพสังคมนั้น ๆ จึงส่งผลทำให้ตัวภูมิปัญญาที่มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนผสมกลมกลืนกันจนได้สิ่งใหม่ๆ ที่ยังควรค่าและคงไว้ด้วยคว ามเป็นเอกลักษณ์ในตัวของมันเอง

3. ชุมชนบ้านบุ

สมัยโบราณ ชุมชน ด้านวัดสุวรรณาราม ว่าบ้านบุ เป็นย่านที่ทำเครื่องทองลงหิน หรือขันบุ มาแต่โบราณ ดังปรากฏหลักฐาน ในเอกสารสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ว่า บรรพบุรุษ ของชาวบ้านบุ เป็นกลุ่มช่างสิบหมู่ (คณะกรรมการเอกลักษณ์ ของชาติ. 2525: 7-8)

สันนิษฐานว่า ได้อพยพมาตั้งหมู่บ้านภายหลัง จากการเสียกรุงศรีอยุธยา เมื่อพุทธศักราช 2310 (ภูมิปัญญาไทยในงานศิลป์ ถิ่นเมืองกรุง . ม.ป.ป.: 126-127) ซึ่งได้รวมกลุ่มกันเลือกที่ตั้ง บ้านเรือนขึ้นนอกคลองคูเมืองราชธานี บริเวณปากคลอง บางกอกน้อย โดยมีวัดอมรินทราราม (วัดบางหว้า) และวัดสุวรรณาราม (วัดทอง) วัดโบราณสมัยอยุธยาตั้งอยู่เป็นศูนย์กลางของชุมชน ชาวบ้านยังคงดำรงชีพด้วยการทำภาชนะ เครื่องทองลงหินเช่นเดียวกับอดีตจวบจนปัจจุบัน

ชุมชนบ้านบุตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ เดิมทีบริเวณนี้ เป็นที่ตั้งของชุมชนมาแต่ โบราณตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นมาก่อน โดยมีวัดสุวรรณารามราช วรวิหาร (วัดทอง) และวัดอรุณอมรินทราราม (วัดบางหว้า) วัดที่เป็นศูนย์กลางตั้งแต่สมัยกรุงศรี อยุธยามาแต่เดิม เมื่อคนบ้านบุอพยพมาทางเรือ ตามแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมื่อปี 2310 และเมื่อมาถึงบริเวณนี้จึงได้มาตั้งครัวเรือน เลือกทำเลแล้วตั้งถิ่นฐานนับแต่นั้นมา ณ บริเวณปากคลองบางกอกน้อยนอกคลองคูเมืองราชธานี ซึ่งถ้ามองตามแนวถนน อรุณอมรินทร์ ที่ ไกล่เคียงกับแนวกำแพงเมืองสมัยกรุงธนบุรีแล้ว ชุมชนบ้านบุตั้งประชิดอยู่ด้านนอกของคูเมืองพอดี การที่บรรพบุรุษเลือกสร้างบ้านเรือนปะปนรวมกับชุมชนที่มีอยู่ก่อน น่าจะมีสาเหตุมาจากความ สะดวกสบายแก่การดำรงชีวิตที่ชุมชนเดิม เอื้อให้มากกว่าการไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ไกลห่างจากชุมชน และผู้คน

ในอดีตอาณาเขตของชุมชนบ้านบุเริ่มตั้งแต่ วัดศรีสุदारาม (วัดชีปะขาว) เรื่อยไปจนถึงวัด อัมรินทราราม รวมทั้งบริเวณที่เรียกว่าวัดเนินค่ายหลวงในปัจจุบันโดยในอดีตมีการแบ่ง อาณาเขต ดังนี้ ตั้งแต่วัดศรีสุदारาม (วัดชีปะขาว) จนถึงวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร เรียก “บ้านบน” ส่วนที่ เรียกว่า “บ้านบุ” คือ อาณาเขตตั้งแต่ตลาดบ้านบุไปจนถึง ศาลาโรงธรรม และตั้งแต่ศาลาโรงธรรม ไปจนถึงวัดอมรินทราราม เรียกว่า “บ้านล่าง” หรือ “รั้วตัน” เพราะเมื่อเดินเข้าไปจะมีลักษณะคล้าย ทางตันจึงเรียกเช่นนั้น แต่สามารถเลี้ยวขวาไปทางสถานีรถไฟธนบุรีได้ และร วมส่วนบ้านเนิน ที่ ชาวบ้านบุเรียกว่า “บ้านจำผูก” อีกด้วย เหตุที่เรียกบ้านจำผูก เพราะถือเป็นที่ตั้งของบ้านจำผูก เขียว วิจิตร ซึ่งเป็นทหารเรือ และมีอาชีพตีหม้อสำริดที่มีชื่อเสียงในบริเวณนั้น ดังนั้นในบริเวณนี้ถือเป็นแหล่งรวมอาชีพช่างฝีมือ ประเภทสำริด ที่ตั้ง บ้านเรือนหนาแน่นเป็นแนวยาว ตั้งแต่ปากคลอง บางกอกน้อยบริเวณตลาดเรียบคลอง ผ่านวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร (วัดทอง) วัดใหม่ยายแป้น ไปจนถึง วัดศรีสุदारาม(วัดชีปะขาว) สาเหตุที่เรียกบริเวณนี้ว่าบ้านบุ้นเพราะว่า แต่เดิมบ้านบ้าน บริเวณบ้านบุ้นนี้ดำรงอาชีพการทำเครื่อง ทองลงหิน ในรูปแบบขันซึ่งในสมัยก่อนนิยมเรียกกันว่า “ขันบุ” หรือ “ขันลงหิน”

ปัจจุบันจึงถือเป็นแหล่งทำเครื่องทองลงหินที่มีชื่อเสียงของประเทศเรื่อยมา ปัจจุบันหลังจากมีการจัดตั้งชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2534 บ้านบุจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างเป็นการว่า “ชุมชนวัดสุวรรณาราม” แต่ชื่อนี้ไม่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน และไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเหมือนบ้านบุ ซึ่งในเรื่องนี้คณะกรรมการชุมชน จึงขอสำนักงานเขตบางกอกน้อยเปลี่ยนชื่อกลับมาใช้ชื่อบ้านบุดังเดิม

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน บ้านบุ ยังคงเป็นแหล่งที่ทำการผลิตเครื่องทองลงหินอยู่ถือเป็นอาชีพเดียวที่ยึดถือประกอบอาชีพ สำหรับผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบุ และเป็นชุมชนที่มีชื่อ สำหรับ แหล่งผลิตเครื่องทองลงหิน หรือชั้นทองลงหิน ที่งดงามและมีคุณภาพของเมืองไทย

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เครื่องทอง ลงหิน การผลิตเครื่องทองลงหิน หรือเรียกว่าเครื่องทองมั่วล่อ มีต้นกำเนิดในประเทศจีน และได้มีการนำเข้ามาใช้ในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยนำโลหะ 2 ชนิด คือ ดีบุกและทองแดง มาผสมเข้าด้วยกัน และผสมเป็นเครื่องใช้ต่างๆ ระยะเวลาแบบที่ประดิษฐ์ มีเพียงไม่กี่แบบ เช่น เครื่องดนตรีไทยบางชนิด ชั้น มีด ทักษิ เป็นต้น ต่อมาได้รับความนิยม มากยิ่งขึ้นจนได้ขยายการผลิตแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง แต่ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน เพราะเป็นอาชีพที่ตกทอดกันมานาน ซึ่งในระยะหลัง ผู้ผลิตได้ปรับปรุงวิธีการผลิต ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ ให้ทันสมัย รวมทั้งปรับปรุง แบบประติ ษฐ์ ให้เป็นไปตามความต้องการของตลาดต่างประเทศ เช่น ชุดชา ชุดสลัด มีดตัดกระดาษ เซิงเทียน ฯลฯ ที่มีลวดลายไทยที่สวยงาม (กระทรวงพาณิชย์. 2521: 6-7)

เครื่องทองลงหิน Bronze wares หรือชื่อเดิมเรียกว่า เครื่องมั่วล่อ เป็นสินค้าหัตถกรรมที่เป็นงานฝีมือ ชนิดหนึ่งของคนไทย ซึ่งได้รับความนิยมจากชาวต่างชาติเป็นอย่างมาก ประวัติความเป็นมาของเครื่องทองลงหินนั้นจากการค้นคว้าทางศิลปวัตถุตามแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย พบ หลักฐานในประวัติศาสตร์ ย้อนหลังไปประมาณ 2,500-3,500 ปี ต่อเนื่องจากยุคทองแดงซึ่งมีประมาณ 3,500-5,000 ปีวัฒนธรรมยุคทองแดงนี้เป็นสายวัฒนธรรมที่สืบต่อมาจากวัฒนธรรมยุคหินใหม่ (Neolithic age) วัฒนธรรมยุคต่อเนื่องจากยุคทองแดงนี้เป็นยุคโลหะผสมยุคสัมฤทธิ์ (Bronze age) หลักฐานที่พบเป็นเครื่องใช้ที่จำเป็น เช่น อาวุธ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องหุงต้ม หม้อไห แหวน กำไลมือ กำไลเท้า และอื่นๆ นักโบราณคดีทางตะวันตกเรียกอุตสาหกรรมโลหะผสม ในวัฒนธรรมนี้ว่า วัฒนธรรมดองซอน (Dongson culture – Dongboniam culture) เนื่องจากได้ขุดค้นพบวัฒนธรรมนี้ที่หมู่บ้านดองซอน ในญวนเหนือเมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งเป็นระยะที่อุตสาหกรรมมีความเจริญก้าวหน้า มีความรู้ในด้านโลหะซึ่งโลหะชนิดแรกที่มีมนุษย์เริ่มใช้ก็คือ บรอนซ์ (Bronze) อันเป็นโลหะผสมระหว่างทองแดง 9 ส่วน กับดีบุก 1 ส่วน เรียกว่าทองสัมฤทธิ์หรือทองลงหิน(กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม 2508: 1)

ประเภทของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่มีความสัมพันธ์ กับเครื่องทองลงหิน เครื่องทองลงหินถือเป็นงานศิลปหัตถกรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งในงานศิลปหัตถกรรม ยังสามารถจัดแบ่งประเภทของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน อีกทั้งสามารถจัดแบ่งได้หลายแนวคิด เช่น จัดแบ่งตามประเภทของการใช้สอย ซึ่งอาจแบ่งเป็น เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ เครื่องใช้ในการดักจับสัตว์ เครื่องใช้ในพิธีกรรม ฯลฯ จัดแบ่งตามกรรมวิธีกระบวนการสร้างงาน เช่น การแกะสลัก การปั้น การจักสาน ฯลฯ จัดแบ่งตามวัสดุในการสร้างงาน เช่น งานไม้ งานกระดาษ งานหนัง ฯลฯ ซึ่งก็แล้วแต่การจัดความคิดรวบยอดของผู้แบ่งว่าจะใช้เกณฑ์ใดมาจัดแบ่ง ดังนี้

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ ได้แบ่งประเภทของศิลปะพื้นบ้านไว้ 10 ประเภท ดังนี้

1. เครื่องเคลือบดินเผา (Ceramics) ได้แก่ ภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งเป็นดินเผาและดินเผาแล้วเคลือบด้วยน้ำเคลือบชนิดต่างๆ เช่น โถง อ่าง กระจ่าง จาน ถ้วย เป็นต้น
  2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย (Textile and embroidery) ได้แก่ การทอผ้าในท้องถิ่นต่างๆ ทั้งการทอผ้าไหม การทอผ้าฝ้าย และการทอผ้าชนิดอื่น ๆ เช่น การทอผ้าไหมของภาคเหนือและภาคอีสาน การทอผ้าเกาะยอ เป็นต้น
  3. การแกะสลัก (Carving) ได้แก่ การแกะสลักเพื่อใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยวัสดุต่างๆ เช่น การทำครกหินอ่างศิลา จังหวัดชลบุรี การแกะสลักไม้สำหรับทำเครื่องเรือน เครื่องตกแต่งอาคารของทางภาคเหนือ เป็นต้น
  4. หัตถกรรมโลหะ (Metal works) ได้แก่ งานหัตถกรรมโลหะชนิดต่างๆ ตั้งแต่การทำเครื่องมือ เครื่องใช้ด้วยเหล็ก เช่น จอบ เสียม มีด พร้า อาวุธ และการปั้นรูปหล่อรูปเคารพ เป็นต้น
- วัฒน จุฑะวิภาค (2545: 33-35) ได้แบ่งประเภทของงานศิลปะพื้นบ้านตามลักษณะของการสร้างสรรค์ศิลปะไว้ดังนี้

1. การจักสาน

หมายถึง การนำวัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ฝาง ใบไม้ เชือก ป่าน ปอ เถาวัลย์ ฯลฯ มาสานเป็นภาชนะเครื่องใช้ต่างๆ ไม้ไผ่เป็นวัสดุที่นิยมใช้มากที่สุด เพราะพบโดยทั่วไปทุกภูมิภาคของประเทศไทยและราคาไม่แพงซึ่งสามารถแบ่งออกตามประโยชน์ใช้สอยได้ 4 ประเภท ดังนี้

- 1.1 เครื่องกสิกรรม เช่น ข่ง คราด สุ่มไก่อ ฯลฯ
- 1.2 เครื่องมือจับปลา เช่น สุ่ม ลอบ กระชัง ฯลฯ
- 1.3 เครื่องใช้ในบ้าน เช่น กระด้ง ตะกร้า กระชอน ฯลฯ
- 1.4 สิ่งของเบ็ดเตล็ด ได้แก่ เครื่องเล่น เครื่องกีฬา เครื่องใช้ เช่น หมวก กอบ เป็นต้น

2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย

ได้แก่ การนำวัสดุต่างๆ เช่น ด้าย ไหม มาทอหรือปักเย็บเพื่อให้เกิดเนื้อหาวัตถุและเป็นลวดลายสีสันต่างๆ บนวัตถุ สิ่งของทั้งแบบธรรมดา และพิสดารสวยงาม เช่น ผ้าซิ่น ผ้ามัดหมี่ ผ้าตีนจก พรหมถัก ตลอดจนการปักด้ายสีเป็นลวดลายลงบนสิ่งต่างๆ

3. การแกะสลักและฉลุ

หมายถึง การนำเอาวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ เขาสัตว์ งาช้าง แผ่นหนัง มาแกะสลักหรือฉลุจนทำให้เกิดความงาม เพื่อเป็นเครื่องใช้หรือเครื่องประดับตกแต่ง เช่น กล่องไม้ แกะสลัก การแกะสลักรูปสัตว์ต่างๆ ตู โต๊ะ หนังสี่ใหญ่ หนังสี่ตะลุง เป็นต้น

4. การปั้นและการเคลือบดินเผา

หมายถึง การนำดินมาปั้นให้เป็นรูปทรงตามต้องการ แล้วนำไปผ่านกรรมวิธีการเผา เพื่อให้มีความแข็งแรงทนถาวร อาจมีการตกแต่งให้เป็นลวดลายต่างๆ หรือเขียนเป็นลวดลายต่างๆ ให้สวยงามก่อนที่จะนำไปเผา และนำไปใช้สอยหรือประดับตกแต่งต่อไป ได้แก่ ภาชนะต่างๆ ที่ทำด้วยดินเผา เครื่องประดับตกแต่ง เช่น เต่าหุ้ด้ม หม้อ ซาม ตุ่ม กระถาง แจกัน ถ้วยโถโอชาม เป็นต้น

5. การหล่อและการทำเครื่องโลหะ

หมายถึง การนำเอาโลหะ ได้แก่ เหล็ก เงิน ทอง นาค ทองแดง ทองเหลือง ดีบุก มาหลอมให้ร้อนจนเหลวแล้วเทลงในแม่พิมพ์ให้เกิดรูปทรงตามต้องการ อาจมีการตกแต่งด้วยวิธีการต่างๆ ให้เกิดลวดลายหรือมีความสวยงามมากขึ้น นำมาเป็นเครื่องใช้สอยตลอดทั้งอาวุธต่างๆ เช่น ดาบ มีด จอบ กระดิ่ง ชันน้ำ พาน ผอบ เครื่องเงิน เครื่องทองและเครื่องถม

6. การทำเครื่องกระดาษและหนัง

เครื่องกระดาษ หมายถึง การนำไม้หรือพืชที่มีใบยาวประดิษฐ์เป็นแผ่นบาง ส่วนเครื่องหนัง คือ การนำเอาหนังสัตว์ต่างๆ มาทำเป็นแผ่น เพื่อใช้ในการสร้างงานต่างๆ ต่อไป เช่น เครื่องดนตรี วัว ร่ม สมุดข่อย พัด หรือ ธงกระดาษ ที่ใช้ในงานพิธีต่างๆ เช่น ธงปักเจดีย์ทราย ตุง เป็นต้น

7. การปั้นรูปและลายปั้น

หมายถึง การนำเอาวัสดุต่างๆ เช่น โลหะ ดินเผา ปูน มาสร้างเป็นงานประติมากรรม การปั้นพระพุทธรูป การปั้นรูปคน สัตว์ และลวดลายต่างๆ เป็นต้น

8. การวาดเขียน

หมายถึง งานจิตรกรรมทั้งหลาย เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนัง ภาพพระบาท

9. การก่อสร้าง

หมายถึง งานสถาปัตยกรรมทั้งหลาย เช่น บ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวบ้านในภูมิภาคต่างๆ ตลอดจนโรง ร้าน ซึ่งเป็นที่พักอาศัยชั่วคราวตามฤดูกาล หรือสิ่งก่อสร้างทางศาสนา และสิ่งก่อสร้างตามความเชื่อต่างๆ เช่น กุฏิ ศาลา โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ปรารังค์ ศาล มณฑล กู๋ ปราสาท ฯลฯ รวมทั้งสิ่งก่อสร้างที่มีรูปลักษณะพิเศษต่างๆ ด้วย

10. การประพันธ์

หมายถึง งานวรรณกรรมต่างๆ ทั้งที่มีลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งได้สื่อสารถ่ายทอดสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน เช่น นิทาน จำนวนาน นิยาย สุภาษิต เพลงกล่อมเด็ก บทสวด บทเพลง เป็นต้น ซึ่งเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีมาแต่โบราณและมีรูปแบบ เนื้อหา ภาษา และสำนวนโวหารที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

11. การดนตรีและนาฏศิลป์

หมายถึง เครื่องดนตรีชนิดต่างๆ เพลงและทำนองที่ใช้บรรเลงหรือการดีด สี ดี เป่า ตามลักษณะดนตรีไทย ตลอดจนการฟ้อนรำ การแสดงละคร การเชิดหนัง กระจับปี่ กระจับปี่ เป็นต้น

12. ประเภทเบ็ดเตล็ด

หมายถึง ศิลปะพื้นบ้านที่มีลักษณะคลุมเครือ ไม่สามารถจัดเขาประเภทใดได้ หรือมีจำนวนและความสำคัญน้อย เช่น การจัดดอกไม้ การแกะสลัก หุ่นกระดาษ เครื่องเขิน เครื่องประดับ ตกแต่ง ร่างกาย ยานพาหนะ (เรือ เกวียน กระบะ) การละเล่นพิธีการ (พื้นบ้าน) เป็นต้น

ลักษณะของหัตถกรรมพื้นบ้าน

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2535: 35-38) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของหัตถกรรมพื้นบ้านตามทัศนะของ โซเอตี ยานากิ (Soetsu yanaki) ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะพื้นบ้านชาวญี่ปุ่น สรุปได้ดังนี้

1. สร้างโดยช่างนิรนาม ช่างผู้ผลิตหัตถกรรมอาจเป็นชาวบ้านธรรมดาหรือช่างพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น มีใช้ศิลปะที่ผ่านสถาบันการศึกษาศิลปะอย่างเป็นระบบ จึงไม่ปรากฏชื่อผู้ทำผลงานเหล่านี้ แต่ก็อาจรู้จักกันในท้องถิ่นนั้นๆ ว่าเป็นงานของใคร

2. สร้างขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน หัตถกรรมพื้นฐานแต่เดิมมาสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นเป็นหลัก ต่อมาระยะหลังอาจมีการผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนซื้อขายกันบ้าง และมีการผลิตเพื่อขายกันมากขึ้นในหัตถกรรมบางประเภท

3. สร้างขึ้นเป็นจำนวนมากและมีราคาที่เหมาะสมหรือต่ำกว่า หัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตขึ้นเพื่อการซื้อขายส่วนใหญ่จะมีรูปแบบที่ซ้ำๆ กัน และไม่ค่อยพิถีพิถันในการผลิตมากนัก เพราะต้องการผลิตให้ได้จำนวนมาก ส่วนมากจึงมีราคาสูงหรือไม่แพงนัก อาจมีบางชนิดเท่านั้นที่ต้องอาศัยความประณีตราคาสูง

4. มีรูปแบบเรียบง่าย หัตถกรรมพื้นบ้านดั้งเดิมนั้นสร้างขึ้นจากความต้องการในการใช้สอยเป็นสำคัญ มีการแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยการผ่านการใช้สอย

5. มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น หัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่จะมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นที่เกิดจากความจำกัดในด้านวัสดุในท้องถิ่น และความสามารถของชาวบ้านเฉพาะท้องถิ่น ทำให้เกิดเป็นรูปแบบที่นิยมกันเฉพาะท้องถิ่น

6. สร้างขึ้นด้วยมือ สาระสำคัญของหัตถกรรมพื้นบ้านคือการสร้างขึ้นด้วยฝีมือของชาวบ้านเอง ไม่ใช่การใช้เครื่องจักร แม้จะมีการใช้อุปกรณ์บางอย่างบ้างแต่ก็เป็นส่วนเสริมเท่านั้น ผลงานจึงอยู่ที่ฝีมือมากกว่าที่เครื่องมือหรือเครื่องจักร

นอกจากนั้นแล้ว พรชัย สุจิตต์ และสุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529: 40-52) ยังได้กล่าวไว้ว่า ในสังคมชนบทส่วนมากโดยทั่วๆ ไปในแต่ละหมู่บ้านจะประกอบด้วยสมาชิกชาวบ้านรุ่น แรกๆ ที่มีประวัติรากฐานความเป็นมาจากถิ่นหรือกลุ่มเดียวกัน เช่น กลุ่มเชื้อชาติ ภาษา หรือศาสนา เมื่อเป็นเช่นนี้วิธีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหรือจะเรียกรวมๆ ว่า “วัฒนธรรม” ก็จะเหมือนกัน ซึ่งจะสะท้อนออกมาในรูปแบบต่างๆ เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม กฎเกณฑ์ ประเพณี และวัตถุสิ่งของที่ผลิต

ออกมา การที่มนุษย์ใช้เป็นวัฒนธรรมเป็นหนทางในการปรับตัวให้อยู่รอดจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้ก่อให้เกิดความคิดในการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของออกมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องนุ่งห่ม หม้อ ไห กระบุง ตะกร้า และ เครื่องมือจับปลา เป็นต้น นอกจากนี้ความต้องการขั้นพื้นฐานในการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของเครื่องใช้แล้ว มนุษย์ยังมีความต้องการในสิ่งที่เหนือกว่าดังปรากฏในเรื่องที่เป็นนามธรรมของวัฒนธรรม หรือเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นที่เข้าใจเฉพาะในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน ตัวอย่างจะเห็นได้จาก วัตถุสิ่งของที่ประดิษฐ์ขึ้นใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา หรือพิธีที่เกี่ยวกับวงจรชีวิตมนุษย์นับตั้งแต่เกิด แต่งงาน และตาย หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ เป็นต้น เมื่อหันมามองสังคมในแง่นี้ ทัศนกรรมพื้นบ้านก็จะแสดงออกมาสองกลุ่มด้วยกันคือ (1) สำหรับใช้ในชีวิตประจำวันและในการดำรงชีพทำมาหากิน ซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทั่วไป (2) ใช้สำหรับตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจที่เกี่ยวกับตัวเองหรือสังคม ดังเห็นได้จากวัตถุ ที่ผลิตขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงตำแหน่ง ชนชั้น สถานภาพ ฐานะทางสังคม เป็นต้น ในบรรดาทัศนกรรมพื้นบ้านที่สร้างขึ้นสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันเหล่านี้ บางชิ้นผู้มีนิสัยรักสวยรักงามได้ประดิษฐ์ ประดอย เป็นพิเศษ ทำให้เกิดการสนองตอบความต้องการทางด้านจิตใจควบคู่ไปด้วย

คุณค่าของทัศนกรรมพื้นบ้าน

สำหรับงานศิลปทัศนกรรมที่มีอยู่ในประเทศไทยมีอยู่มากมาย แต่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นตามความเชื่อและพื้นฐานของประเพณีวัฒนธรรม ก็จะพบว่าองค์ประกอบที่เป็นเงื่อนไขและมีอิทธิพลต่องานช่างฝีมือพื้นบ้านมีอยู่หลายประการดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534: 23)

1. วัสดุ วัสดุที่มีในท้องถิ่นหรือในภูมิภาคต่างๆ เป็นเงื่อนไขบังคับให้ชาวบ้านในท้องถิ่นแก้ปัญหา โดยนำเอาวัสดุที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด และให้ได้รูปแบบตรงกับหน้าที่ใช้สอย ในท้องถิ่นที่มีไม้ไผ่ก็มีเครื่องจักรสานที่ทำเป็นภาชนะและเครื่องใช้ต่างๆ ส่วนในท้องถิ่นที่มีไหม ก็มีการทอผ้าหรือประดิษฐ์เครื่องประดับต่างๆ และในท้องถิ่นที่มีที่ดินซึ่งเหมาะแก่การป็นก็มีเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

2. สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพทางเศรษฐกิจในสังคมของชาวบ้านโดยทั่วไปมีส่วนอย่างมากที่ทำให้ชาวบ้านต้องทำสิ่งของ เครื่องใช้ต่างๆ ขึ้นใช้เองภายในครอบครัวเพื่อแก้ปัญหา โดยมักจะใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และสิ่งที่ทำขึ้นมักมีกรรมวิธีไม่ซับซ้อน เช่น ตะกร้าและทอผ้า เป็นต้น

3. ความจำเป็นในการใช้สอย ความจำเป็นในการใช้สอยของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น อาจจะมีเหมือนๆ กันหรือแตกต่างกันก็ได้ เพราะเหตุนี้เองรูปแบบของงานช่างฝีมือพื้นบ้านจึงเกิดขึ้นเหมือนๆ กันหรือแตกต่างกัน ในทำนองเดียวกัน จะเห็นว่าในหมู่บ้านหนึ่งอาจจะมีส้มไก่ ส้มปลา กระบุง ตะกร้า ฯลฯ ในขณะที่อีกท้องถิ่นหนึ่งมีกระดัง ตะแกรง เต่า ถ้วย และอื่นๆ อีก

4. สภาพภูมิศาสตร์ สภาพดินฟ้าอากาศมีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้เกิดมีช่วงเวลาสำหรับการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรม ในช่วงฤดูฝน หรือช่วงฤดูทำนาของไทย เมื่อมีฝนตกชุกมีน้ำท่วมมากชาวบ้านที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาอาจจะคิดทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ก็อาจจะทำ กรงนก ทอเสื่อ หรืออื่นๆ ตามความเหมาะสม

5. ลัทธิความเชื่อ ลัทธิความเชื่อมีส่วนเกี่ยวข้องกับสร้างสรรค์งานช่างฝีมือไม่น้อย ที่เห็นได้เด่นชัด เช่น การสลักหยวกในงานพิธีรดน้ำ ในงานศพ และการแกะสลัก หน้าพรานเพื่อใช้ในการแสดงมโนราห์ เป็นต้น

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2533: 165-170) ได้กล่าวถึงหัตถกรรมพื้นบ้านมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในลักษณะดังนี้

1. หัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมพื้นบ้าน คือ เป็นส่วนส่งเสริมให้การดำรงชีวิตของผู้คนในกลุ่มชนพื้นบ้านดำเนินไปตามวิถีทางวัฒนธรรม จนเกิดเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่ม

2. หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องแสดงทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้าน และสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่ตีมามของท้องถิ่น และสะท้อนให้เห็นความเชื่อความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาและหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่สามารถศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ และอ่านเรื่องราวต่างๆ ของมนุษย์ได้

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ (2535 : 89-91) ได้กล่าวถึงแนวการศึกษาหัตถกรรมพื้นบ้านที่จะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจหัตถกรรมพื้นบ้านได้ชัดเจน และลึกซึ้งยิ่งขึ้น ไว้ดังนี้คือ

1. การศึกษาปัจจัยแวดล้อม ที่ควรศึกษาได้แก่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของกลุ่มชนพื้นบ้าน ช่วยให้ทราบ เผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ และความเป็นมาของชุมชนนั้น นอกจากนี้ควรศึกษาสภาพภูมิอากาศ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่เป็นผู้สร้างหัตถกรรม ทั้งนี้เพราะสภาพภูมิศาสตร์ เป็นตัวกำหนดการใช้วัสดุ และเป็นสิ่งกำหนดรูปแบบของหัตถกรรม ซึ่งต้องผลิตให้สอดคล้องกับสภาพการดำรงชีวิตของชุมชน อีกอย่างหนึ่งที่ควรศึกษาก็คือ ระบบวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ ขนบประเพณี ความเชื่อและวิถีชีวิต ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบและกรรมวิธีในการสร้างหัตถกรรมพื้นบ้าน

2. การศึกษางานหัตถกรรม ควรศึกษาขั้นตอนและกระบวนการสร้างหัตถกรรมพื้นบ้านว่ามีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมอื่นๆ อย่างไรบ้าง โดยศึกษาประเด็นดังนี้

2.1 ความจำเป็นและความต้องการ มีจุดมุ่งหมายของการสร้างอย่างไร เช่น เพื่อการใช้สอย สนองความเชื่อ การเลือกสรรวัสดุ และวัตถุดิบ การคำนึงวัสดุตามธรรมชาติในท้องถิ่น เช่น หวาย ไม้ไผ่ ดิน โลหะ กระจูด เป็นต้น

2.2 การสร้างรูปแบบ รูปแบบของหัตถกรรมนั้นจะอยู่ในกรอบของสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนที่สืบทอดกันมาจนเป็นประเพณีและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของแต่ละชุมชน

2.3 กรรมวิธี หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งคือ เทคนิคในการสร้าง ซึ่งส่วนใหญ่จะมีลักษณะ เช่นเดียวกันกับรูปแบบคือ ประวัติ ศาสตร์วัฒนธรรมของท้องถิ่นที่สืบทอดจากช่างรุ่นหนึ่งไปสู่อีก รุ่นหนึ่งด้วยการบอกเล่าแบบมุขปาฐะ แบบพอสอนลูก เพื่อบ้านสอนเพื่อนบ้าน กรรมวิธีของแต่ละ ท้องถิ่นต่างกันไปตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย เช่น จักสาน แกะสลัก ปั้น เซียน เป็นต้น

ปัจจัยในการเกิดของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

นวลลออ ทินานนท์ (2544: 14) กล่าวถึงปัจจัยในการเกิดของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ไว้ว่า ความจำเป็นด้านการใช้สอย การทำภารกิจประจำวันของมนุษย์ตั้งแต่เช้าจรดค่ำ มีความ จำเป็นต้องพึ่งพาเครื่องมือเครื่องใช้เกี่ยวกับการกิน การอยู่ การป ระกอบอาชีพ ต้องใช้เครื่องนุ่งห่ม ปกปิดร่างกายและให้ความอบอุ่น ในการปรับตัวต่อสภาพอากาศ การหุงหาอาหารต้องใช้ภาชนะ สำหรับหุงต้ม ใส่อาหาร ซึ่งมีทั้งข้าวและกับข้าว อันเป็นอาหารหลัก เนื่องจากสังคมและวัฒนธรรม ของคนไทยเราเป็นวัฒนธรรมข้าว (Rice culture) เอกวิทย์ ณ ถลาง กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง คนไทยกับวัฒนธรรมข้าว ความว่า

สำหรับคนไทยในวัฒนธรรมไทย การกินอาหารเราเรียกว่า กินข้าว และของอย่างอื่นที่กิน ประกอบเราเรียกว่า กับข้าว คนในวัฒนธรรมอื่น ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น อินเดีย ชาว -มลายู และคนทั้งปวง แห่งภาคเนย์ก็ล้วนกินข้าว และเป็นคนที่มีความวัฒนธรรมข้าวเป็นวิถีชีวิตขั้นรากฐานด้วยกันทั้งสิ้น กล่าว อีกนัยหนึ่ง วัฒนธรรมไทยภาคกลางและทุกภูมิภาค รวมไปถึงวัฒนธรรมของประเทศเพื่อนบ้านแถบนี้

วิณะ จุฑะวิภาต (2545: 13) กล่าวไว้ว่าวัสดุหรือวัตถุดิบอยู่ใกล้ตัวที่สุดมาดัดแปลง สร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์ก่อตนเอง ฉะนั้น ชุมชนที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีวัสดุหรือวัตถุดิบใด ก็ย่อม นำเอาสิ่งที่มีอยู่นั้นมาดัดแปลงใช้สอยก่อนสิ่งอื่น เช่น ชาวบ้านภาคเหนือมีไม้สักอุดมสมบูรณ์จึงใช้ ไม้สักปลูกสร้างบ้านเรือนทำสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดไปจนถึงทำหม้อข้าวหนึ่งในครัวไป พ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีการนำมาประดิษฐ์เป็นงานหัตถกรรม เช่น ดิน เป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในทุก พื้นที่ บางแหล่งที่มีดินคุณภาพดี ชาวบ้านก็นิยมนำมาเผาเป็นภาชนะใช้หุงหาอาหารใส่อาหาร ตลอดจนเครื่องใช้อื่นๆ แหล่งที่มีดินดีและเป็นแหล่งทำหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา เช่น ที่ บ้านด่าน เภวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เครื่องปั้นดินเผาที่เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ฯลฯ

ไม้ไผ่ มีอยู่ทั่วไปในประเทศไทย ไม้ไผ่ที่นำมาใช้ได้แก่ ไม้ไผ่สีสุก ไผ่ตง ไผ่ปานานาชนิด เป็นวัตถุดิบที่หาง่าย ประดิษฐ์กรรมจากไม้ไผ่ที่พบเห็นทั่วทุกภูมิภาคคือ การทำเครื่องจักสานเป็น เครื่องใช้ในการดักจับสัตว์น้ำ และเครื่องใช้ต่างๆ ไป

สภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศ

มโน พิสุทธิรัตนานนท์ (2539: 12) กล่าวถึงสภาพภูมิประเทศกับการแก้ปัญหาของ ชาวบ้านกับการสร้างงานหัตถกรรมไว้ดังนี้

ลักษณะภูมิประเทศและลมฟ้าอากาศ เป็นมูลเหตุสำคัญอย่างหนึ่งทำให้คนพื้นบ้านพื้นเมืองต้องปรับตัวให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ในสภาพดังกล่าว ภูมิประเทศอาจมีลักษณะเป็นป่า เขา ทะเล ที่ราบลุ่มน้ำ มีพืชพันธุ์ธัญญาหารการปรับตัวให้อยู่ได้ในสภาพการเปลี่ยนแปลงของลมฟ้าอากาศตามฤดูกาล จึงปรากฏออกมาในการคิดค้นประดิษฐ์สร้าง เช่นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องมือเครื่องใช้ เพื่อการทำมาหาเลี้ยงชีพ และการใช้ชีวิตประจำวัน ตลอดจนเครื่องปกป้องกันความร้อนหนาว ฯลฯ งานศิลปะพื้นบ้านหรืองานศิลปหัตถกรรมยังสะท้อนถึงความพึงพอใจซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศและลมฟ้าอากาศด้วย

นวลลออ ทิณานนท์ (2544: 16) กล่าวว่าหากพิจารณาให้ดีแล้ว จะเห็นว่าสภาพสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์สามารถกำหนดรูปแบบของสิ่งของเครื่องใช้ หรือแม้กระทั่ง บำเรอได้ เช่น กลุ่มชนที่ทำนาตามไหล่เขา บนที่เนินสูง การสร้างเรือนพักอาศัยบริเวณนั้นๆ นักสร้างเรือนที่มีลักษณะเตี้ยได้ถูกต่ำ เพราะตั้งอยู่บนที่สูงมีลมและฝนแรงจำเป็นต้องสร้างให้ต่ำเตี้ยเพื่อหลบลม ส่วนเรือนพักอาศัยของชาวบ้านที่อยู่ตามที่ราบลุ่ม มักสร้างทรง สูงได้ถูกสูง เพื่อหนีน้ำในฤดูฝน ตลอดจนสามารถใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ที่ใช้เป็นแรงงาน และใช้เป็นอาหาร และใช้ได้ถูกทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น ทอผ้า ตำข้าว เป็นต้น

หัตถกรรมพื้นบ้านกับวิถีชีวิตคนไทย

นวลลออ ทิณานนท์ (2544: 20-24) กล่าวว่างานหัตถกรรมพื้นบ้านเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งเป็นสังคมเกษตร มีลักษณะเป็นแบบเศรษฐกิจพอเพียง นั่นคือ เป็นผู้ผลิตโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ทำขึ้นให้เพียงพอต่อการใช้สอยในครัวเรือน ในชุมชน มีการสั่งสมและสืบสานความรู้ความสามารถอันเป็นภูมิปัญญาสืบต่อกันมา ทั้งนี้เป็นการเรียนรู้ที่จะใช้สติปัญญาปรับเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติมาประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้อำนวยความสะดวกตามอัตภาพ งานหัตถกรรมจึงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตในด้านต่างๆ ดังนี้ วัฒนะ จุฑะวิภาต (2545: 28) กล่าวถึงแนวคิดในการสร้างงานหัตถกรรมด้านที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันของบุคคลว่า

1. การดำรงชีวิต งานหัตถกรรมมีบทบาทในการดำรงชีวิตประจำวัน ในเรื่องของเครื่องมือเครื่องใช้ ซึ่งจะเกี่ยวข้องผูกพันอยู่กับวิถีประจำวันตลอดทุกช่วงเวลา ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งช่วงเวลาของการพักผ่อนนอนหลับ แนวคิดในการสร้างงานหัตถกรรมของมนุษย์ เป็นสิ่งบ่งบอกภูมิปัญญาของมนุษย์ที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและปัญญาของมนุษย์ที่พัฒนาก้าวหน้าเรื่อยมาเป็นลำดับ จากยุคที่มนุษย์นำหินมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น นำหิน ที่มีขนาดพอเหมาะมือมาทุบผลไม้ ต่อมานำหินมาแกะเกาให้แหลมและมีความคม เพื่อใช้ให้ สะดวกยิ่งขึ้น

งานศิลปหัตถกรรมส่วนใหญ่ย่อมมีหน้าที่ในทางประโยชน์ใช้สอย และในอิริยาบถต่างๆ ของมนุษย์ ได้แก่ การนั่ง นอน ยืน เดิน และการกินอยู่กลับนอน เร็วและสะดวกขึ้น สิ่งใช้สอยจึงจำเป็นตลอดเวลาทุกสถานที่ เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ และแม้ว่า ตามความเป็นจริง ภาชนะใช้สอย เช่น หม้อหุงข้าวต้มหรือจานใส่อาหารนั้นกินเข้าไปไม่ได้เหมือนอาหาร แต่ก็เป็นส่วนประกอบอย่างสำคัญที่จะทำให้การกินอาหารสะดวกขึ้น ถ้าปราศจากหม้อหุงข้าวและจานชามใส่อาหารแล้ว เราจะกินอาหารอย่างสะดวกและปกติไม่ได้เลย เป็นต้น ในชีวิตประจำวัน วันของมนุษย์เรานั้น อาจจะมีขาดศิลปะและมักมีการคลี่คลายมาตลอด ควบคู่กับวิวัฒนาการด้านอื่นๆ ของมนุษย์

งานหัตถกรรมจึงมีบทบาทต่อวิถีในการดำรงชีพของมนุษย์ ในฐานะที่ตอบสนองความต้องการด้านการใช้สอย นอกจากมนุษย์จะเรียนรู้คุณสมบัติของวัสดุในการผลิต ก็ยังได้เรียนรู้การพัฒนาการผลิต ซึ่งกระบวนการในการพัฒนาหัตถกรรมมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ ต้องการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นตามสภาพแวดล้อมและองค์ประกอบทางสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย (มณีพร 2544: 21)

วิถีชีวิตของคนไทยต้องดำรงชีวิต โดยพึ่งพาเครื่องมือเครื่องใช้แทบทุกกิจกรรมซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของงานหัตถกรรมที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน กล่าวได้ว่า งานหัตถกรรมมีความสำคัญกับชีวิตคนไทยในด้านการใช้สอยเพื่อความสะดวกในการดำรงชีวิตเป็นอันดับแรก เห็นได้จากเครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตข้าวปลาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันในความเป็นสังคมเกษตร ที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยแรงงานตนและธรรมชาติ เป็นการปรับตนเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน

2. การทำมาหากิน วิธีการทำมาหากินของคนไทยเป็นการผลิตแบบพอยังชีพ พึ่งพาธรรมชาติ ชาวบ้านหาอาหารจากธรรมชาติโดยตรง ปลูกข้าว โดยพึ่งพาน้ำฝน ใช้แรงงานของคนในการทำนา เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา เป็นสิ่งที่ผลิตขึ้นใช้เองในแต่ละท้องถิ่น เช่น เครื่องมือที่ใช้ก่อนการดำนา ได้แก่ คันไถ คราด จอบ เสียม โขงโลง ไม้กระทุ้ง เครื่องมือเก็บเกี่ยวข้าว ได้แก่ เคียว การนวดข้าวและ สีข้าว เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ คันหลาว ไม้ฝาดข้าวหรือคันฝาดข้าว พัดหรือวีของฉาย นอกจากเครื่องมือหลักเหล่านี้แล้วยังมีอุปกรณ์อื่นๆ อีก ได้แก่ สีข้าว กระตัง กระบุง สีฝัดพลั่ว ไม้ลากข้าว หมวกงอบ เป็นต้น การจับปลาใช้วิธีง่ายๆ เครื่องมือดักจับสัตว์ เช่น ลอบ ไซ อีจู้ ตุ่ม สุ่ม จัน เบ็ด ข้อง เป็นต้น ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงลักษณะนิสัยของสัตว์น้ำ ลักษณะภูมิประเทศ จึงทำให้เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำมีหลายชนิด การใช้ขึ้นอยู่กับชนิดของปลาอย่างดี ชาวบ้านที่อยู่อาศัยใกล้ชายป่าก็อาจหาอาหารและวัฒนธรรม ด้วยการล่าสัตว์ ซึ่งมีสัตว์ใหญ่ประเภท เก้ง กวาง หมูป่า และ สัตว์เล็กประเภท กระต่าย ตุ่น เม่น ตลอดจนสัตว์ปีก สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เครื่องมือดักจับสัตว์เหล่านี้มักจะทำจากวัสดุในท้องถิ่นนั้นๆ ได้แก่ ไม้เนื้อแข็ง ไม้ไผ่ เถาว์วัลย์ หวาย กะลา ก้อนหิน การทำมาหากินของชาวบ้านจึงต้องพึ่งพาเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นสิ่งที่ช่วยเหลือในการปรับตัวให้สัมพันธ์พึ่งพากับธรรมชาติในท้องถิ่น ด้วยการใช้ภูมิปัญญาเหล่านี้ นอกจากประติษฐ์กรรมแล้วยังเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงการบริโภค ที่ดำเนินไปอย่าง อะลุ่มอล่วย วยกับสภาพแวดล้อม เป็นกลไกรักษาความสมดุลของธรรมชาติได้อย่างแยบยล

3. คติความเชื่อ งานหัตถกรรมพื้นบ้านมีบทบาทในด้านจิตใจ ในเรื่องของคติความเชื่อที่ปลูกฝัง ถ่ายทอดกันมา คติความเชื่อแต่ละท้องถิ่นอาจมีความคล้ายคลึงหรือแตกต่างกันขึ้นอยู่กับท้องถิ่นนั้นๆ งานหัตถกรรมที่ตอบสนองทางด้านคติความเชื่อมีหลายด้าน เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องความเป็นอยู่การประกอบอาชีพ ความเชื่อด้านประเพณีส่วนใหญ่แล้วความเชื่อเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับผี วิญญาณ สิ่งไม่มีตัวตน ซึ่งเป็นตัวแทนอำนาจเหนือธรรมชาติ หากไม่เคารพ ทำไม่ดีก็จะเกิดความอัปมงคลหรือทำให้มีภัยพิบัติ หากเคารพเชื่อถือด้วยการทำพิธีบวงสรวงหรือทำตามข้อปฏิบัติก็จะช่วยเหลือคุ้มครอง ป้องกันภัยอันตรายต่างๆ ให้ความเชื่อและพิธีกรรมจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินของชาวบ้าน เช่น ในการทำนาแต่ละพื้นที่ที่ตะคล้ายคลึงกัน แม้ว่าจะล่วงเข้าฤดูกาลทำนาแล้วแต่ฝนยังไม่ตก ต้องมีการขอฝนจากเทวดา ในภาคอีสานจะมีพิธีบุญบั้งไฟ ภาคกลางมีพิธีแห่หางแมว ภาคเหนือจะมีพิธีแห่ฝนฟ้า การบวงสรวงผีบ้านผีเมือง มีขุนน้ำและผีทุ่งนาป่าเขา ตลอดฤดูกาลทำนา ชาวนาทุกภูมิภาคจะให้ความสำคัญกับพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ เชื่อในการที่จะทำให้การทำนาปีนั้นได้ผลสมดังใจ

มนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์เชื่อว่า ขวานหินที่ทำขึ้นใช้ผ่าผลไม้ ขุดดินหาหัวพืชที่มีอยู่ในดินนั้น เป็นเครื่องมือสำคัญในการดำรงชีพ ดังนั้น เมื่อมีคนตาย จึงต้องใส่ขวานหินลงไปในหลุมฝังศพ เพื่อให้ผู้ตายนำติดตัวไปให้ใช้ในโลกลงหน้า (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2544: 17-18)

ดังจะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของคนไทยจะมีความเชื่อในเรื่องต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและมีการตอบสนองความเชื่อเหล่านั้นด้วยการทำพิธี ซึ่งต้องพึ่งพาเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ในการทำพิธี ดังกล่าวแทบทุกความเชื่อ การสร้างงานหัตถกรรมในส่วนนี้จึงสะท้อนความผูกพันระหว่างมนุษย์กับระบบความเชื่อได้เป็นอย่างดี (นवलลอ ทินานนท์. 2544: 14)

งานช่างฝีมือ หรืองานหัตถกรรมไทย

ความหมายของงานช่างฝีมือ “ช่าง” มีความหมายตามพจนานุกรมว่า “ช่างชำนาญการฝีมือหรือศิลปะ” ในสมัยก่อนใช้แทนคำว่า “ศิลปะ” “ศิลปิน” และ “ศิลปกรรม” ผู้รู้ท่านหนึ่งบอกว่า เดิมทีชาวช่างอยู่ในอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ ไม่ได้ทำงานทั่วไปบรรดาช่างต่างๆ นั้นมีขึ้นมาในสังคมไทยช้านานแล้วเมื่อเข้ามาอยู่ในความดูแลของหลวงจึงมีการจัดระเบียบหมวดหมู่ให้สะดวกแก่การดูแลปกครอง จึงเกิดมีคำว่า “ช่างสิบหมู่” ขึ้น (สัปดาห์วิจารณ์ปี 37 ฉบับที่ 3 หน้า 59-60) เมื่อขยายความจากคำกล่าวข้างต้นงานช่างฝีมือจึงหมายถึงงานหัตถกรรมด้วยคำว่า “หัตถกรรม” หมายถึงงานที่ใช้ฝีมือในการคิดดัดแปลงวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน หรือในโอกาสพิเศษภายในครอบครัวหรือสังคม กระบวนการดัดแปลงวัตถุดิบในงานหัตถกรรม เช่น ที่ทอผ้า แป้นหมอนใช้ในการปั้นขึ้นรูปหม้อดินเผา เป็นต้น ผลงานหัตถกรรมอาจเรียกได้ว่า เป็นผลงานด้านศิลปะเช่นเดียวกัน ในหลายสังคมในภาคใต้ของไทยส่วนมากไม่อาจแยกผลงานหัตถกรรมออกจากงานศิลปะได้ อย่างชัดเจน (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้เล่มที่ 10. 2529: 4051-4057)

งานช่างฝีมือพื้นบ้านและช่างหลวงความตอนหนึ่งได้กล่าวว่า “บรรดาช่างต่าง ๆ นั้นมีขึ้นมาในสังคมไทยช้านานแล้ว...” แสดงว่าในสังคมไทยระดับพื้นบ้านโดยทั่วไปย่อมมีช่างชำนาญการฝีมือมาช้านานแล้วตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนหรือก่อนหน้านั้น สอดคล้องกับความที่ว่าการที่มนุษย์ได้ใช้วัฒนธรรมในการปรับตัวให้อยู่รอดจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติก่อให้เกิดความคิดในการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของออกมาใช้ประโยชน์เพื่อป้องกันรักษา เป็นเครื่องทุ่นแรงหรืออำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่มที่ 10. 2529: 4052-4057) งานช่างฝีมือหรืองานศิลปหัตถกรรมเริ่มแรกจึงเป็นงานที่เกิดขึ้นจากสามัญชน หรือชาวบ้านโดยทั่วไป ช่างบ้านที่มีทักษะฝีมือในเชิงช่างจึงได้ชื่อว่าช่างพื้นบ้าน โดยเฉพาะในช่วงหลังที่เกิดขึ้นมีคำว่า “ช่างหลวง” ขึ้น

สภาพงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในปัจจุบัน

นวลลออ ทินานนท์ (2544: 24-28) ให้ทรรศนะว่า งานหัตถกรรมพื้นบ้านมีความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของชาวบ้านมานานนับร้อยปี การเป็นสังคมเกษตรกรรมทำให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ในฐานะที่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้ใช้ การสร้างงานหัตถกรรมเป็นสิ่งสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ โดยอาศัยธรรมชาติปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน งานหัตถกรรมและเครื่องใช้พื้นบ้านก่อให้เกิดรูปแบบของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ทั้งในกลุ่มใหญ่ระดับประเทศจนถึงกลุ่มย่อยในระดับท้องถิ่น ในช่วงเวลาปัจจุบันที่เรามีการพัฒนาประเทศด้วยเทคโนโลยีแขนงต่างๆ ความเจริญเหล่านี้ได้กระจายจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบทและหมู่บ้านเป็นผลให้ชาวบ้านรับผล จากความเจริญก้าวหน้าเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน ซึ่งมี ผลกระทบบางส่วนในชีวิตประจำวันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป และรวมไปถึงงานพื้นบ้านประเภทศิลปหัตถกรรมและเครื่องใช้พื้นบ้านก็ได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน แต่เดิมนั้น งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจะเป็นผลผลิตของชาวบ้านที่ทำมีเครื่องยนต์กลไก แต่หลังจากมีความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจเข้ามาถึงระดับชาวบ้าน การพัฒนาชนบทมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาจากภายนอก ความ เป็นอยู่ชาวบ้านก็เปลี่ยนไป เครื่องใช้ในครัวเรือนตลอดจนเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพจึงถูกแทนที่ ด้วยวัฒนธรรมจากภายนอก ชาวบ้านผู้ซึ่งยังคงประกอบอาชีพการทำนา ก็เปลี่ยนแปลงเครื่องมือ เครื่องใช้ที่เคยใช้อยู่ สัตว์ที่เคยพึ่งพา เช่น วัว ควาย ที่เคยใช้ก็หันมาใช้เครื่องจักรกล เป็นผลทำให้ เครื่องมือในการทำนา เช่น คราด ไถ แยก ที่เคยใช้สัมพันธ์กับ วัว ควาย หมดความจำเป็นต้องใช้ เครื่องมืออื่นๆ เช่น โขงโลง ใช้วิดน้ำ กังหันลม ก็ถูกเปลี่ยนเป็นเครื่องสูบน้ำ การเปลี่ยนแปลง ดังกล่าวทำให้ขาดการสืบทอด การสร้างสิ่งของเครื่องใช้สำหรับอาชีพ ทำนาก็หมดลง ในด้าน เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องใช้ต่างๆ ก็เปลี่ยนมาเป็นสิ่งที่เป็นผลพวงของเทคโนโลยี เช่น กระจ่ายชุดมะพร้าว แต่เดิมเคยอาศัยแรงคนในการใช้กระจ่ายชุดมะพร้าวก็ เปลี่ยนเป็นเครื่องชุด มะพร้าวโดยใช้พลังงานไฟฟ้า จนกระทั่งในปัจจุบันมีกะทิส้าเร็จรูปทั้งอย่างน้ำและผง อุปกรณ์ที่เคย ใช้คั้นน้ำมะพร้าว เช่น กระชอนก็หมดความจำเป็น การใช้สีข้าวที่ทำจากไม้ไผ่สาน ใช้ดินเหนียวอัด

ทั้งหมดการใช้แรงงานกลายเป็นโรงสีข้าวแทน นอกจากนี้เครื่องใช้ในบ้าน เช่น ตะกร้า ฝาชี กระบุง กระจาด ในบางท้องถิ่นไม่มีบ้านใดที่สานไว้ใช้ เนื่องจากต้องใช้เวลาในการสานมาก การซื้อหาเครื่องใช้พลาสติกทำได้ง่ายกว่าทั้งราคายังไม่แพง จนถึงกับเลิกใช้เครื่องใช้พื้นบ้านสภาพของงานหัตถกรรมพื้นบ้านในปัจจุบันหลายๆ พื้นที่ จึงได้ รับผลกระทบทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่อไปนี้

1. การเปลี่ยนแปลงของบทบาทหน้าที่ใช้สอย
2. การเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการผลิต
3. การเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบที่แสดงถึงเอกลักษณ์ท้องถิ่น
4. การเปลี่ยนแปลงของบทบาทหน้าที่ใช้สอย เมื่องานหัตถกรรมพื้นบ้านได้รับผลกระทบ

จากเทคโนโลยีและสินค้าใหม่จากภายนอก ทำให้งานหัตถกรรมหัตถกรรมบทบาทในการอยู่คู่ครัวเรือน จึงมีสภาพที่ซบเซา ไม่ได้มีประโยชน์ใช้สอยตามประเพณีของท้องถิ่น สภาพที่เกิดขึ้นกับงานหัตถกรรมพื้นบ้านจะเห็นว่า ผลผลิตของชาวบ้านกลับมีผู้สนใจ ซึ่งนำไปเป็นของที่ระลึกหรือสะสมไว้ดูเล่น จากผู้คนในเมืองหลวงหรือภูมิภาคอื่นและชาวต่างประเทศ แตกต่างจากวัตถุประสงค์ที่สำคัญที่มีไว้ใช้สอยในครัวเรือน

5. การเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการผลิต จากผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ ในความต้องการด้านสินค้าหัตถกรรมเพื่อขายให้คนต่างถิ่น นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จึงทำให้ต้องการได้ผลผลิตที่มีจำนวนมาก เพียงเพื่อให้สนองต่อความต้องการของตลาด จึงทำให้กระบวนการผลิตเปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งการผลิตงานชิ้นๆ หนึ่งนั้น จะทำให้เสร็จโดยคนๆ เดียวใช้เวลาว่างนึ่งประดิษฐ์ไม่มีการแข่งขัน ไม่ต้องคำนึงว่าจะเสร็จทันขายหรือไม่ ผลงานที่ออกมา จึงแสดงให้เห็นถึงความประณีต

นับจากการที่การผลิตงานหัตถกรรมต้องตกอยู่ใต้กระแสของการผลิตเพื่อการค้า มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ ในบางแห่งมีโรงงานผลิตมีการทำงานเต็มเวลา กระบวนการผลิตก็จะไปเปลี่ยนไปมีได้จบภายในคนๆ เดียว เป็นลักษณะการแบ่งงานรับช่วงต่อกัน เช่น การสานงอบที่อยุธยา มีผู้ทำงานหลายชุด ตั้งแต่สานโครงงอบ เย็บใบลานลงบนโครง ทาน้ำมัน สานส่วนที่ว่างกรอบบนศีรษะ นอกจากนี้แต่ละหมู่บ้านที่มีการจักสานก็จะเลือกที่ตนถนัดเพียง 2-3 อย่าง เช่น การสานตะกร้า ควบคู่ไปกับการสานผี แห่งอื่นอาจทำถาดควบคู่ไปกับกระบุง เป็นต้น

ผู้ที่มีฝีมือประณีตในการจักสาน โดยมากมักจะเป็นผู้สูงอายุ ก็เริ่มล้มหายตายจากไปในขณะที่คนรุ่นหลังก็ได้สนใจถ่ายทอดฝีมือไว้ อย่างมากแค่เพียงสานได้ แต่ขาดความประณีตงดงาม ผู้ที่มีฝีมือจริงๆ ก็ไม่ค่อยอยากทำ เพราะ ไม่ค่อยได้เงินคุ้มค่า เป็นการทำให้พ่อค้าคนกลางมากกว่า ปัญหาพ่อค้าคนกลางเอาเรียดเอาเปรียบช่างพื้นบ้าน จึงเป็นสาเหตุหนึ่งในด้านกระบวนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงจากอดีต

ในกระบวนการผลิต ในเรื่องของเครื่องมือก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง ที่มีความเปลี่ยนแปลงไปในบางขั้นตอน ในการผลิตที่เป็นแบบมวล เราจะเห็นว่าเครื่องมือที่เป็นแบบพื้นบ้าน ชาวบ้านก็มักจะเปลี่ยนไปใช้เครื่องทุ่นแรง เพราะมีความสะดวกและทำได้รวดเร็วกว่าในงานบางประเภท เช่น การทำเครื่องโลหะ มีการใช้เครื่องจักรสานสำหรับรีดโลหะเป็นแผ่น ชักเป็นลวด เพื่อนำขึ้นรูปเป็น

เป็นภาชนะ 6. การเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบที่แสดงถึงเอกลักษณ์ท้องถิ่น เป็นผลมาจากการผลิตแบบมวลที่เป็นการผลิตจำนวนมาก ทำให้มีรูปแบบเหมือนกัน เพราะรูปแบบหรือลวดลายต่างๆ เมื่อไม่ได้มีที่มาจากเจ้าของพื้นที่หรือกลุ่มชนในพื้นที่ที่เป็นผู้ต้องการสร้างไว้ใช้เอง ความเป็นเอกลักษณ์ก็สูญหายไป ในปัจจุบันจะเห็นว่ารูปแบบลวดลายมักจะผลิตตามการออกแบบของส่วนกลางหรือจากกรุงเทพฯ โดยมีได้คำนึงถึงเอกลักษณ์ดั้งเดิมในท้องถิ่น

การทอผ้าตามภูมิภาคต่างๆ ที่แต่เดิมเคยทอใช้กันในหมู่บ้าน เช่น ผ้าไหม ผ้ามัดหมี่ เป็นศิลปะที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของภาคอีสาน มีสีลวดลายที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน จนเกิดรูปแบบที่เรียกว่า เป็นเฉพาะท้องถิ่นของภาคอีสาน ในปัจจุบันก็ยังคงมีการทอผ้าอยู่ แต่มีจุดประสงค์ที่แตกต่างจากเดิม ชาวบ้านจะทอตามความต้องการของตลาดหรือผู้สั่งทำ ทำให้ผ้ามัดหมี่ของอีสาน เริ่มขาดความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา ส่วนผ้าที่ใช้เองในชีวิตประจำวันกลับเป็นผ้าที่หาซื้อจากตามท้องตลาด ซึ่งมีราคาถูกเช่นเดียวกับการที่ชาวบ้านหันไปใช้เครื่องพลาสติกแทนเครื่องจักสานที่สานขึ้นใช้เอง ใช้ในครัวเรือน ส่วนการสานเป็นไปเพื่อส่งให้พ่อค้าคนกลางขายเท่านั้น

สภาพเช่นนี้สิ่งที่ยังแสดงให้เห็นลักษณะพื้นบ้านจะหลงเหลืออยู่แต่เพียงเทคนิคและฝีมือในการประดิษฐ์เท่านั้น ไม่มีสภาพเป็นของพื้นบ้านแต่อย่างใด

การผลิตแบบมวลที่ต้องการจำนวนมาก จึงทำให้เกิดปัญหาด้านเอกลักษณ์และคุณค่าของศิลปะในท้องถิ่น รูปแบบ ลวดลายของหัตถกรรมโดยทั่วไปปัจจุบัน จึงถูกตีด้วยกรอบของการค้าและพ่อค้าคนกลางโดยปริยาย

จากคำนิยามต่าง ที่ยกมาข้างต้นสรุปได้ว่า ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นผลงานศิลปะที่ช่างพื้นถิ่นผลิตขึ้นมาเองสืบทอดกันมา เพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยใช้มือและวัสดุในท้องถิ่น มีรูปแบบง่ายๆ และแสดงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ทำขึ้นเพื่อใช้สอยในท้องถิ่นของตน โดยได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นๆ

กล่าวโดยสรุปงานศิลปะพื้นบ้านเป็นการเปลี่ยนแปลงของบทบาทหน้าที่ในด้านการใช้สอยโดยส่วนมาก การเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการผลิต และ การเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบที่แสดงถึงเอกลักษณ์ท้องถิ่นก็มีการแปรผันไปตามมิติเวลาด้วยเช่นกัน กล่าวคืองานศิลปะพื้นบ้านส่วนมากจะเป็นงานหัตถกรรมโดยมีคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีพโดยมีได้คำนึงถึงคุณค่าด้านความงามเพราะมีความเรียบง่ายแต่จะมีความโดดเด่นในเรื่องของการใช้วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งงานหัตถกรรมพื้นบ้านสามารถแยกตามวิธีการทำและวัสดุได้ดังนี้

1. งานจักสาน (Basketry)
2. งานทอ (Weaving)
3. งานเครื่องปั้นดินเผา (Pottery)
4. งานไม้ (Woodwork)
5. งานกระดาษ (Paperwork)
6. งานโลหะ (Metalwork)

7. งานเครื่องเขิน (Lacquirework)
8. งานหนัง (Leathenwork)
9. งานประติมากรรมเบ็ดเตล็ด

งานเครื่องทองลงหินนั้นจัดอยู่ในประเภทเดียวกับงานเครื่องโลหะ (Metalwork) ซึ่งในช่วงแรกก็มุ่งเน้นในคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีพ เช่นเดียวกัน แต่ด้วยกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการผลิตจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย คือมิใช่แค่การผลิตเพื่อการใช้สอยแต่เพียงอย่างเดียว มิใช่แค่ผลิตใช้กันในครัวเรือนเพียงอย่างเดียวแล้ว แต่กลับมีการผลิตเพื่อการค้าขาย หรือการแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราหรือข้าวของสิ่งของต่างๆ เป็นต้น นั่นก็เพื่อความอยู่รอดของผู้ผลิตนั่นเอง ต่อมาจึงมีการเปลี่ยนแปลงในด้านของรูปแบบที่แสดงถึงเอกลักษณ์ท้องถิ่น เช่น จากเอกลักษณ์ชั้นทองลงหินในอดีตกาลโดยดั้งเดิมนั้น ชั้นทองลงหินบ้านบุเดิมเป็นลักษณะแบบรูปลักษณะ ที่มีลักษณะเรียบง่าย เป็นชั้นทองเรียบๆ ธรรมดาๆ ก็มีการเพิ่มลวดลายลงบนตัวงานภูมิปัญญาเข้ามาเพื่อให้สอดคล้องกับกับสภาพสังคมและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป

หัตถกรรมพื้นบ้านกับการผลิตเครื่องทองลงหิน

ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้าน

คำว่า “หัตถกรรมพื้นบ้าน” เป็นคำที่เพิ่งมีการบัญญัติขึ้นใหม่เมื่อไม่นานมานี้ จึงเป็นคำที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า หมายถึงการสร้างสรรคสิ่งใช้สอยด้วยมือของชาวบ้านหรือประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ ผลงานหัตถกรรมพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่นย่อมมีลักษณะ ซึ่งเกิดแก่สภาพ แวดล้อมทาง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ประโยชน์ใช้สอย และรสนิยมตกทอดที่มีมาในท้องถิ่นนั้นๆ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ให้ความหมายของคำว่า หัตถกรรมว่าเป็นการทำด้วยฝีมือ การช่าง

พจนานุกรมศัพท์และเทคนิคทางศิลปะ ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ให้ความหมายของคำว่า ศิลปะพื้นเมือง หรือ งานศิลปหัตถกรรม (Folk art) หรืองานประดิษฐ์ตกแต่งว่าเป็นงาน ซึ่งกระทำโดยบุคคลที่มีได้รับการฝึกฝนจากโรงเรียนหรือสถาบันศิลปะ แต่ก็มีรูปแบบเชิงช่างที่ทำสืบต่อกันมาประเทศหนึ่งท้องถิ่นหนึ่ง อาจมีศิลปะพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งอาจแตกต่างไปจากที่อื่น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ(2534: 21) ได้กล่าวถึงหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้านหมายถึง งานช่างฝีมือที่เป็นไปตามรูปแบบประเพณีที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น การประดิษฐ์ การสร้างสรรค์ เป็นไปตามเทคนิคและรูปแบบที่ถ่ายทอดภายในครอบครัวโดยตรงจาก พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หรือเป็นการถ่ายทอดโดยผู้ที่ต้องการเรียนรู้งานทางช่างฝีมือประเภทนั้นๆ เข้าไปรับการฝึกอบรมจากผู้อื่นเป็นเวลานานจนฝีมือใช้การได้ เทคนิคการประดิษฐ์และรูปแบบสิ่งประดิษฐ์ อาจถ่ายทอดจากถิ่นหนึ่งไปยังอีกถิ่นหนึ่งได้ ลักษณะอีกประการหนึ่งของงานช่างฝีมือพื้นบ้านก็คือ ผลงานหรือสิ่งประดิษฐ์ประเภทนี้จะต้องเป็นวัสดุสิ่งของหรือสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นเพื่อคนทั่วไปใช้แต่จะ

ไม่ใช่ประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อใช้หรือถ่ายทอดในหมู่คนชั้นสูงเท่านั้น นอกจากนี้งานฝีมือที่บุคคลหนึ่ง ออกแบบและประดิษฐ์ขึ้นมาจนเป็นผลงาน สำเร็จรูปตั้งแต่ต้นจนจบด้วยตนเองถือว่ามีความเป็น ช่างฝีมือมากกว่าผลงานที่ขั้นตอนส่วนมากใช้เครื่องจักรเข้าช่วย

ศิลปะพื้นบ้าน (Folk art) หมายถึง ผลงานศิลปะที่ชาวบ้านหรือคนในกลุ่มชน ในแต่ละพื้น ถิ่นประดิษฐ์สร้างขึ้นตามความจำเป็น และความรู้สึกนึกเห็นของตน เพื่อตอบสนองความต้องการใน ด้านการดำรงชีพ และความต้องการคุณค่าด้านความงาม ผลงานที่เป็นศิลปะพื้นบ้าน (Folk art) หรือ ศิลปะพื้นถิ่น (Local art) และหัตถกรรมพื้นบ้าน (Folk crafts) ซึ่งมีลักษณะเป็นงานช่างฝีมือหรือช่าง ศิลป์ และอาจเรียกว่า เป็นงานศิลปหัตถกรรม (Creative crafts) ทั้งนี้เพราะศิลปะพื้นบ้านที่มี ลักษณะที่ผสมผสานด้านคุณประโยชน์ใช้สอยและคุณค่าด้านการเห็น แล้วแต่จะมีความโน้มเอียงไป ทางด้านใดมากน้อยเพียงใด (มโน พิสุทธรัตนานนท์. 2539: 4)

ศาสตราจารย์ ศิลปะ พีระศรี ในหนังสือศิลปะสงเคราะห์ว่า “ศิลปะหมายถึงงานอันเป็น ความภาคภูมิใจของมนุษย์ซึ่งต้องใช้ความพยายามด้วยฝีมือและด้วยความคิดเช่น ตัดเสื้อ สร้าง เครื่องเรือน ปลูกต้นไม้ เป็นต้น อย่างนี้เป็นศิลปะมีความหมายกว้าง)

Folk หมายถึง ชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความ เป็นเอกลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน เอกลักษณ์ดังกล่าว อาจหมายถึงการดำรงชีวิตด้วยอาชีพเดียวกัน พูดภาษาเดียวกันหรือมีความเชื่อ และนับถือศาสนาเดียวกัน ฯลฯ และเอกลักษณ์ประการใดประการหนึ่งนั้นเป็นสาเหตุที่รวมคนเข้า เป็นพวกเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกัน ชนกลุ่มนั้นมี การแสดงออกมีขนบธรรมเนียมประเพณีแบบ เดียวกันลักษณะเป็นกลุ่มชน เช่น ชาวบ้าน ชาวเมือง ชาวเขา ชาวเหนือ ชาวใต้ ฯลฯ และยังหมายถึง พื้นถิ่น ที่ชนกลุ่มนั้นตั้งหลักแหล่งด้วย การแสดงออกหรือกิจกรรมที่เป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชน นอกจากนี้ที่กล่าวมาแล้ว

Lore หมายถึง เรื่องราว ที่แสดงออกและเป็นแนวคิด วิชาคติชนวิทยา จึงมีความหมายถึง คติพื้นถิ่นและหมายถึงการศึกษาเรื่องราวของพื้นถิ่นที่รู้จักกันดีในกลุ่มชน หรือในพื้นที่นั้นๆ (มโน พิสุทธรัตนานนท์. 2539: 2)

ศิลปะพื้นบ้านเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ของชาวบ้านให้เห็นเป็น รูปธรรมตามวิถีการดำรงชีวิต ความเชื่อ จนออกมาเป็นรูปแบบเฉพาะตัวมีเอกลักษณ์ที่สืบทอดกัน มาของท้องถิ่นนั้นๆ จึงมีผู้เรียกศิลปะประเภทนี้แตกต่างกันออกไป เช่น ศิลปะพื้นถิ่น ศิลปะชาวบ้าน ซึ่งไม่ว่าจะเรียกอย่างไรก็ตามก็จะเป็นคำที่ให้ความหมายไปในทำนองเดียวกันทั้งสิ้น (มโน พิสุทธรัตนานนท์ 2540: 2)

วัฒนธรรม จุฑะวิภาต (2545: 11-12) ให้ความหมายว่าศิลปะพื้นบ้าน (Folk art) หมายถึง งาน ประณีตหัตถกรรมพื้นบ้าน หรือผลงานศิลปะที่ช่างในท้องถิ่นได้ประ ติบัติคิดทำขึ้นตามความเห็นดี เห็นงามของตนเองเพื่อประโยชน์ใช้สอย โดยได้รับอิทธิพลจากสภาพธรรมชาติ ลัทธิความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่ของสังคม โดยมีสาระสำคัญ 7 ประการดังนี้ คือ

1. งานนั้นเป็นผลงานของช่างนิรนามที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน
2. มีรูปแบบง่าย ๆ และใช้วัสดุที่หาได้ภายในท้องถิ่น
3. ผลิตขึ้นเป็นจำนวนมาก
4. มีความเป็นธรรมชาติปรากฏอยู่มากกว่าความสละสลวย
5. แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น
6. เป็นงานที่ทำด้วยมือ (Hand make)
7. ความงามของผลงานเกิดจากการฝึกฝนความเป็นมาของศิลปะพื้นบ้าน

หัตถกรรม หมายถึง งานศิลปะที่ผลิตด้วยฝีมือโดยใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ อาจมีเครื่องทุ่นแรงช่วยทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยและความงามในการตกแต่ง วัสดุวัตถุดิบในท้องถิ่นโดยทำจากการพัฒนาวิธีการดั้งเดิมของท้องถิ่น เช่น งานเครื่องปั้นดินเผา งานโลหะ งานจักสาน งานทอลาย (กมล เวียงสุวรรณ; และนิตยา เวียงสุวรรณ. 2541: 21)

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2535: 17) ได้กล่าวไว้ว่า หัตถกรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น จากฝีมือและภูมิปัญญา เพื่อใช้สอยให้เกิดประโยชน์การดำรงชีวิต เป็นวัฒนธรรมที่เคียงคู่กับอารยธรรมของมนุษย์มาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพราะงานหัตถกรรมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ และมีผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ เพราะหัตถกรรมช่วยให้เกิดความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต และช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น หัตถกรรมถักทอทำให้มนุษย์มีเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งวัตถุประสงค์ในการสร้างหัตถกรรมเหล่านี้จึงเป็นไปเพื่อการใช้สอยเป็นหลัก งานศิลปะหัตถกรรมเหล่านี้จึงเป็นไปเพื่อการใช้สอยเป็นหลัก งานศิลปะหัตถกรรมจึงเป็นผลงานที่แสดงออกทางวัฒนธรรม ในกรอบของชนมประเพณี แต่แฝงลักษณะเฉพาะตน ค่านิยมของกลุ่มชนเป็นองค์ประกอบกำหนด “รูปแบบ” โดยที่ช่างอาจสื่อความหมายด้วยรูปเชิงสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น การกำหนดลวดลายและรูปทรงให้เป็นไปตามองค์ประกอบที่กรอบกำหนดของชุมชน

นวลลอ ทินานนท์ (วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2539: 29; อ้างอิงจาก นวลลอ ทินานนท์ . 2544: 6) กล่าวถึงความหมายของคำว่าหัตถกรรม เป็นศิลปะของกลุ่มชนที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ไม่จำเป็นต้องเป็น ชาวบ้านหรือชนบท แต่ต้องเป็นกลุ่มชนที่มีเอกลักษณ์ร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของชีวิตประเพณี ความเชื่อและวัฒนธรรมของกลุ่มชน อาจสนองความเชื่อเพื่อความสุขทางจิตหรือเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน เพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในชุมชนของตน มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษและมีลักษณะเฉพาะของถิ่นตนเอง เป็นผลงานสร้างสรรค์ขึ้นจากฝีมือของกลุ่มคนในท้องถิ่นนั้นๆ ในลักษณะของ เครื่องมือเครื่องใช้โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น มีรูปแบบง่าย เพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันสนองความเชื่อและแสดงเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่นนั้นๆ

นวลลอ ทินานท์ (2543: 20-21) กล่าวถึงงานหัตถกรรมว่า จากความหมายของงานหัตถกรรม เราจะพบว่างานหัตถกรรมนั้นหมายถึง งานที่เราประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นจากฝีมือของชาวบ้านหรือเป็นงานฝีมือที่ชาวบ้านสร้างขึ้นโดยจุดมุ่งประสงค์เพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยใช้วัสดุจากธรรมชาติแสดงออกมาให้เห็นลักษณะของท้องถิ่น

งานหัตถกรรมมีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากเป็นการสนองตอบต่อประโยชน์ใช้สอย ผู้สร้างจึงต้องทำให้ประโยชน์ใช้สอยมากที่สุด เช่น กระบวนการในการทำเครื่องปั้นดินเผา เริ่มต้นจากการปั้นเครื่องมือ มาเป็น การปั้นตัว วยการเดินรอบแท่น มาปั้นด้วยแป้นหมุน วิวัฒนาการของหัตถกรรมเป็นไปอย่างช้าๆ โดยใช้ประสบการณ์ของผู้ทำขัดเกลาและพัฒนารูปแบบให้สนองตอบต่อการใช้สอยมากขึ้น

งานหัตถกรรมหากได้รับการพัฒนาและปรับปรุงแบบ การใช้วัสดุ ทำให้เกิดความสวยงาม มีคุณค่าทางสุนทรียภาพ ทำให้ งานนั้นมีลักษณะที่สวยงามสมบูรณ์แบบทั้งด้านการใช้และความสวยงามจนเป็นที่ยอมรับกันว่ามีคุณค่าในเชิงศิลปะ นอกเหนือจากคุณค่าด้านการใช้สอยในชีวิตประจำวันแล้วเราเรียกงานนั้นว่า ศิลปะหัตถกรรมจะเห็นได้ว่าศิลปะเข้ามาเกี่ยวข้องกับหัตถกรรมนั้นในแง่ของการเสริมให้ผลงานหัตถกรรมนั้นมีความสวยงาม เฮนรี กลาส (วรรณ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน. 2531: 33-34; อ้างอิงจาก Henry glassle. 1972: 253) ในฐานะนักวิชาการคดีพื้นถิ่นกล่าวว่า หากพิจารณาวัตถุแต่ละสิ่งว่าสิ่งนั้นงดงาม ให้ความเพลิดเพลิน ความประทับใจทางสุนทรียภาพต่อเจ้าของหรือผู้ใช้มากกว่านักวิชาการคดีพื้นถิ่นเรียกว่าวัตถุนั้นเป็นศิลปะ (Art) แต่หากวัตถุนั้นประดิษฐ์ขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้เป็นหลัก เจ้าของนำไปใช้ในชีวิตประจำวันหรือในการดำรงชีวิต ความสำคัญด้านการใช้มีความสำคัญมากกว่าความสำคัญทางด้านความงามของสิ่งนั้นเป็นหัตถกรรม

นวลลอ ทินานท์ (2543: 7) กล่าวถึงเอกลักษณ์ของศิลปะพื้นบ้านว่าศิลปะพื้นบ้านมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ใช้วัสดุท้องถิ่นที่หาได้ง่ายเป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดของงานพื้นบ้านเนื่องจากในแต่ละท้องถิ่นมีทรัพยากรธรรมชาติแวดล้อม ในการอยู่อาศัย วัสดุในท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งรองรับความคิดประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ขึ้นใช้ ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

2. ทำขึ้นเพื่อการใช้สอย ศิลปะพื้นบ้านส่วนใหญ่แล้วจะมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ตั้งแต่การหุงหาอาหาร เช่น เตาดินเผา หม้อดินเผา หวดนึ่งข้าวเหนียว กระบุง กระจาด ฯลฯ การประกอบอาชีพ เช่น เครื่องมือในการดักจับสัตว์น้ำ ไต้แก่ ข้อง ลอบ ไซ อีจู้ เครื่องใช้ในการทำนา เช่น คราด แอก ไถ ฯลฯ พิธีกรรมทางศาสนา เช่น ก่องข้าวขวัญ ของภาคอีสาน ชั้นซี่ ของภาคเหนือ ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการตอบสนองด้านการใช้สอย มิได้มุ่งทำเพื่อตอบสนองทางด้านสุนทรียภาพ หากแต่สุนทรียภาพนั้นจะเกิดจากประสบการณ์ทักษะของผู้ทำในความเป็นผู้ชำนาญ

3. เป็นผลผลิตที่ผู้ใช้และผู้สร้างเป็นผู้เดียวกัน งานศิลปะพื้นบ้านเกิดจากความเต็มใจของชาวบ้านในการสร้างสรรค์โดยมีความจำเป็นในการใช้อำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน ดังกล่าวแล้วว่าศิลปะพื้นบ้านทำขึ้นเพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอย มิได้มุ่งทำเพื่อเศรษฐกิจหรือด้านการค้าขาย ไม่มีการแบ่งงานตามระบบของอุตสาหกรรม ชาวบ้านทำขึ้นใช้เองในครัวเรือนของตน

4. เป็นงานที่สร้างขึ้นด้วยมือ และใช้เครื่องมือที่ชาวบ้านคิดขึ้น มิได้อาศัยเครื่องจักรแต่อย่างใด ชาวบ้านจะสร้างด้วยมือตามกรรมวิธีสืบทอดกันมาโดยการบอกเล่า ให้ตามแบบของที่มีอยู่

5. มีรูปแบบเรียบง่าย แสดงลักษณะออกมาชื่อ ๆ ตรงตามหน้าที่ใช้สอยและมีความสัมพันธ์กับสัดส่วนของร่างกาย

6. การมีรูปแบบเฉพาะถิ่น เกิดจากการสร้างสรรค์ที่สืบทอดเนื่องกัน นมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ อาจในลักษณะของหมู่บ้านท้องถิ่น ตระกูล สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนาน จนรู้จักกันดีทั่วไป จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น เครื่องจักรสานพนัสนิคม เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน ร่มบ่อสร้าง เป็นต้น (มารุต อัมรานนท์. 2553: 5) และอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีรูปแบบเฉพาะถิ่น น่าจะเกิดการใช้วัสดุท้องถิ่นที่มีแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เราจะพบว่าวัสดุธรรมชาติบางชนิดไม่สามารถขึ้นได้ในทุก ๆ พื้นที่ การมีทรัพยากรท้องถิ่นที่จำกัดในบางพื้นที่ ก็จะเป็นสาเหตุที่ทำให้งานบางชนิดเป็นตัวแทนของท้องถิ่นเลย ก็ว่าได้ เช่น หมาดักน้ำ ซึ่งเป็นของภาคใต้ ทำมาจากใบจากกาบหมากต้นหลาวโอน ที่มีรูปแบบเฉพาะตัวซึ่งไม่พบว่าภาคใดหรือท้องถิ่นใดนอกจากภาคใต้ที่ทำภาชนะดักน้ำที่มีรูปแบบเช่นนี้ หรือเครื่องเขินที่เป็นรูปแบบเฉพาะของภาคเหนือ ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวัสดุพื้นถิ่นที่มีการนำมาใช้ได้แก่ ไม้ไผ่ที่นำมาจักสาน หรือไม้ที่นำมาถัก แล้วใช้รักหรือหาง ซึ่งเป็นยางไม้ที่ได้จากต้นไม้ที่อยู่ทางภาคเหนือทั่วไป ก็เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนในประเด็นของการมีรูปแบบเฉพาะถิ่น แต่จะชัดเจนมากหรือน้อย ก็จะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ที่เป็นรายละเอียด ยดปลีกย่อยออกไป ตามองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นนั้นๆ

7. เป็นงานที่ใช้เวลาว่างในการสร้างสรรค์ เป็นการสร้างงานที่ไม่ได้คำนึงถึงเวลาในการสร้าง โดยมักใช้เวลาว่างหลังจากการงานประจำคือ การกสิกรรม ซึ่งทำได้ในช่วงเวลาของฤดูกาล โดยไม่จำเป็นต้องเฝ้าดูอยู่ตลอดเวลาทั้งปีในช่วงเวลาว่างชาวบ้านก็จะหันมาทำงานอื่น เช่น จักสาน ทอผ้า เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งไม่ได้เป็นอาชีพหลักแต่อย่างใด ผลผลิตที่เกิดขึ้นนำมาใช้ในครัวเรือน แต่หากว่าเหลือจากการใช้สอยจึงนำมาแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอย่างอื่น

8. เป็นงานที่สะท้อนวิถีดำเนินชีวิต เครื่องมือ เครื่องใช้พื้นบ้านที่ชาวบ้านทำขึ้นจะเห็นว่าคุณลักษณะการใช้สอยเป็นตัวกำหนดรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้ชิ้นนั้น การใช้สอยจึงเป็นการบ่งชี้วิถีทางการดำเนินชีวิต และค่านิยมที่สืบทอดกันมายาวนาน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาวิจัยการศึกษาวิจัยเรื่อง“การศึกษากระบวนการผลิต และการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิต เครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุกรุงเทพมหานคร ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มุ่งศึกษากระบวนการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิต เครื่องทองลงหิน จากแหล่งชุมชนชาวบ้านบุ กรุงเทพมหานคร โดยการศึกษาประเด็นที่มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันระหว่างกระบวนการผลิต และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตกล่าวคือ การศึกษากระบวนการผลิต ว่า มีกระบวนการและขั้นตอนในการผลิตเครื่องทองลงหินอย่างไร อีกทั้งกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องทองลงหินนี้ มีการสืบทอดและ การถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องทองลงหินมาตั้งแต่ยุคสมัยใด และเป็นอย่างไร ซึ่งข้อมูลต่อไปนี้จะประโยชน์ต่อองค์กรหรือชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง กับการศึกษา อนุลักษณะพื้นฟู ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินซึ่งเป็นภูมิปัญญาของไทยเรา โดยมีวิธีการดำเนินงานวิจัยตามขั้นตอนดังนี้

1. การลงพื้นที่ศึกษาและเก็บข้อมูล
2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก
3. การกำหนดประชากรและการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง
4. การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
7. ข้อเสนอเชิงทฤษฎี

1. การลงพื้นที่ศึกษาและเก็บข้อมูล

การศึกษาวิจัย ครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ทางการศึกษาซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ทางศิลปหัตถกรรม ท้องถิ่น และสถานที่ท่องเที่ยวที่ต้อนรับทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้มาศึกษาเยี่ยมชม อยู่ ณ ชุมชนบ้านบุ บริเวณริมคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร และเป็นพื้นที่ ที่เป็นแหล่งผลิตเครื่องทองลงหิน รวมถึงได้มีการสนับสนุนให้บุคคลโดยทั่วไปได้เข้ามาศึกษาและพัฒนาฝีมือมีจนสามารถนำไปสู่การยึดถือเป็นอาชีพผู้ผลิตเครื่องทองลงหินได้สืบต่อไป

ในส่วนของการลงพื้นที่นั้นผู้วิจัยได้มีการเริ่มต้นจาก การเข้าไปสำรวจพื้นที่ โดยการเข้าไปในบริเวณชุมชนเพื่อเริ่มการศึกษา และทำการสำรวจข้อมูลต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่ต้องการศึกษา ตั้งแต่สภาพแวดล้อม สภาพภูมิชุมชน ชาวบ้านในชุมชนบ้านบุ ผู้วิจัยได้มีการพูดคุยกันกับ ชาวชุมชนที่อยู่ ณ บริเวณบ้านบุ กรุงเทพมหานคร อย่างไม่เป็นทางการ กล่าวถึงข้อมูลเบื้องต้น ที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา เช่นถามถึงสถานที่ และตัวหัตถกรรมทองลงหิน เพื่อเป็นการนำร่องก่อนเข้าไปสำรวจในแหล่งผลิตจริง จากนั้นเมื่อพบ สถานที่จริง ก็ได้ทำการแจ้งวัตถุประสงค์ ทางการ

เดินทางมาในครั้งนี้นำให้เจ้าของสถานที่รับทราบและขอความร่วมมือจากเจ้าของสถานที่ และช่างในแต่ละแผนก ได้อนุญาตให้ทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ แล้วจึงถือโอกาสทำการสำรวจดูงานการผลิตในชั้นตอนต่างๆ และทำการสัมภาษณ์ ผู้ผลิต ในแต่ละชั้นตอนเนื่องด้วยแต่ละชั้นตอนการผลิตนั้น จะมีการแยกแผนกหน้าที่ การทำงานให้เห็น อย่างชัดเจนจึง ทำให้การเก็บข้อมูลจึงเป็นไปด้วยความสะดวก และเพื่อทำการ ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการผลิต และการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิต เครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุกรุงเทพมหานคร ” ผู้วิจัยจึงเลือกใช้กลุ่มที่เป็นตัวแทนของชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถ และความชำนาญในแต่ละทางโดยเฉพาะ ดังเช่นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนแหล่งผลิตเครื่องทองลงหิน ในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร รวมถึงตัวช่างและครอบครัวของช่างเอง ที่ทำการผลิตเครื่องทองลง หินในชุมชนบ้าน บุ กรุงเทพมหานคร เป็นต้น เหตุผลทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้ทราบถึงข้อมูล ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรม ประเพณี ของตัวภูมิปัญญา เครื่องทองลงหิน กระบวนการผลิต วัสดุอุปกรณ์ และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินอย่างแท้จริง

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key information) หมายถึงผู้ที่มีความรู้ หรือผู้ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ต้องการทำการศึกษาวิจัย เป็นอย่างดี ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้ หมายถึงตัวแทนของชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถ และความชำนาญในแต่ละทางโดยเฉพาะ ดังเช่นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน แหล่งผลิตเครื่องทองลงหินในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร เจ้าของสถานที่ รวมถึงช่างและครอบครัว ที่ทำการผลิตเครื่องทองลงหินในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นกลุ่มเครือข่ายทางวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่กลุ่ม แม่บ้าน คำชาย อีกด้วย

3. การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการผลิต และการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิต เครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุกรุงเทพมหานคร” เป็นการศึกษาวิจัยกระบวนการผลิต และการถ่ายทอดภูมิปัญญาของช่างในการทำเครื่องทองลงหิน ภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร โดยมีพื้นที่ในการทำการศึกษาวิจัย อยู่ ณ บริเวณ ชุมชนบ้านบุ ริมคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

4. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

4.1 แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ ที่ผู้วิจัยใช้สำหรับสัมภาษณ์ ผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดการทำเครื่องทองลงหิน

4.2 แบบบันทึกการสังเกต เพื่อใช้สำหรับการสังเกตพฤติกรรม ในการถ่ายทอดกระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน

4.3 เทปบันทึกเสียง ใช้สำหรับบันทึกเสียงการสัมภาษณ์หรือการสนทนาซักถามระหว่างการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย เพื่อให้เกิดความสะดวกและครอบคลุมเนื้อหาข้อมูลสำคัญ ที่ผู้วิจัยต้องการทราบแต่ไม่สามารถบันทึกข้อมูลได้ทั้งหมด โดยผู้วิจัยได้ขออนุญาตผู้ถูกสัมภาษณ์ทุกครั้งเพื่อบันทึกเสียง

4.4 กล้องถ่ายรูป ใช้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะของภาพถ่าย เกี่ยวกับตัวเครื่องหัตถกรรม (เครื่องทองลงหิน) สถานที่ตั้ง บรรยากาศ ขั้นตอน วิธีการผลิต วัสดุอุปกรณ์ ที่ใช้ในการผลิต เครื่องทองลงหิน และข้อมูลที่ผู้วิจัยมีความเห็นว่ามีมีความสำคัญและมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ บันทึกไว้ เพื่อเป็นหลักฐานประกอบงานวิจัย

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและครอบคลุมทุกส่วน ทั้งประวัติความเป็นมา คติความเชื่อที่อยู่ภายใต้ภูมิปัญญา กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาทั้งภูมิปัญญาด้านการผลิต ภูมิปัญญาด้านการถ่ายทอด กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน และการดำรงอยู่ของการทำเครื่องทองลงหิน วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลของงานวิจัย เรื่องนี้จึงประกอบไปด้วย

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาที่มีความเกี่ยวข้อง จากเอกสาร วารสาร บทความ หนังสือ และผลงานการวิจัยของผู้ที่มีความสอดคล้องกับงานของผู้วิจัย และได้ทำการสรุป ตีความ กลั่นกรองเนื้อหาดังกล่าว เพื่อนำมาเรียบเรียง แสดงทัศนคติ ของผู้วิจัยเอง

2. การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เลือกการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) โดยผู้วิจัยมีประเด็นคำถามที่ได้ตั้งไว้ล่วงหน้าก่อนเข้าไปทำการสัมภาษณ์ เป็นแนวคำถามการสัมภาษณ์ (Interview guide) แบบที่สามารถมีการปรับเปลี่ยนได้ อาจปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้ข้อมูลอัน เป็นประโยชน์ ที่ตรงตามวัตถุประสงค์ ข้อมูลไม่สับสน มีความครบถ้วน ต่อกระบวนการศึกษาวิจัย

3. การสังเกต (Observation) ใช้วิธีการสังเกตโดยแบ่งได้ 2 วิธีดังนี้

3.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยเริ่มสังเกตจากสภาพ ทางกายภาพต่างๆ อย่างกลมกลืนและใกล้ชิด ให้ได้มากที่สุด เพื่อสะดวกต่อการเก็บรวบรวมข้อมูล และให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นจริง โดยเข้าไปคลุกคลีพูดคุย สร้างความสัมพันธ์อันดีต่อผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อทำความรู้จักและสร้างมิตรสัมพันธ์อันดีแก่ผู้ให้ข้อมูลได้รู้สึกถึง ไม้ตรีจิตรของผู้วิจัยที่มาทำการศึกษาวิจัยได้รู้ถึงความตั้งใจและ ความสนใจ รวมถึงการเห็นคุณค่าอย่างแท้จริงของตัวภูมิปัญญา อีกทั้งความมุ่งมั่นที่ ต้องการทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้โดยสามารถจำแนกได้ ดังต่อไปนี้

- 3.1.1 วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านบุ
- 3.1.2 สภาพสังคม และวัฒนธรรม ของชาวชุมชนบ้านบุ
- 3.1.3 คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชาวชุมชนบ้านบุ
- 3.1.3 กระบวนการทำงานของช่างในแต่ละแผนก

4.การบันทึกรายละเอียด มีการบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการผลิตและการถ่ายทอดความรู้เพื่อเป็นการตอบข้อคำถามให้ได้ตรงตามประเด็นที่ผู้ศึกษาวิจัยต้องการทราบ ข้อมูลที่แท้จริง จากการทำการสัมภาษณ์ ณ์ด้วยวาจา การสัมภาษณ์ ณ์ด้วยข้อคำถามที่เตรียมมา การบันทึกด้วยการจดบันทึกลงในสมุด การบันทึกด้วยการเก็บภาพจากกล้องถ่ายรูป การบันทึกด้วยการอัดเสียงการสนทนาจากเครื่องอัดเสียง และโทรศัพท์ ยี่มือถือ สิ่งเหล่านี้เป็นการบันทึกรายละเอียดของผู้ศึกษาวิจัยใน การศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการผลิต และการถ่ายทอดภูมิปัญญา การทำเครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

6. การจัดการข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

1. เมื่อผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกต เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ได้นำข้อมูลมาจัดแยกประเภท ไว้เป็นหมวดหมู่แล้ว ทำการสังเคราะห์ เพื่อนำมาบรรยายเรียง และอธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นจริงอย่างละเอียด รวมทั้งมีการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาสาระของแต่ละประเด็นที่ศึกษามา

2. ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์ ที่ได้จำแนกไว้เป็นหมวดหมู่นั้น มาวิเคราะห์ และทำการสังเคราะห์ โดยทำการสรุปมาเป็นประเด็นต่างๆ เพื่อนำไปสู่การอธิบาย เชิงพรรณนาที่สามารถ ตอบปัญหาการวิจัยตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาวิจัยที่ตั้งไว้

7. ข้อสรุปเชิงทฤษฎี

สรุป การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเรื่อง กระบวนการผลิต และการถ่ายทอดภูมิปัญญา การทำเครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร มีการนำเสนอผลงานการศึกษาแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive research) การศึกษาวิจัยเชิงเชิงคุณภาพ (Qualitative data) แบบ ศิลปะพื้นบ้าน (Thai folk art) จากการเก็บข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต การบันทึกภาพ การรวบรวมและนำมาวิเคราะห์ ตามแนวการวิเคราะห์ อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ข้อมูลนั้นบรรยายข้อเท็จจริง ประกอบกับหลักฐานและประกอบรูปภาพต่างๆ ที่มีความสอดคล้องกันในงานวิจัยจึงเป็น สิ่งที่จะสามารถตอบ ข้อคำถามของผู้ศึกษาวิจัยได้ ผู้วิจัยได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านบุ องค์ความรู้ต่างๆ เช่น กระบวนการถ่ายทอดความรู้ การทำเครื่องทองลงหิน และกระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร ดังสามารถแยกหัวข้อได้ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลส่วนบุคคล ผู้ให้สัมภาษณ์ โดยมากมีอายุอยู่ประมาณ วัยกลางคน อายุ 30 – 60 ปี เป็นชาวบ้านที่มีการศึกษาไม่สูงโดยมากอยู่ในระดับประถมศึกษา ที่มีการศึกษาสูง ในปัจจุบันคือผู้ให้สัมภาษณ์คือ ประชาชนชาวบ้าน เช่นผู้นำชุมชน และเจ้าของกิจการ โรงงานที่ผลิตเครื่องทองลงหิน

2. สภาพทั่วไปของท้องถิ่น / ชุมชน บุคคลกลุ่มแรกๆ มีการอพยพมาอยู่ภายในชุมชน แห่งนี้คือชาวบ้านที่มาจาก การเสียดกรุงศรีอยุธยา ประมาณพุทธศักราช 2310 และเริ่มเข้ามาในสมัย กรุงศรีอยุธยาเมื่อ ไฉนนั้น ไม่มีหลักฐานหรือข้อมูลใด ปรากฏแน่ชัด เป็นเพียงแต่สิ่งที่เล่าสืบต่อกันมา จากรุ่นสู่รุ่น ผู้ให้สัมภาษณ์ที่ยืนยันได้ว่าเป็นบุคคลกลุ่มแรกๆ และอยู่ในสมัยนั้นจริงจะเป็นบรรพบุรุษ รุ่น ปู่ ย่า ตา ยาย ของผู้ให้สัมภาษณ์ ส่วนใหญ่ เสียชีวิตไปหมดแล้วผู้ที่ให้ข้อมูลจะเป็นกลุ่มลูกหลาน ที่ได้รับการเล่าเรื่องราวหรือ ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับชุมชน มาจากบรรพบุรุษของตนเองต่อม มา อีกทอดหนึ่ง ปัจจุบันในหมู่บ้านมีคนทีสืบเชื้อสาย ของครอบครัวนั้นๆบ้าง เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ การทำเครื่องทองลงหินเป็น หลัก ตั้งแต่อดีตคนในชุมชนประกอบ อาชีพนี้เพียงอาชีพเดียวมาอย่างยาวนาน การประกอบอาชีพของคนสมัยก่อนกับปัจจุบัน มีความ แตกต่างกันในส่วนของช่วงยุคสมัยอดีต มีการประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีวิตหรือแลกเปลี่ยนสินค้า เพื่อการใช้สอยในครัวเรือน แต่ปัจจุบันมุ่งเน้นด้านการค้าขายส่งออกคือ เปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบ ของการผลิตเพื่อเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านไม่ได้มีการรวมกลุ่มกันทำกิจการ งานต่างๆอื่นใดเพราะ มุ่งเน้นอาชีพการทำเครื่องทองลงหินเพียงเท่านั้น การก่อตั้ง ของกลุ่มที่ผลิตเครื่องทองลงหิน ณ ชุมชนบ้านบุ มีมากกว่า 200 ปี ชาวบ้านกลุ่มปัจจุบันที่ให้ข้อมูลถือเป็นกลุ่มช่าง และกลุ่มชาวบ้าน ลูกหลาน รวมถึงลูกมือของช่างในแผนกต่างๆการรวมกลุ่มกันมีจุดประสงค์ เพื่อผลิตเครื่องทองลงหิน ตามรายการที่มีผู้สั่งซื้อเข้ามาทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ทุกคนมีหน้าที่ตามแผนที่ได้ฝึกฝนจน ชำนาญ ในแผนกงานทั้ง 7 ขั้นตอนของกระบวนการผลิต ผลที่ได้รับ คือชาวบ้านมีรายได้ในการ ดำรงชีวิต มีอาชีพทำซึ่งอยู่ภายในชุมชนมีกิจกรรมหรืองานบุญภายในชุมชนหรืองานประเพณีประจำ ท้องถิ่นบ้างในบางครั้ง เช่น งานทอดผ้าป่าสามัคคีเป็นต้น ผลิตภัณฑ์ทองลงหินก็อาจได้มีส่วนร่วมใน งานโดย อาจเป็นภาชนะใส่วัตถุมงคลต่างๆ การจัดงานหรือกิจกรรม ไม่มีช่วงเวลาที่แน่นอนเพราะ ทางชุมชนจัดงานตามช่วงเวลาที่จะสะดวกของชุมชน ได้มีคติความเชื่อในด้านของพระพุทธศาสนาโดย ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา ชาวบ้านโดยตรง เพราะจากสิ่งที่สัมภาษณ์ ถึงความคิดเห็น ของชาวบ้าน กับกิจกรรม หรืองานที่จัดขึ้น ภายในท้องถิ่นหรือชุมชนของตนเอง มุ่งเน้นงานบุญ งานประเพณีภายในชุมชนโดยมาก

3. องค์ความรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา การทำเครื่องทองลงหิน และ กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหินมีการสืบทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน มาตั้งแต่สมัยอดีต กาล ปัจจุบันยังคงมีการผลิตอยู่ และจะยังมีการสืบทอดต่อไป เครื่องทองลงหินถือกำเนิดมา มี ระยะเวลายาวนานประมาณกว่า 200 ปีมาแล้ว สมัยก่อนชาวบ้านใช้วิธีการแบบ เรียนรู้กันภายใน ครัวเรือน จากบรรพบุรุษ แบบครูพักลักจำ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำเครื่องทองลงหิน เครื่องทองลงหินแบ่งเป็น 3 ประเภท ผู้ให้สัมภาษณ์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเรียนรู้การทำเครื่องทองลง หิน ไว้ว่าในลักษณะ ที่ช่วยให้สามารถ เรียนรู้และฝึกหัดได้เร็วที่สุดคือแบบเรียนไปทำไป (Learning

by doing) การจัดการด้านผลิตภัณฑ์เครื่องทองลงหินปัจจุบันมีผู้มารับซื้อถึงแหล่งผลิต โดยมีการสั่งเข้ามาทั้งจากภายในประเทศ และ จากต่างประเทศ บุคคลในชุมชนที่ถือว่าเป็น ปรชาษฐ์ชาวบ้านอย่างแท้จริง คือ เจ้าของกิจการ และ คณะหมู่บ้าน และครอบครัว บุคคลเหล่านี้ ถือเป็นว่าครูแห่งภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินภายในท้องถิ่น ในเรื่องการผลิตเครื่องทองลงหิน สามารถแยกประเภท / ลวดลาย ว่าสำหรับใช้งานใดๆ เช่น งานมงคล, เพื่อจำหน่าย, เพื่อแลกเปลี่ยน ฯลฯ)

4. องค์ความรู้ของภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับเครื่องทองลงหินทั้งหมด ผู้บริโภคหรือบุคคลส่วนใหญ่ที่มีความนิยมเครื่องทองลงหินนั้น มักนิยมในแบบที่มีลวดลายสวยงาม เพราะเหตุผลผลิตภัณฑ์มีความน่าสนใจมากขึ้นแต่ในกลุ่มชาวต่างชาติบางส่วน ก็นิยมแบบที่ไม่มีลวดลายเพราะชื่นชอบความเป็นธรรมชาติ ของรอยที่แสดงบนพื้นผิวที่ถูกค้อนตีและค้อนแต่งตีเก็บรอยของผิวภาชนะ วัสดุที่นำมาใช้ทำเครื่องทองลงหิน มีวัสดุที่นำมาทำคือ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน ได้วัสดุมาจากการ แล้วมีวิธีการคัดเลือกวัสดุที่นำมาใช้หรือไม่ อย่างไร ต้นทุนของวัสดุตั้งต้นสำหรับการผลิต , ต้นทุนแรงงาน + เวลา , จำนวนวัสดุ + สี + แรงงาน + เวลา : จำนวนชิ้นที่ผลิตได้ เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำเครื่องทองลงหิน มีอะไรบ้าง อุปกรณ์แต่ละชนิดใช้งานอย่างไร และเก็บรักษาอย่างไร เครื่องทองลงหิน 1 ชิ้นใช้เวลาในการทำจากการประมาณ ถ้าหากชิ้นเล็ก 2-3 ต่อ 1 ชิ้น ชิ้นใหญ่บางครั้งอาจต้องใช้เวลาถึง 2 อาทิตย์เพราะเครื่องทองลงหิน ถือเป็นงานฝีมือที่ต้องใช้ความประณีตสูง และความอดทนกว่าจะได้งานแต่ละชิ้นเพราะเครื่องทองลงหินนั้น ทำยากใช้เวลามาก ลวดลายไทย มีหลายลวดลาย เช่นลายดั้งเดิมที่มีชื่อว่า ลายมะลิวัน ลายปฐมตัน ลายกนก ลายเทพพนม ลายธรรมชาติได้แก่ ลายลูกมะพร้าว มีลักษณะลวดลายเลียนแบบจากลักษณะของลูกมะพร้าว ลวดลายที่ออกแบบขึ้นมาใหม่จะเป็นการผสมผสานกับลายเก่าๆ เช่นการนำลายไทยมาดัดแปลงให้แกะง่ายขึ้น หรือ ให้มีความสวยงามมาก ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ อาจ เป็นประโยชน์ต่อผู้ต้องการข้อมูลตรงส่วนนี้สามารถนำไปศึกษา ต่อยอดความรู้ความเข้าใจได้ไม่มากนัก

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ข้อมูลมาโดยการเลือกแบบเจาะจงซึ่งมีประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานครเท่านั้น คือ ประชาชนชาวบ้านซึ่งเป็นปราชญ์ในด้านของภูมิปัญญาต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเครื่องทองลงหิน รวมถึงกระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ภายในแหล่งชุมชนที่ทำการผลิต เครื่องทองลงหิน ภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร เจ้าของสถานที่ซึ่งเป็นแหล่งผลิตที่ใหญ่ที่สุดของการผลิตเครื่องทองลงหิน กลุ่มช่างในแผนกต่างๆที่มีหน้าที่ในการ ทำการผลิตเครื่องทองลงหิน ลูกมือของช่าง และครอบครัวของช่าง ประธานชุมชน รวมถึงชาวบ้านในชุมชนบ้านบุ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบุ ริมคลองบางกอกน้อย แขวง ศิริราช กรุงเทพมหานคร โดยมุ่งประเด็นข้อคำถามในการสัมภาษณ์เป็นแบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) เน้นประเด็นการสังเกตเกี่ยวกับข้อคำถามของงานวิจัย ที่ผู้วิจัยต้องการทราบในด้านต่างๆ เริ่มจากสภาพของชุมชน ความ เป็นมา วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านบุ สภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณีของชาวบ้าน ภูมิปัญญาในด้านการทำเครื่องทองลงหิน ความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญา วัสดุ อุปกรณ์ สี ลวดลาย และลักษณะของเครื่องทองลงหิน ภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร รวมถึงคติความเชื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับ ช่างชาวบ้านภายในชุมชนบ้านบุกับเครื่องทองลงหิน โดยการสัมภาษณ์จากชาวบ้าน ภายในพื้นที่ ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องของตัวภูมิปัญญาของเครื่องทองลงหิน การถ่ายทอดภูมิปัญญาของเครื่องทองลงหิน และกระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน จากชาวบ้านภายในชุมชน บ้านบุ กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่า

1. กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน จากข้อมูลที่ปรากฏในกระบวนการจัดการผลิตเครื่องทองลงหินของชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร นั้นมีการจัดวางกระบวนการ ทำงานไว้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยมีการแบ่งแผนกงานช่าง ไว้อย่างชัดเจน จึงทำให้ผู้ศึกษาหรือผู้ที่มีความสนใจสามารถเข้ามาทำการศึกษา หรือเยี่ยมชมได้อย่างสะดวกและสามารถเรียนรู้ทำความเข้าใจ ได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน มีความเข้าใจ และเกิดความรู้สึกเต็มไปด้วยความภาคภูมิใจ ในความน่าชื่นชมของตัวภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนี้ และด้วยความสวยงามของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินที่ผู้วิจัยได้ศึกษา กล่าวโดยสรุปได้ว่า ดั้งมีขั้นตอน และกระบวนการผลิตดังต่อไปนี้

กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน มีสถานที่ตั้งของแหล่งผลิตอยู่ ณ บริเวณริมคลอง
บางกอกน้อย ภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

ภาพประกอบ 1 ภาพชุมชนบ้านบุ ริมคลองบางกอกน้อย

ณ ชุมชนบ้านบุ ริมคลองบางกอกน้อย ถือเป็นย่านของสถานที่ แห่งการผลิตเครื่องทองลง
หินที่ดังมา

ภาพประกอบ 2 ภาพแหล่งผลิตชั้นทองลงหินบ้านบุ ภาพประกอบ 3 ภาพแหล่งผลิตชั้นทองลงหินบ้านบุ

ณ แหล่งผลิตชั้นทองลงหินบ้านบุนี้ ถือเป็นบ้านของคุณ้า เจียม แสงสัจจา ซึ่งเป็นผู้สืบทอด
กิจการการผลิต เครื่องทองลงหิน (ชั้นทองลงหิน) ชุมชนบ้านบุ ซึ่งนับเป็นรุ่นที่ 6 ของวงศ์ตระกูล
มากกว่า 200 ปี

ภาพประกอบ 4 ภาพบ้านของคุณป่า เจียม แสงสัจจา

ภาพประกอบ รูปภาพหน้าบ้านของคุณป่า เจียม แสงสัจจา ที่เป็นสถานที่ที่ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์คุณป่าและช่างในแผนกต่างๆ เป็นแหล่งผลิตเครื่องทองลงหิน (ชั้นทองลงหิน) ของคุณป่าเจียม แสงสัจจาผู้สืบทอดการผลิต ชั้นทองลงหินบ้านบุในรุ่นที่ 6 บ้านเลขที่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เกี่ยวกับกระบวนการจัดการผลิตเครื่องทองลงหิน ณ ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้ข้อสรุป เกี่ยวกับขั้นตอนการทำเครื่องทองลงหิน โดยสามารถแบ่งแยก ตามลักษณะการทำงาน ตามหน้าที่ที่แตกต่างกันไปของช่าง แบ่งได้เป็น 7 ขั้นตอน ซึ่งวิธีการผลิตเครื่องทองลงหินบ้านบุนั้นมีผลผลิตโดยมีการเรียงลำดับขั้นตอนไว้ดังต่อไปนี้

1. การตีขั้นตอนที่ 1 การตี

ภาพประกอบ 5 ภาพขั้นตอนการตี

ภาพประกอบ 6 ภาพแสดงการทำงานของช่างหลอม ช่างแผ่ และช่างตีไว้ในขั้นตอนเดียวกัน

ภาพประกอบ 7 ภาพแสดงการทำงานของช่างหลอม ช่างแผ่ และช่างตีไว้ในขั้นตอนเดียวกัน

ภาพประกอบ 8 ภาพแสดงการทำงานของช่างหลอม ช่างแผ่ และช่างตีไว้ในขั้นตอนเดียวกัน

การตี ในขั้นตอนนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่ คือ ช่างตี เป็นงานช่างที่รวมช่างหลอม ช่างแผ่ และช่างตีไว้ในขั้นตอนเดียวกัน ในปัจจุบันช่างตีจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในการผสมโลหะด้วย สิ่งสำคัญต้องผสมโลหะให้ได้เนื้อทองที่เหนียวเหมาะแก่การนำเอาโลหะที่ผสมดีแล้วจึงเป็นความสะอาดอย่างยิ่ง ช่างโบราณเมื่อราวรัชกาลที่ 3-4 จึงพอใจใช้ทองเก่า 2 ชนิด คือ “ทองใบไม้” หมายถึง เศษทองสัมฤทธิ์ที่ได้จากการแตกซำรูด และ “ทองม้าล่อ ” หรือ “ทองฉาบ ” หมายถึง ทองจากเครื่องดนตรีสัมฤทธิ์ของจีนประเภท ม้าล่อ ผ่าง และฉาบที่แตกซำรูด ใช้เป็นส่วนผสมในการหลอมโลหะ ทองชนิดนี้พ่อค้าชาวจีนนำเข้ามา จำหน่ายให้ กับช่าง ต่อมาวัตถุดิบหายากขึ้น ช่างจึงผสมโลหะขึ้นใช้เองในอัตราส่วนทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสัมฤทธิ์ 1 ส่วน นำมาย่อยลงเข้าหลอมบนเตาตี

เตาตี เป็นเตาแบบโบราณ ทำด้วยอิฐสอดิน ก่อสูงราว 1 คอก กลางเตาทำเป็นหลุมกระทะข้างล่างมีช่องต่อกับท่อลม เดิมใช้สูบลมด้วยมือ ช่างหลอมต้องมีผู้ช่วยสูบ 1 คน ซึ่งอาจเป็นช่างมือสองเด็กหรือผู้หญิงซึ่งมีความเชี่ยวชาญในการชักสูบไหมไฟได้สม่ำเสมอ ปัจจุบันนี้พัฒนามาใช้พัดลมมอเตอร์เป็นตัวเร่งไฟให้ร้อน โดยใช้ถ่านไม้ซากซึ่งเป็นถ่านไม้คุณภาพดีเป็นเชื้อเพลิง

การหลอมช่างจะวางเข้าโลหะลงในแอ่งกลางเตา กลบถ่าน แล้วไหมไฟอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งโลหะหลอมละลายเป็นน้ำทองเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน ขั้นตอนนี้ช่างต้องใช้ความชำนาญสังเกตดูเนื้อโลหะหากน้ำทองยังมีสีขุ่นยังเททองไม่ได้ต้องรอให้น้ำทองได้สีแดงเรื่อแบบลูกหนู อย่างที่ช่างเรียกว่า กินตา ดีแล้วจึงจะนำลงเทลงบนพิมพ์ดินเผา ศัพท์ช่างเรียกว่า “ดินงัน” ดินงันมีรูปทรงกลมเนื้อหนา หน้าเป็นหลุมตื้นๆ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางต่างๆ กัน การเลือกใช้ขึ้นกับขนาดของภาชนะที่ต้องการจะทำก่อนเททองช่างจะใช้น้ำมันขี้ไล่หรือปัจจุบันใช้น้ำมันโซลาเทลงบนผิวดินงันก่อน เพื่อให้หน้าทองแผ่น ไม่ผิต เมื่อเททองแล้วใช้พัดกระพือลมให้ทองแบ่ง ทิ้งให้ทองเย็นลงช้าๆ จะได้เป็นทองก้อน มีขนาด ความกว้างและหนาเท่ากับหน้าของดินงัน

การทิ้งให้ทองก้อนเย็นลงอย่างช้าๆ ทำให้ทองมีความอ่อน เหมาะแก่การตี จากนั้นจึงนำทองก้อนมาเผาไฟให้แดงแล้วตีแผ่นทั้งเหล็ก ใกล้เคียงกับทั้งมีเต็ง คือ ก้อนหินธรรมชาติ ช่างนำมาวางไว้หน้าทั้งหนุนฐานดินให้สูงอยู่ในระดับเดียวกัน เต็งจะช่วยบังคับรูปทองที่ตีแผ่ออกให้อยู่ในมุมที่ช่างต้องการ คนตีมี 1-2 คน ทั้งนี้ขึ้นกับขนาดของภาชนะหรือชิ้นงาน เวลาตีช่างจะใช้คีมคีบแผ่นทองไว้ให้แน่น ใช้ค้อนตีตีรีดไล่กันไปโดยขยับเลื่อนไปที่ละน้อย จนกระทั่งทองเกือบจะเย็นลง สังเกตจากผิวทองเป็นสีดำ ก็นำไปเผาไฟใหม่ตีแผ่ออกไปเรื่อยๆ จนโตกลมได้ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ต้องการ แล้วตีตะแคงขึ้นขอบจากกันขึ้นไปหาปากภาชนะ ให้ได้รูปคร่าวๆ แล้วตีแต่งรูปภาชนะอีกครั้ง หนึ่งด้วยค้อนแต่งเป็นค้อนไม้หรือค้อนเหล็ก ลักษณะหัวค้อนเป็นสัน ค่อยๆ ตีแต่งบนกลางหรือทั้งไม้ที่ขูดเป็นบ้ำไว้รับรูปภาชนะ นำภาชนะที่แต่งรูปสมบูรณ์เผาไฟขั้นสุดท้ายจนสุกแดงแล้วนำจุ่มน้ำ เพื่อให้ทองเย็นตัวลงอย่างรวดเร็วอันเป็นกรรมวิธีที่ทำให้โลหะมีความแข็งแรง และมีผิวทนทานต่อการสึกหรอ

2. การลายชั้นตอนที่ 2 การลาย

ภาพประกอบ 9 ภาพขั้นตอนการลาย

ภาพประกอบ 10 ภาพขั้นตอน การลาย ของช่าง   ภาพประกอบ 11 ภาพขั้นตอน การลาย ของช่าง   ภาพประกอบ 12 ภาพขั้นตอน การลาย ของช่าง

ภาพประกอบ 13 ภาพการสัมภาษณ์ ช่างลาย   ภาพประกอบ 14 ภาพการสัมภาษณ์ ช่างลาย

ลักษณะของพื้นผิวภาชนะ ที่ผ่านกระบวนการลายแล้วจะมีลักษณะผิวไม่เรียบ ช่างลายได้กล่าวว่า ชาวต่างชาติบางพวกก็นิยมลายแบบนี้เพราะถือเป็น Folk art โดยแท้จริงมีลักษณะดังที่ปรากฏต่อไปนี้

ภาพประกอบ 15 ลักษณะของพื้นผิวภาชนะ
ที่ผ่านกระบวนการลายแล้ว

ภาพประกอบ 16 ลักษณะของพื้นผิวภาชนะ
ที่ผ่านกระบวนการลายแล้ว

ภาพประกอบ 17 ลักษณะของพื้นผิวภาชนะ
ที่ผ่านกระบวนการลายแล้ว

ภาพประกอบ 18 ลักษณะของพื้นผิวภาชนะ
ที่ผ่านกระบวนการลายแล้ว

ลักษณะของพื้นผิวภาชนะ ที่ผ่านกระบวนการลายแล้ว จะมีลักษณะคือมีผิวไม่เรียบ ช่างลายได้กล่าวว่า ชาวต่างชาติบางคนนิยมลายแบบนี้เพราะถือเป็น Folk art โดยแท้จริง

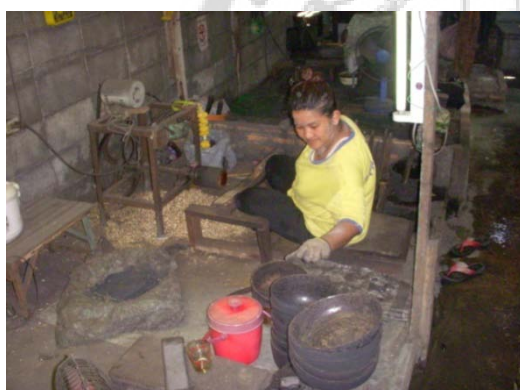
การลาย การลาย เป็นขั้นตอนที่ 2 ที่ผู้ทำหน้าทีนี้ คือ ช่างลาย ทำหน้าที่ตีเก็บรอยค้อนทำให้เนื้อภาชนะเรียบเสมอกัน ก่อนตีลายต้องทาภาชนะด้วยดินหม้อให้ทั่ว เพื่อให้ผิวภาชนะมีความลื่นไม่ฝืดเวลาตี นำภาชนะที่เตรียมทาดินหม้อไว้ครอบลงบนกระล่อน คือ แท่งเหล็กหัวมนกลม มีขนาดความสูงราว 15-16 นิ้ว หน้ากว้างราว 2 นิ้ว ใช้เป็นตัวรองรับภาชนะภายใน ภายนอกใช้ค้อนหัวกลมค่อยขยับตีเก็บรอยค้อนจนขึ้นเป็นลายทั้งทั้งใบ เรียกว่า การลายภาชนะ

3. การกลึงขั้นตอนที่ 3 การกลึง

ภาพประกอบ 19 ขั้นตอน การกลึง

ภาพประกอบ 20 ภาพขั้นตอนการกลึง ช่างกลึง
กำลังกลึงผิวภาชนะให้เรียบเสมอกัน

ภาพประกอบ 21 ภาพขั้นตอนการกลึง ช่างกลึง
กำลังกลึงผิวภาชนะให้เรียบเสมอกัน

การกลึงเป็นขั้นตอนที่ 3 มีความสำคัญ เช่นเดียวกับกับขั้นตอนอื่น ๆ โดยมีช่างกลึง ช่างกลึง จะทำหน้าที่ กลึงผิวภาชนะให้เรียบเสมอกัน เครื่องมือของช่างกลึงที่สำคัญประกอบด้วย ฆมรและ เหล็กกลึง ฆมรแบบดั้งเดิมเป็นเครื่องที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็งเป็นท่อนกลมตรงกลางบากเป็นร่องมีแท่นรองรับสูงขนาดหนึ่งกลึงภาชนะกับพื้นได้โดยสะดวก หมุนได้โดยมีคันทโยกทำจากไม้ไผ่ 2 ลำผูกติดไขว้กันไว้กับซื่อบ้านปลายคันทั้งสองข้างร้อยด้วยหนังพื้นไว้รอบแกนฆมร เมื่อโยกคันทโยกของฆมรจะหมุนไปมาอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันใช้ฆมรต่อกับมอเตอร์หมุนได้ทั้ง 2 ด้าน การกลึงต้องนำภาชนะติดกับหน้าฆมร โดยใช้ขันผสมไขเนื้อตั้งไฟหรือใช้คบบเผาให้อ่อนตัว ทาชั้นเดียวที่ภาชนะนำไปติดกับหน้าฆมร

ชั้นเมื่อเย็นลงจะแข็งติดแน่นกับภมร โยกคั้นภมรให้หมุน กดเหล็กกลิ้งขูดลงบนผิวภาชนะ
 แต่งให้เรียบทั่วทั้งใบโดยอาศัยแรงเหวี่ยงจากภมรนำภาชนะออกเปลี่ยนด้านกลิ้งด้วยวิธีเดียวกันจน
 เรียบเสมอกันทั้ง 2 ด้าน ชั้นตอนนี้จะได้ภาชนะที่มีสีทองสุกปลั่งมีผิวเรียบ

ภาพประกอบ 22 ภาพการลงพื้นที่เพื่อบันทึก ข้อมูลจากข้อคำถามที่สำคัญต่อการศึกษาวิจัย

ภาพประกอบ 23 ภาพการลงพื้นที่เพื่อบันทึก

ข้อมูลจากข้อคำถามที่สำคัญต่อการศึกษาวิจัย

ข้อมูลจากข้อคำถามที่สำคัญต่อการศึกษาวิจัย

ภาพประกอบ 24 ช่างผู้ให้ข้อมูลในขั้นตอน
การกลิ้ง

ภาพประกอบ 25 ช่างผู้ให้ข้อมูลในขั้นตอน
การกลิ้ง

4. การกรอ ขั้นตอนที่ 4 การกรอ

ภาพประกอบ 26 ภาพขั้นตอน การกรอ

ภาพประกอบ 27 ภาพการปฏิบัติงานของช่างกรอ

ภาพประกอบ 28 ภาพการปฏิบัติงานของช่างกรอ

ภาพประกอบ 29 ภาพการบันทึกข้อมูลในขั้นตอนการทำงานของช่าง

ภาพประกอบ 30 ลักษณะพื้นผิวของภาชนะ ที่ผ่านกระบวนการกรอ

รูปภาพลักษณะของพื้นผิว ของภาชนะ ที่ผ่านกระบวนการกรอแล้ว พื้นผิวจะมีลักษณะ เรียบขึ้นดังรูปภาพถือเป็นขั้นตอนการตกแต่งผิวภาชนะ หลังขั้นตอนการกลึง

การกรอ เป็นขั้นตอนต่อจากการกลึง สอดคล้อง สัมพันธ์กัน โดยขั้นตอนนี้จะมี ผู้ที่ทำหน้าที่คือช่างกรอ เดิมเรียกว่าช่างตะไบ เพราะช่างใช้ตะไบเป็นเครื่องมือในการตกแต่งผิวภาชนะ ปัจจุบันใช้เครื่องกรอไฟฟ้าแต่งขอบปากภาชนะให้กลม

5. การเจียร

6. การขัด

ขั้นตอนที่ 5 การเจียร และขั้นตอนที่ 6 การขัด

ภาพประกอบ 31 ภาพการเจียร และ การขัด

ในขั้นทั้ง 2 ขั้นตอนนี้เครื่องทองลงหินที่ได้จากการเจียร และการขัด ด้านนอกและด้านในของพื้นผิวภาชนะ จะมีลักษณะผิวเรียบลื่น เป็นมันวาว

ภาพประกอบ 32 ภาพภาชนะ
ในลักษณะต่างๆ ที่ผ่าน
กระบวนการเจียร และ
กระบวนการขัดเรียบร้อยแล้ว

ภาพประกอบ 33 ภาพภาชนะ
ในลักษณะต่างๆ ที่ผ่าน
กระบวนการเจียร และ
กระบวนการขัดเรียบร้อยแล้ว

ภาพประกอบ 34 ภาพภาชนะ
ในลักษณะต่างๆ ที่ผ่าน
กระบวนการเจียร และ
กระบวนการขัดเรียบร้อยแล้ว

การเจียร เป็นขั้นตอนที่อดีต ต้องใช้คนและวัสดุเจียร มีความสำคัญโดยผู้ที่ทำหน้าที่นี้คือช่างเจียร สมัยก่อนไม่มีขั้นตอนนี้ การทำงานจึงยุ่งยากลำบากกว่าปัจจุบันใช้ในการตกแต่งรอยตำหนิต่างๆ ปัจจุบันประยุกต์ใช้เครื่องเจียรไฟฟ้า เพื่อตกแต่งรอยตำหนิต่างๆบนผิวภาชนะจึงทำให้สะดวกและวัสดุ มีความเรียบขึ้น มีคุณภาพมาตรฐานเดียวกันมากยิ่งขึ้น

การขัด การขัดเป็นขั้นตอนที่ ต้องใช้ความ ชำนาญเป็นอย่างมาก ผู้ที่ทำหน้าที่นี้ เรียกว่าช่างขัด สมัยก่อนช่างโบราณใช้หินเนื้อละเอียดอย่างหินลับมีดทั้งก้อนขัดภาชนะให้ขึ้นเงา ต่อมาช่างบ้านบุใช้เบ้าดินเผาที่ใช้แล้ว มีเนื้อแกร่งเหมือนหิน บดให้ย่อยผสมกับน้ำมะพร้าวห่อผ้าหมักลึ่งไปกับเนื้อภาชนะ เรียกว่า เหยียบเบ้า ปัจจุบันใช้เครื่องปั่นมอเตอร์ดีดลูกทรายและลู กผ้า ขัดเป็นขั้นตอนสุดท้ายสำหรับการผลิตรูปทรงของเครื่องทองลงหินในลักษณะต่างๆ ก่อนนำไปสู่ขั้นตอนการแกะลายการแกะลาย

7. การแกะลายขั้นตอนที่ 7 การแกะลาย

ภาพประกอบ 35 การแกะลาย

รูปภาพขั้นตอนการแกะลวดลาย ลงบนพื้นผิวภาชนะของคุณป้า นรา เพชรผุดผ่อง ช่างแกะลาย

ภาพประกอบ 36 การแกะลาย

ภาพประกอบ 37 การแกะลาย

ภาพประกอบ 38 การแกะลาย

ในขั้นตอนการแกะสลักลายลงบนพื้นผิวภาชนะนี้ ถือเป็นการเพิ่มความงดงาม และเป็น การเพิ่มมูลค่าให้กับตัวภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ให้มีความงดงามตามยุคสมัย มากยิ่งขึ้นอีกด้วย

ภาพประกอบ 39 ภาพการ
สังเกตแบบมีส่วนร่วม

ภาพประกอบ 40 ภาพการ
สังเกตแบบมีส่วนร่วม

ภาพประกอบ 41 ภาพการ
สังเกตแบบมีส่วนร่วม

คุณบ้านรากล่าวว่า โดยมากช่างมักจะแกะสลักลายตามความต้องการ ของช่างเอง ว่า ต้องการจะให้สลักลายแบบใด เพื่อเพิ่มความสวยงามให้กับภาชนะ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้าย ของ การผลิตเครื่องทองลงหิน

ภาพประกอบ 42 ภาพแสดงการบันทึกข้อมูลขั้นตอนการแกะสลักลาย ของคุณบ้านรา เพชรผุดผ่อง

การแกะลาย เป็นขั้นตอนสุดท้ายในการผลิตเครื่องทองลงหินโดยมีช่างที่เรียกว่า ช่าง แกะลาย ช่างแกะลายจะทำหน้าที่ เป็นขั้นตอนสุดท้าย แต่ในขั้นตอนนี้ มิได้มีการแกะลายที่บ้านบุ แต่ต้องมีการส่งไปแกะลายต่อที่ บ้านของคุณบ้าน รา ที่จังหวัดฉะเชิงเทราเป็นเสร็จสิ้นขั้นตอน เนื่อง ด้วย การผลิตมีการแบ่งสรร หน้าที่การทำงานกันอย่างชัดเจน เพื่อให้ได้ มาซึ่งตัวชิ้นงานที่มีคุณภาพ เครื่องทองลงหินบ้านบุนี้ จึงต้องใช้ช่าง เฉพาะสาขา นั้นๆ โดยแท้จริง

โดยมากช่างมักจะแกะลวดลายตามความต้องการ ของช่างเองว่าจะให้มีลวดลายแบบใด ให้มีความสวยงาม ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้าย ของการผลิตเครื่องทองลงหิน โดยลวดลายต่างๆ มักเป็น ลวดลายที่ผ่านการแกะโยสืบทอดต่อกันมาในลักษณะครูพักลักจำ หรือลายไทยที่พบในหนังสือลาย ไทย โดยทั่วไป เช่น ลายมะลิวัน เป็นลายดั้งเดิม แต่บรรพบุรุษ ที่มีการแกะสืบทอดกันมาจัดเป็นลาย ที่นิยมแกะมากที่สุด เพราะเป็นลายแรกเริ่มและแกะง่าย ต่อมาก็มีลายมะลิวัน แต่มีการ ใส่กุ๊ เพิ่มเข้ามา ลายเทพพนม ลายปฐมตัน (ลายไทยโบราณ) บางครั้งช่างแกะลายเองก็มีการดัดแปลงลาย เพื่อ ง่ายต่อการแกะมากยิ่งขึ้น จึงไม่มีชื่อลาย

ภาพประกอบ 43 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ภาพประกอบ 44 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

รูปภาพประกอบการสังเกต แบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) ของผู้วิจัยใน การศึกษากระบวนการแกะลวดลายของผลิตภัณฑ์ เครื่องทองลงหิน

ภาพประกอบ 45 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ภาพประกอบ 46 ภาพการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

รูปภาพประกอบการสังเกต แบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) ของ ผู้วิจัยในการศึกษากระบวนการแกะลวดลายของผลิตภัณฑ์ เครื่องทองลงหิน

ภาพประกอบ 47 ภาพตัวอย่าง ผลิตภัณฑ์ทองลงหินที่กำลัง อยู่ในขั้นตอนการแกะลวดลาย

สรุปขั้นตอนการผลิตดังกล่าวข้างต้นนั้น ในทุกๆขั้นตอนการผลิต ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญ มีได้น้อยไปกว่ากันเลยเพราะในทุกๆขั้นตอนนั้น ช่างต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญที่สั่งสมเพาะบ่ม สืบทอดกันเป็นระยะเวลาอันยาวนานจากรุ่นสู่รุ่น จากบรรพบุรุษสู่ผู้สืบทอด จากนายช่างสู่ลูกมือ จากพ่อแม่สู่ลูกหลาน โดยผ่านกระบวนการสังเกตเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและทดลองค้นคว้าหาวิธีการต่างๆ ฝึกฝนบ่มเพาะองค์ความรู้ที่เป็นตัวภูมิปัญญา ด้วยความเพียรวิริยะอุตสาหะ จนได้ผลผลิตที่มี คุณภาพดี ควรค่าแก่การสืบทอดอนุรักษ์ ด้วยความภาคภูมิใจ

เครื่องทองลงหินที่ได้จากขั้น ขั้นตอนการผลิตด้วยมือแบบดั้งเดิมของชาวบ้านบุญนี้ จึงมี คุณสมบัติพิเศษแสดงความเป็นตัวตน ที่สามารถเรียกได้ว่า อัตลักษณ์ของเครื่องทองลงหิน ณ ชุมชนบ้านบุญเลยก็ว่าได้ จึงทำให้เครื่องทองลงหินของชุมชนบ้านบุญ ณ ริมคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานครนี้ มีคุณสมบัติพิเศษและมีแห่ ล่งเดียวในโลก ควรค่าแก่การสืบทอดต่อไปนั่นก็คือ ลักษณะของเนื้อภาชนะที่มีความเหนียว มีความแข็งแรง มีผิวสีสุกใสเป็นเงางามเป็นประกายเมื่อ ต้องแสง ไม่ขุ่นมัวได้ง่าย มีน้ำหนัก มีผิวเนื้อวัตถุที่มีความเย็น เมื่อใช้ใส่น้ำเย็นจะเย็นจัด เมื่อเคาะ ผิวภาชนะดูมีเสียงดังก้องกังวาน จึงทำให้สิ่งเหล่านี้สามารถเรียกได้ว่า ภูมิปัญญาของกระบวนการ ผลิตเครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุญ กรุงเทพมหานคร

ลักษณะของเครื่องทองลงหินและ ความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญา เครื่องทองลง หิน หรือ เครื่องลงหิน จากที่ผู้วิจัยค้นพบหลังจากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล ณ ชุมชนบ้านบุญ กรุงเทพมหานคร ได้พบว่า เครื่องทองลงหิน ยังคงเป็น เครื่องใช้ที่มุ่งเน้นประโยชน์การใช้สอย ใน ด้านของการเป็นเครื่องอุปโภคและบริโภคอยู่ โดยส่วนใหญ่ นับเป็นงานหัตถกรรมที่มีรูปลักษณะที่ ปรากฏภายนอก มีลักษณะเป็นภาชนะที่สามารถพบเห็นได้ในครัวเรือน ซึ่งมีรูปแบบต่างๆ ตาม ลักษณะของการใช้งานในแต่ละประเภท โดยมากแล้วเป็นชิ้น ทำมาจากวัสดุที่เรียกว่าทองเหลือง เพราะชั้นถือเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึง ตัวตนของเครื่องทองลงหิน ถ้าเราพูดถึงเครื่องทองลงหินแล้ว

เรามักมองเห็นภาพขันทองเหลือง เพราะขันทองเหลืองถือเป็นต้นแบบหรือแบบดั้งเดิมของผลิตภัณฑ์นี้ ถือเป็นต้นกำเนิดของเครื่องทองลงหินในรูปแบบต่างๆ และเนื่องด้วยฝีมือ ที่ประณีต และสินค้ามีคุณภาพดี ของช่างในชุมชนบ้านบุ จึงทำให้เครื่องทองลงหินนั้นเป็นที่รู้จัก และได้รับความนิยมนิยมกันอย่างแพร่หลายมาก ในช่วงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์หลังจากที่เครื่องทองลงหินเริ่มเป็นที่นิยมกันมากขึ้นในช่วงเวลานั้น จึงได้เริ่มผสมวัสดุที่นำมาทำเครื่องทองลงหินขึ้นใช้เองในประเทศไทย โดยกรมวิทยาศาสตร์ กระทรวงอุตสาหกรรมแยกธาตุตรวจพบว่า แร่ธาตุที่ผสมอยู่มีทองแดง ดีบุก จึงได้เริ่มผสมขึ้นใช้เองในประเทศไทย ไม่ต้องซื้อจากต่างประเทศเหมือนแต่ก่อน ทำให้อุตสาหกรรมนี้เจริญขึ้นมาก สามารถเรียกช่างที่ทำเครื่องทองลงหิน ได้ว่า ช่างบุ เครื่องลงหินประเภทที่นิยมมากที่สุด มักทำการผลิตออกมาในรูปแบบของขัน จึงเรียกว่า ขันลง หิน

รูปแบบดั้งเดิม

ภาพประกอบ 48 ภาพชุดขันในรูปแบบดั้งเดิมสีทอง แบบเรียบ

เครื่องทองลงหินที่มีรูปแบบตามมาภายหลังอีกมากมายหลายลักษณะด้วยกัน ของการเริ่มต้นการผลิตเครื่องทองลงหินก่อนที่จะเป็น ผลิตภัณฑ์ในรูปแบบอื่นๆ มีดังต่อไปนี้ จาน ชาม ช้อน ทัพพี พาน ถาด ชุดชา กาแฟ ชุดชามสลัด ที่เขียนบุรี และ จานสลักลวดลายเป็นต้น

รูปแบบที่พัฒนาขึ้นมาใหม่

ภาพประกอบ 49 ภาพชุดชิ้นขนาดเล็กพร้อมถาดรองในรูปแบบเขียนลวดลายปฐมตัน

ภาพประกอบ 50 ภาพชิ้นขนาดใหญ่พร้อมจานรองในรูปแบบเขียนลวดลายปฐมตัน ใส่แก้ว

ภาพประกอบ 51 ภาพชิ้นขนาดเล็กในรูปแบบมดำธรรมดา

ภาพประกอบ 52 ภาพถ้วยขนาดเล็กในรูปแบบเขียนลวดลายปฐมตัน

ภาพประกอบ 53 ภาพชุดน้ำเย็นในรูปแบบขัดเรียบ สีทอง พร้อมทัพพี

ภาพประกอบ 54 ภาพพานสำหรับใส่เครื่องดื่มเย็นขนาดใหญ่ ผิวเรียบสีทอง

ภาพประกอบ 55 ภาพพานขนาดใหญ่ ลวดลายเทพพนม

เป็นพานที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยผลิต ณ โรงงานของคุณแม่เจียม แสงสัจจา สำหรับ
ทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพระราชพิธีเฉลิมฉลอง วันพระราช
สมภพ ประจำปี 2554

สีและลวดลาย ของเครื่องทองลงหิน จากเครื่องลงหิน สีเหลืองทอง แบบเรียบๆ
ธรรมดาๆ ก็ค่อยๆ พัฒนามาขึ้นมา มีลวดลายต่างๆ และมีสีดำเพิ่มขึ้นมา ตามลักษณะของการลอม
ดำวัตถุ โดย ช่างผู้ผลิต ได้ มีการประดิษฐ์ลวดลายต่างๆ ลงไปให้ดูสวยงาม โดยมากมักเป็น
ลวดลายไทย หาได้จากตามหนังสือ ลายไทย ตั้งแต่ลายแบบง่าย ๆ เช่นลาย กนก ลายมะลิวัน
จนถึงลายที่มีความยุ่งยาก ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เช่นลายเทพพนม เป็นต้น

วัสดุและอุปกรณ์ที่มีผลต่อภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ในด้านของ วัสดุและอุปกรณ์
ของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนั้น เริ่มจากวัตถุดิบ บัตั้งต้น ในการทำเครื่องทองลงหิน เกิดจากการ
นำเอาโลหะ มาผสมทองแดงกับดีบุก และเศษสำริด ในอัตราส่วนที่แน่นอนตายตัว คือ ทองแดง 7
ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน โดยนำสิ่งเหล่านี้มาย่อยลงในเบ้าหลอม บนเตาตี หลอม
เข้าด้วยกันทั้งหมด สิ่งต่างๆที่กล่าวมาข้างต้น สามารถเรียกได้ว่าเป็นภูมิปัญญา นั้นเพราะความ
มานะ อดทน รวมถึงความชาญฉลาดของบรรพบุรุษ กว่าจะได้สัดส่วนที่คงที่แบบนี้ ได้ผ่าน
กระบวนการทดลอง การผสมวัตถุ มากมายหลายครั้งหลายหน ทดลองมาเป็นเวลานาน ด้วยการ
ทดลอง ทั้งลองผิดและลองถูกเกี่ยวกับ วัตถุดิบตั้งต้นว่าจะใส่วัตถุอะไร มีสัดส่วนเท่าไร จึงจะพอดี
เพราะหากผสมของไม่ถูกสัดส่วนหรือถูกวิธี การตีขึ้นรูปของเครื่องทองลงหิน จะส่งผลทำให้ เครื่อง
ทองลงหินผิวภาชนะจะแตก หรืออาจฉีกออก ก่อนขึ้นรูปภาชนะเสร็จในขั้นตอนการตีขึ้นรูปได้ เมื่อ
นำมาหลอมแล้ว จึงหล่อเป็นแผ่นกลม ๆ แล้วตีขึ้นรูปเป็นภาชนะ เช่น ชัน โถ ถ้วย จาน พานรอง
หม้อกระแต ระนาดแก้ว ตลอดจนได้หล่อเป็นพระพุทธรูปและล่ำกลองปี่ใหญ่ เป็นต้น ในอดีต
ช่วงแรกที่ชาวไทยยังไม่ได้มีการเรียนรู้ว่า วัสดุอุปกรณ์ที่นำมาทำเป็นเครื่องทองลงหินเป็น โลหะ
ผสมทองแดงกับดีบุกคนไทยนั้นได้มีกา ร ชื้อทองม้าพ่อ (โลโก้แตก) จากประเทศจีน ประมาณ
กิโลกรัมละ 25 บาท มาหล่อ

ภาพตัวอย่าง ผลิตภัณฑ์ทองลงหินที่ผ่านกระบวนการผลิตในขั้นตอนการแกะลวดลาย
เรียบร้อยแล้ว

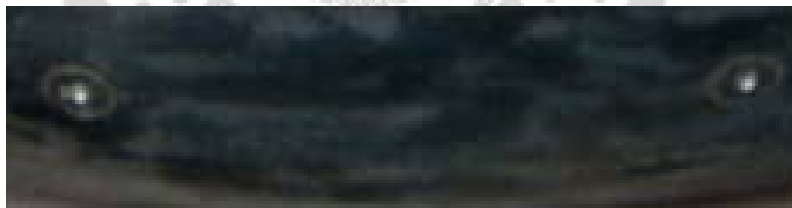
- แบบจุดตรงกลาง แล้วมีวงกลมล้อมรอบจุด

ภาพประกอบ 56 ภาพชุดชั้นน้ำเย็นแบบรมดำมีการตกแต่งด้วยจุดตรงกลาง แล้วมีวงกลมล้อมรอบจุด

ภาพประกอบ 57 ภาพพื้นผิวแบบรมดำ

ภาพประกอบ 58 ภาพพื้นผิวแบบรมดำตกแต่งด้วยลาย จุดแล้วมีวงกลมล้อมรอบจุด

ช่างมีการทิ้งระยะห่างแสดงลวดลาย เพียงเล็กน้อย เพื่อแบ่งระยะแบบง่าย ๆ เพื่อเพิ่มความน่าสนใจให้ไม่ธรรมดาจนเกินไป โดยช่างผู้แกะลายได้มีลูกเล่นใส่จุดกลมเล็กๆ แล้วล้อมรอบด้วยวงกลมภายนอกจุดตรงกลาง เพื่อเพิ่มความสวยงาม แบบนี้ชาวต่างชาติก็นิยมเพราะถือเป็นลวดลายแบบดั้งเดิมโดยแท้ ไม่ได้มีการแต่งแต้มใดๆมากมายนัก

- ลายมะลิวัน

ภาพประกอบ 59 ชั้นลายมะลิวัน

ภาพประกอบ 60 ลวดลายมะลิวันบนผิวภาชนะ

- ลายมะลิวัน ใส่ ภูเก็ตไม้

ภาพประกอบ 61 ชั้นลายมะลิวัน ใส่ ภูเก็ตไม้

ภาพประกอบ 62 ลวดลายมะลิวัน ใส่ ภูเก็ตไม้บนผิวภาชนะ

- ลายเทพพนม

ภาพประกอบ 63 ชามลายเทพพนม

ภาพประกอบ 64 ลวดลายเทพพนม บนผิวภาชนะ

- ชั้นพร้อม ฟานและฟานรองลายมะลิวัน

ภาพประกอบ 65 ฟานและฟานรองลายมะลิวัน

ภาพประกอบ 66 ลวดลายมะลิวันบน ผิวภาชนะ

วิวัฒนาการของเครื่องทองลงหิน ในส่วนของวิวัฒนาการของเครื่องทองลงหินนั้น ในช่วงแรกโดยมากมุ่งเน้นในคุณค่าด้านประโยชน์ ของการใช้สอยในการดำรงชีพรูปลักษณะ ของผลิตภัณฑ์ จึงมีลักษณะเรียบง่าย เป็นขั้นทองเรียบๆ ธรรมดาๆ คือ

1. **แบบขัดเรียบสีเหลืองทอง** คือ มีลักษณะเป็นขั้นที่ตีขึ้นรูปเสร็จแล้วนำมาขัดให้ผิวมีลักษณะเรียบเป็นมันวาว ปลายนี้ค่อนข้างเป็นที่นิยมในสมัยนั้น

2. **แบบรอยบุสีดำด้าน** คือ มีลักษณะเป็นขั้นที่เห็นเป็นรอยจากการตีเข้ารูปของขั้นเป็นรอยที่ได้ตามธรรมชาติจากการตีขึ้นรูป ในลักษณะนี้เป็นงานชาวต่างชาติชื่นชอบมากเพราะมีความเป็น ภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยแท้จริง (Thai folk art.)

ปัจจุบันจึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการผลิตซึ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย คือมีใช้แค่การผลิตเพื่อการใช้สอยแต่เพียงอย่างเดียว มีใช้แค่ผลิตใช้กันในครัวเรือนเพียงอย่างเดียวแล้ว แต่กลับมีการผลิตเพื่อการค้าขาย หรือการแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราหรือข้าวของสิ่งของต่างๆ เป็นต้น นั่นก็เพื่อความอยู่รอดของผู้ผลิตนั่นเอง ต่อมาจึงมีการเปลี่ยนแปลงในด้านของรูปแบบที่แสดงถึงเอกลักษณ์ท้องถิ่น เช่น จากเอกลักษณ์ขั้นทองลงหินในอดีตกาลโดยดั้งเดิมนั้น ขั้นทองลงหินบ้านบุเดิมเป็นลักษณะแบบรูปลักษณะ ที่มีลักษณะเรียบง่าย เป็นขั้นทองเรียบๆ ธรรมดาๆ ก็มีการเพิ่มลวดลายลงบนตัวงานภูมิปัญญาเข้ามาเพื่อให้สอดคล้องกับกับสภาพสังคมและยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป มุ่งเน้นในด้านของความสวยงามและความทันสมัยมากขึ้นด้วย เช่นการผลิตในรูปแบบใหม่ๆ เพิ่มเข้ามา นอกจาก ขั้น คือมีการผลิตเครื่องทองลงหินให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ดังนี้ ซามสลัด ซามผลไม้ ซุดน้ำเย็น ซุดกาแฟ ที่เขียบุรี เป็นต้น

การผลิตเครื่องทองลงหินของชุมชนในอดีตได้มีการแลกเปลี่ยนมาโดยตลอดไม่ว่าจะเป็นการผลิตเพื่อประดับบ้านเรือน โดยใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนผ่านระบบการบริหารจัดการ เพื่อให้ได้ค่าตอบแทนซึ่งรูปแบบเครื่องทองลงหินเปรียบเสมือนผลผลิตย่อยที่ช่วยส่งเสริมผลิตผลหลัก เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาได้ปรับเปลี่ยนค่านิยมของสังคมเป็นการผลิตเพื่อการค้าได้เพิ่มสูงขึ้นจะเห็นได้จา กปริมาณตลาดขายเครื่องทองลงหิน แต่การผลิตเครื่องทองลงหินก็ไม่ได้สร้างความร่ำรวย แต่เป็นงานที่สามารถทำได้ตลอดเวลาไม่จำเป็นต้องรอให้ถึงฤดูกาล ผู้ที่ผลิตเครื่องทองลงหินสามารถทำงานได้ทุกวัน พบว่าการคำนวณรายได้ของช่างทำเครื่องทองลงหิน แต่ละคนหรือแต่ละครอบครัวนั้นมีดังนี้

1. **ฝีมือในการทำงาน** ในงานหัตถกรรมเครื่องทองลงหินแบ่งผลงานเป็น 3 ลักษณะคือ งานฝีมือละเอียด งานฝีมือปานกลาง งานฝึกหัด ดังนั้นผู้ที่มีฝีมือละเอียด จะมีรายได้ประมาณวันละ 200-400 บาท ฝีมือปานกลางรายได้ประมาณ 100-150 บาท เด็กฝึกงานจะไม่มีรายได้ แต่เมื่อการผลิตเครื่องทองลงหินจะมีรายได้ 50-80 บาท การพิจารณาเครื่องทองลงหินในส่วนนี้คือ พิจารณาลวดลาย รูปทรง ความแข็งแรง

2. การทำงานเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว ครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่วัยทำงาน คือ พ่อ แม่ และลูก 1-3 คน จะมีรายได้เฉลี่ย 8,000-12,000 บาท จากการศึกษาในชุมชน ในปัจจุบัน สภาพของช่างทำเครื่องทองลงหินเป็นครอบครัวขยายออกจากพ่อแม่ซึ่งครอบครัวช่างทำเครื่องทองลงหิน ในปัจจุบันมีสมาชิกไม่เกิน 6 คน ครอบครัวที่มี พ่อ แม่ และลูกไม่สามารถทำงานได้ จะมีรายได้เฉลี่ย 5,000-7,000 บาท

กล่าวโดยสรุปจากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ สรุปได้ว่าความสัมพันธ์ทางโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของทุกสังคมนั้น มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนอง ต่อความต้องการในการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ เป็นส่วนใหญ่เพราะเสถียรภาพของระบบสังคมทั้งหมด มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ประกอบด้วย องค์ประกอบหลักทางเศรษฐกิจ มี 4 ประการ คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรร ค่าตอบแทนปัจจัยการผลิต ในขณะที่การผลิตเป็นปัจจัย ที่เกี่ยวเนื่องระหว่างธรรมชาติ แรงงานมนุษย์ และเทคโนโลยี ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์ด้วยกัน โดยมีการการผลิตและความเป็นเจ้าของปัจจัย เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ เช่นเดียวกันกับการผลิตเครื่องทองลงหิน ที่ต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหลักทางเศรษฐกิจ มี 4 ประการ เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง คือ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรร นั่นก็เพื่อการดำรงอยู่ซึ่งภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปคงดำรงอยู่ไม่ได้สืบนานมาจนทุกวันนี้ เพราะสังคมไทยเรานั้น พื้นฐานหลักในด้านการบริโภค นั้นยังมีความเกี่ยวเนื่อง กับปัจจัยของระบบทั้ง 4 ประการไม่ว่ายุคใดสมัยใด เพราะการบริโภคมิได้หมายถึงเพียงการกินการใช้ แต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมถึง การซื้อเพื่อเป็นที่ระลึก หรือเป็นของกำนัล แก่แขกเหลื้อมาเยี่ยมเยียนเป็นการแสดงไมตรีจิตที่ดี อันเป็นเอกลักษณ์ที่อยู่เคียงคู่คนไทยมาแสนนาน นี้แหละที่เรียกว่า เอกลักษณ์ อันหน้าภาคภูมิใจ คุณค่าของสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการผลิตและการแลกเปลี่ยนของสังคม นับเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างสรรค์งานภูมิปัญญาอันเป็น ค่านิยมอันมีผลต่อการกำหนดแบบแผน ของกระบวนการผลิต ที่ตอบสนองลักษณะการบริโภคของคนในสังคมด้วย

ประเภทของเครื่องทองลงหิน (BRONZE WARE)

ภาพประกอบ 67 ภาพการลงพื้นที่ศึกษา
ผลิตภัณฑ์ เครื่องทองลงหิน

ภาพประกอบ 68 ภาพการลงพื้นที่ศึกษา
ผลิตภัณฑ์ เครื่องทองลงหิน

เครื่องทองลงหิน (Bronze ware) หรือมีชื่อเรียกอีกอย่างในสมัยโบราณว่า "เครื่องม้าว่" (จากเอกสารเก่าในประวัติศาสตร์จะพบว่ามีการใช้คำ "ม้าว่" และระบุว่า ช่างทำเครื่องทองลงหิน สมัยรัชกาลที่ 4 แห่ง พระบรมราชจักรีวงศ์ ชื่อทองม้าว่ (โลโก้แตก) จากประเทศจีน ประมาณ กิโลกรัมละ 25 บาท มาหล่อใหม่ทำเป็นขันน้ำ ฟานรอง ช้องกระแต ระนาดแก้ว ตลอดจนได้หล่อเป็นพระพุทธรูปและล่ำกลองปี่ใหญ่ ต่อมานิยมทำเป็นขันลงหินกันมาก จนกระทั่ง นายเกลียว บุณนาค ที่กรมวิทยาศาสตร์ กระทรวงอุตสาหกรรมแยกธาตุดูทราบว่า แร่ธาตุที่ผสมอยู่มีทองแดง ดีบุก จึงได้เริ่มผสมขึ้นใช้เองในประเทศไทยไม่ต้องซื้อจากต่างประเทศเหมือนแต่ก่อน ทำให้อุตสาหกรรมนี้เจริญขึ้นมาก) เครื่องทองลงหิน มีต้นกำเนิดมาจากประเทศจีนและนำเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยการนำเอาโลหะ 2 ชนิด คือ ดีบุก และทองแดง ผสมกัน แล้วหล่อหลอมทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ขันลงหิน ทัพพีลงหิน มีดลงหิน เป็นต้น มีการประดิษฐ์ลวดลายต่างๆ ลงไปให้ดูสวยงาม ฝีมือ ประณีตมีคุณภาพดี เป็นที่รู้จักและนิยมอย่างแพร่หลายในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ต่อมาความนิยมลดลงไปมาก เนื่องจากดูแลรักษายากเพราะจะต้องคอยขัดอยู่เสมอ

ราว พ.ศ. 2490 ผู้ผลิตเครื่องทองลงหินบางคนได้พยายามพัฒนาเครื่องทองลงหินด้วยการประดิษฐ์และพัฒนาลวดลายไทยใหม่ๆ ลงบนเครื่องทองลงหิน รวมทั้งใช้เขาสัตว์และไม้มาประกอบเป็นด้ามมีด ช้อน และทัพพี ให้อายุแปดใหม่ แต่ตลาดรับซื้อก็ยังอยู่ในวงแคบ ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. 2507 มีชาวต่างประเทศเข้ามาท่องเที่ยวพักผ่อนในประเทศไทยมากขึ้น

ในช่วงเวลานี้เองมีผู้ผลิตเครื่องทองลงหินผู้มีความคิดกว้างไกล ได้คิดประดิษฐ์เครื่องทองลงหินให้มีลักษณะเป็นของที่ระลึก เช่น พวงกุญแจที่เปิดขวด และอื่นๆ ที่เหมาะสำหรับนำไปเป็นของฝากหรือของขวัญ จนกระทั่งเป็นที่นิยมแพร่หลายมากขึ้น จึงได้มีการพัฒนารูปแบบให้สอดคล้องกับรสนิยมของชาวต่างประเทศ จนสามารถส่งออกไปจำหน่ายยังตลาดต่างประเทศได้เป็นมูลค่านับร้อยล้านบาทต่อปี แต่สินค้าประเภทนี้ก็ไม่เจริญเติบโตมากนัก เพราะขึ้นอยู่กับความนิยมของผู้ซื้อในต่างประเทศ ซึ่งมีกะไม่สม่ำเสมอแต่จนถึงปัจจุบันก็ยังสามารถขายไปยังตลาดต่างประเทศได้บ้าง แหล่งผลิตเครื่องทองลงหินโดยทั่วไปอยู่ในกรุงเทพฯ และธนบุรี ซึ่งปัจจุบันมีน้อยรายและมีลักษณะการผลิตในรูปอุตสาหกรรมครัวเรือนเพราะเป็นอาชีพที่ตกทอดกันมานาน

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น เห็นได้ว่าผลิตภัณฑ์หัตถกรรมแต่ละประเภท ล้วนแต่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานมาแต่สมัยโบราณทั้งก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน บางชนิดก็ได้เลิกผลิตกันไปแล้วเพราะหมดความจำเป็นด้านการใช้สอย แต่บางชนิดแม้จะเลิกผลิตไปแล้ว แต่ก็มี การฟื้นฟูให้มีการผลิตขึ้นใหม่เพื่อจรรโลงไว้ซึ่งศิลปะทางวัฒนธรรม ก็สามารถขายได้แม้จะมีราคาแพงเพราะบางคนต้องการเพื่อเก็บสะสมไว้ บางคนก็ซื้อเพื่อประดับบ้านเรือนหรือบางคนก็ซื้อเพื่อให้เป็นของขวัญของกำนัล เป็นต้น

ในส่วนของประเทศของประดับตกแต่งสำหรับจัดโชว์ภายในบ้านหรืออาคารสถานที่ต่างๆ สามารถทำ หรือจัดแสดง ได้ตามจุดต่างๆ หรือตั้งวิธีการต่อไปนี้

- สามารถนำชุดชั้นน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดีตั้งภาพข้างต้นที่ผู้วิจัยจัดทำแก่ประเภท และบรรจุภัณฑ์ให้เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้นด้วย หรือ ชุดจานสลักลายจัดใส่บรรจุภัณฑ์ ที่บุด้วยเนื้อกำมะหยี่มีหลายสีให้เลือก ทั้งสีทอง สีแดง และสีน้ำเงิน ถือเป็น การเพิ่มมูลค่าและทำให้ผลิตภัณฑ์ มีความหรูหราและควรค่ายิ่ง สามารถเปิดฝาดังโชว์ได้

- ชุดเครื่อง ชามสลัด สามารถจัดเข้าตู้โชว์ สามารถจัดโชว์ได้ตั้งรูปภาพด้านล่าง

ภาพประกอบ 69 ประเภทของประดับตกแต่ง
สำหรับจัด โชว์ภายในบ้านหรืออาคาร

ภาพประกอบ 70 ประเภทของประดับตกแต่ง
สำหรับจัด โชว์ภายในบ้านหรืออาคาร

ภาพประกอบ 71 ประเภทของประดับตกแต่ง
สำหรับจัด โชว์ภายในบ้านหรืออาคาร

ภาพประกอบ 72 ประเภทของประดับตกแต่ง
สำหรับจัด โชว์ภายในบ้านหรืออาคาร

- ชุดกาแฟในแบบคลาสสิก
- ภูมิปัญญาเหล่านี้ถือเป็นของเข้าเซต แบบจัดโชว์ได้ทุก ประเภท

ภาพประกอบ 73 เครื่องทองลงหินแบบจัดโซวี

สรุปเครื่องทองลงหินถือเป็นสินค้า ที่มีคุณค่ายิ่งเพราะ งานหัตถกรรมเหล่านี้จัดเป็นภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยที่มีความเป็นเอกลักษณ์ และไม่เหมือนใครในโลก สินค้าเหล่านี้ แม้จะมีราคาแพง กว่าผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นในลักษณะประเภทเดียวกันนี้ แต่สินค้าเครื่องทองลงหินนี้

กลับมีความแตกต่างและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวทั้งในด้านวัสดุและภูมิปัญญาการประดิษฐ์คิดค้นของบรรพบุรุษที่มีการสืบทอดส่งต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น แสดงความเป็นหนึ่งเดียวอย่างแน่นอน เพราะสิ่งเหล่านี้ เกิดขึ้นมาได้ เหตุผลมิใช่เพียงเพื่อการค้าขาย เพื่อหวังผลกำไร แต่สิ่งเหล่านี้ มีคุณค่าทางจิตใจของทั้งผู้ใช้ ผู้ให้ หรือ ผู้รับ เหมาะสมสำหรับให้แขกบ้านแขกเมือง ใช้ประกอบพิธีกรรม ใช้ในงานเชิงศิลปวัฒนธรรม และสามารถใช้ในการบอกรสนิยม ของผู้ใช้ได้ด้วย เพราะกว่าจะได้ผลิตผลของภูมิปัญญานี้ต้องผ่านกระบวนการมากมาย ที่เป็น งานละเอียด ต้องใช้ความอดทน และใช้ความประณีตชำนาญเป็นอย่างมาก มิเช่นนั้นเครื่องผลิตภัณฑ์ต่างก็คงมิได้มาตรฐานหรือวิจิตรงดงาม จนเป็นที่เลื่องชื่อมาจนทุกวันนี้

เครื่องมืออุปกรณ์ของช่าง

เครื่องมืออุปกรณ์ของช่างมีดังต่อไปนี้

- เบ้าและดินงัน

ภาพประกอบ 74 เบ้าและดินงัน

เบ้ามี 2 ชนิด เบ้าดิน ช่างปั้นขึ้นเองด้วยดินเหนียวผสมขี้เถ้าแกลบ มีราคาถูกแต่ไม่คงทน ใช้ได้เพียงครั้งเดียวก็เสีย เบ้ากรวด เป็นนอก ทำจากโลหะ มีราคาแพง ใช้ได้หลายครั้ง ดินงันคือแบบพิมพ์ทอง้ำด้วยดินเหนียวผสมแกลบเผาไฟ ทรงกลม หน้าเป็นหลุมตื้น มีจุดเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่หลายขนาดหนาถึง 4-5 ซม.เพื่อให้มีความทนทาน ใช้เททองได้หลายครั้ง

- ค้อนแต่งและค้อนตีขนาดต่าง ๆ

ภาพประกอบ 75 จากภาพค้อนที่อยู่ที่คุณป้าผู้หญิงด้านขวาส่วนค้อนแต่งอยู่ที่คุณลุงผู้ชายด้านซ้าย มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่

- คีมแต่งและคีมจับทอง

ภาพประกอบ 76 คีมแต่งและคีมจับทอง

- คีมประกบและคีมขึ้น

ภาพประกอบ 77 คีมประกบและคีมขึ้น

ภาพประกอบ จากภาพคีมประกบและคีมขึ้นใช้สำหรับจับภาชนะ เพื่อ ตีแผ่ภาชนะ หรือ เพื่อขึ้นรูปภาชนะขนาดเล็กดังภาพที่คุณลุงผู้ชายกำลังใช้จับภาชนะขนาดเล็กอยู่

- คีมโอบ เป็น คีมขึ้นรูปภาชนะขนาดใหญ่

ภาพประกอบ 78 คีมขึ้นรูปภาชนะขนาดใหญ่

ภาพประกอบ 79 ค้อนตี และค้อนแต่ง นำมาตีแผ่ภาชนะ หรือเพื่อในการขึ้นรูป

จากภาพแสดงการใช้ คีมโอบที่มีไว้สำหรับจับภาชนะ เพื่อใช้ค้อนตี และค้อนแต่ง นำมาตีแผ่ภาชนะ หรือเพื่อในการขึ้นรูปภาชนะที่มี ลักษณะขนาดใหญ่ ดังรูปภาพด้านบน

- เขางัว เป็น เหล็กปลายโค้งงอเล็กน้อยมีด้ามไม้ใผ่ไว้จับ ใช้สำหรับเขี่ยผงถ่านเวลาเททอง

ภาพประกอบ 80 ภาพแสดงการใช้ เฆงัว กำลังเขี่ยผงถ่านเวลาเททอง ดังที่คุณลุงกำลังใช้เฆงัว อยู่ในรูปภาพ

- เฆควาย เป็น เหล็กปลายโค้งยาวมีด้ามไม้ไผ่ไว้จับ ใช้สำหรับเกลี่ยถ่านในเตา
- เหล็กขนาด ใช้วัดขนาดทองเพื่อขึ้นรูปภาชนะให้ได้ตามขนาดที่ต้องการ ช่างตีถือเป็นเครื่องมือ ที่จัดว่าเป็นครู เป็นสิ่งที่สำคัญจะไม่ข้ามไม่เหยียบ ในพิธีครอบครูยังใช้เป็นเครื่องมือที่ครูมอบให้แก่ศิษย์ เพื่อแสดงว่าสามารถเรียนเป็นช่างได้ต่อไปแจกเช่นเดียวกันกับการเล่าเรียน ในสาขาวิชาอื่นๆ ที่มีการบูชาข้าวของสิ่งของที่ใช้ในการดำรงวิชาชีพของตน

- กลาง ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้เต็ง เพื่อทนความร้อนได้ดีในระหว่างตีแต่งรูปภาชนะ
- เหล็กกลิ้งและหินลับ เหล็กกลิ้งมี 2 แบบ แบบหน้ากลาง และหน้าแคบ เดิมช่างตีหน้า

เหล็กกลิ้งจากเหล็กตะไบด้วยตัวเองต่อมาจึงซื้อหน้าเหล็กชุดสำหรับรูปมาต่อเข้ากับเหล็กตะไบ

ภาพประกอบ 81 เหล็กกลิ้งและหินลับ

- วงเวียน

ภาพประกอบ 82 วงเวียนแบบเก่า

ภาพประกอบ 83 วงเวียนแบบปัจจุบัน

จากภาพ วงเวียนมีไว้สำหรับ กำหนดจุด วัดระยะ ในขั้นตอนการเขียนลวดลาย ลงบน เครื่องทองลงหินเพื่อให้มีระยะห่าง และช่องไฟ ที่สวยงาม และเป็นระเบียบเรียบร้อย ผลิตรักษณ์ที่ได้ จึงจะมีคุณภาพสมเป็นภูมิปัญญาชั้นดี อันจัดอยู่ในลำดับต้นๆ ของภูมิปัญญาอันควรค่าแห่งการอนุรักษ์ไว้ ที่มีชื่อเรียกว่า เครื่องทองลงหิน นั่นเอง

- ขอขีด มีหลายลักษณะแล้วแต่ชิ้นงาน

ภาพประกอบ 84 ขอขีดลักษณะต่างๆ

ภาพประกอบ 85 ขอขีดลักษณะต่างๆ

- สว่าน

ภาพประกอบ 86 สว่าน

- เหล็กแกะ ใช้ในการกะช่องไฟของลาย

ภาพประกอบ 87 เหล็กแกะแบบต่างๆ

ภาพประกอบ 88 เหล็กแกะแบบต่างๆ

ภาพประกอบ 89 เหล็กแกะแบบต่างๆ

ภาพประกอบ 90 เหล็กแกะแบบต่างๆ

- กระดาษทราย

ภาพประกอบ 91 กระดาษทราย

- กระจก

ภาพประกอบ 92 กระจก

- แม่พิมพ์

ภาพประกอบ 93 แม่พิมพ์

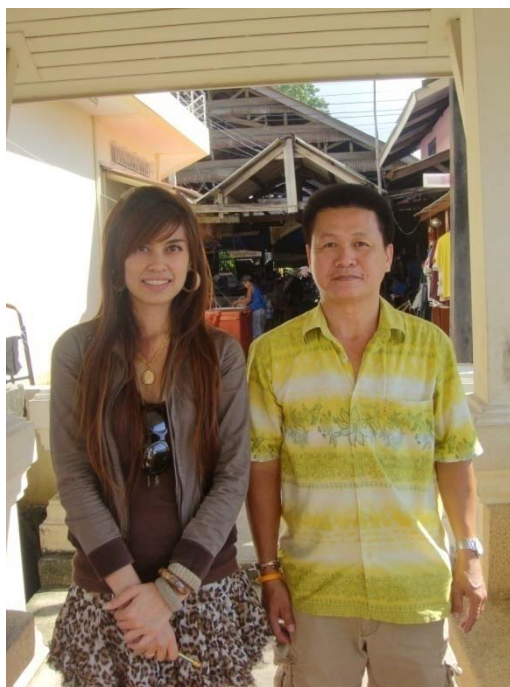
กล่าวโดยสรุป สำหรับ กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน กระบวนการผลิตเครื่องทอง
ลงหิน มีขั้นตอนทั้งหมด 7 ขั้นตอน ด้วยกันโดยมีการแบ่งกลวิธี การปฏิบัติงานไว้อย่างชัดเจน
คือ 1.การตี 2.การลาย 3.การกลิ้ง 4.การกรอ 5.การเจียร 6.การขัด 7.การแกะลาย และจะเห็นได้
ว่าขั้นตอน กลวิธีการผลิต และวัสดุอุปกรณ์ ก็ได้มีการปรับเปลี่ยน ไปตามกาลเวลาไปบ้างไม่มาก
ก็น้อย แล้วแต่ช่วงเวลา หรือสภาพบริบททางสังคม ที่เปลี่ยนแปลง ลงไปแต่ ถึงอย่างไร ก็ยังมีกลวิธี
หลักๆ ดังที่กล่าวมาขั้นต้น มิได้มีขั้นตอนใดที่ขาดหายไป หากแต่ยังคงไว้ซึ่งกลวิธีอย่างดั้งเดิมไว้ทุก
ประการ อาจมีปรับเปลี่ยนบ้างก็จะเป็นในลักษณะของการปรับเปลี่ยนภายในขั้นตอน มากกว่าที่อาจ
มีการเพิ่มเติมเข้ามาเพื่อให้ภูมิปัญญา มีคุณภาพ และความ วิจิตร รดงาม มากยิ่งขึ้นก็ด้วยเหตุนี้เอง

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญา การทำเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน จากการลงพื้นที่ศึกษาวิจัยพบว่าภูมิปัญญาไทยกับการถ่ายทอดเครื่องทองลงหิน ภูมิปัญญาไทยนั้น ภูมิปัญญา ถือเป็นประสบการณ์ที่ผ่านการกลั่นกรองมาแล้วจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยมีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน การคงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น จึงมีการรับและถ่ายทอดกันต่อๆ มาจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการต่างๆ ที่อาจมีความแตกต่างกัน ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาไทย ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญนั้น สอดคล้องกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน นั้นเพราะการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ก็มีการเริ่มต้นถ่ายทอดภูมิปัญญา กันจากภายในครอบครัว โดยใช้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มี ความรู้ หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อ ชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนรุ่นหลังต่อไป ระบบถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญ นอกเหนือจากบ้านคือวัด ผู้เรียนได้แก่ ภิกษุสามเณร หรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ความรู้ทางศาสนา จริยธรรม และความรู้อื่นๆ จากพระภิกษุที่มีความรู้และเป็นที่น่าเชื่อถือของคนในท้องถิ่นนั้น ในจากวัด ปัจจุบัน ระบบการเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ จากวัดยังคงมีอยู่ และยังมีเด็กจำนวนไม่น้อยที่เข้ารับการถ่ายทอดความรู้จาก วัดโดยการบวชเรียน ซึ่งระบบการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน นั้นมักมุ่งเน้นภายในชุมชน ชนมากกว่า แต่ถึงอย่างไรสิ่งเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวเนื่องกันทางวิถีของชุมชน ซึ่งในระยะต่อมาได้แก่ระบบการเรียนรู้ มีความพัฒนาระบบการเรียนรู้ ไปสู่ท้องถิ่นซึ่งโรงเรียนถือเป็นศูนย์รวมทางสังคม ทางท้องถิ่นที่ดีอีกทางหนึ่งด้วย

ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน หรือ เครื่องลงหิน ภูมิปัญญาเหล่านี้ล้วนมีปัจจัยต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันกับภูมิปัญญาทั้งสิ้น ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ตามลักษณะต่างๆ ดังนี้ ความ เป็นมาของชุมชนบ้านบุกับภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันของความเป็นมาของชุมชนบ้านบุกับภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านบุได้ความ ว่า ชุมชนบ้านบุตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ เดิมทีบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของชุมชนมาแต่โบราณ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นมาก่อน โดยมีวัดสุวรรณนารามราชวรวิหาร (วัดทอง) และวัดอรุณอมรินทร์าราม (วัดบางหว้า) วัดที่เป็นศูนย์กลางตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาแต่ เดิม เมื่อคนบ้านบุอพยพมาทางเรือ ตามแม่น้ำเจ้าพระยา ตั้งแต่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมื่อปี 2310 และเมื่อมาถึงบริเวณนี้จึงได้มาตั้งครัวเรือน เลือกทำเลแล้วตั้งถิ่นฐานนับแต่นั้น มา ณ บริเวณปากคลองบางกอกน้อยนอกคลองคูเมืองราชธานี ซึ่งถ้ามองตามแนวถนน อรุณอมรินทร์ที่ใกล้เคียงกับแนวกำแพงเมืองสมัยกรุงธนบุรีแล้ว ชุมชนบ้านบุตั้งประดิษฐานอยู่นอกของคูเมืองพอดี การที่ บรรพบุรุษเลือกสร้างบ้านเรือนปะปนรวมกับชุมชนที่มีอยู่ก่อน น่าจะมีสาเหตุมาจาก กความ สะดวกสบายแก่การดำรงชีวิตที่ชุมชนเดิม เอื้อให้มากกว่าการไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ไกลห่างจากชุมชน และผู้คน

ภาพประกอบ 94 ภาพการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน
บ้านบุ

ภาพประกอบ 95 ภาพการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน
บ้านบุ

ในอดีตอาณาเขตของชุมชนบ้านบุเริ่มตั้งแต่ วัดศรีสุदारาม (วัดชีปะขาว) เรื่อยไปจนถึงวัด อัมรินทร์าราม รวมทั้งบริเวณที่เรียกว่าวัดเนินค่ายหลวงในปัจจุบันโดยในอดีตมีการแบ่ง อาณาเขต ดังนี้ ตั้งแต่วัดศรีสุदारาม (วัดชีปะขาว) จนถึงวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร เรียก “บ้านบน” ส่วนที่ เรียกว่า “บ้านบุ” คือ อาณาเขตตั้งแต่ตลาดบ้านบุไปจนถึง ศาลาโรงธรรม และตั้งแต่ศาลาโรงธรรม ไปจนถึงวัดอมรินทร์าราม เรียกว่า “บ้านล่าง” หรือ “รั้วตัน” เพราะเมื่อเดินเข้าไปจะมีลักษณะคล้าย ทางตันจึงเรียกเช่นนั้น แต่สามารถเลี้ยวขวาไปทางสถานีรถไฟธนบุรีได้ และรวมส่วนบ้านเนิน ที่ ชาวบ้านบุเรียกว่า “บ้านจำผูก” อีกด้วย เหตุที่เรียกบ้านจำผูก เพราะถือเป็นที่ตั้งของบ้านจำผูก เขียว วิจิตร ซึ่งเป็นทหารเรือ และมีอาชีพตีหม้อสำริดที่มีชื่อเสียงในบริเวณนั้น ดังนั้นในบริเวณนี้ถือเป็นแหล่งรวมเอาช่างฝีมือ ประเภทสำริด ที่ตั้งบ้านเรือนหนาแน่นเป็นแนวยาว ตั้งแต่ปากคลอง บางกอกน้อยบริเวณตลาดเรียบคลอง ผ่านวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร (วัดทอง) วัดใหม่ยายแป้น ไปจนถึง วัดศรีสุदारาม(วัดชีปะขาว) สาเหตุที่เรียกบริเวณนี้ว่าบ้านบุนั้นเพราะว่า แต่เดิมบ้านบ้าน บริเวณบ้านบุนี้ดำรงอาชีพการทำเครื่องทองลงหิน ในรูปแบบขันซึ่งในสมัยก่อนนิยมเรียกกันว่า “ขันบุ” หรือ “ขันลงหิน”

ภาพประกอบ 96 ภาพการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน
บ้านบุญ

ภาพประกอบ 97 ภาพการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน
บ้านบุญ

ปัจจุบันจึงถือเป็นแหล่งทำเครื่องทองลงหินที่มีชื่อเสียงของประเทศเรื่อยมา ปัจจุบันหลังจกั
การจัดตั้งชุมชนตามระเบียบกรุงเทพมหานคร พ .ศ. 2534 บ้านบุญจึงมีชื่อเรียกอีกอย่าง เป็นทางการ
ว่า “ชุมชนวัดสุวรรณาราม ” แต่ชื่อนี้ไม่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน และไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป
เหมือนบ้านบุญ ซึ่งในเรื่องนี้คณะกรรมการชุมชน จึงขอสำนักงานเขตบางกอกน้อยเปลี่ยนชื่อกลับมา
ใช้ชื่อบ้านบุญดั้งเดิม

ความเป็นมาของเครื่องทองลงหิน เครื่องทองลงหิน (Bronze ware) หรือมีชื่อเรียกอีกอย่าง
ในสมัยโบราณว่า "เครื่องม้าล้อ" (จากเอกสารเก่าในประวัติศาสตร์จะพบว่ามีการใช้คำ "ม้าพ่อ"
และระบุว่า ช่างทำเครื่องทองลงหิน สมัยรัชกาลที่ 4 แห่ง พระบรมราชจักรีวงศ์ ชื่อทองม้าพ่อ
(โลโก้แตก) จากประเทศจีน ประมาณ กิโลกรัมละ 25 บาท มาหล่อใหม่ทำเป็นชั้นน้ำ พานรอง
หม้อกระแต ระบายแก้ว ตลอดจนได้หล่อเป็นพระพุทธรูปและล่ำกลองปิ่นใหญ่ ต่อมานิยมทำเป็น
ชั้นลงหินกันมาก จนกระทั่งนายเกลียว บุนนาค ที่กรมวิทยาศาสตร์ กระทรวงอุตสาหกรรมแยก
ธาตุดูทราบว่แร่ธาตุที่ผสมอยู่มีทองแดง ดีบุก จึงได้เริ่มผสมขึ้นใช้เองในประเทศไทยไม่ต้องซื้อจาก
ต่างประเทศเหมือนแต่ก่อน ทำให้อุตสาหกรรมนี้เจริญขึ้นมาก) เครื่องทองลงหินมีต้นกำเนิดมาจาก
ประเทศจีนและนำเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยการนำเอาโลหะ 2 ชนิด คือ
ดีบุก และทองแดง ผสมกัน แล้วหล่อหลอมทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ชั้นลงหิน ทัพพีลงหิน มีดลง
หิน เป็นต้น มีการประดิษฐ์ลวดลายต่างๆ ลงไปให้ดูสวยงาม ฝีมือ ประณีตมีคุณภาพดี เป็นที่รู้จัก
และนิยมอย่างแพร่หลายในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ต่อมาความนิยมลดลงไปมาก เนื่องจาก
ดูแลรักษายากเพราะจะต้องคอยขัดอยู่เสมอ มิฉะนั้นจะหมองและประกอบกับมี ผลิตภัณฑ์ชนิดอื่นที่
สวยงามและง่ายต่อการดูแลรักษา รวมทั้งมีราคาถูกกว่าอีกด้วย จึงทำให้ความนิยมใช้เครื่องทองลง
หินน้อยลง แต่ถึงอย่างไรการก็ตามการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนั้นยังคงมี มาอย่าง
ต่อเนื่องเพราะมีการสืบทอด จากระบบครอบครัว เครือญาติ จากรุ่นสู่รุ่นปัจจุบัน นับ เป็นรุ่นที่ 6 ที่ผู้
สืบทอดได้กล่าวว่าตนคือผู้สืบทอดรุ่นสุดท้าย ณ ปัจจุบันนี้ ทั้งทางตรงคือ ประสบการณ์ด้วยตัวเอง
และทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา

เครื่องทองลงหินนั้นจึงเข้ามาสู่ประเทศไทย โดยการนำเข้าสินค้าจากเมืองจีน เพราะชาวไทยและชาวจีน มีการติดต่อค้าขายร่วมกัน มายาวนาน เครื่องทองลงหิน ซึ่งจัดเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคประเภทหนึ่ง ซึ่งในอดีตลักษณะของเครื่องทองลงหินจะมีไม่มากนักคือ จะเป็นรูปแบบของขัน เพราะถือเป็นต้นแบบผลิตง่าย ง่าย เป็นที่ต้องการ และด้วยความสัมพันธ์ของชาวไทยกับชาวจีน เป็นไปในระบบของการค้าขายที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน การนำเข้าสินค้ามาจากเมืองจีนนั้น จึงเป็นเรื่องของธุรกิจแบบพึ่งพาอาศัยกัน เพราะ เครื่องทองลงหินที่มีต้นกำเนิดแรกเริ่ม มาจากประเทศจีน และได้นำเข้ามาในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา

ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน จากการที่ผู้ศึกษาวิจัยได้ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้ว ได้ลงสำรวจเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจ้าของโรงงานผลิตเครื่องทองลงหินที่ใหญ่ที่สุดของชุมชนบ้านบุ คุณป้าเมตตา เสลา นนท์ (ป้าต้อย) พบว่า ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนั้นก็คือ กระบวนการผลิตซึ่ง ถือเป็นกลวิธี อันเป็นแบบฉบับเฉพาะ ของเครื่องทองลงหิน ณ บ้านบุนี้เป็นเอกลักษณ์แห่งเดียวในโลกเท่านั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นต้นกำเนิดของประดิษฐกรรมที่ล้ำค่าอันเกิดมาจากการสั่งสมประสบการณ์ ของบรรพบุรุษ ของช่างทั้งหลายอันส่งผลให้เกิดการคิดค้น จนได้สัดส่วนที่พอเหมาะพอดีสำหรับวัสดุ อันเป็นวัตถุดิบที่นำมาทำเป็นเครื่องทองลงหินนั้น ล้วนแล้วแต่เกิดมาจากการกลั่นกรอง ลองผิด ลองถูก ทดลองผสมวัสดุที่นำมาทำเป็นเครื่องทองลงหิน ด้วยตัวเอง จนได้วัสดุทดแทนการ นำเข้าวัสดุตั้งต้นของการผลิตเครื่องทองลงหินจากต่างประเทศ หรือแม้แต่วัตถุดิบที่เหมาะสมลงตัว ทำให้ตัวภูมิปัญญานั้น มีเอกลักษณ์ มีความคงทน มีความงดงาม ซึ่งภูมิปัญญาอันเกิดมาจากการสั่งสมประสบการณ์การเหล่านี้ ก่อให้เกิดการผลิตเครื่องทองลงหิน ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ความเป็นหนึ่งเดียวในโลก ซึ่งแต่เดิม วัสดุที่นำมาผลิตยังไม่มีสัดส่วนที่แน่นอนคงที่ แต่ผลิตได้จากการนำ โลหะผสมทองแดงกับดีบุกคนไทยนั้นได้มีการ ชื้อทองม้าพ่อ (โลโก้แตก) สิ่งเหล่านี้คือเครื่องดนตรี ของจีน ที่เสียหายใช้งานไม่ได้แล้ว มาจากประเทศจีน ประมาณกิโลกรัมละ 25 บาท เพื่อมาหล่อทำเป็นเครื่องทองลงหิน แต่ภายหลังได้มีการเปลี่ยนแปลงเพราะ วัสดุเหล่านี้หายากและมีราคาแพง จึงได้เริ่มผสมวัสดุที่นำมาทำเครื่องทองลงหินขึ้นใช้เองในประเทศไทย โดยกรมวิทยาศาสตร์ กระทรวงอุตสาหกรรมแยกธาตุดูทราบว่า แร่ธาตุที่ผสมอยู่มีทองแดง ดีบุก จึงได้เริ่มผสมขึ้นใช้เองในประเทศไทย ไม่ต้องซื้อจากต่างประเทศเหมือนแต่ก่อนโดยได้ในอัตราส่วนที่แน่นอนคงที่คือทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 และเศษสำริด 1 ส่วน นับแต่นั้นมา

ภาพประกอบ 98 ภาพการสัมภาษณ์ คุณเมตตา
เสลานนท์ เจ้าของโรงงาน เครื่องทองลงหิน
เจียม แสงสัจจาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นผู้สืบทอดรุ่น
ที่ 6 ของคุณแม่เจียม แสงสัจจา

ภาพประกอบ 99 ภาพการสัมภาษณ์ คุณเมตตา
เสลานนท์ เจ้าของโรงงาน เครื่องทองลงหิน
เจียม แสงสัจจาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นผู้สืบทอดรุ่น
ที่ 6 ของคุณแม่เจียม แสงสัจจา

คติความเชื่อและพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำเครื่องทองลงหิน ภูมิปัญญา
การทำเครื่องทองลงหิน ยังอยู่บนความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรม ในระบบครูช่างเพราะก่อนทำการ
ผลิตเครื่องทองลงหินทั้งก่อนผลิตและหลังผลิตนั้นต้องมีการเคารพไหว้ครู และในทุกปี จะมีพิธีกรรม
ที่เรียกว่า พิธีล้างเตาจะมีการทำบุญครั้งใหญ่ในทุกๆ ครอบรอบ 1 ปียึดเอาฤกษ์ตามวันมงคลของแต่ละ
ปีไม่มีกำหนดวันและเดือนที่แน่นอน โดยมีทั้งพิธีสงฆ์ และพิธีพราหมณ์ เพื่อบูชาครูและบรรพ
บุรุษของช่าง ซึ่งตามแต่ละแผนกของช่างนั้น พวกเค้าเชื่อกันว่ามีครูบาอา จารย์ จึงทำให้เครื่องทอง
ลงหินผลิตได้สำเร็จลุล่วงและมีความประณีตงดงามตามแบบฉบับ ซึ่งถือเป็น คติความเชื่อในระบบ
การเคารพครูบาอาจารย์ และบรรพบุรุษ เชื่อกันว่าจะไม่ก่อให้เกิดอันตรายและความติดขัดขัดข้อง
ต่อการผลิตชิ้นงาน ผลิตออกมาก็ได้สวยงามดังรูปภาพด้านล่าง ที่แสดงถึงการบูชาครูช่าง จะมี
การบูชาที่หน้าเตาก่อนและหลังการทำงานของช่างเสมอ

ภาพประกอบ 100 ภาพการไหว้บูชาครูช่าง ก่อน
และหลังทำเครื่องทองลงหิน

ภาพประกอบ 101 ภาพการไหว้บูชาครูช่าง ก่อน
และหลังทำเครื่องทองลงหิน

ภาพประกอบ 102 การมีส่วนร่วมในการไหว้บูชา
ครูช่าง ของผู้วิจัยกับนายช่าง

ภาพประกอบ 103 การมีส่วนร่วมในการไหว้บูชา
ครูช่าง ของผู้วิจัยกับนายช่าง

นั่นก็เพราะในขั้นตอนต่าง ๆ ล้วนมีอันตรายหากประมาท หรือไม่มีความรู้ความชำนาญหรือ
หาร่างกายเหนื่อยล้า ก็อาจทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ เพราะ การสร้างงานเครื่องทองลงหินในแต่ละ
ขั้นตอนมีหน้าที่และกลวิธีที่แตกต่างกันออกไป ฉะนั้น อันตรายที่เกิดอาจมาจากหลายทาง เช่น
ความร้อนจากเตาไฟ ความแหลมของเหล็กที่ใช้เป็นอุปกรณ์ ความหนักของค้อน เป็นต้นอาจ
ก่อให้เกิดอันตรายได้ การไว้ ครูช่างถือเป็น คติความเชื่อในอีกรูปแบบหนึ่งที่ได้มีการยึดถือกันมา
นาน จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งยึดถืออย่างเคร่งครัด มาโดยตลอดนับเป็นภูมิปัญญาอีกแขนงหนึ่งอีกด้วย

ความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินและกระบวนการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

ในสมัยอดีตกาล ศิลปะการทำเครื่องทองลงหินในอดีต ของชาวบ้านบุ ถือดำรงอยู่ในชุมชนบ้านบุและสืบต่อกันมายาวนานเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 200 ปี ในช่วงที่ยังไม่มีสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาแข่งขันในตลาด มีผู้นิยมใช้เครื่องทองลงหินเป็นจำนวนมาก จนช่างไม่สามารถผลิตได้ทันต่อความต้องการ จึงเกิดการผลิตของเลียนแบบขึ้นจากทองเหลืองหล่อปัมด้วยเครื่องจักรขึ้นมาตีตลาดด้วยจำนวนการผลิตที่สูงกว่าและ มีราคาถูกลงกว่ามาก

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การผลิตเครื่องทองลงหินซบเซาลงเนื่องจากการอพยพหลบหนีสงครามของชาวบ้านบุ และเมื่อย้ายกลับมา บางบ้านก็เปลี่ยนแปลงอาชีพด้วยเหตุผลด้านการตลาดและด้วยเหตุผลอื่นๆ อาทิ ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ความไม่คุ้นชินต่อเทคโนโลยีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไปใช้เครื่องมือที่ทันสมัย ผู้ผลิตมีอายุสูงขึ้น ตลอดจนความพอใจในการประกอบอาชีพอื่นทดแทน

ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ยังประกอบอาชีพการทำเครื่องทองลงหินอยู่ ก็พยายามพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อเปิดตลาดให้กว้างขวางยิ่งขึ้น มีการออกแบบและผลิตภาชนะรูปแบบใหม่ๆ นอกเหนือจากขันน้ำพานรองและจอกลอยอย่างโบ ภาชนะอีกเป็นจำนวนมาก เช่น ชามสลัด ชามผลไม้ ชุดน้ำเย็น ชุดกาแฟ เป็นต้น และสามารถส่งเป็นสินค้าออกไปยังตลาดยุโรป เอเชีย และสหรัฐอเมริกา ทำรายได้ให้กับประเทศปีหนึ่งๆ เป็นจำนวนมาก

จากสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ มีผลทำให้ศิลปหัตถกรรมการผลิตเครื่องทองลงหินของบ้านบุเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการณ์ใหม่ๆ ไม่เพียงแต่รูปแบบแปลกใหม่ของภาชนะที่เกิดขึ้นรองรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชาวต่างประเทศ และเทคโนโลยีการผลิตที่เพิ่มพูนขึ้นเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม ความรู้ความสามารถและเทคนิคในการผลิตภาชนะอย่างโบราณกลับเสื่อมถอยลงด้วยขาดหายผู้รู้ ผู้ทำได้ลงไปทุกขณะ

ในภาวะที่ตลาดการค้าเครื่องทองลงหินยังเปิดกว้างอยู่อีกมากในปัจจุบัน บ้านบุคงเหลือโรงงานเพียง 2 แห่ง และช่างผู้ผลิตเพียงไม่กี่รายซึ่งยังคงทำเครื่องทองลงหินต่อไปตามแบบดั้งเดิม เจ้าของโรงงานแห่งหนึ่งกล่าวว่า จะยังคงผลิตเครื่องทองลงหินต่อไปจนกว่าจะหมดช่าง ซึ่งช่างรุ่นนี้คงเป็นช่างรุ่นสุดท้าย เนื่องจากไม่สามารถฝึกหัดช่างใหม่ๆ ขึ้นมาทดแทนช่างรุ่นเก่าได้ เพราะการฝึก นายช่างขึ้นมาสักคนต้องใช้ระยะเวลาคนรุ่นใหม่ที่มาฝึกหัดมักไม่มีความอดทนพอที่จะฝึกจนสำเร็จเป็นนายช่าง ซึ่งเป็นปัญหาที่พบบ่อยร่วมกันทั้งสองโรงงาน

สำหรับช่างฝีมือรุ่นปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์พบว่า ไม่ส่งเสริมให้ลูกหลานฝึกหัดขึ้นแทนมืออีกต่อไปเพราะงานบุเป็นงานหนัก ทำได้ด้วยความลำบากเหนื่อยยาก จึงต้องการให้ลูกหลานเรียนหนังสือและทำงานสบายกว่านี้ ไม่ลำบากเหม็น อดทนเอง ดังนั้นช่างฝีมือจึงอาจจะหมดไปจากบ้านบุในระยะเวลาอันสั้น คาดว่าอาจจะเป็นระยะเวลาอีกเพียง 10 ปีข้างหน้า

เมื่อวาระนั้นมาถึง ความประณีตและสุนทรีย์ภาพของเครื่องทองลงหินที่ผลิตขึ้นได้ด้วยมือที่เชี่ยวชาญของช่างบ้านบุ คงจะสูญหายไปพร้อมกับเสียงบุตีขัน อัน เป็นสัญลักษณ์ของบ้านบุที่เคย ดังกังวานสืบเนื่องติดต่อกันมากกว่า 200 ปี และบ้านบุคงจะกลายเป็นเพียงตำนานนามบ้านที่เล่าขานกันต่อไป ถึงความรุ่งเรืองของงานช่างฝีมือที่เคยบังเกิดขึ้นในละแวกคลองบางกอกน้อยเท่านั้น

ในสมัยปัจจุบัน การถ่ายทอดความรู้ศิลปะการทำเครื่องทองลงหินของชาวบ้านบุคำว่า “บุ” หมายถึง การตีให้เข้ารูป ใช้กับงานโลหะ การทำขันบุของชาวบ้านบุใช้ทองสัมฤทธิ์ คือ โลหะผสมระหว่างทองแดงกับดีบุกเป็นวัตถุดิบ บางครั้งจึงเรียกว่า “เครื่องสัมฤทธิ์” การนำทองสัมฤทธิ์มาตีแผ่ขึ้นรูปเป็นภาชนะ คือ การช่างที่เรียกว่าการบุ จึงเรียกภาชนะนั้นว่า “เครื่องบุ” และเนื่องจากขั้นตอนการขัดใช้หินเป็นก้อนขัดภาชนะจนขึ้นเงาจึงเรียกว่า “เครื่องทองลงหิน” อีกประการหนึ่งด้วยการบุภาชนะ แม้ว่าจะเป็งานที่ไม่มีความซับซ้อนมากนัก แต่จำเป็นต้อง อาศัยความเชี่ยวชาญความแม่นยำและความประณีตในการปฏิบัติงานเป็นอย่างมาก การทำเครื่องทองลงหินของชาวบ้านบุยังคงยึดถือกรรมวิธีอย่างโบราณ ซึ่งกว่าจะแล้วเสร็จกระบวนการต้องอาศัยฝีมือแรงงานของช่างหลายสาขามาประกอบกันทำขึ้นด้วยมือทั้งสิ้น

เมื่อคราว 60 ปีที่ผ่านมา ชาว บ้านบุเป็นช่างทำขันลงหินทุกบ้าน โดยสืบทอดฝีมือและความเชี่ยวชาญกันมาในชุมชนในลักษณะที่เป็นหัตถกรรมในครัวเรือน ช่างฝีมือชาวบ้านบุจะทำงานเป็น ช่างอิสระตามบ้านหรือเป็นช่างให้กับโรงงานขนาดใหญ่เรียกว่า “บ้านกงสี” การทำงานมักแบ่งงานกันไปตามขั้นตอนการผลิตและฝีมือ ะรงงานจากเงื่อนไขความจำเป็น โดยฝ่ายชายจะทำงานหน้าเตา เป็น ช่างหลอม ช่างแผ่ และช่างตี ซึ่งเป็นงานหนักและใช้ความเชี่ยวชาญสูง ต้องทำงานอยู่กับเตาร้อนๆ ทั้งวันผู้หญิงจึงไม่สามารถทำได้ฝ่ายหญิงจึงรับหน้าที่เป็นช่างลาย ช่างตะไบ และช่างกลึง ซึ่งต้องอาศัยความประณีตละเอียดอ่อนในการทำงาน ซึ่งพ้องกันกับคุณสมบัติของผู้หญิง

สรุป กระบวนการผลิตมีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ช่วงแรกในอดีตกาลการผลิตเครื่องทองลงหิน มักเน้นการผลิตขันทองลงหิน นั้นเพราะมีความนิยมผลิตแบบเรียบง่าย ไม่มีลวดลายใดๆ เป็นขันสีเหลืองทองผิวเรียบใช้สำหรับดื่มหน้าตักน้ำ ประโยชน์นั้นตอบสนองเพียงด้านเดียวคือการใช้สอยในครัวเรือน ทางด้านการอุปโภค บริโภค และการจำหน่าย จ่ายแจก แบบ แบ่งปันกันจากเพื่อนบ้านสู่บ้านข้างเคียงใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคไม่ได้มีการเน้นด้านการขายมากนักเนื่องจากการผลิตสมัยก่อนมีการแลกเปลี่ยนแบบมิตรจิตมิตรใจเป็นการแลกเปลี่ยนกันแบบไมตรีจิต และการผลิตเพื่อใช้เท่านั้นจึงไม่มีปัจจัยด้านเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง

ซึ่งในช่วงแรก โดยมากมักจะผลิตในรูปแบบของชนิดดังต่อไปนี้

ประเภทชั้นหน้า ถือเป็นเครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภค (เครื่องใช้ในครัวเรือน)

ประเภทชั้นหน้า สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้ ชั้นหน้าขนาดเล็ก ชั้นหน้าขนาดกลาง ชั้นหน้าขนาดใหญ่ กระบวยตักน้ำ ฟานรอง ชุดน้ำเย็น

ในช่วงหลัง จนถึงในปัจจุบัน ได้มีการพัฒนารูปแบบการผลิต ของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินมาเป็น ในรูปแบบของสิ่งของที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น นั่นก็เพราะบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ความต้องการของผู้บริโภคก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย มีการแข่งขันกันในเรื่องของรูปลักษณ์ หรือเรียก อีกร้อยกว่า (ผลิตภัณฑ์) จึงมีความสำคัญและมีบทบาทเพิ่มเข้ามาอีกด้วย ซึ่งช่วงยุคหลังของการผลิต และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน จนถึงในปัจจุบันนี้สามารถ

สรุปได้ว่าจากชั้นทองลงหิน ที่เป็นตัวต้นแบบและต้นกำเนิดของเครื่องทองลงหินนั้น ในช่วงต่อมาจนปัจจุบันปัจจัยในด้านของ ความเป็นยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปของบริบททางสังคม จึงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน การใช้สอยตัวงาน เฉพาะชั้นจึงไม่สามารถดึงดูด ความน่าสนใจ เท่าที่ควรจึงทำให้ผู้ผลิตต้อง มีการพัฒนา เพื่อดึงดูดผู้บริโภค ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติด้วย ตัวผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจทันสมัยมากขึ้นหรือให้มี รูปแบบให้เลือกอย่างหลากหลายมากยิ่งขึ้นไปด้วยเพราะมีสินค้าอื่นๆ ที่มีการผลิตจากวัสดุ อุปกรณ์ที่มีราคาถูกลงกว่า และหา ได้ง่ายกว่าจึงเบนความสนใจ ของผู้บริโภคด้วยตัวของราคา และรูปแบบการใช้งานที่สะดวกกว่า รูปลักษณ์ที่สวยงาม มีความหลากหลาย และมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น จึงถือเป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อสืบทอด และการดำรงอยู่ กล่าวคือ

ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ยังประกอบอาชีพการทำเครื่องทองลงหินอยู่ ก็ได้พยายามพัฒนารูปแบบ ผลิตภัณฑ์เพื่อเปิดตลาดให้กว้างขวางยิ่งขึ้น มีการออกแบบและผลิตภาชนะรูปแบบใหม่ๆ นอกเหนือจากชั้นน้ำฟานรองและจอกลอยอย่างโบราณเพิ่มมาเป็นจำนวนมาก เช่น ขามสลัด ขามผลไม้ ชุดน้ำเย็น ชุดกาแฟ ที่เขียบบุหรี่ จานสลักลายที่ระลึก ฯลฯ

รวมถึงมีการดึงความสนใจด้วยลวดลายที่วิจิตรตรงดงามมากยิ่งขึ้น เช่นจากเดิมที่มีลวดลายแต่เดิมแล้ว ผู้ผลิต (ช่างแกะลาย) ยังได้มีการดัดแปลงเอาลวดลายจากหนังสือ ลายไทยโบราณ มาดัดแปลงแกะลงไป ลายที่ผู้ผลิตมีการนำเพิ่มเข้ามา ผู้ผลิตกล่าวว่าคือลายที่เจอในสมุดลายไทย โบราณ บางครั้งการแกะก็ไม่สามารถระบุชื่อของ ลวดลายได้ นั่นก็เพราะผู้แกะลายได้มีการดัดแปลงการแกะลวดลายตามแบบฉบับของตนเอง ถือเป็นการปรับเปลี่ยนอย่างสร้างสรรค์และเพราะเหตุนี้ ในช่วงหลังจึงสามารถส่งเป็นสินค้าออกไปยังตลาดยุโรป เอเชีย และสหรัฐอเมริกา และทำรายได้ให้กับประเทศปีหนึ่งๆ เป็นจำนวนมาก นี่ก็จุดเปลี่ยนที่ดี

จากสภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ มีผลทำให้ศิลปหัตถกรรมการผลิตเครื่องทองลงหินของบ้านบุเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวการณ์ใหม่ๆ ไม่เพียงแต่รูปแบบแปลกใหม่ของภาชนะที่เกิดขึ้น แล้วยังต้องคำนึงถึงว่า ต้องรองรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชาวต่างประเทศได้ด้วย และ เทคโนโลยีการผลิตที่เพิ่มพูนขึ้นก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นเดียวกัน ในส่วนของประเภทที่ผลิตขึ้นเพิ่มเติมในช่วงหลัง มีดังต่อไปนี้

ประเภทซาม ถือเป็นเครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภค (เครื่องใช้ในครัวเรือน)

ประเภทซาม สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้ ชุดซามสลัด ซามผลไม้

ประเภทจาน สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้ จานสลัด จานใส่อาหาร

ประเภทชุดเครื่องดื่มน้ำ ดังนี้ ชุดกาแฟ

ประเภทของที่ระลึก สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้

- จานสลักลาย สามารถส่งผลิตแบบแกะสลักลายนามข้อความหรืออักษรที่ต้องการลงไปได้
- ชุดชั้นน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดีสำหรับแขกบ้านแขกเมืองหรือของที่ระลึกในวาระเทศกาล

สำคัญ

ประเภทของประดับตกแต่งบ้าน สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้

- สามารถนำชุดชั้นน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดี หรือ ชุดจานสลักลายจัดใส่บรรจุภัณฑ์ที่ บุด้วยเนื้อกำมะหยี่ ทำให้ผลิตภัณฑ์ หุหุหุและควรค่ายิ่ง สามารถเปิดฝาตั้งโชว์ได้
  - ชุดเครื่อง ซามสลัด สามารถจัดเข้าตู้โชว์ สามารถจัดโชว์ได้
  - ชุดกาแฟในแบบคลาสสิก จัดวางตามมุม ก็สามารเพิ่มควมมีเสน่ห์ให้กับเจ้าของบ้าน
- ดูมีรสนิยมอีกด้วย ภูมิปัญญาเหล่านี้ถือเป็นของเข้าเซต แบบจัดโชว์ได้ทุก ประเภท

รูปลักษณะของเครื่องทองลงหินตามยุคสมัย ในอดีตกาล นับเป็นช่วงแรกของการผลิตและการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ใน ส่วนของลวดลาย และ (ผลิตภัณฑ์) มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ดังนี้คือในอดีตที่ไม่ได้มีแบบ ให้เลือกหลากหลายมีเพียงลักษณะแบบที่เรียกว่าขัน ที่เป็นตัวต้นแบบมาแต่เดิมตั้งแต่สมัยนำเข้ามาจากประเทศจีน ราวๆ สมัยกรุงศรีอยุธยา ผลิตภัณฑ์มีลักษณะ เป็นขันทองเหลืองธรรมดาๆ มีสามลักษณะคือ

1. แบบขัดเรียบสีเหลืองทอง คือ มีลักษณะเป็นขันที่ตีขึ้นรูปเสร็จ แล้วนำมาขัดให้ผิวมีลักษณะเรียบเป็นมันวาว ไลน์ค่อนข้างเป็นที่นิยมในสมัยนั้นดังรูปภาพประกอบนี้

เครื่องทองลงหินชนิดผิวเรียบในลักษณะต่าง ๆ

ภาพประกอบ 104 ประเภทชามพร้อมจานรอง

ประเภทชามพร้อมจานรอง เป็นเครื่องทองลงหินที่มีลักษณะของเนื้อผิว ที่มีความเรียบ
ลื่น เป็นมันวาวตัวอย่างเช่นภาพนี้

ภาพประกอบ 105 ประเภทจาน

ประเภทจาน เป็นเครื่องทองลงหินที่มีลักษณะของเนื้อผิว ที่มีความเรียบลื่น เป็นมันวาว ตัวอย่างเช่นภาพนี้

ภาพประกอบ 106 ประเภทชามในลักษณะบากรอบมุมปากชาม

ประเภทชามในลักษณะที่มีการเล่นลายบากเล็กๆ รอบมุมปากชาม ในรูปภาพข้างต้นนี้ ชามในลักษณะนี้ บริเวณปากชามมีการบากรอบวงของชาม เพื่อเพิ่มความสวยงาม และความน่าสนใจจากความคิดสร้างสรรค์ของผู้ผลิตมากขึ้นด้วย เป็นเครื่องทองลงหินที่มีลักษณะของเนื้อผิว ที่มีความเรียบลื่น เป็นมันวาวตัวอย่างเช่นภาพนี้

ภาพประกอบ 107 ประเภทขันน้ำดื่ม

ประเภทขันน้ำ เป็นเครื่องทองลงหินที่มีลักษณะของเนื้อผิว ที่มีความเรียบลื่น เป็นมันวาว ทั้งด้านนอก และด้านภายใน ภาชนะ ดังตัวอย่างเช่นภาพนี้

ภาพประกอบ 108 ประเภทพาน

ประเภทพาน เป็นเครื่องทองลงหินที่มีลักษณะของเนื้อผิว ที่มีความเรียบลื่น เป็นมันวาว ตรงฐานยกสูงขึ้นมาตามลักษณะของพาน เรียบเงาวาว ทั่วทั้งใบ ดังตัวอย่างเช่นภาพนี้

ภาพประกอบ 109 ประเภทชุดเครื่องน้ำเย็น

ประเภทชุดเครื่องห้าเย็น เป็นเครื่องทองลงหินที่มีลักษณะของเนื้อผิว ที่มีความเรียบลื่น เป็นมันวาวมีทั้งหมด 6 ชิ้นคือ ถ้วยเล็ก 5 ใบและ ถาดรอง 1 ถาด ตัวอย่างเช่นภาพนี้

สรุป ลักษณะของลวดลาย ในแบบขัดเรียบสีเหลืองทอง คือ เครื่องทองลงหินที่มีลักษณะของเนื้อพื้นผิว ที่มีความเรียบลื่น เป็นมันวาว ลักษณะที่ปรากฏเกิดจากการตีขึ้นรูปเก็บรายละเอียดของค้อนตีและค้อนแต่ง เสร็จแล้ว นำ ภาชนะมาขัดให้ มีลักษณะพื้นผิว ที่มีความเรียบ ลื่น เป็นมันวาว และ

เป็นประกายเมื่อต้องแสง ในแบบที่ไม่มีลวดลายนี้ค่อนข้างเป็นที่นิยมอย่างมากในยุคสมัยอดีตกาล นั่นเพราะยังคงมีได้มีการวิวัฒนาการในส่วนของกระบวนการผลิต หรืออุปกรณ์ที่จะนำมาสร้างสรรค์ให้เป็นลวดลาย ยังขาดความพร้อมตรงส่วนวัสดุอุปกรณ์นี้ จึงทำให้ได้ตัวชิ้นงานเครื่องทองลงหินในรูปแบบเดิมๆ ส่วนของรูปลักษณะ ก็ไม่ได้มีให้เลือกมากมายนัก เจกเช่นเดียวกับปัจจุบัน ฉะนั้น จึงมีแบบ เพียงในรูปลักษณะ ของ ซาม จาน ชัน และพาน เป็นต้น แต่สมัยนั้นยังคงมีความนิยมอยู่มาก นั่นก็เพราะปัจจัยทางเศรษฐกิจไม่ได้มีผลต่อตัวของภูมิปัญญามากมายนัก ไม่มีการแข่งขันกัน ผลิตเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภคเพียงเท่านั้น

รูปภาพ ของเครื่องทองลงหิน ในลักษณะของลวดลาย แบบขัดเรียบสีเหลืองทอง

ภาพประกอบ 110 ประเภทของเครื่องทองลงหินแบบขัดเรียบ

ประเภทถาด ลักษณะที่ปรากฏภายนอกพื้นผิวของภาชนะจะไม่มีลวดลายใดๆ จะมีเพียงรอยที่เกิดจากการตีเก็บรายละเอียดของค้อนตีและค้อนแต่ง ด้านในภาชนะจะมีลักษณะพื้นผิว เป็นมันวาว และเงาเป็นประกายเมื่อต้องแสงดังภาพ

ประเภทชุดน้ำเย็น

ภาพประกอบ 111 ประเภทชุดน้ำเย็นชนิดนมดำ

ประเภทชุดน้ำเย็น ลักษณะที่ปรากฏ ภายนอกพื้นผิวของภาชนะจะไม่มีลวดลายใดๆ จะมีเพียงรอยที่เกิดจากการตีเก็บลายละเอียดของค้อนตีและค้อนแต่ง ด้านในภาชนะจะมีลักษณะพื้นผิวเป็นมันวาว และเงาเป็นประกายเมื่อต้องแสงมีทั้งหมด 4 ชั้นคือ ถ้วยเล็ก 3 ใบและ ถาดรอง 1 ถาด ตัวอย่างเช่นภาพนี้ดังภาพ

ประเภทพาน

ภาพประกอบ 112 ประเภทพานชนิดนมดำ

ภาพประกอบ 113 ประเภทพานชนิดนมดำ

ประเภทพาน ลักษณะที่ปรากฏ ภายนอกพื้นผิวของภาชนะจะไม่มีลวดลายใดๆ จะมีเพียงรอยที่เกิดจากการตีเก็บลายละเอียดของค้อนตีและค้อนแต่ง ด้านในภาชนะ และตรงบริเวณฐาน จะมีลักษณะพื้นผิว เป็นมันวาว และเงาเป็นประกายเมื่อต้องแสง ดังตัวอย่างเช่นภาพนี้

สรุป ลักษณะของพื้นผิวที่แสดงรอยบน เครื่องทองลงหินชนิดนมดำ หรือแบบรอยบุสีดำ ด้าน นั้น มีรูปแบบ เกิดจากการที่ภาชนะถูกตีเก็บรอยละเอียดจากค้อนตี และค้อนแต่ง ตีเก็บ รอยละเอียดทั่วทั้งรูปของภาชนะ จนเกิดเป็นรอยที่ได้มาจากการตี บนผิวที่ลมด้วยสี เรียกรอยของ พื้นผิว ที่ปรากฏเหล่านี้ว่า ลายต้นกำเนิด (Original) ลักษณะที่ปรากฏ ภายนอกพื้นผิวของภาชนะ

จะไม่มีลวดลายใดๆ ปรากฏ จะมีเพียงรอยที่เกิดจากการตีเก็บลายละเอียดของค้อนตีและค้อนแต่ง ส่วนด้านในของภาชนะ และตรงบริเวณฐาน จะมีลักษณะพื้นผิว เป็นมันวาว และเงาเป็นประกายเมื่อต้องแสง ซึ่งเกิดจากการขัดเรียบของวัตถุ จนเรียบและขึ้นเงาดังภาพข้างต้น

รูปภาพ ของเครื่องทองลงหิน ในลักษณะของลวดลายชนิดนมตำ หรือแบบรอยบุ สีดำด้าน

ภาพประกอบ 114 เครื่องทอง
ลงหินชนิดนมตำในแบบ
ต่างๆ

ภาพประกอบ 115 เครื่องทอง
ลงหินชนิดนมตำในแบบ
ต่างๆ

ภาพประกอบ 116 เครื่องทอง
ลงหินชนิดนมตำในแบบ
ต่างๆ

3. แบบแกะสลักเป็นลวดลายต่าง ๆ

ลวดลายหลักๆ ที่ใช้สำหรับการแกะสลักลวดลาย ลงบนพื้นผิวของภาชนะ เครื่องทองลงหินมีลวดลายต่างๆ สามารถแยกลักษณะของลวดลาย ได้ดังต่อไปนี้

- ลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม)ชั้นลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม)

ภาพประกอบ 117 ชั้นลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม)

ภาพประกอบ 118 ลวดลายมะลิวัน บนผิวภาชนะ

- ลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม) พานรองลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม)

ภาพประกอบ 119 พานลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม)

ภาพประกอบ 120 ลวดลายมะลิวัน บนผิวภาชนะ

- ลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม) ชั้นพร้อมพานรองลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม)

ภาพประกอบ 121 พานรองลายมะลิวัน (ลายดั้งเดิม)

ภาพประกอบ 122 ลวดลายมะลิวัน บนผิวภาชนะ

- ลายมะลิวัน ไส่กู่ชั้นลายมะลิวัน ไส่กู่

ภาพประกอบ 123 ชั้นลายมะลิวัน ไส่กู่

ภาพประกอบ 124 ลวดลายมะลิวันไส่กู่ บนผิวภาชนะ

- ลายเทพพนม พานรองลายเทพพนม

ภาพประกอบ 125 พานรองลายเทพพนม

ภาพประกอบ 126 ลายเทพพนม บนผิวภาชนะ

- ลายปถมตัน พานรอง พร้อมขันน้ำขนาดเล็ก ลายปถมตัน

ภาพประกอบ 127 พานรอง พร้อมขันน้ำขนาดเล็ก ลายปถมตัน

ภาพประกอบ 128 ลวดลายปถมตัน บนผิวภาชนะ

- ลวดลายธรรมชาติ
ชุดน้ำชา กาแฟ ลวดลายธรรมชาติ (ลวดลายกะลามะพร้าว)

รูปภาพการศึกษา ลักษณะของ ลวดลายในแบบต่าง ๆ

ภาพประกอบ 129 การศึกษา ลักษณะ
ของลวดลายในแบบต่าง ๆจากผลิตภัณฑ์

ภาพประกอบ 130 การศึกษา ลักษณะ
ของลวดลายในแบบต่าง ๆจากผลิตภัณฑ์

สรุป ลวดลายดังกล่าวที่มีชื่อต่างๆตั้งรูปภาพข้างต้นนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นลวดลาย ไทยโบราณซึ่งผู้ผลิตนั้น ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้ทำการศึกษาวิจัยว่า ได้มีการสืบทอดกระบวนการแกะลวดลายดังกล่าว สืบทอดส่งต่อกันมาจากบรรพบุรุษของตนเอง แนวปฏิบัติแบบนี้ ที่เรียกว่า (ครูพักลักจำ) ถือเป็น การเรียนรู้จากการจดจำในสิ่งที่ผู้ใหญ่ ได้บ่มเพาะให้กับลูกหลานมีการสั่งสอนและปฏิบัติต่อกันมา เป็นการปฏิบัติซ้ำๆ จนเกิดความรู้ ความชำนาญมากยิ่งขึ้นนั่นเอง แต่ถึงอย่างไร ต้องกล่าวรวมถึง ปฏิพจน์ไหวพริบ ของผู้สืบทอดด้วยว่าจะสามารถสืบทอดและรักษามาตรฐานของ ความงดงามของลวดลายต่างๆหรือไม่ หากผู้ใดสามารถประยุกต์ดัดแปลง เพื่อให้ลวดลายมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้นก็จะส่งผลดีต่อการสร้างไว้ซึ่งภูมิปัญญาอีกด้วย ผู้ผลิตยังได้ให้สัมภาษณ์กับ

ผู้ทำการศึกษาวิจัยอีกว่า จากผู้ผลิตเอง ที่รู้จักกันว่าหาลวดลายเพื่อนำมาแกะสลักลงบนเครื่องทองลงหินเหล่านี้ และมีการดัดแปลงลวดลายให้เข้ากับ ภาชนะในแบบ ต่างๆ โดยค้นหาจากหนังสือลายไทยโบราณแล้วนำมาประยุกต์ให้เข้ากับผลิตภัณฑ์เอง สิ่งเหล่านี้จึงถือเป็น ภูมิปัญญาในด้านของการถ่ายทอดภูมิปัญญา และกระบวนการผลิต เครื่องทองลงหินอีกด้วย

รูปภาพตัวอย่างผลิตภัณฑ์แสดงประเภท และลวดลายของเครื่องทองลงหิน ที่ได้รับความนิยม มีดังต่อไปนี้

ภาพประกอบ 131 ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยม ภาพประกอบ 132 ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยม

โดยมากเครื่องทองลงหิน ที่เป็นที่นิยมมาก มักเป็นประเภทช้อน ทั้งแบบขันชวดเรียบสีทองหรือแบบรมดำ และแบบมีลวดลาย รวมถึงชุดขันน้ำเย็น และ ประเภทพานและพานรองเป็นต้น

บทที่ 5

สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ตั้งความมุ่งหมายไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุ

กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้ที่มีความรู้ หรือผู้ที่มีข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องทองลงหิน เป็นอย่างดี ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้ หมายถึงตัวแทนของชุมชนที่มีความรู้ ความสามัคคี ความชำนาญในแต่ละทางโดยเฉพาะ ดังเช่นปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนแหล่งผลิต เครื่องทองลงหิน ในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร เจ้าของสถานที่ผลิตเครื่องทองลงหิน รวมถึงช่างและครอบครัว ที่ทำการผลิตเครื่องทองลงหินในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นกลุ่มเครือข่ายทางวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่กลุ่ม แม่บ้าน คำชาย อีกด้วย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้มาโดย การเลือกแบบเจาะจงโดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยดังนี้ คือ 1.ประธานชุมชนบ้านบุ 2.ปราชญ์ชาวบ้านในด้านภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน 3.ตัวแทนกลุ่ม ช่าง 4.ลูกมือของช่าง 5.ครอบครัวของช่าง 6.ชาวบ้าน

1. ประธานชุมชนบ้านบุ คือ คุณอภิสิทธิ์ ลิ้มสุขะกร อายุ 53 ปี ทำหน้าที่เป็นพ่อบ้านผู้คอยดูแลลูกบ้านภายในชุมชน บ้านบุ บริหารจัดการเกี่ยวกับระบบต่างๆ ภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

2. ปราชญ์ชาวบ้านในด้านภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน คือ คุณเมตตา เสลานนท์ (ป้าต้อย) อายุ 65 ปีเป็นเจ้าของสถานที่ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตที่ใหญ่ที่สุดของการผลิตเครื่องทองลงหินภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

- บ้านเลขที่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

3. ตัวแทนกลุ่ม ช่าง คนที่ 1 คือ คุณสุชาติ วงศ์กระจ่าง อายุ 62 ปี ทำหน้าที่ เป็นนายช่างดี คือปฏิบัติงานอยู่ในขั้นตอนการตีขึ้นรูปทรงของภาชนะ ในลักษณะต่างๆ และ ตามขนาดต่างๆ

- อยู่บ้านเลขที่ 646/11 ชุมชนบ้านบุ ต.ศิริราช อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

ตัวแทนกลุ่ม ช่าง คนที่ 2 คือ คุณนันท ญาตีสภาพ อายุ 58 ปี ทำหน้าที่ ปฏิบัติงานในขั้นตอนการขัดเงาพื้นผิวภาชนะในลักษณะต่างๆในการผลิตเครื่องทองลงหิน

- อยู่บ้านเลขที่ 79/1 ชุมชนบ้านบุ ต.ศิริราช อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

ตัวแทนกลุ่ม ช่าง คนที่ 3 คือ คุณสำรวจ วาจาเสนาะ อายุ 60 ปี ทำหน้าที่ในขั้นตอนการตีเก็บลาย ตกแต่งพื้นผิวภาชนะ ในการผลิตเครื่องทองลงหินหลังการขึ้นรูป

- อยู่บ้านเลขที่ 161 ชุมชนบ้านบุ ต.ศิริราช อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

ตัวแทนกลุ่ม ช่าง คนที่ 4 คือ คุณสุรินทร์ ม่วงรักษณ์ อายุ 49 ปี ทำหน้าที่ ในขั้นตอนการกลึงขอบภาชนะ ในการผลิตเครื่องทองลงหิน

- อยู่บ้านเลขที่ 49/23 ชุมชนบ้านบุ ต.ศิริราช อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

4. ลูกมือของช่าง คือ คุณอภิวัต วิงศ์กระจ่าง อายุ 27 ปี ทำหน้าที่ ที่ภาษาช่างเรียกกันว่าลูกสูบ (เป็นลูกมือของนายช่างตี) ความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องเป็นบุตรชายของนายช่างตี

- อยู่บ้านเลขที่ 646/11 ชุมชนบ้านบุ ต.ศิริราช อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

5. ครอบครัวของช่าง คือ คุณเจษฎา วัฒนาร อายุ 60 ปี ความสัมพันธ์ เป็นญาติของเจ้าของกิจการ ในการผลิตเครื่องทองลงหิน (ลูกพี่ลูกน้องของป้าต้อยเจ้าของสถานที่)

6. ชาวบ้าน คือ ชาวบ้านที่พบภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร และได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยในการไปสัมภาษณ์

- คุณจร เลื่องสุวรรณ อายุ 79 ปี ความสัมพันธ์ คุณแม่
- คุณลับ เลื่องสุวรรณ อายุ 84 ปี ความสัมพันธ์ คุณพ่อ
- คุณธารา เลื่องสุวรรณ อายุ 57 ปี เป็นบุตรชาย ของคุณพ่อลับ และคุณแม่จร

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นข้อคำถามที่ใช้ในการการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) มีประเด็นคำถามที่ตั้งไว้ล่วงหน้าก่อนเข้าไปสัมภาษณ์ แนวคำถามการสัมภาษณ์ (Interview guide) เป็นแบบที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้ซึ่งข้อมูลอันเป็นประโยชน์ ตรงตามวัตถุประสงค์ ข้อมูลไม่สับสน ครบถ้วน ต่อกระบวนการศึกษาวิจัย

แบบสังเกต (Observation) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) โดยมุ่งประเด็นการสังเกตไปที่ ข้อคำถามของงานวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการทราบ เริ่มจากสภาพทางกายภาพต่างๆของชุมชน วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านบุ สภาพสังคม และวัฒนธรรม ของชาวชุมชนบ้านบุ คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชาวชุมชนบ้านบุ และกระบวนการทำงานของช่างในแต่ละแผนก เพื่อให้ได้ข้อมูลจากผู้วิจัยต้องการอย่างครบถ้วน จึงมีการบันทึกเสียงเพื่อป้องกันความผิดพลาด และข้อมูลสูญหาย การบันทึกภาพถ่าย และการบันทึกรายละเอียดข้อมูลเพื่อครอบคลุม ข้อคำถามต่างๆ และอยู่บนพื้นฐานประเด็นปัญหาการศึกษาวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ข้อมูลมาโดย การเลือกแบบเจาะจง คือเจาะจงตัวผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ซึ่งมีประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานครเท่านั้น โดยมุ่งประเด็นข้อคำถามในการสัมภาษณ์เป็นแบบเจาะลึก (In-depth interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) เน้นประเด็นการสังเกตเกี่ยวกับข้อคำถามของงานวิจัย ที่ผู้วิจัยต้องการทราบในด้านต่าง ๆ

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) การสังเกต (Observation) การบันทึกเสียง การบันทึกภาพถ่าย และการบันทึกข้อมูลเป็นวิธีการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งทั้งสามวิธีนี้ถือเป็นวิธีการที่มีคุณภาพ ซึ่งมีความเหมาะสมสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยเชิงคุณภาพ เพราะผู้วิจัยสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลได้เป็นอย่างดีสามารถซักถาม และหาข้อมูลรายละเอียดของประเด็นปัญหาได้อย่าง เจาะลึกตรงประเด็น และมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นการซักถามโดยการพูดคุยแบบตัวต่อตัว ระหว่างผู้ ให้สัมภาษณ์กับผู้สัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยสามารถดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง โดยผู้วิจัยใช้แนวคำถามที่กำหนดขึ้น ซึ่งเป็นคำถามที่ครอบคลุมและอยู่บนพื้นฐานประเด็นปัญหาการวิจัย ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินของคนในชุมชนบ้านบุ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สามารถเจาะลึก และมีความชัดเจน ละเอียดยกรบถ้วน และเป็นข้อมูลที่แท้จริง

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการโดยยึดหลัก วิธีการสังเกต แบบมีส่วนร่วม (Participatory observation) โดยมุ่งประเด็นการสังเกตไปที่ ข้อคำถามของงานวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการทราบ ในหัวข้อต่าง ๆ โดยเริ่มจากสภาพทางกายภาพต่าง ๆ ของชุมชน วิธีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านบุ สภาพสังคม และวัฒนธรรม ของชาวชุมชนบ้านบุ คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชาวชุมชนบ้านบุ และกระบวนการทำงานของช่างในแต่ละแผนก เพื่อให้ ได้ข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องการอย่างครบถ้วน จึงมี การบันทึกเสียงเพื่อป้องกันความผิดพลาด และข้อมูลสูญหาย การบันทึกภาพถ่าย และการบันทึกรายละเอียดข้อมูลเพื่อครอบคลุมข้อคำถาม ต่าง ๆ และอยู่บนพื้นฐานประเด็นปัญหาการศึกษาวิจัยและเพื่อเป็นการเคารพสิทธิของผู้ให้ข้อมูลเป็น นสำคัญผู้วิจัยจึงยึดแนวทางการปฏิบัติคือ

การสัมภาษณ์ในทุกครั้ง ผู้วิจัยสร้างความเชื่อมั่นในผู้วิจัย โดยการแนะนำตนเอง และสถาบันที่ศึกษา โดยอธิบายวัตถุประสงค์ และขอความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลด้วยความเต็มใจ และต้องการให้ ผู้ให้ข้อมูลมีความรู้ สึกที่ดี ผู้วิจัยจึงยึดหลักการมอบมิตรไมตรีที่ดี ให้ผู้ให้ข้อมูลก่อนเสมอ

ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ขออนุญาตในการบันทึกข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการบันทึกเสียง การบันทึกภาพถ่าย และการจดบันทึกข้อมูล โดยอธิบายให้ผู้ให้ข้อมูลทราบว่าข้อมูลที่ได้อาจทั้งหมด ถือเป็นความลับให้ดีที่สุด ระหว่างการสัมภาษณ์ถ้าผู้ให้ข้อมูลขอยุติหรือไม่ยินยอม สัมภาษณ์สามารถกระทำได้ ผู้วิจัยจะเคารพสิทธิของผู้ให้ข้อมูลเป็นอย่างมาก

การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต การบันทึกเสียง การบันทึกภาพถ่ายและ การบันทึกข้อมูลที่ได้มา สิ่งต่างๆที่บันทึกไว้ จากการลงสนามในการศึกษาวิจัย มาจัดเรียบเรียง และแยกประเภท โดยให้มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกับความมุ่งหมาย และขอบเขตของการศึกษาวิจัยที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาค้นคว้า

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลจากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน และกระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร ปรากฏผลการศึกษา ดังนี้

1. การถ่ายทอดภูมิปัญญา การทำเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

จากการลงพื้นที่ศึกษาวิจัยพบว่าภูมิปัญญาไทยกับการถ่ายทอดเครื่องทองลงหิน ภูมิปัญญาไทยนั้น ภูมิปัญญา ถือเป็นประสบการณ์ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากได้มีการผ่านการกลั่นกรองมาแล้วจากบรรพบุรุษ หลายต่อหลายรุ่นสืบมา นับจากอดีตจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยมีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน การคงอยู่ของภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น จึงมีการรับและถ่ายทอดกันต่อๆ มาจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง ด้วยวิธีการต่างๆ ที่อาจมีความแตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญา ๖ ไทยระบบการเรียนรู้นั้นท้องถิ่นที่สำคัญนั้น สอดคล้องกับการ ถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน นั้นเพราะการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ก็มีการเริ่มต้นถ่ายทอดภูมิปัญญา กันจากภายในครอบครัว โดยใช้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอน และปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้ หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะ เกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนรุ่นหลังต่อไป ระบบถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญ นอกเหนือจากบ้านคือวัด ผู้เรียนได้แก่ ภิกษุ สามเณร หรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ความรู้ทางศาสนา จริยธรรม และความรู้อื่นๆ จากพระภิกษุที่มีความรู้และเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่นนั้น ในจากวัด ปัจจุบันระบบการเรียนรู้อื่นๆ จากวัดยังคงมีอยู่ และยังมีเด็กจำนวนไม่น้อยที่เข้ารับการถ่ายทอดความรู้จาก วัดโดยการบวชเรียน ซึ่งระบบการเรียนรู้อื่นๆ การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน นั้นมักมุ่งเน้นภายในชุมชนมากกว่า แต่ถึงอย่างไรสิ่งเหล่านี้ล้วนมีความเกี่ยวเนื่องกันทางวิถีของชุมชน ซึ่งในระยะต่อมา ๖ ได้แก่ระบบการเรียนรู้อื่นๆ มีความพัฒนาระบบ การเรียนรู้อื่นๆ ไปสู่ท้องถิ่นซึ่งโรงเรียนถือเป็นศูนย์รวมทางสังคม ทางท้องถิ่นที่ดีอีกทางหนึ่งด้วย

การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินจากการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินในส่วนของถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตเครื่องทองลงหินถือเป็น งานศิลปหัตถกรรมที่เป็นประดิษฐ์กรรมทางวัฒนธรรม ที่คนในชุมชนสร้างสรรค์ ภูมิหลังมีการสืบทอดด้วยการเรียนรู้แบบครูพักลักจำ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง เป็นการสืบทอดเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต มีปฏิสัมพันธ์ทางด้านสังคมซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความ เป็นกลุ่มสังคมของมนุษย์ ซึ่งได้สร้าง สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการเป็นกลุ่มสังคมเดียวกัน ของกลุ่มคนหรือ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic identity) ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องทองลงหิน จึงเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงประวัติศาสตร์ในชาติพันธุ์ที่ดำรงอยู่ ของกลุ่มชนชาวไทย และมีความเชื่อ ในระบบคุณค่า หรือ ค่านิยมที่เป็นตัวเกาะเกี่ยวกับระบบความคิดของกลุ่มคนในสังคมนั้นๆ การดำรงอยู่ด้วยภูมิปัญญา ที่สืบทอดส่งต่อกันมาอย่างยาวนาน การผลิตเครื่องทองลงหิน จึงเป็นวัฒนธรรมที่มีการเรียนรู้ และถ่ายทอดความเป็นตัวตน ที่อยู่ในวิถีชีวิต ของมนุษย์ เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ (Culture is learned) ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่งผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม (Enculturation) ซึ่งพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชนบทของไทยเป็นการเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงและสังเกตจากผู้อื่นซึ่งการเรียนรู้แบบการสังเกต (Observational learning) จะใช้รูปแบบการเรียนรู้นี้เป็นเบื้องต้นในการเรียนรู้วัฒนธรรม ที่เป็นภูมิปัญญา โดยการสังเกตการเปลี่ยนแปลง จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบๆตัว ของสิ่งเหล่านั้น ซึ่ง อาจจะเป็นการสังเกตพฤติกรรม ทั้งในรูปแบบที่เป็น แบบแผนการดำรงชีวิต การทำมาหากิน การสังเกตจะนำไปสู่การรับรู้สรรพสิ่งในขณะที่ความเข้าใจจากการรับรู้สรรพสิ่งนำไปสู่ ความหมาย ของสิ่งของหรือเหตุการณ์และความหมายจาก การสังเกตนั้น คือ การตีความเพื่อที่จะเข้าใจความหมาย โดยการตีความเพื่อเข้าใจถึงความหมายของสิ่งที่ได้จากการสังเกตจะเป็นตัวแทน เหตุการณ์หรือสิ่งของนั้น และสุดท้ายสิ่งที่ได้จากการตีความก็คือเนื้อหาสาระที่ได้จากการสังเกต เมื่อเป็นที่พอใจคือได้ความรู้ชุดใหม่ที่เหมาะสมมากกว่า มีประโยชน์กับตนเอง และชุมชนก็สรุปรวบรวมเป็นปัญญา ก่อเกิดองค์ความรู้ที่ต้องการดังเช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนั่นเอง

องค์ความรู้การทำเครื่องทองลงหิน ตัวภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน นั่นก็คือ กลวิธีการผลิตของช่างทั้งหลาย ส่งผลให้เกิดการคิดค้น จนได้สัดส่วนที่พอเหมาะพอดีสำหรับการผสมวัสดุที่เรียกรวมว่าโลหะที่มีความเหมาะสมสำหรับการทำเครื่องทองลงหิน อันเป็นวัตถุดิบที่ ล้วนแล้วแต่เกิดมาจาก การกลั่นกรอง ลองผิด ลองถูก ทดลองผสมวัสดุที่นำมาทำเป็นเครื่องทองลงหินด้วยตัวเอง จนได้วัสดุทดแทน การนำเข้าวัสดุตั้งต้นของการผลิตเครื่องทองลงหินจากต่างประเทศ ได้สูตรการผสมโลหะที่ดีนั้นคือ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน เศษสำริด 1 ส่วน ด้วยสัดส่วนที่เหมาะสมลงตัวนี้ ทำให้ตัวภูมิปัญญานั้น มีเอกลักษณ์ มีความเหนียวของวัตถุสำหรับการตีขึ้นรูป วัตถุดิบมีความคงทนมากกว่า เครื่องโลหะชนิดอื่นๆ มีความงดงามของลวดลาย และพื้นผิวของเครื่องทองลงหิน ซึ่งภูมิปัญญาอันเกิดมาจากการสังสรรค์ประสบการณ์การเหล่านี้ ก่อให้เกิดการผลิตเครื่องทองลงหินที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และเป็นหนึ่งเดียวในโลก

ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน คือ การผลิตซึ่ง เป็นกลวิธีอันเป็นแบบฉบับเฉพาะเครื่องทองลงหิน ณ บ้านบุนั้นเป็นเอกลักษณ์แห่งเดียวในโลกเท่านั้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นต้นกำเนิดของประติกรรมที่ล้ำค่าอันเกิดมาจากการสังสรรค์ประสมการณ ของบรรพบุรุษ ของช่างทั้งหลายอันส่งผลให้เกิดการคิดค้น จนได้สัดส่วนที่พอเหมาะพอดีสำหรับวัสดุ อันเป็นวัตถุดิบที่นำมาทำเป็นเครื่องทองลงหินนั้น ล้วนแล้วแต่เกิดมาจากการกลั่นกรอง ลองผิด ลองถูก ทดลองผสมวัสดุที่นำมาทำ เป็นเครื่องทองลงหินด้วยตัวเอง จนได้วัสดุทดแทนการ นำเข้าวัสดุตั้งต้นของการผลิตเครื่องทองลงหินจากต่างประเทศ หรือแม้แต่สัดส่วนที่เหมาะสมลงตัว ทำให้ตัวภูมิปัญญานั้น มีเอกลักษณ์ มีความคงทน มีความงาม ซึ่งภูมิปัญญาอันเกิดมาจากการสังสรรค์ประสมการณการเหล่านี้ ก่อให้เกิดการผลิตเครื่องทองลงหิน ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ความเป็นหนึ่งเดียวในโลก ซึ่งแต่เดิม วัสดุที่นำมาผลิตยังไม่มีสัดส่วนที่แน่นอนคงที่ แต่ผลิตได้จากการนำ โลหะผสมทองแดงกับดีบุกคนไทยนั้นได้มีการ ซื้อทองม้าพ่อ (โลโก้แตก) สิ่งเหล่านี้คือเครื่องดนตรี ของจีน ที่เสียหายใช้งานไม่ได้แล้วมาจากประเทศจีน ประมาณกิโลกรัมละ 25 บาท เพื่อมาหล่อทำเป็นเครื่องทองลงหิน แต่ภายหลังได้มีการเปลี่ยนแปลงเพราะ วัสดุเหล่านี้หายากและมีราคาแพง จึงได้เริ่มผสมวัสดุที่นำมาทำเครื่องทองลงหินขึ้นใช้เองในประเทศไทย โดยกรมวิทยาศาสตร์กระทรวงอุตสาหกรรมแยกธาตุดูทราบว่ามีธาตุที่ผสมอยู่มีทองแดง ดีบุก จึงได้เริ่มผสมขึ้นใช้เองในประเทศไทย ไม่ต้องซื้อจากต่างประเทศเหมือนแต่ก่อนโดยได้ในอัตราส่วนที่แน่นอนคงที่คือทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 และเศษสำริด 1 ส่วน นับแต่นั้นมา

คติความเชื่อและพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำเครื่องทองลงหิน ภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน ยังอยู่บนความเชื่อในเรื่องของพิธีกรรม ในระบบครูช่างเพราะก่อนทำการผลิตเครื่องทองลงหินทั้งก่อนผลิตและหลังผลิตนั้นต้องมีการเคารพไหว้ครู และในทุกปี จะมีพิธีกรรมที่เรียกว่า พิธีล้างเตาจะมีการทำบุญครั้งใหญ่ในทุกๆ ครอบรอบ 1 ปียึดเอาฤกษ์ตามวันมงคลของแต่ละปีไม่มีกำหนดวันและเดือนที่แน่นอน โดยมีทั้งพิธีสงฆ์ และพิธีพราหมณ์ เพื่อบูชาครูและบรรพบุรุษของช่าง ซึ่งตามแต่ละแผนกของช่างนั้น พวกเค้าเชื่อกันว่ามีครูบาอาจารย์ จึงทำให้เครื่องทองลงหินผลิตได้สำเร็จจุลวงและมีความประณีตงดงามตามแบบฉบับ ซึ่งถือเป็น คติความเชื่อในระบบการเคารพครูบาอาจารย์ และบรรพบุรุษ เชื่อกันว่าจะไม่ก่อให้เกิดอันตรายและความติดขัดขัดข้องต่อการผลิตชิ้นงาน ผลิตออกมาก็ได้อย่างราบรื่นดังรูปภาพด้านล่าง ที่แสดงถึงการบูชาครูช่าง จะมีการบูชาซาที่หน้าเตาก่อนและหลังการทำงานของช่างเสมอ นั่นก็เพราะในขั้นตอนต่างๆ ล้วนมีอันตรายหากประมาท หรือไม่มีความรู้ความชำนาญหรือ หากร่างกายเหนื่อยล้า ก็อาจทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ เพราะ การสร้างงานเครื่องทองลงหินในแต่ละขั้นตอนมีหน้าที่และกลวิธีที่แตกต่าง กันออกไป ฉะนั้นอันตรายที่เกิดอาจมาจากหลายทาง เช่นความร้อนจากเตาไฟ ความแหลมของเหล็กที่ใช้เป็นอุปกรณ์ ความหนักของค้อน เป็นต้นอาจก่อให้เกิดอันตรายได้ การไว้ครูช่างถือเป็น คติความเชื่อในอีกรูปแบบหนึ่งที่ได้มีการยึดถือกันมานาน จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งยึดถืออย่างเคร่งครัด มาโดยตลอดนับเป็นภูมิปัญญาอีกแขนงหนึ่งอีกด้วย

ซึ่งจากการที่ได้ศึกษาแล้วจึงพบว่าการถ่ายทอดภูมิปัญญา การทำเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร นั้นเป็นเรื่องของการเรียนรู้ที่ทักษะความเชื่อจนแสดงออกมาในลักษณะของรูปแบบการทำงานได้ เป็น 7 ขั้นตอน นับว่าเป็นสิ่งที่สืบทอดสั่งสม ส่งต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยการเรียนรู้ ด้วยระบบการสังเกต การทำซ้ำ และแบบครูพักลักจำ

กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน มีขั้นตอนทั้งหมด 7 ขั้นตอนด้วยกัน คือ ขั้นตอนที่ 1 การตี ขั้นตอนที่ 2 การลาย ขั้นตอนที่ 3 การกลึง ขั้นตอนที่ 4 การกรอ ขั้นตอนที่ 5 การเจียร ขั้นตอนที่ 6 การขัด ขั้นตอนที่ 7 การแกะลาย ซึ่งในขั้นตอนการผลิตทุก ๆ ขั้นตอนการผลิต ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญมิได้น้อยไปกว่ากันเลยเพราะในทุก ๆ ขั้นตอนนั้น ช่างต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญที่สั่งสมเพาะบ่มสืบทอดกันเป็น ระยะเวลาอันยาวนานจากรุ่นหนึ่ง ไปอีกสู่อีก รุ่น จากบรรพบุรุษผู้สืบทอด จากนายจ้างสู่ลูกจ้าง จากนายช่างสู่ลูกมือ จากพ่อแม่สู่ลูกหลาน เป็นต้น โดยผ่านกระบวนการสังเกตเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและกระบวนการทดลองประดิษฐ์ คิดค้น หมั่นรวมถึงการค้นคว้าหาวิธีการต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการฝึกฝนบ่มเพาะองค์ความรู้ ที่เป็นตัวภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ด้วยความเพียรวิริยะอุตสาหะจากผู้ผลิตในแผนกหน้าที่ ต่าง ๆ สรรสร้างจนได้ผลผลิตที่มีคุณภาพดีหนึ่งเดียวในโลก และควรค่าแก่การสืบทอดอนุรักษ์ ด้วยความภาคภูมิใจ

เครื่องทองลงหินที่ได้จากขั้นตอนการผลิตด้วยมือแบบดั้งเดิมของชาวบ้านบุนี้ จึงมีคุณสมบัติพิเศษแสดงความเป็นตัวตน ที่สามารถเรียกได้ว่า อัตลักษณ์ของเครื่องทองลงหิน ณ ชุมชนบ้านบุเลยก็ว่าได้ จึงทำให้เครื่องทองลงหินของชุมชนบ้านบุ ณ ริมคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานครนี้ มีคุณสมบัติพิเศษและมีแหล่งเดียวในโลก ควรค่าแก่การสืบทอดต่อไปนั่นก็คือ ลักษณะของเนื้อภาชนะที่มีความเหนียว มีความแข็งแรง มีผิวสีสุกใสเป็นเงางามเป็นประกายเมื่อต้องแสง ไม่ขุ่นมัวได้ง่าย มีน้ำหนัก มีผิวเนื้อว้ ตลุมที่มีความเย็น เมื่อใช้ใส่น้ำเย็นจะเย็นจัด เมื่อเคาะผิวภาชนะดูมีเสียงดังก้องกังวาน จึงทำให้สิ่งเหล่านี้สามารถเรียกได้ว่า ภูมิปัญญาของกระบวนการผลิตเครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

ประเภทของเครื่องทองลงหินจากการศึกษาจากข้อมูลและเอกสารต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งการลงพื้นที่ศึกษาวิจัย ตัวภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนั้นถือเป็น งานหัตถกรรมที่มีคุณค่ายิ่ง เพราะสิ่งเหล่านี้จัดเป็นภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยที่มีความเป็นเอกลักษณ์ และไม่เหมือนใครในโลก สามารถจัดจำแนกประเภทของเครื่องทองลงหินออกเป็นลักษณะต่างๆ ตามประเภทการใช้งานโดย สามารถแยกออกได้ เป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

เครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภค (เครื่องใช้ในครัวเรือน)

- ประเภทขันน้ำ สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้ ขันน้ำขนาดเล็ก ขันน้ำขนาดกลาง ขันน้ำขนาดใหญ่ กระบายตักน้ำ พานรอง ชุดน้ำเย็น เป็นต้น
- ประเภทชาม สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้ ชุดชามสลัด ชามผลไม้

- ประเภทจาน สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้ จานสลัด จานใส่อาหาร

- ประเภทชุดเครื่องดื่ม ดังนี้ ชุดกาแฟ

ประเภทของที่ระลึก สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้

- จานสลักลาย แกะสลักรายนามข้อความหรืออักษรที่ต้องการลงไปได้

- ชุดขันน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดี สำหรับเป็นของที่ระลึกในวาระเทศกาลสำคัญต่างๆ

ประเภทของประดับตกแต่งบ้าน สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้

- ชุดขันน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดี หรือ ชุดจานสลักลายใส่บรรจุภัณฑ์ที่บุด้วยเนื้อกำมะหยี่ สามารถเปิดฝาทิ้งໄໝ้ได้

- ชุดเครื่อง ชามสลัด สามารถจัดเข้าตู้ໄໝ้ สามารถจัดໄໝ้ได้

- ชุดกาแฟในแบบคลาสสิก จัดวางตามมุม เพิ่มความมีเสน่ห์ให้กับเจ้าของบ้าน บ่งบอกรสนิยม

สิ่งเหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นมา ท่ามกลางเหตุผลที่ มิใช่เพียงเพื่อการค้าขายแต่เพียง เพื่อหวังผลกำไรเท่านั้น แต่สิ่งเหล่านี้ ยังแสดงถึงคุณค่าทางจิตใจ ของทั้งผู้ให้ ผู้ให้ หรือ ผู้รับ เป็นงานเชิงศิลปวัฒนธรรม และด้วยเอกลักษณ์ของภูมิปัญญานี้เอง เครื่องทองลงหินจึงเป็นตัวบ่งบอกได้ เป็นอย่างดี ซึ่งลักษณะภายนอกของตัวผลิตภัณฑ์นี้ แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญานี้ต้องผ่านกระบวนการ และขั้นตอนมากมาย และในเรื่องของการใช้ เวลาในการผลิต ที่กว่าจะได้ชิ้นงานสัก 1 ชิ้นเนื่องด้วย เครื่องทองลงหินถือเป็นงานที่มีความละเอียดสูง ต้องใช้ความอดทน และใช้ความประณีตความชำนาญ ของช่างเป็นอย่างมาก มิเช่นนั้นเครื่องผลิตภัณฑ์ต่างๆ ก็คงมิได้มาตรฐานหรือวิจิตรงดงาม จนเป็นที่ เลื่องลือมาจนทุกวันนี้

ความเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินและกระบวนการผลิตที่

เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย กระบวนการผลิตที่มีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ยสรุปได้ว่า ช่วงแรก ของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินในอดีตกาล การผลิตเครื่องทองลงหิน มักเน้นการผลิตชั้น ทองลงหินแต่เพียงอย่างเดียว นั้นเพราะมีความนิยมผลิตแบบเรียบๆ ไม่มีลวดลายใดๆ เป็นชั้นสี เหลืองทองผิวเรียบใช้สำหรับดื่ม น้ำดื่มน้ำ ประโยชน์นั้นตอบสนองเพียงด้านเดียวคือการใช้สอยใน คริวเรือน ทางด้านการอุปโภค บริโภค และการจำหน่าย จ่ายแจก แบบ แบ่งปันกันจากเพื่อนบ้าน สู้บ้านข้างเคียงใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคไม่ได้มีการเน้นด้านการขายมากนักเนื่องจากการผลิต สมัยก่อนมีการแลกเปลี่ยนแบบมิตรจิตมิตรใจเป็นการแลกเปลี่ยนกันแบบไมตรีจิต และการผลิต เพื่อใช้เท่านั้นจึงไม่มีปัจจัยด้านเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องสามารถแบ่งได้ 2 ช่วงใหญ่คือ

ช่วงแรก โดยมากมักจะผลิตในรูปแบบของขันดังต่อไปนี้

- **ประเภทขันน้ำ** ถือเป็นเครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภค (เครื่องใช้ในครัวเรือน) ประเภท ขันน้ำ สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้ ขันน้ำขนาดเล็ก ขันน้ำขนาดกลาง ขันน้ำขนาดใหญ่ กระบวยตักน้ำ ฟานรอง ชุดน้ำเย็น เป็นต้น

ในช่วงหลัง จนถึงในปัจจุบัน ได้มีการพัฒนารูปแบบการผลิต ของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินมาเป็น ในรูปแบบของสิ่งของที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น นั่นก็เพราะบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ความต้องการของผู้บริโภคก็เปลี่ยนแปลงไปตามไปด้วย มีการแข่งขันกันในเรื่องของรูปลักษณะ หรือเรียกอีกอย่างว่า (ผลิตภัณฑ์) จึงมีความสำคัญและมีบทบาทเพิ่มเข้ามาอีกด้วย ซึ่งช่วงยุคหลังของการผลิต และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน จนถึงในปัจจุบันนี้สามารถ

จากชั้นทองลงหิน ที่เป็นตัวต้นแบบและต้นกำเนิดของเครื่องทองลงหินนั้น ในช่วงต่อมาจนปัจจุบันปัจจัยในด้านของ ความเป็นยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปของบริบททางสังคม จึงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงตามของสิ่งต่างๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน การใช้สอยตัวงานเฉพาะชั้นจึงไม่สามารถดึงดูด ความน่าสนใจ เท่าที่ควรจึงทำให้ผู้ผลิต ต้องมีการพัฒนา เพื่อดึงดูดผู้บริโภค ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติด้วย ตัวผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจทันสมัยมากขึ้นหรือให้มีรูปแบบให้เลือกอย่างหลากหลายมากยิ่งขึ้นไปด้วยเพราะมีสินค้าอื่นๆ ที่มีการผลิตจากวัสดุ อุปกรณ์ที่มีราคาถูกกว่า และหาได้ง่ายกว่าจึงเบนความสนใจ ของผู้บริโภคด้วยตัวของราคา และรูปแบบการใช้งานที่สะดวกกว่า รูปลักษณะที่สวยงาม มีความหลากหลาย และมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น จึงถือเป็นการปรับเปลี่ยนเพื่อสืบทอด และการดำรงอยู่ กล่าวคือ

ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ยังประกอบอาชีพการทำเครื่องทองลงหินอยู่ ก็ได้พยายามพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เพื่อเปิดตลาดให้กว้างขวางยิ่งขึ้น มีการออกแบบและผลิตภาชนะรูปแบบใหม่ๆ นอกเหนือจากชั้นน้ำพานรองและจอกลอย อย่างโบราณเพิ่มมาเป็นจำนวนมาก เช่น ชามสลัด ชามผลไม้ ชุดน้ำเย็น ชุดกาแฟ ที่เขี่ยบุหรี จานสลักลายที่ระลึก ฯลฯ

รวมถึงมีการดึงความน่าสนใจด้วยลวดลายที่วิจิตรงดงามมากยิ่งขึ้น เช่นจากเดิมที่มีลวดลายแต่เดิมแล้ว ผู้ผลิต (ช่างแกะลาย) ยังได้มีการดัดแปลงเอาลวดลายจากหนังสือ ลายไทยโบราณ มาดัดแปลงแกะลงไป ลายที่ผู้ผลิตมีการนำเพิ่มเข้ามา ผู้ผลิตกล่าวว่าคือลายที่เจอในสมุดลายไทย โบราณ บางครั้งการแกะก็ไม่สามารถระบุชื่อของลวดลายได้ นั่นก็เพราะผู้แกะลายได้มีการดัดแปลงการแกะลวดลายตามแบบฉบับของตนเอง ถือเป็นการปรับเปลี่ยนอย่างสร้างสรรค์ และเพราะเหตุนี้ ในช่วงหลังจึงสามารถส่งเป็นสินค้าออกไปยังตลาดยุโรป เอเชีย และสหรัฐอเมริกา และทำรายได้ให้กับประเทศปีหนึ่งๆ เป็นจำนวนมาก นี่คือจุดเปลี่ยนที่ดี ประเภทของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินที่มีการพัฒนาขึ้นมาภายหลัง มีดังต่อไปนี้

- ประเภทของที่ระลึก สามารถแยกตามลักษณะได้ดังนี้
  - จานสลักลาย แกะสลักรายนามข้อความหรืออักษรที่ต้องการลงไปได้
  - ชุดชั้นน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดี สำหรับเป็นของขวัญที่ระลึกในวาระเทศกาลสำคัญต่างๆ
- ประเภทของประดับตกแต่งบ้าน คือผลิตภัณฑ์จัดใส่กล่องบรรจุภัณฑ์ มี 2 แบบแบบผ้าไหม หรือแบบกำมะหยี่ สีต่างๆ

ลักษณะของลวดลาย ลักษณะของลวดลายของเครื่องทองลงหิน ในช่วงแรก นิยมผลิตแบบขัดเรียบสีเหลืองทอง คือ เครื่องทองลงหินที่มีลักษณะของเนื้อพื้นผิว ที่มีความเรียบลื่น เป็นมันวาว ลักษณะที่ปรากฏเกิดจากการตีขึ้นรูปเก็บรายละเอียดของค้อนตีและค้อนแต่ง เสร็จแล้วนำ ภาชนะมาขัดให้ มีลักษณะพื้นผิว ที่มีความเรียบ ลื่น เป็นมันวาว และเป็นประกายเมื่อต้องแสง

ในแบบที่ไม่มีลวดลายนี้ค่อนข้างเป็นที่นิยมอย่างมากในยุคสมัยอดีตกาล นั่นเพราะยังคงมิได้มีการวิวัฒนาการในส่วนของการผลิต หรืออุปกรณ์ที่จะนำมาสร้างสรรค์ให้เป็นลวดลายยังขาดความพร้อมตรงส่วนวัสดุอุปกรณ์นี้ จึงทำให้ได้ตัวชิ้นงานเรื่องทองลงหินในรูปแบบเดิมๆ ส่วนของรูปลักษณะ ก็ไม่ได้มีให้เลือกมากมายนัก เจกเช่นเดียวกับปัจจุบัน ฉะนั้น จึงมีแบบ เพียง ในรูปลักษณะ ของ ชาม จาน ชัน และพาน เป็นต้น แต่สมัยนั้นยังคงมีความนิยมอยู่มาก นั่นก็เพราะปัจจัยทางเศรษฐกิจไม่ได้มีผลต่อตัวของภูมิปัญญามากมายนัก ไม่มีการแข่งขันกัน ผลิตเพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภคเพียงเท่านั้น

ลักษณะของพื้นผิว ลักษณะของพื้นผิวที่แสดงรอยบน เครื่องทองลงหินชนิดรมดำ หรือแบบรอยบุสีดำดำนั้น มีรูปแบบ เกิดจากการที่ภาชนะถูกตีเก็บรายละเอียดจากค้อนตี และค้อนแต่งตีเก็บรายละเอียดทั่วทั้งรูปของภาชนะ จนเกิดเป็นรอยที่ได้มาจากการตี บนผิวที่รมด้วยสี เรียกรอยของพื้นผิว ที่ปรากฏเหล่านี้ว่า ลาย ต้นกำเนิด (Original) ลักษณะที่ปรากฏ ภายนอกพื้นผิวของภาชนะจะไม่มีลวดลายใดๆ ปรากฏ จะมีเพียงรอยที่เกิดจากการตีเก็บรายละเอียดของค้อนตีและค้อนแต่ง ส่วนด้านในของภาชนะ และตรงบริเวณฐาน จะมีลักษณะพื้นผิว เป็นมันวาว และเงาเป็นประกายเมื่อต้องแสง ซึ่งเกิดจากการขัดเรียบของวัตถุ จนเรียบและขึ้นเงา

ลวดลายดังกล่าวที่มีชื่อต่างๆดังรูปภาพข้างต้นที่ได้นำเสนอไปนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นลวดลายไทยโบราณ มีชื่อว่า ลายมะลิวัน ลายปฐมตัน ลายมะลิวันใส่กุ ลายปฐมตันใส่กุลายธ รมชาติ (ลายกะลามะพร้าว) ลายเทพพนม และลวดลายที่ไม่ปรากฏชื่อเนื่องจากผู้ผลิตได้ดัดแปลงให้แกะง่ายและสวยงาม เป็นต้น ซึ่งผู้ผลิตนั้น ได้ให้สัมภาษณ์กับผู้ทำการศึกษาวิจัยว่า ได้มีการสืบทอดกระบวนการแกะลวดลายดังกล่าว สืบทอดส่งต่อกันมาจากบรรพบุรุษของตนเอง แนวปฏิบัติแบบนี้ที่เรียกว่า (ครูพักลักจำ) ถือเป็นการเรียนรู้จาก การจดจำในสิ่งที่ผู้ใหญ่ ได้บ่มเพาะให้กับลูกหลานมีการสั่งสอนและปฏิบัติต่อกันมา เป็นการปฏิบัติซ้ำๆ จนเกิดความรู้ ความชำนาญมากยิ่งขึ้นนั่นเอง แต่ถึงอย่างไรต้องกล่าวรวมถึงป ฏิพจน์ไหวพริบของผู้สืบทอดด้วยว่าจะสามารถสืบทอดและรักษามาตรฐานของความงดงามของลวดลายต่างๆ หรือไม่ หากผู้ใดสามารถประยุกต์ดัดแปลง เพื่อให้ลวดลายมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้นก็จะส่งผลดีต่อการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาอีกด้วย ผู้ผลิตยังได้ให้สัมภาษณ์กับผู้ทำการศึกษาวิจัยอีกว่า จากผู้ผลิตเอง ที่รู้จักค้นคว้าหาลวดลายเพื่อนำมาแกะสลักลงบนเครื่องทองลงหินเหล่านี้ และมีการดัดแปลงลวดลายให้เข้ากับ ภาชนะในแบบ ต่างๆ โดยค้นหาจากหนังสือลายไทยโบราณแล้วนำมาประยุกต์ให้เข้ากับผลิตภัณฑ์เอง สิ่งเหล่านี้จึงถือเป็นภูมิปัญญาในด้านของการถ่ายทอดภูมิปัญญา และกระบวนการผลิต เครื่องทองลงหินอีกด้วย

อภิปรายผล

จากข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถอธิบาย ถึงสิ่งที่ เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับงานวิจัยชิ้นนี้ ได้ว่า การศึกษาภูมิปัญญาการสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนี้มีการสืบทอดโดยคนไทยที่อาศัยอยู่ภายในชุมชนบ้านบุ ริมคลองบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร และยังคงมีการทำเครื่องทองลงหินในแบบดั้งเดิมอยู่ อาจมีแบบที่มีการพัฒนาขึ้นมาใหม่ปะปนอยู่บ้างแต่ถึงอย่างไรก็ตาม ยังคงมีการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้อย่างดี และสิ่งที่สืบทอดมาช้านานของชาวบ้านนั้นก็ยังคงอยู่มีเสื่อมคลายซึ่ง คำว่าภูมิปัญญาของการผลิตเครื่องทองลงหินนั้นก็คือ กระบวนการสืบทอดทางปัญญา นั่นคือการที่บรรพบุรุษของเรา ได้ประดิษฐ์คิดค้น ได้ทดลอง ในเรื่อง

อาจารย์ให้แบ่งเป็น 2 ย่อหน้า ของวัตถุดิบตั้งต้นของกระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน จนได้สัดส่วนที่เหมาะสม สำหรับที่จะนำมาใช้ผลิตเป็นเครื่องทองลงหินที่มีความแตกต่างจาก ชิ้นเครื่องเงิน เครื่องทอง ในลักษณะอื่นๆ นั่นคือเอกลักษณ์ในด้านความงดงามของหัตถกรรมเครื่องทองลงหิน ความประณีตของชิ้นงานแต่ละชิ้น ความคงทน ทนทานสูง นั้นเพราะวัสดุที่ได้จากภูมิปัญญาการคิดค้นสัดส่วนที่ว่า ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน ถือกำเนิดขึ้นมาด้วยความชาญฉลาดของบรรพบุรุษและมีการการค้นคว้าทดลองสนับสนุนจึงทำให้วัตถุดิบได้มาตรฐาน ซึ่งผู้ผลิตได้สืบทอดส่งต่อกันมา จึงทำให้ได้วัสดุตั้งต้น เป็นโลหะที่มีความเหนียวมีความพิเศษกว่าโลหะที่ผสมในแบบอื่นๆคือ สามารถใช้ตีขึ้นรูปได้ดี เนื้อเหนียว ไม่มีการแตก การแยกของวัตถุ และจะไม่เกิดรอยร้าวอย่างแน่นอน จนกระทั่งการตีเสร็จสมบูรณ์ ซึ่งผลิตผลทางภูมิปัญญา ที่ได้มานี้ จึงมีความทนทาน กว่าชิ้นหรือ เครื่องเงิน เครื่องทอง ในแบบอื่นๆ เมื่อเคาะจะมีเสียงดังกังวาน ใสหน้าเย็นเย็นจัด ผิววัตถุ เงางามไม่ขุ่นมัว วัสดุง่าย ปัจจุบันเครื่องทองลงหินในแบบดั้งเดิม ยังคงมีผู้สืบทอดองค์ความรู้ อยู่ แม้ว่าการผลิตเครื่องทองลงหินอยู่นั้น จะมีผู้สืบทอดอาชีพนี้จำนวนน้อยลงก็ตามแต่เอกลักษณ์ความเป็นมรดกและเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทยก็ยังคงอยู่ครบถ้วน อีกประการปัจจุบันยังได้มีการพัฒนาการ ในอีกหลายๆด้านไม่ว่าจะเป็น อุปกรณ์เพื่อการผลิตที่มีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น ช่วยทุ่นแรงมากยิ่งขึ้นยกตัวอย่าง จากที่เคยใช้หินขัดตกแต่งพื้นผิวของชิ้น ด้วยมือก็พัฒนาขึ้นมาเป็น ผลิตเครื่องขัดขึ้นมาทดแทนวิธีการแบบดั้งเดิม เมื่อใช้เครื่องช่วยขัดแล้วทำให้ประหยัดเวลา สามารถผลิตได้ปริมาณมากยิ่งขึ้นและพื้นผิวก็มีความเรียบสม่ำเสมอทั่วกันมากยิ่งขึ้นอีกด้วย รูปลักษณะก็มีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น จากเดิม มีเพียงเครื่องอุปโภค บริโภค เช่นขันทองเหลือง แบบขัดเรียบ ก็มีการพัฒนาสู่การผลิตของประดับตกแต่ง ของที่ระลึก แก่บุคคลสำคัญ แยกบ้านแยกเมือง รวมถึงชาวต่างชาติ ก็มีความนิยมและชื่นชมในภูมิปัญญาของไทยเราอีกด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยประสบการณ์ความชำนาญของช่างในแต่ละแผนกแต่ละคนที่มีทักษะฝีมือในการผลิตเครื่องทองลงหินที่มีหน้าที่แตกต่างกันไปแต่ต้องมีความเกี่ยวเนื่องกันเป็นหลัก

ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์ ของสิ่งของและเหตุการณ์หมายถึงความหมายต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัย นั้นจากการสังเกต คือ เป็นการตีความเพื่อที่จะเข้าใจความหมาย โดยการตีความเพื่อเข้าใจถึงความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้จากการสังเกตจะเป็น ตัวแทนเหตุการณ์หรือสิ่งของนั้น และสุดท้ายสิ่งที่ได้จากการตีความก็คือเนื้อหาสาระที่ได้จากการสังเกต (Harbermas. 1976: 9-10; Neuliep. 1996: 32-33) การเรียนรู้ด้วยการสังเกตจะมีผลไปสู่ ภาควิปฏิบัติในแบบที่สอง คือ การเรียนรู้ที่เกิดจากการกระทำ(Learning by response consequences) เมื่อสังเกตและสรุปเป็นความรู้แล้วจะมีการปรับปรุงความรู้ให้มีความเหมาะสมกับตนเอง การสังเกตสิ่งที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นผลจากการกระทำหรือนำความรู้มาใช้ นั้น เมื่อเป็นที่พอใจคือได้ความรู้ชุดใหม่ที่เหมาะสมกับตนเองก็สรุปรวบยอดเป็นปัญญา ก่อเกิดเป็นคำว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาขึ้นนั่นเอง

ในส่วนของผลิตภัณฑ์เครื่องทองลงหินมีทั้งเครื่องทองลงหินในแบบดั้งเดิม และเครื่องทองลงหินที่สร้างสรรค์ขึ้นในรูปแบบใหม่ นั่นก็เพื่อตอบสนองความต้องการ ในด้านประโยชน์ ของการใช้สอยของคนในปัจจุบัน พระมหาเมธา คำไหล (2547: 10) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk wisdom) เป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสังคมขนาดใหญ่พอควรและการดำรงอยู่ได้ยาวนานย่อมต้องมีด้วยกันทุกสังคม สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่ สังคมหนึ่ง จึงปรากฏภูมิปัญญาเช่นนี้อยู่เป็นจำนวนมาก ภูมิปัญญาเหล่านี้นอกจากจะแสดงถึงความเป็นไทยและเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สำคัญอย่างหนึ่ง ยังเป็นเครื่องชีวิตความเจริญและการพัฒนาการของคนในชาติทั้งนี้ เมื่อยุคสมัยมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผลิตภัณฑ์ต่างๆ ซึ่งได้มาจากภูมิปัญญา นั้น ต้องมีการปรับเปลี่ยนไปบ้าง นั่นก็เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และยุคสมัยนั้นๆ จึงจะทำให้สามารถพัฒนาภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ได้อย่างดีที่สุด และเป็นที่ยอมรับของความต้องการของผู้บริโภคนั้นได้ดังที่

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2537) ได้กล่าวไว้ว่ากระบวนการบริหารจัดการผลิตเครื่องทองลงหิน การศึกษาวิจัยจำนวนมาก ได้สะท้อนให้เห็นถึงข้อเท็จจริงบางอย่าง หากย้อนกลับไปมองแต่ครั้งในอดีต จะพบว่าสังคมชนบทไทยดั้งเดิมเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย เศรษฐกิจพื้นฐานเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ สำหรับบริโภคใช้สอยในครัวเรือนและในชุมชน มิใช่เพื่อการแลกเปลี่ยนวัตถุติด ในการผลิตสำหรับการดำรงชีพหาจากสภาพธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัว ทำให้ชาวชนบทมีความใกล้ชิดผูกพัน และตระหนักในสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกมาในรูปของความเชื่อและพิธีกรรมที่เอื้อต่อการรักษาความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์หลักในชุมชนเป็นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ทางสายเลือด ดังนั้นจึงสอดคล้องต่อการใช้ทรัพยากรร่วมกัน รวมทั้งการแบ่งปันผลผลิตและการพึ่งพาอาศัยกันในด้านต่างๆ ดังนั้นด้วยลักษณะทั้งหมดนี้จึงทำให้ชนบทไทยในอดีตมีความเป็นเอกเทศ และพึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งสามารถสืบทอดเอกลักษณ์ดังกล่าวต่อมาได้โดยไม่ขาดสายและดำรงอยู่อย่างสงบตลอดมา

เครื่องทองลงหินแบบดั้งเดิมเป็นเครื่องทองลงหินที่ใช้เทคนิควิธีการผลิตโดยรูปลักษณะ สีสัน ลวดลายจะเป็นแบบดั้งเดิมทุกอย่างที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่สืบสานต่อกันมา ลวดลายส่วนใหญ่เป็นลวดลายดั้งเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยชาวบ้านดูแบบลวดลายและสีสันจากหนังสือลายไทยโบราณที่แต่ละบ้านมีอยู่ ยังคงดำรงรักษาสืบทอดเรื่องของพื้นผิวของวัตถุ ใน

ลักษณะต่างๆให้มี สีสันทและลวดลายแบบดั้งเดิม ส่วนเครื่องทองลงหินที่สร้างสรรค์รูปแบบขึ้นมาใหม่ นั้น มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในด้าน รูปลักษณะและลวดลายของ เครื่องทองลงหินในแบบใหม่ๆ ก็ เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยและตามความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้บริโภค การบริหารจัดการองค์กร ที่ผลิต ผู้นำชุมชน ชุมชนเอง และชาวบ้านที่มีการรวมกลุ่มสมาชิก ทำเครื่องทองลงหินภายในชุมชน บ้านตนเอง เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ การสร้างรายได้ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สิ่งเหล่านี้ ส่งผล ทำให้เครื่องทองลงหิน อันเป็นหัตถกรรมพื้นเมืองของชนชาวไทยได้มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จัก แก่นานาอารยประเทศ แยกบ้านแยกเมือง ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของชาวบ้าน ชาวบ้านจึงมีงาน ผลิตเครื่องทองลงหินเรื่อยมา เป็นระยะๆ อย่างไม่ขาดสาย และสามารถสร้างรายได้จากการ ผลิต เครื่องทองลงหิน นำไปจุนเจือคนในครอบครัวได้ ในการถ่ายทอดความรู้การผลิตเครื่องทองลงหิน ของชนชาวไทยในชุมชนบ้านบุ ริมคลองบางกอกน้อย แขวงศิริราช กรุงเทพมหานคร นั้น พบว่าการ ถ่ายทอดองค์ความรู้ ขั้นตอน วิธีการทำเครื่องทองลงหิน จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง เรียนรู้โดยวิธีการ ครูพักลักจำ เป็นการเลียนแบบ บุคคลในครอบครัวบุคคลใกล้เคียง โดยมากคือ พ่อแม่ ปู่ย่า หรือตา ยาย รวมทั้ง ปราชญ์ชาวบ้านอีกด้วย ทำให้เกิดพฤติกรรมลอกเลียนแบบสู่ บุตรหลานของตนเอง สู่ ลูกบ้านของชุมชน เมื่อดูแล้วให้บุคคลเหล่านี้ทำตาม

อย่างไรก็ตามการศึกษาภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินและการถ่ายทอดและกระบวนการผลิตเครื่องทองลง หินของชาวไทย ภายในชุมชนบ้านบุ ริมคลองบางกอกน้อย แขวงศิริราช กรุงเทพมหานคร แม้ในทุก วันนี้อาจมีความเปลี่ยนแปลงไปทั้งด้านกายภาพต่างๆ ภาวะเศรษฐกิจ สภาพสังคมและวัฒนธรรมก็ ตาม เครื่องทองลงหิน ก็ยังคงรูปแบบลวดลายแบบดั้งเดิมไว้ อีกทั้งยังมีการพัฒนารูปแบบต่างๆ เพิ่มขึ้นให้ทันกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536: 385) กล่าวว่า ภูมิปัญญา ชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง สติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม และถ่ายทอด ประสบการณ์ ที่ยาวนานของบุคคล ในท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ชี้นำแนวทางการใช้ชีวิตอย่างยั่งยืน ถาวรกับธรรมชาติรอบตัว หรือแม้กระทั่งให้มีความสอดคล้องต่อกา รใช้สอยในพิธีกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม และ ขนบธรรมเนียมประเพณี ของแต่ละท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศอีกด้วยหรือ แม้กระทั่งในด้านของความต้องการทางด้านพาณิชย์ ที่เปลี่ยนไปจากเดิม ที่ผลิตเพื่อยังชีพ สู้การค้า ขายกับนานาชาติที่เข้ามาชื่นชม ในภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนี้ที่เหลือเพียงหนึ่งเดียวใน โลกนี้ ชุมชนบ้านบุนี้ สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ความเป็นตัวตนของคนในชาติ ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องทองลงหิน องค์ความรู้ที่ได้สั่งสมและสืบทอดมา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญค่า อย่างที่สุดของชนชาติไทย ที่ยังคงดำรงอยู่ควบคู่กับประเทศไทยสืบไปนานเท่านาน

สรุป การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ในส่วนของการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิต เครื่องทองลงหินถือเป็น งานศิลปหัตถกรรมที่เป็นประติษฐานกรรมทางวัฒนธรรมที่คนในชุมชนสร้างสรรค์ สืบทอดด้วยการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิต ปฏิสัมพันธ์ ทางด้านสังคมซึ่งเป็นการแสดงถึงความเป็นกลุ่มสังคมของมนุษย์นั้น ได้สร้างสัญลักษณ์ทาง วัฒนธรรมนี้เองเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงการเป็นกลุ่มสังคมเดียวกัน ของกลุ่มคนหรือ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethics identity) ภูมิปัญญาการผลิตเครื่องทองลงหิน จึงเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่แสดงถึง

ประวัติศาสตร์ในชาติพันธุ์ที่ดำรงอยู่และมีความเชื่อ ในระบบคุณค่า หรือค่านิยมที่เป็นตัวเกาะเกี่ยวกับระบบความคิดของกลุ่มคนในสังคมนั้นๆ ดำรงอยู่ด้วยภูมิปัญญาที่สืบทอดมายาวนาน การผลิตเครื่องทองลงหินจึงเป็นวัฒนธรรมที่มีการเรียนรู้ และถ่ายทอดความเป็นตัวตน ที่อยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์ เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถเรียนรู้ (Culture is learned) ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม (Enculturation) ซึ่งพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชนบทของไทย เป็นการเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงและสังเกตจากผู้อื่นและสิ่งเหล่านี้เองที่หลอมรวมกันได้เป็นข้อมูลอันควรค่าแก่การสืบทอดและเอกลักษณ์ของเครื่องทองลงหิน

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. เนื่องจากเครื่องทองลงหินในแบบดั้งเดิมยังคงมีผู้สืบทอดองค์ความรู้อยู่ แม้ว่าการผลิตเครื่องทองลงหินอยู่นั้น จะมีผู้สืบทอดอาชีพนี้จำนวนน้อยลง หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องจึงควรเข้ามาสืบบทบาทในด้านการให้ความสนับสนุน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเครื่องทองลงหิน ซึ่งเป็นมรดกและเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของไทย ให้สืบทอดต่อไป และยังคงดำรงอยู่ต่อไป

2. การบริหารจัดการเรื่องของเครื่องทองลงหินของชาวบ้านภายใน ชุมชน หรือผู้ที่มีความสนใจควรมีหน่วยงานเข้ามาให้การสนับสนุน ในด้านต่างๆ รวมถึงทุนทรัพย์เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ต้องการสืบทอดอาชีพนี้ หรือผู้ที่ต้องการศึกษา ฝึกฝนยึดเป็นอาชีพ และควรให้ความรู้แก่ชาวบ้านในเรื่องของ กระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ควรมีการดูแลและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้สร้างงานสร้างอาชีพและสร้างกำลังใจให้กับคนในชุมชน และคนที่ต้องการทำอาชีพนี้เนื่องจากหายากลงทุกที เพราะงานการผลิตเครื่องทองลงหินถือเป็นหัตถกรรมชั้นเอก ซึ่งกว่าจะได้งานแต่ละชิ้นต้องใช้กำลังแรงกายใช้เวลามาก และต้องมีความ ประณีตสูงชิ้นงานจึงจะมีความสมบูรณ์ สมกับเป็นเอกลักษณ์ของชนชาติไทย ที่นานาอารยประเทศต่างให้ความยกย่องให้เป็นหนึ่งเดียวในโลกในด้านของความวิจิตรงดงามของภูมิปัญญาไทย จึงควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนต่อไป

3. ควรส่งเสริมในเรื่องของการให้ข้อมูลองค์ความรู้ ที่เกี่ยวกับเครื่องทองลงหิน ให้มีความหลากหลายรูปแบบ เช่น ให้ข้อมูลองค์ความรู้ ที่เกี่ยวกับเครื่องทองลงหิน ได้เข้าไปอยู่ในสถานศึกษา จัดเป็นการเรียนรู้ภายในโรงเรียน ภายในท้องถิ่น โดยให้เป็นการเรียนรู้แบบ ประชาชน ชาวบ้าน ครู และนักเรียน ได้มีส่วนร่วม ในการจัดการเรียนรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ ได้รู้จัก เห็นความสำคัญ เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินนี้โดยทั่วกัน เพื่อจะได้ยึดถือสืบทอดภูมิปัญญาเครื่องทองลงหินได้ต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบของผลิตภัณฑ์และลวดลายต่างๆเพื่อเป็นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เครื่องทองลงหินให้มีความน่าสนใจ และเป็นที่ต้องการ เป็นไปตามยุคสมัยมากยิ่งขึ้น
2. ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ สภาพการดำรงอยู่ของตัวผลิตภัณฑ์ เครื่องทองลงหินว่าต่อเมื่อกาลเวลาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในภายภาคหน้าจะยังสามารถสืบทอดต่อไปได้อีกนานเท่าไร และสามารถรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของเครื่องทองลงหินนี้ได้หรือไม่

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. (ม.ป.ป.). การเข้าใจสังคม : “คู่มือสำหรับผู้ปฏิบัติงานและนักพัฒนาสังคม”
เอกสารประกอบคำบรรยายโครงการสืบทอดและพัฒนาบุคลากรระดับบริหาร.
ถ่ายเอกสาร.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2533). มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาพลังสร้างสรรค์ในชุมชนและชนบท.
กรุงเทพฯ: สมาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กันยา สุวรรณแสง. (2542). การพัฒนาบุคลิกและการปรับตัว. กรุงเทพฯ: โอเดียน โตร์.
- ไกรสร ศรีไตรรัตน์. (2542). จิตวิทยาทั่วไป. ยะลา: สถาบันราชภัฏยะลา.
- ขบวน พลตรี. (ม.ป.ป.). พลวัต พฤติกรรมมนุษย์. สกลนคร: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
วิทยาลัยศรีสกลนคร.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2531). การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน : ทิศทางหมู่บ้านไทย.
กรุงเทพฯ: ทิศทางหมู่บ้านไทย.
- จักรพันธ์ สนั่นเพียร. (2543). ภูมิปัญญาชาวบ้านในพิธีกรรมของชุมชนกระเหรี่ยง. วิทยานิพนธ์
ศษ.ม. (การศึกษานอกระบบ). เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
ถ่ายเอกสาร.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา; และพรพิไล เลิศวิชา. (2537). วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ: สถาบัน
พัฒนาชนบท.
- ชลทิพย์ เอี่ยมสำอาง; และวิศนี ศีลสระกุล. (2533). “ภูมิปัญญาชาวบ้านเทคโนโลยีพื้นบ้านและ
แหล่งวิทยาการในชุมชน”. เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่ง
วิทยาการในชุมชน หน่วยที่ 1-8 นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจ ทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษรัฐศาสตร์
แนววิพากษ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยการผลิตตำรา มหาวิทยาลัยบึงกุ่ม.
- दनัย ไชโยธา. (2534). พื้นฐานทางสังคมวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ: โอเดียน สโตร์.
- ธวัช ปุณฺณโกทก. (2531). ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน : ทักษะของอาจารย์ปรีชาพิณทอง. กรุงเทพฯ:
เจริญวิทย์การพิมพ์.
- นวลละออ ทินานนท์. (2543). ศิลปะพื้นบ้านไทย. กรุงเทพฯ: คณะศิลปกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- (2543, มกราคม-มิถุนายน). การเปลี่ยนแปลงและสถานภาพของศิลปะพื้นบ้านไทย.
วารสารศิลปกรรมศาสตร์. 8(1): 29-33.
- (2543). ศิลปะพื้นบ้านไทย. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์หนังสือประกอบการสอน
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- นวลละออ ทินานนท์. (2544). รายงานการวิจัย การศึกษางานหัตถกรรมพื้นบ้านในจังหวัดนครนายก. กรุงเทพฯ: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโร.
- นิตยา บุญสิงห์. (2546). วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: เรื่องแสงการพิมพ์.
- (2544). วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
- นียบพรรณ วรณศิริ. (2536). มนุษย์วิทยาเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: สหมิตรออฟเซต.
- ประเวส วะสี. (2536). "การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น" ในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- (2530). การสร้างภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ชุมชนพัฒนา. ศูนย์เอกสารเพื่อการพัฒนาชนบท: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- พยุ่งพร ไตรรัตน์สิงห์กุล. (2538). ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการถ่ายทอดหัตถกรรมพื้นบ้านหัตถกรรมจักรสานบ้านหนองป่าตอง อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์. วิทยานิพนธ์ สาร์ตตศึกษามหาบัณฑิต (สาร์ตตศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์วิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- พรพีไล เลิศวิชา. (2532). ศีรีวงศ์จากไพร่หนีนายถึงธนาคารแห่งขุนเขา. กรุงเทพฯ: หมู่บ้าน.
- เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. (2542). องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน. เล่มที่ 1. ส่วนที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มโน พิสุทธิรัตนานนท์. (2533). ศิลปะพื้นบ้าน. เอกสารประกอบการสอน ภาควิชาทัศนศึกษา ศิลปศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้.
- มารุต อัมรานนท์. (2533). ศิลปะพื้นบ้าน. ชลบุรี: เอกสารประกอบการสอนภาควิชาศิลปะและวัฒนธรรม คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ยศ สันตสมบัติ. (2539). ทำเกวียน บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- วัฒน์ จูทะวิภาค. (2545). ศิลปะพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: เอมี เทรดดิง.
- (2545). ศิลปะพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: สิประภา.
- วัลลภ กันทรพิชัย. (2541, เมษายน). สร้างนิสัยรักการอ่านให้นักเรียน. วารสารวิชาการ. 1: 4.
- วิจิต มันทสุวรรณ. (2528, พฤษภาคม). ภูมิปัญญาในการพัฒนา. สังคมพัฒนา. 2(5): 6-12.
- สามารถ จันทร์สุร์. (2536). "ภูมิปัญญาชาวบ้านคืออะไร อย่างไร" ในเอกสารการสัมมนาวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน. หน้า 55. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- (2534). คู่มือหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พุทธศักราช 2533). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

- สามารถ จันทร์สุรย์. (2534). “ภูมิปัญญาชาวบ้าน คืออะไร อย่างไร” เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน. หน้า 55. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุจารี จัทรสุข. (2531, มิถุนายน). การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น. *วารสารการศึกษาแห่งชาติ*. 22(6): 1-21.
- สุริวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2540, มีนาคม). ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้. *วารสารทักษิณคดี*. 4(3): 21-56.
- เสน่ห์ จามริก. (2529, มีนาคม). การแสวงหาภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา. *วารสารชุมชนพัฒนา*. 2(3): 6-7.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). *คืนสู่อากเหง้า : ทางเลือกและทัศนวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน*. กรุงเทพฯ: เทียนสุวรรณ.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง; และคนอื่นๆ. (2539). *ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- . (2536). “คำชี้แจง” ใน *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- . (2544). *ภูมิปัญญาภาคกลาง*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- อารี พันธุ์มณี. (2534). *จิตวิทยาการเรียนการสอน*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

เรื่อง	การศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร
Title	A Study on the Production Process and Wisdom of “Lonkhin” Bronze Wares. of Ban Bu Community in Bangkok.

เป้าหมาย เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา องค์ความรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ การทำเครื่องทองลงหิน และกระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน ชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

วัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์

1. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน บ้านบุ กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญา การทำเครื่องทองลงหินบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

- 1.ชื่อ-นามสกุล อายุ ของผู้ให้สัมภาษณ์
- 2.ประวัติการศึกษา ของผู้ให้สัมภาษณ์
- 3.ที่อยู่ปัจจุบัน ของผู้ให้สัมภาษณ์
- 4.ประวัติการทำงาน ของผู้ให้สัมภาษณ์
- 5.ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพการทำเครื่องทองลงหิน ของผู้ให้สัมภาษณ์
- 6.ผลงานดีเด่นหรือภาคภูมิใจ ของผู้ให้สัมภาษณ์ หรือแหล่งผลิต
- 7.ระยะเวลาที่อาศัย อยู่ภายในชุมชน เป็นระยะเวลานานเท่าไร
- 8.วัน / เดือน / ปี ที่ทำการสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 แนวข้อคำถามเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของท้องถิ่น / ชุมชน

- 1.บุคคลกลุ่มแรกๆ ที่มีการอพยพมาอยู่ภายในชุมชนแห่งนี้เป็นใคร และเริ่มเข้ามาในสมัยใด
- 2.มีหลักฐานหรือข้อมูลใดของผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ยืนยันได้ว่าเป็นบุคคลกลุ่มแรกๆ และสมัยนั้นจริง
- 3.บรรพบุรุษ คือ ปู่ ย่า ตา ยาย ของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้เล่าเรื่องราวหรือ ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับชุมชน อย่างไรบ้าง
- 4.ปัจจุบันในหมู่บ้านมีคนที่ย้ายเข้ามาของครอบครัวนั้นบ้างหรือไม่
- 5.ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอะไรเป็นอาชีพหลัก

- 6.ในอดีตคนในชุมชนประกอบอาชีพใด มีหลักฐานยืนยันหรือไม่
- 7.การประกอบอาชีพของคนสมัยก่อนกับปัจจุบัน มีความแตกต่างกันอย่างไร
- 8.ชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันทำกิจการ งานต่างๆ บ้างหรือไม่(เช่น กลุ่มอาชีพ หรือกลุ่มแม่บ้าน)
- 9.ใครเป็นผู้ชักชวนให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกัน แล้วได้มีการก่อตั้งกันมานานเป็นระยะเวลาเท่าใด
- 10.การรวมกลุ่มกันมีจุดประสงค์เพื่ออะไร มีหน้าที่ทำอะไรกันบ้าง และผลที่ได้รับเป็นอย่างไร
- 11.ในชุมชนมีกิจกรรม งานบุญหรืองานประเพณีประจำท้องถิ่นบ้างหรือไม่ มีงานอะไรบ้าง แล้วมีการจัดงานหรือกิจกรรมช่วงไหน ได้มีคติความเชื่ออื่นๆบ้างหรือไม่ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา แล้วท่านมีความคิดเห็นอย่างไร กับกิจกรรมหรืองานที่จัดขึ้นในท้องถิ่นหรือชุมชนของตนเอง

ตอนที่ 3 แนวข้อคำถามเกี่ยวกับองค์ความรู้ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน และกระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน

- 1.บรรพบุรุษ คือ ปู่ ย่า ตา ยาย หรือผู้อาวุโส เคยเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการทำเครื่องทองลงหินไว้อย่างไรบ้าง
- 2.การสืบทอดภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน มีระยะเวลานานมาเท่าไร
- 3.สมัยก่อนชาวบ้าน ใช้วิธีการแบบใด ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำเครื่องทองลงหิน
- 4.เครื่องทองลงหินมีกี่ประเภท ท่านได้เรียนรู้ขั้นตอนวิธีการทำเครื่องทองลงหิน จากที่ไหน และจากใคร
- 5.เหตุใดผู้ให้สัมภาษณ์ถึงมาทำเครื่องทองลงหิน การทำเครื่องทองลงหินมีมากี่ปีแล้ว
- 6.ท่านคิดว่าการเรียนรู้การทำเครื่องทองลงหินในลักษณะใด ที่ช่วยให้ท่านสามารถเรียนรู้และฝึกหัดได้เร็วที่สุด เพราะเหตุใด
- 7.ท่านคิดว่าจะทำเครื่องทองลงหินนี้ ต่อไปหรือไม่ และอีกนานแค่ไหน ท่านมีการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนา ของการทำเครื่องทองลงหิน หรือการจัดการด้านผลผลิตไว้อย่างไร
- 8.บุคคลใด ในชุมชนของท่านที่ถือว่าเป็น ปราชญ์ ชาวบ้านอย่างแท้จริง ถือเป็นครูแห่งภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินภายในท้องถิ่น หรือในเรื่องการผลิตเครื่องทองลงหิน และเคยได้รับการยกย่อง เชิดชูเกียรติหรือได้รับรางวัลบ้างหรือไม่ คือใคร จากที่ไหนบ้าง
- 9.วัตถุประสงค์ในการผลิตเครื่องทองลงหิน เพื่อใช้ทำอะไร (เช่น เพื่อใช้เอง – มีการแยกประเภท / ลวดลาย ว่าสำหรับใช้งานใด เช่น งานมงคล, เพื่อจำหน่าย , เพื่อแลกเปลี่ยน ฯลฯ)

แนวข้อคำถามเกี่ยวกับองค์ความรู้ของภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับเครื่องทองลงหินทั้งหมด

1. ผู้บริโภค หรือบุคคลส่วนใหญ่ มีความนิยมเครื่องทองลงหิน แบบใด เพราะเหตุใด
2. วัสดุที่นำมาใช้ทำเครื่องทองลงหิน มีวัสดุอะไรบ้าง ได้วัสดุมาจากที่ไหน แล้วมีวิธีการคัดเลือกวัสดุที่นำมาใช้หรือไม่ อย่างไร
3. ต้นทุนของวัสดุตั้งต้นสำหรับการผลิต , ต้นทุนแรงงาน+เวลา ,
จำนวนวัสดุ + สี + แรงงาน + เวลา : จำนวนชิ้นที่ผลิตได้
4. เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำเครื่องทองลงหิน มีอะไรบ้าง อุปกรณ์แต่ละชนิดใช้งานอย่างไร และเก็บรักษาอย่างไร
5. เครื่องทองลงหิน 1 ชิ้น ใช้เวลาในการทำกี่วัน
6. เครื่องทองลงหิน มีสีอะไรบ้าง
7. เครื่องทองลงหินมีพื้นผิว และลวดลายอะไรบ้าง
8. มีขั้นตอนการออกแบบลวดลายหรือไม่ มีขั้นตอนการทำอย่างไร
9. แต่ละลายได้มาจากแหล่งข้อมูลใด มีชื่อหรือไม่ ถ้ามีมีชื่อว่าอะไรบ้าง
10. ลวดลายใด ที่ทำยากใช้เวลามาก ลวดลายใดที่มีความคนนิยมสูง
11. ลวดลายดั้งเดิมมีชื่อว่าอะไร มีลักษณะลวดลายเช่นไร ลวดลายที่ออกแบบขึ้นมาใหม่มีหรือไม่ และมีลักษณะเช่นไร ในแต่ละลวดลายมีชื่อเรียกหรือมีความหมายแฝงอยู่หรือไม่ อย่างไร
12. ขั้นตอนและกระบวนการผลิตเครื่องทองลงหิน มีขั้นตอนการทำอย่างไรบ้าง
13. ใช้วัสดุอะไรในการทำเครื่องทองลงหิน
14. วัสดุที่นำมาทำเครื่องทองลงหิน มีคุณสมบัติอย่างไร ข้อดี ข้อเสีย อย่างไร
15. สีที่ได้ของเครื่องทองลงหินมีความเหมือนหรือแตกต่างกัน เกิดจากอะไร
16. เครื่องทองลงหินมีขั้นตอนวิธีการผลิตอย่างไร มีเทคนิคหรือวิธีการใดที่สามารถทำให้ได้สีและรูปร่างที่ต้องการ
17. การทำเครื่องทองลงหินแต่ละประเภท ใช้วัสดุเหมือนกันหรือไม่ คือวัสดุชนิดใด และมีเทคนิควิธีการทำเหมือนหรือต่างกันอย่างไร
18. เครื่องทองลงหินแต่ละแบบ ต้องใช้ระยะเวลาการทำ นานมากน้อยแค่ไหน
19. ช่างทำเครื่องทองลงหิน มีการจัดสรรเรื่องเวลา ระหว่างการทำเครื่องทองลงหิน กับการดูแลครอบครัวของตนเองหรือไม่ อย่างไร
20. มีบุคคลภายในครอบครัว ที่ช่วยกันทำเครื่องทองลงหินนี้กี่คน ทำหน้าที่อะไรบ้าง และแบ่งหน้าที่กันอย่างไรบ้าง

- 21.การทำเครื่องทองลงหินนั้น เมื่อทำเสร็จแล้ว ตอบสนองในด้านของการใช้ทำประโยชน์อย่างไรบ้าง
- 22.ท่านคิดว่ารายได้จากการจำหน่ายสินค้าเครื่องทองลงหิน มีความคุ้มค่ากับแรงงานหรือไม่อย่างไร
- 23.มีวิธีการกำหนดราคาของเครื่องทองลงหิน หรือผลิตภัณฑ์ต่างๆ อย่างไร
- 24.มีวิธีการจัดจำหน่ายอย่างไร
- 25.มีการนำเครื่องทองลงหิน มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่นได้หรือไม่ แล้วนำไปแปรรูปเป็นอะไรได้บ้าง
- 26.ผลจากการตอบรับในการนำเครื่องทองลงหิน มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆเป็นอย่างไร
- 27.ท่านมีวิธีการดูแลรักษาเครื่องทองลงหิน อย่างไรบ้าง เพื่อให้ยังคงสภาพที่ดีอยู่เสมอ
- 28.เคยได้รับการเสนอแนะ สนับสนุนจากหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆบ้างหรือไม่ อย่างไร
- 29.แหล่งชุมชนหรือ กลุ่มช่างทำเครื่องทองลงหินต้องการการสนับสนุนจากภาคส่วนใด และเพราะเหตุผลใด
- 30.หากท่านได้รับการสนับสนุนท่านจะมีการสืบทอดและดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหินนี้หรือไม่

ข้อมูลบุคคล

1. ประธานชุมชนบ้านบุ คือ คุณอภิสิทธิ์ ลิ้มสุขะกร อายุ 53 ปี ทำหน้าที่เป็นพ่อบ้านผู้คอยดูแลลูกบ้านภายในชุมชนบ้านบุ บริหารจัดการเกี่ยวกับระบบต่างๆ ภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

2. ประชาชนชาวบ้าน ในด้านภูมิปัญญาการทำเครื่องทองลงหิน คือ คุณเมตตา เสลานนท์ (ป้าต้อย) อายุ 65 ปี เป็นเจ้าของสถานที่ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตที่ใหญ่ที่สุดของการผลิตเครื่องทองลงหินภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร

- บ้านเลขที่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

3. ตัวแทนกลุ่ม ช่าง คนที่ 1 คือ คุณสุชาติ วงศ์กระจ่าง อายุ 62 ปี ทำหน้าที่ เป็นนายช่างดี คือปฏิบัติงานอยู่ในขั้นตอนการตีขึ้นรูปทรงของภาชนะ ในลักษณะต่างๆ และ ตามขนาดต่างๆ

- อยู่บ้านเลขที่ 646/11 ชุมชนบ้านบุ ต.ศิริราช อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

ตัวแทนกลุ่ม ช่าง คนที่ 2 คือ คุณนันทน์ ญาติสุภาพ อายุ 58 ปี ทำหน้าที่ ปฏิบัติงานในขั้นตอนการขัดเงาพื้นผิวภาชนะในลักษณะต่างๆ ในการผลิตเครื่องทองลงหิน

- อยู่บ้านเลขที่ 79/1 ชุมชนบ้านบุ ต.ศิริราช อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

ตัวแทนกลุ่ม ช่าง คนที่ 3 คือ คุณสำราจ วาจาเสนาะ อายุ 60 ปี ทำหน้าที่ในขั้นตอนการตีเก็บลาย ตกแต่งพื้นผิวภาชนะ ในการผลิตเครื่องทองลงหินหลังการขึ้นรูป

- อยู่บ้านเลขที่ 161 ชุมชนบ้านบุ ต.ศิริราช อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

ตัวแทนกลุ่ม ช่าง คนที่ 4 คือ คุณสุรินทร์ ม่วงรักษณ์ อายุ 49 ปี ทำหน้าที่ ในขั้นตอนการกลึงขอบภาชนะ ในการผลิตเครื่องทองลงหิน

- อยู่บ้านเลขที่ 49/23 ชุมชนบ้านบุ ต.ศิริราช อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

4. ลูกมือของช่าง คือ คุณอภิวัตติ วงศ์กระจ่าง อายุ 27 ปี ทำหน้าที่ ที่ภาษาช่างเรียกกันว่าลูกสูบ (เป็นลูกมือของนายช่างตี) ความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องเป็นบุตรชายของนายช่างตี

- อยู่บ้านเลขที่ 646/11 ชุมชนบ้านบุ ต.ศิริราช อ.บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

5. **ครอบครัวของช่าง** คือ คุณเจษฎา วัฒนาร อายุ 60 ปี ความสัมพันธ์ เป็นญาติของเจ้าของกิจการ ในการผลิตเครื่องทองลงหิน (ลูกพี่ลูกน้องของป้าต้อยเจ้าของสถานที่)

6. **ชาวบ้าน** คือ ชาวบ้านที่พบภายในชุมชนบ้านบุ กรุงเทพมหานคร และได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยในการไปสัมภาษณ์

- คุณจร เลื่องสุวรรณ อายุ 79 ปี ความสัมพันธ์ คุณแม่
- คุณลับ เลื่องสุวรรณ อายุ 84 ปี ความสัมพันธ์ คุณพ่อ
- คุณธารา เลื่องสุวรรณ อายุ 57 ปี เป็นบุตรชาย ของคุณพ่อลับ และคุณแม่จร

ตารางภาพประกอบ รูปภาพประเภทของเครื่องทองลงหิน สามารถแบ่งประเภทต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

1 เครื่องใช้ในการอุปโภคบริโภค (เครื่องใช้ในครัวเรือน)

- ประเภทชั้นห้า

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>1. ชุดชั้นขนาดเล็กพร้อมจานรอง 3 แบบ 3 ลาย ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดเล็ก 6 ชั้น ชั้น 3 ชั้น จานรอง 3 ชั้น ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลมก้นลึกบริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้นภาชนะเล็กน้อย มีทั้งก้นลึกคือชั้น และก้นตื้น คือจานรอง พื้นผิว ผิวเรียบเงา และ ผิวเรียบด้าน สี มี 2 สี คือ สีทอง และ สีดำ ลวดลาย แบบไม่มีลวดลาย ลายมะลิวัน ลายปฐมต้นไต้กุ้ดอกไม้ ด้านล่างลาย การใช้งาน บรรจุสิ่งของ หรือ เครื่องดื่ม</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>2. ชั้นขนาดกลาง ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสม แบบขนาดกลาง ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลมก้นลึกบริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้นภาชนะเล็กน้อย พื้นผิว ผิวเรียบเงา และ ผิวเรียบด้าน สี มี 2 สี คือ สีทอง และ สีดำ ลวดลาย ลายปฐมต้น ไต้กุ้ดอกไม้ ด้านล่างลาย การใช้งาน บรรจุสิ่งของ หรือ เครื่องดื่ม</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>3. ชั้นขนาดกลางพร้อมจานรอง</p> <p>ที่อยู่ 133 รัษฎาสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดกลาง 2 ชั้น ชั้น 1 ชั้น และจานรอง 1 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 2 ชั้น บริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้น ภาชนะเล็กน้อย มีทั้งก้นลึกคือขัน และก้นตื้น คือจานรอง</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และผิว เรียบด้าน</p> <p>สี มี 2 สี คือ สีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย ลายปฐมตัน ใส่กุ๊ตดอกไม้ด้านล่างลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>4. ชั้นทองเหลืองขนาดใหญ่</p> <p>ที่อยู่ 133 รัษฎาสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสม แบบขนาดใหญ่</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลมบริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้นภาชนะเล็กน้อย</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบลื่น เป็นมันวาว</p> <p>สีมี สีทอง</p> <p>ลวดลาย แบบไม่มีลวดลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ หรือ เครื่องดื่ม</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>5. ชั้นนมดำ เขียนลาย ขนาดใหญ่ ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดใหญ่ ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลมบริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้นภาชนะเล็กน้อย พื้นผิว ผิวเรียบเงา และผิว เรียบด้าน สีส้ม มี 2 สี คือ สีส้มทอง และ สีดำ ลวดลาย ลายปฐมตัน ใส่กุ๊ตดอกไม้ด้านล่างลาย การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>6. ชั้นทองเหลืองขนาดใหญ่พร้อมจานรอง ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดใหญ่ 2 ชั้นคือ ชั้น 1 ชั้นและจานรอง 1 ชั้น ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 2 ชั้นบริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้นภาชนะเล็กน้อย มีทั้งก้นลึกคือชั้น และก้นตื้น คือจานรอง พื้นผิว ผิวเรียบเงา และ เป็นมันวาว สีส้ม สีทอง ลวดลาย แบบไม่มีลวดลาย การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>7. ชุดขันน้ำเย็น 5 พร้อมภาตรอง</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมโลหะ 6 ชั้น แบบขนาดเล็ก 5 ชั้น และขนาดใหญ่ 1 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 6 ชั้น บริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้นภาชนะเล็กน้อย มีทั้งก้นลึกคือขัน และก้นตื้น คือภาตรอง</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และ เป็นมันวาว</p> <p>สีมี สีทอง</p> <p>ลวดลาย แบบไม่มีลวดลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

- กระบวยตักน้ำพร้อมชุดขันน้ำดื่มต้อนรับแขก

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>1. กระบวยตักน้ำพร้อมชุดขันน้ำดื่มต้อนรับแขก</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมโลหะ 7 ชั้น แบบขนาดเล็ก 5 ชั้น และขนาดกลาง 1 ชั้น ขนาดใหญ่ 1 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 6 ชั้น บริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้นภาชนะเล็กน้อย มีทั้งก้นลึกคือพาน ขัน ก้นตื้นคือภาตรอง และกระบวย</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา เป็นมันวาว และผิวเรียบด้าน</p> <p>สีมี สีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย แบบรอยบุแบบดั้งเดิมผิวด้านๆ และแบบไม่มีลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

- **ทัพพี**

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>1. ทัพพี</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดเล็ก 1 ชิ้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะสำหรับตักอาหารมีปลายด้ามสำหรับจับ</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และเป็นมันวาว</p> <p>สีมี สีทอง</p> <p>ลวดลาย บริเวณด้ามเป็นลายไทยโบราณ</p> <p>การใช้งาน สำหรับใช้ตักอาหาร คาวและหวาน</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>2. ทัพพีพร้อมขันทองเหลือง</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดเล็ก 1 ชิ้น ขนาดใหญ่ 1 ชิ้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 1 ชิ้น บริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้นภาชนะเล็กน้อย และทัพพีสำหรับตักอาหารมีปลายด้ามสำหรับจับ</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และเป็นมันวาว</p> <p>สีมี สีทอง</p> <p>ลวดลาย บริเวณด้ามเป็นลายไทยโบราณ</p> <p>การใช้งาน สำหรับบรรจุ สิ่งของ อาหาร และใช้ตักอาหาร คาวและหวาน</p>

- พานรอง

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>1. พานรอง</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดใหญ่</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลมบริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้นภาชนะมาก มีฐานรองรับอยู่ด้านล่างยกตัวพานให้สูงขึ้น</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และผิว เรียบด้าน</p> <p>สีมี มี 2 สี คือ สีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย ลายปฐมตัน ใส่กุ๊ตดอกไม้ด้านล่างลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

- ชุดน้ำเย็น

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>1. ชุดน้ำเย็น</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมโลหะ 7 ชั้น แบบขนาดเล็ก 5 ชั้น และขนาดกลาง 1 ชั้นขนาดใหญ่ 1 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 6 ชั้นบริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้นภาชนะเล็กน้อย มีทั้งก้นลึกคือพาน ชัน ก้นตื้นคือถาดรอง และกระบาย</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา เป็นมันวาว และผิวเรียบด้าน</p> <p>สีมี สีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย ลวดลายแบบรอยบุแบบดั้งเดิมผิวด้านๆ และแบบไม่มีลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

- ชาม

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>1. ชามทองเหลือง เล่นขอบปากชาม</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวง ศิริราช เขต บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดกลาง 1 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 1 ชั้น บริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้นภาชนะเล็กน้อย ก้นลึกมีลูกเล่น บริเวณปาก ชาม มีรอยบาก ทั้งระยะช่องไฟไว้พองาม</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และ เป็นมันวาว</p> <p>สีมี สีทอง</p> <p>ลวดลาย แบบไม่มีลวดลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ หรืออาหาร</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>2. ชามรมดำ เล่นขอบปากชาม</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวง ศิริราช เขต บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดกลาง 1 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 1 ชั้น บริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้นภาชนะเล็กน้อย ก้นลึกมีลูกเล่น บริเวณปาก ชาม มีรอยบาก ทั้งระยะช่องไฟไว้พองาม</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และ เป็นมันวาว</p> <p>สีมี สีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย ลวดลายแบบรอยบุแบบตั้งเดิมผิวด้านๆ</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ หรืออาหาร</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>3. ชุดชามสลัดทองเหลือง</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวง ศิริราช เขต บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดใหญ่</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลมบริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้นภาชนะมาก มีฐานรองรับอยู่ด้านล่างยกตัวพานให้สูงขึ้น</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา เป็นมันวาว</p> <p>สีมี สีทอง</p> <p>ลวดลาย แบบไม่มีลวดลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>4. ชามผลไม้</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวง ศิริราช เขต บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดกลาง 2 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลมบริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้นภาชนะมาก มีฐานรองรับอยู่ด้านล่างยกตัวพานให้สูงขึ้น มี 2 ชั้น</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และผิว เรียบด้าน</p> <p>สี มี 2 สี คือ สีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย ลวดลายแบบรอยบุแบบตั้งเดิมผิวด้านๆ และลายปฐมต้น</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

- ประเภทจาน

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>1. จานสลัด</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดกลาง 1 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลมก้นตื้น 1 ชั้น</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา เป็นมันวาว</p> <p>สี สีทอง</p> <p>ลวดลาย แบบไม่มีลวดลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุผัก ผลไม้ อาหารคาว หวาน</p>

- ประเภทชุดเครื่องดื่ม

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>1. ชุดชา ชุดกาแฟ</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดเล็ก 3 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 3 ชั้น ชั้นที่ 1 บริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้นภาชนะเล็กน้อยก้นลึก ชั้นที่ 2 บริเวณปากภาชนะมีกลวยลักษณะคล้ายปากของกาหน้า</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และผิว เรียบด้าน</p> <p>สี มี 2 สี คือ สีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย ลวดลาย ปฐมต้น ใส่กุ๊ตอกไม้ด้านล่าง</p> <p>การใช้งาน บรรจุ เครื่องดื่ม ชา หรือ กาแฟ</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>2. ชุดชา ชุดกาแพ ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดเล็ก 3 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 3 ชั้น ชั้นที่ 1 บริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้น ภาชนะเล็กน้อย ก้นลึก ชั้นที่ 2 บริเวณปากภาชนะมีกลวยลักษณะคล้ายปากของกาน้ำ</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และผิว เรียบด้าน</p> <p>สี มี 2 สี คือ สีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย ลวดลาย ธรรมชาติ (ลวดลายกะลามะพร้าว)</p> <p>การใช้งาน บรรจุ เครื่องดื่ม ชา หรือ กาแพ</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>3. ชุดชา ชุดกาแพ ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดเล็ก 3 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 3 ชั้น ชั้นที่ 1 บริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้น ภาชนะเล็กน้อย ก้นลึก ชั้นที่ 2 บริเวณปากภาชนะมีกลวยลักษณะคล้ายปากของกาน้ำ</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และผิว เรียบด้าน</p> <p>สี มี 2 สี คือ สีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย ลวดลาย ปฐมต้น ใสดุ้งดอกไม้ด้านล่าง</p> <p>การใช้งาน บรรจุ เครื่องดื่ม ชา หรือ กาแพ</p>

- ประเภทของที่ระลึก

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>1. จานสลักลาย</p> <p>ที่อยู่ 133 รัษฎา ถนนวิภาวดีรังสิต แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดกลาง 1 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 1 ชั้นบริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้น ภาชนะเล็กน้อย ก้นตื้น</p> <p>พื้นผิว ผิว เรียบด้าน</p> <p>สี สีดำ</p> <p>ลวดลาย เป็นลวดลายไทยโบราณ และตราสัญลักษณ์ ที่มีผู้สั่งทำการใช้งาน สำหรับตั้งโชว์ งานประดับตกแต่ง หรือของที่ระลึก</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>2. แบบแกะสลักรายนามข้อความหรืออักษร</p> <p>ที่อยู่ 133 รัษฎา ถนนวิภาวดีรังสิต แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมแบบขนาดกลาง 1 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 1 ชั้นบริเวณปากภาชนะกว้างกว่าก้น ภาชนะเล็กน้อย ก้นตื้น</p> <p>พื้นผิว ผิว เรียบด้าน</p> <p>สี สีดำ</p> <p>ลวดลาย แบบไม่มีลวดลาย</p> <p>การใช้งาน สำหรับตั้งโชว์ งานประดับตกแต่ง หรือของที่ระลึก</p>

- ประเภทของแต่งประดับบ้าน

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>1. ชันน้ำและพานรองแบบขัดเรียบสีทอง</p> <p>ที่อยู่ 133 ราษฎร์สุนิวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมโลหะ 4 ชั้น แบบขนาดเล็ก 2 ชั้น และขนาดใหญ่ 2 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 4 ชั้น บริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้นภาชนะเล็กน้อย มีทั้งก้นลึกคือพาน ชัน ก้นตื้นคือถาดรอง</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา เป็นมันวาว</p> <p>สี มีสีทอง</p> <p>ลวดลาย แบบไม่มีลวดลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>
	<p>2. ชันน้ำและพานรองแบบรมดำแกะลวดลาย</p> <p>ที่อยู่ 133 ราษฎร์สุนิวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมโลหะ 4 ชั้น แบบขนาดเล็ก 2 ชั้น และขนาดใหญ่ 2 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 4 ชั้น บริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้นภาชนะเล็กน้อย มีทั้งก้นลึกคือพาน ชัน ก้นตื้นคือถาดรอง</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา เป็นมันวาว และผิวเรียบด้าน</p> <p>สี มีสีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย ลายปถมต้น ใส่ภูดอกไม้ด้านล่างลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>3. ชุดขันน้ำใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดี ที่อยู่ 133 ราษฎร์นันทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมโลหะ 8 ชั้น แบบขนาดเล็ก 6 ชั้น และขนาดใหญ่ 2 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 8 ชั้น บริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้นภาชนะเล็กน้อย มีทั้งก้นลึกคือขัน และก้นตื้น คือถาดรองพื้นผิว ผิวเรียบเงา</p> <p>สี มีสีทอง และ ผิวเรียบด้าน</p> <p>ลวดลาย ลายปฐมตัน ใส่กุ๊ตดอกไม้ด้านล่างลาย และ ลายมะลิวัน</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร สำหรับตั้งโชว์ งานประดับตกแต่ง หรือของที่ระลึก</p>
	<p>4. ขันน้ำเล็กใส่บรรจุภัณฑ์อย่างดี ที่อยู่ 133 ราษฎร์นันทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ทองแดง 7 ส่วน ดีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน</p> <p>เทคนิค ตีขึ้นรูปด้วยค้อนตี และค้อนแต่ง ด้วยโลหะที่ได้จากการผสมโลหะ แบบขนาดเล็ก 1 ชั้น</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงกลม 1 ชั้น บริเวณปากภาชนะกว้างกว่า ก้นภาชนะเล็กน้อย ก้นลึก</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และ ผิวเรียบด้าน</p> <p>สี มีสีทอง และ สีดำ</p> <p>ลวดลาย ลายปฐมตัน ใส่กุ๊ตดอกไม้ด้านล่างลาย</p> <p>การใช้งาน บรรจุสิ่งของ เครื่องดื่ม หรืออาหาร</p>

ผลิตภัณฑ์	คำอธิบาย
	<p>5. บรรจุกุภัณฑ์เสื้อผ้าใหม่อย่างดี</p> <p>ที่อยู่ 133 จรัญสนิทวงศ์ 32 แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700</p> <p>วัสดุ ผ้าไหม หรือ ก้ามะหยี่ ด้านในเป็นผ้าแพรรองรับผลิตภัณฑ์</p> <p>เทคนิค ตัดเย็บโดยช่างที่รับจัดทำ โพลดักส์สำหรับบรรจุ สิ่งของ</p> <p>ลักษณะ เป็นภาชนะทรงสี่เหลี่ยมจตุรัส 1 ชั้น</p> <p>พื้นผิว ผิวเรียบเงา และ ผิวเรียบด้าน</p> <p>สี มี 3 สีคือ สีทอง สีแดง หรือสีน้ำเงิน</p> <p>ลวดลาย แบบผ้าไหมเห็นรอยเส้นไหม ในลักษณะเส้นขีดเสมอกัน</p> <p>แบบ ก้ามะหยี่ จะเห็นชนก้ามะหยี่สี่สัดเรียบเสมอกัน</p> <p>การใช้งาน บรรจุกุภัณฑ์เครื่องทองลงหินใน แบบต่างๆ ข้างต้น</p>

ในส่วนของประเทศของประดับตกแต่งสำหรับจัด โชว์ภายในบ้านหรืออาคารสถานที่ต่างๆ สามารถทำ หรือจัดแสดง ได้ตามจุดต่างๆ หรือตั้งวิธีการต่อไปนี้

- สามารถนำชุดชั้นน้ำใส่บรรจุกุภัณฑ์อย่างดีตั้งภาพข้างต้นที่ผู้วิจัยจัดจำแนกประเภท และบรรจุกุภัณฑ์ให้เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้นด้วย หรือ ชุดจานสลักลายจัดใส่บรรจุกุภัณฑ์ที่บุด้วยเนื้อก้ามะหยี่มีหลายสีให้เลือก ทั้งสีทอง สีแดง และสีน้ำเงิน ถือเป็น การเพิ่มมูลค่าและทำให้ผลิตภัณฑ์ มีความหรูหราและควรมีค่า ยิ่ง สามารถเปิดฝาดังโชว์ได้

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	แพรวพรรณ คำรัมย์
วันเดือนปีเกิด	วันพฤหัสบดีที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2527
สถานที่เกิด	จังหวัดนครสวรรค์
สถานที่อยู่ปัจจุบัน -	
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	รับราชการ ครู (ครูศิลป์) ครูผู้ช่วย
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนเทศบาลป้อมแดงไฟฟ้า สังกัดเทศบาลเมืองพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2550

ระดับปริญญาตรี

จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. 2555

ระดับปริญญาโท

จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

